

AZƏRBAYCAN

3'2021

1923-cü ildən çıxır

AZƏRBAYCAN YAZIÇILAR BİRLİYİNİN AYLIQ ƏDƏBİ-BƏDİİ ORQANI

Baş redaktor: İntiqam QASIMZADƏ
Baş redaktor müavini: Südabə AĞABALAYEVA
Məsul katib: Vüsal NURU

REDAKSIYA HEYƏTİ: Ağasəfa, Elçin, Musa Yaqub, Vilayət Quliyev, Firuzə Məmmədli, Məmməd Oruc, Əli Əmirli, Vaqif Bəhmənli, Vahid Əziz, Seyran Səxavət, Saday Budaqlı, Yaşar, Afaq Məsud, Paşa Əlioğlu, Asim Yadigar, Rüstəm Kamal, Ənvər Əhməd, Kamil Əfsəroğlu, Əjdər Ol, Vaqif Yusifli, Fəxri Uğurlu

Redaksiyanın ünvanı:

Bakı - Az1000
Xaqani küçəsi, 25

Telefonlar:

Redaksiya –
498-78-10
493-28-32
493-2834
Mühasibat –
493-29-41

Çapa imzalanıb:

16.03.2021
Sifariş 525

Tiraj 500

Kağız formatı

70x108 1/16 - 6,5

kağız vərəqi

13 çap vərəqi

18,2 şərti çap vərəqi

E-mail:

intigam.gasimzade@gmail.com
sudabe334@mail.ru

Qiyəti

1 manat 50 qəpik

Bakı şəhəri,
“Azərbaycan”

nəşriyyatının mətbəəsində
ofset üsulu ilə çap olunur

**Dərc olunmuş yazılar qəbul edilmir.
Əlyazmalara rəy verilmir və qaytarılmır.**

BU SAYIMIZDA:**ƏLİ KƏRİM – 90**

ƏLİ KƏRİM – Daş (Şeir).....	3
PAŞA ƏLİOĞLU – Bu gün onun həyatında bir bahardır.....	5
PAŞA ƏLİOĞLU – “Niyə batdın, ey Güneş?”	8

POEZİYA

VAQİF BƏHMƏNLİ – Əl (poema).....	17
ƏŞRƏF VEYSƏLLİ – Şeirlər.....	107
ŞÖVKƏT ZƏRİN HOROVLU – Şeirlər.....	115
AVDİ QOŞQAR – Şeirlər.....	145
XURAMAN – Şeirlər.....	151
BALAYAR SADİQ – Şeirlər.....	172
ARZU KAZIMQIZI NEHRƏMLİ – Şeirlər.....	180
AZAD FƏRHADOĞLU – Şeirlər.....	182

NƏSR

ƏYYUB QİYAS (Qi Or El) – Ölənə qədər (kino-roman).....	49
--	----

İSA İSMAYILZADƏ – 80

SÜDABƏ AĞABALAYEVA –	122
----------------------------	-----

ƏLƏKBƏR SALAHZADƏ – 80

VAQİF YUSİFLİ – Yaşayan şair.....	129
-----------------------------------	-----

NİZAMİ GƏNCƏVİ – 880

“Nizami söhbətləri” (Fərid Hüseynin Təhminə Bədəlova ilə müsahibəsi).....	132
---	-----

SEYRAN SƏXAVƏTİN 75 YAŞI

İNTİQAM QASIMZADƏ – Müdrik xalqın yazıçı oğlu.....	155
XƏYALƏ ZƏRRABQIZI – Seyran Səxavət dünyası.....	167

BARAT VÜSALIN 70 YAŞI

BARAT VÜSAL – Şeirlər.....	185
----------------------------	-----

ŞAİR ŞAİR HAQQINDA

MƏNSURƏ QAÇAYQIZI – “Qürbətdən qayıdan Qarabağ mənəm”.....	197
--	-----

MƏDƏNİ İRSİMİZDƏN

TURAL ADIŞİRİN – Yaddaşın izi ilə.....	199
--	-----

ƏDƏBİ KALEYDOSKOP

ZÜMRÜD – Emil Zolya. Cozef Redyard Kiplinq. Vladimir Nabokov.....	203
---	-----

KİTAB RƏFİ207

◆ Əli Kərim – 90

Min ildən artıq poeziya ənənələri, zəngin ədəbi irsi və nəhayət, nəhəng simaları olan bir ədəbiyyat tarixinə hər yazıçının adı yazılır. Cəmi 38 il ömür sürmüş, onun da vur-tut 16 ilini şeirə, yaradıcılığa həsr etmiş Əli Kərimə bu – adının klassiklərimizlə bir cərgədə çəkilməsi nəsib oldu. Ölümündən 52 il keçməsinə baxmayaraq, o, yarım əsr bundan əvvəl olduğu kimi bu gün də oxunur və sevilir. Bunun sirri nədədir? Əlbəttə, ilk növbədə istedadının gücündə; sonra səmimiyyətində və bənzərsizliyində.

Əli Kərim əsasən milli poeziya qaynaqlarından bəhrələnsə də, yalnız bununla kifayətlənməmişdi; o, həm də əli çatan qədər dünya ədəbiyyatından da öyrənmişdi. Üstəlik, ustad məktəbi görmüşdü.

Sağlığında Əli Kərimə çox haqsız hücumlar oldu, onu formalizmdə, daha nədə, nədə günahlandırıdılar, amma o, yolundan dönmədi; dillər əzbəri neçə-neçə ölməz şeirlərini yazdı, yaratdı.

Şairin 90 illik yubileyi günlərində o şeirlərdən birini yada salmaq istəyirik; 55 il öncə yazılmış bu şeir görün necə də aktualdır.

DAŞ

Yarıçılpaq
Qədim insan
Düşməninə bir daş atdı,
Qana batdı.
Daş düşmədi
Amma yerə.
Uçub getdi
Üfüqlərdən üfüqlərə.
Deməyin ki daş yox oldu.
Oldu qılınc,
güllə,
mərmə.
Dayanmadı fikir kimi.
Atom kimi
Meridianı qırıq-qırıq,
Arzuları zərrə-zərrə,
Okeanı parça-parça
Edib keçdi...
Həmin o daş
İndi yenə dayanmayıır,
uçur hara?
O neytron,
elektron –
Dönüb
nələr,
nələr olur.
Alov olur,
ölüm olur,
zəhər olur.
Ey həməsrım,
Həqiqətin qan qardaşı,
Dayandırmaq olmazmı, de,
Yarıçılpaq,
yarıvəhşi
Qədim insan
atan daşı?!

Bu gün onun həyatında bir bahardır

Əli Kərim 1931-ci ilin baharında – 18 martında dünyaya gəlib, 38 yaşında – 1969-cu ilin 30 iyununda vəfat edib. Bu ilin baharında onun 90 yaşı tamam olur və onun vaxtsız ölümündən 50 ildən artıq bir vaxt keçir. Vaxt ən böyük hakimdir. Şairin şəxsiyyəti, yaradıcılığı, poeziyamızda mövqeyi barədə danışarkən, heç şübhəsiz, vaxt amilini də nəzərə almaq lazımdır. Sağlığında Əli Kərimin yaradıcılığı ədəbi tənqidin araşdırma mövzusu idi, indi isə onun irsi ədəbiyyat tarixi baxımından tədqiq edilir. Vaxtı ilə şairin XX yüzilliyin, kosmos, atom əsrinin sürəti ilə ayaqlaşmaq istəyən yenilikçi poeziyasını, sərbəst vəzndə yazdığı şeirləri tənqid edənlər, onları anlaşılmaz, “dumanlı” adlandıranlar olmuşdu. İndi isə Əli Kərimin yaşanmış ömrün hesabatı kimi səslənən “Fraqmentlər” şeirindəki sevgi toranında, sevgiliyə deyiləcək iki söz arasında yaşanmış zaman kəsiyinin sürəkliyi araşdırma mövzudur. Toran gündüzün gecəyə təslim olmağa başladığı çağdır, nə gecədir, nə gündüz. İnsan münasibətlərindəki qeyri-müəyyənliyi “sevgi toranı” adlandıran şair bu psixoloji vəziyyətin çəkdiyi zaman kəsiyinin nə qədər uzana biləcəyi məsələsinin həllini oxucuların, araşdırıcıların ixtiyarına buraxır. Bu, eləcə də sevgililər arasında deyiləcək iki kəlmə sözün tələffüzünə sərf edilən vaxta aiddir. Bu vaxtı kim müəyyən edə bilər? Bir zamanlar Əli Kərimi düşündürən, şeirlərinə yol tapmış bu suallar bəzilərinə qərribə gəlirdi. İndi “Fraqmentlər” şeiri şairin poetik-psixoloji ömür hesabatı kimi oxunur:

Otuzdan çox yaşamışam...

Göyçayda,

Bakıda,

Moskvada,

Tiflisdə.

Arabada,

Təyyarədə,

Gah qum üstə,

Gah dənizdə.

Sevgi toranında,

Mühazirə salonunda,

Sevgililə bir-birimizə deyəcəyimiz

İki söz arasında.

Xəstə olarkən

Həkimin mənə etdiyi çarəsində.

Bəzən baş tutmayan şeirim

Dağılmış divarlarının xarabasında.

Bəzən söz yarışında.

Bəzən ölüm sözünün polyar qışında...

Fikrimcə, şeirin mənası budur ki, ömür elə bu psixoloji məqamların toplusudur.

Əli Kərimin ölümündən 50 ildən, yarım əsrdən artıq bir vaxt keçmişdir. Belə çıxır ki, görkəmli alimimiz Xudu Məmmədov “Əli Kərim gələcəyin şairidir” deyəndə haqlı imiş. 1969-cu illə müqayisədə biz gələcəkdə yaşayırıq. Əli Kərimin şeirləri bu gün də sevilir, oxunur, əzbərdən deyilir, araşdırılır. Ölümündən sonra keçən hər gün, əslində, onun yubileyi

*Əli Kərim həyat yoldaşı Elza xanım və
oğlanları – Paşa, Azər və Orxan ilə*

olmuşdur. Şair üçün əsl xoşbəxtlik də budur. Şair Səməd Vurğunun vəfatı münasibətilə yazdığı şeiri “Onun hər bir şeiri ölümdür sənə!” misrasıyla bitir. “Bülbülün xatirəsinə” şeirində Əli Kərim böyük müğənninin öz ifasında səslənən nəğmələrin müşayiəti altında dəfn olunduğu barədə deyir:

***Hamitək ölümə məruz Bülbülü,
Oxuyub dəfn edir ölümsüz Bülbül.***

Əli Kərimi də ölümsüz edən onun sənətidir. “Həmişə səfərdə” şeirində o insanın doğulduğu gündən əbədi bir səfərdə olduğundan, bu səfərin heç bir zaman bitmədiyindən danışır:

***Qatarlar dayananda,
Təyyarələr enəndə
Məncə bitməyir səfər,
Səfərdəsən yenə də...
Hətta məzardadırsa,***

***Xatirəsi dostlara
Bir təpə aşmaq üçün
Qüvvə verirsə əgər,
O yenə səfərdədir
Mənzilə çox var hələ,
Səfərdədir,
Yol gedir.***

Əli Kərimin poeziyası da, beləcə, gələcəyə səfərdədir. İldən-ilə, aydan-aya şairin oxucularının sayı azalmır ki, artır, araşdırıcılar onun yaradıcılığının öyrənilməmiş, yeni tərəflərini tədqiqata cəlb edirlər.

Qeyd edirəm ki, Əli Kərim yaradıcılığının çox görkəmli tədqiqatçıları olmuşdur, indi də vardır. Şəxsən mən şairin ədəbi irsinə dair indiyədək toxunulmayan bir sıra məsələlərin araşdırmaya ehtiyacı olduğunu görürəm. Dəftərçəmdə iyirmiyə qədər belə mövzunun adını qeyd etmişəm. Bu ilin yanvar ayında “Əli Kərim poeziyasında XX əsrin böyük elmi kəşflərinin əksi” adlı məqalə yazaraq “525-ci qəzet”də çap etdirmişəm. Bu silsilədən ikinci məqaləmi – “Əli Kərim yaradıcılığında psixologizm barədə” adlı yazımı isə “Azərbaycan” jurnalına təqdim edirəm.

Əli Kərim Müşfiqə həsr etdiyi şeirində gənc yaşında dünyasını dəyişmiş şair barədə “Bu gün onun həyatında bir bahardır” deyir. 2021-ci ilin baharında, 90 yaşı tamam olan bir zamanda Əli Kərim də, poeziyası da bahar dövrünü yaşayır. Nə qədər ki, insanlar ədəbiyyata, şeirə ehtiyac hiss edirlər, şairin baharının sonu olmayacaqdır.

Paşa ƏLIOĞLU

“Niyə batdın, ey günəş?”

Əli Kərim yaradıcılığında psixologizm

Ən adi həyat hadisələrindən, detallardan çıxış edərək bədii-fəlsəfi ümumiləşdirmələr aparmaq, yaratdığı obrazlar, təşbihlər vasitəsi ilə həyatda baş verənlərin mahiyyətinə, ilk baxışda gözə görünməyən daxili aləmə varmaq Əli Kərim yaradıcılığının səciyyəvi xüsusiyyətlərindəndir. Gerçəkləri, gizlinləri, dərin mənaları əsərlərinin materialına çevirən şairin fərdi yaradıcılıq üslubunun ayrılmaz tərkib hissəsi kimi həyata fəlsəfi münasibəti, yalnız onun “kəşf etdiyi”, qeyri-adi görünə bilən obrazları, gözlənilməz təşbih və təzadları, digər ifadə vasitələrini, özünəməxsus ritm və poetik sintaksisi, eyni zamanda, psixologizmi göstərmək olar. Təsadüfi deyil ki, akademik Tofiq Hacıyev Əli Kərimin “Mavi nəğmənin sahilində” adlı kitabına yazdığı kiçik ön sözdə yazır: “Təbiətin həyatı, həyatın ictimai təəssüratları, insan ehtirasları Ə.Kərim şeirinin psixoloji yaddaşına çevrilir. Psixoloji yaddaş onun iri poemalarında da, bir neçə misralıq kiçik şeirlərində də, hətta onun bədii fikirlərini mətnə hörən konkret təşbehlərində də var. Məsələ burasındadır ki, içindəki psixologizm mayası çox halda onun təşbehlərini adi təşbeh təyinatından çıxarır, daha artıq bədii işə yönəldir. Psixoloji fəallığı bəzən təşbihi muxtar mikromətnə döndərir”.

Əli Kərim 1963-cü ildə “Literaturnı Azərbaycan” jurnalında çap etdirdiyi “Lev Tolstoy haqqında (Yazıçı qeydləri)” adlı məqaləsində böyük rus yazıçısının yaradıcılığında, ümumiyyətlə, dünya ədəbiyyatında psixologizmi araşdırır, əslində, bu yazısı ilə özünün sənət etalonunu elan etmiş olur. Məqaləsində şair Tolstoy nəsrinin o dövrün oxucuları üçün qəribəliyini və qeyri-adiliyini, onun “möcüzəsinin sirrini” açmaq üçün rus ədəbiyyatının böyük nümayəndələri Puşkin, Lermontov, Qoqol, Turgenev, Şedrin kimi sənətkarların yaradıcılığı ilə müqayisələr aparır. Bu nəticəyə gəlir ki, onun sələflərindən əsas fərqi əsərlərindəki psixoloji dərinlikdir. Tolstoyu özündən əvvəlki ədiblərin bir sıra cəhətləri təmin etmirdi. Yazıçı gündəliklərində yazırdı ki, Puşkinin povestləri “çılpaqdır”. “Çılpaqlığı” onda göürdü ki, Puşkin “hisslərin təfərrüatı” ilə yox, hadisələrin özü ilə maraqlanır. Tolstoy nəsi üçün səciyyəvi olan özünü öyrənmə Puşkində yoxdur: “Nasir Puşkin əşyaların zahiri əlamətlərinə daha çox diqqət verir, daxili aləm, “zahiri əlamət və cəhətlər” vasitəsi ilə üzə çıxır... Puşkin personajlarının ruhi vəziyyəti son nəticədə üzə çıxır. Puqaçovun (“Kapitan qızı”) ölümündən qabaqkı vəziyyətini xatırlayaq. Hətta bu dəhşətli vəziyyətdə belə Puqaçovun keçirdiyi ruhi sarsıntıların təfərrüfatı gizli qalır. Biz yalnız onu başa düşürük ki, Puqaçov öz ölümündən qorxmur, ölmüş və sağ qalan döyüş dostlarının halına acıyır. Yalnız bu. Onun keçirdiyi həyəcanların nüansları açılmamış qalır. Bax elə buna görə Tolstoy üçün Puşkinin povestləri “əfsuslar olsun ki, çılpaq” görünür”. Əli Kərimə görə, rus nəsrinə refleksiya, özünütəhlil, daxili monoloq gətirən, psixologizmin ilk nümayəndəsi Lermontovun yaradıcılığı da Tolstoyu tam mənası ilə təmin edə bilməzdi. Qəhrəmanlarının həyəcanlarını, intellektual aləmini, həyat haqqında düşüncələrini göstərməyi bacaran Lermontov nəsrinin diqqətəlayiq cəhəti xarakter yaratması və portret çəkməsidir. Onun əsərlərində portret birdən-birə yox, tədricən, ayrı-ayrı səciyyəvi cizgilərlə üzə çıxır. Lakin Tolstoy qarşısına tamamilə yeni, möhtəşəm bir vəzifə qoymuşdu: “Qəlbin dialektikası”nın açılması metoduna

vişələnmək. “Həyəcanların və əqlin, psixikanın ən gizli cəhətlərinin təhlil edilməsi onun üçün nəşrdə ən əsas idi. Buna görə Tolstoyu nə Turgenev, nə Qoqol, nə də Şedrin tamamilə qane edə bilirdi. Qəlbin açılmasında yüksək sənətkarlığa nail olmaq – Tolstoy bax buna can atırdı”. Şair göstərir ki, Tolstoy yazıçının işini qeyri-adi dərəcədə çətinləşdirdi – bundan sonra insan psixologiyasının ən dərin, mürəkkəb məqamlarından baş çıxarmaq vacib bir şərt kimi qarşıya qoyuldu. Ona qədər görkəmli yazıçıları “psixoloji prosesin başlangıcı və ya sonu maraqlandırır”, Tolstoy isə prosesin özünü araşdırırdı.

Soldan sağa: İsgəndər Coşqun, Cabir Novruz, Rüfət Zəbioğlu, Əli Kərim, Rüfət Əhmədzadə

Əli Kərim insanın fiziki və mənəvi portretini vəhdətdə verən Tolstoy psixologizmini özünə sənət etalonu götürmüşdü. Şeirlərində də, nəsr və dram əsərlərində də, hətta bəzi məqalələrində də bunu görürük. Akademik Tofiq Hacıyev şairin yaradıcılığındakı psixologizmi yalnız mütaliəsindən deyil, fitrətindən, istedadından gələn bir xüsusiyyət kimi təqdim edir, müşahidəçisi olduğu həyat hadisələrinin onun psixoloji yaddaşına köçürdüyündən danışır: “Əli Kərim irsindəki psixologizm Füzuli və Dostoyevski, L.Tolstoy və M.Hadi, Ə.Cəmil və Yesenin irsindən də qidalanır, ancaq onun ilkin kökü şəxsi tərcümeyi-halından başlanır, şairin fitrətindən, südündən, qanından gəlir...”

Diqqətəlayiqdir ki, şairin bir sıra əsərlərinin qəhrəmanları əslində psixoloqlardır. “Ürək güzgüsü” pyesində Adil parapsixoloqdur, Leninqradda təcrübə keçdikdən sonra Bakıya, elmi-tədqiqat institutunun parapsixologiya laboratoriyasına, əvvəllər tanıdığı dost-taşıların yanına gəlir. Onun apardığı təcrübələrin, yaratdığı cihazın məqsədi insanların yaxından və çox uzaq məsafələrdən fikir və hisslərini öyrənməkdir. Bu xəbər müəssisədə çoxlarını narahat edir, bəziləri əyri əməllərinin ifşa ediləcəyindən, bəziləri dəruni hisslərindən hamının xəbər tutacağından, bəziləri isə həyatda mübhəmliyin, romantikanın, poeziyanın yox olacağından qorxur. Laboratoriyanın yaşlı əməkdaşı bunu “həqiqəti mücərrədlikdən qurtarmaq istəyi” adlandırır. Qubad isə deyir ki, bundan sonra

sözün düzünü demək qəhrəmanlıq tələb etməyəcək. Onsuz da hər şeyi biləcəklər! Adilin kəşf etdiyi cihazda eksperimentlər başlandıqdan öncə məlum olur ki, hamının qorxaraq gözlədiyi möcüzə artıq çoxdan kəşf edilmişdir: İnsanların gözlərindən, hərəkətlərindən onların fikirlərini, məqsədlərini öyrənən Adil parapsixologiya elmindən, sınaq və təcrübələrindən kənarda bir psixoloqdur. Onun insanlara qarşı diqqətli münasibətinin təsiri ilə başqaları da psixoloq kimi müşahidəçilik qabiliyyətlərini nümayiş etdirməyə başlayırlar.

Şairin ilk dəfə jurnal variantı 1964-cü ildə çap edilən "Pillələr" romanındakı bir sıra qəhrəmanlar, bəzi müəllimlər və tələbə Azər həmsöhbətinin düşüncələrini sözsüz anlayan psixoloq kimi diqqəti cəlb edir. Azər həmsöhbəti professor Qaraqaşlıya baxaraq onun duyğu və fikirlərini belə "deşifrə" edir: "Azər hiss edirdi ki, Qaraqaşlı hər şeydən - baxdığı mənzərədən, hətta susmağından da, bəzən danışmağa söz tapmamasından da zövq alır. Həmin zövqün özündən də zövq alır". Romanda Azərin ağır xəstə atasını müayinə etməsi səhnəsində həkimin əsl psixoloq kimi hərəkət etdiyini görürük. O, otağa girərkən xəstə sağlam gənclərdən seçilməsin deyər, kişiye baxmadan "Xəstə kimdir?" sualını verir. Müəllifin qeydi: "Bunu qəsdən edirdi ki, xəstə öz zəifliyi ilə başqalarından seçildiyini hiss etməsin. Bu da hələ xəstəni dindirməmiş müalicəyə bərabərdir".

Şairin sağlığında çap etdirmədiyi, şəxsi arxivindən götürülmüş əlyazması əsasında sonrakı kitablarına salınan "Pələng" hekayəsində insan parçalanmış pələngi öldürməyə məcbur olan qoca ovçunun ovu barədə düşüncələri maraqlıdır. O, haradansa bu meşədə peyda olmuş bu heyvanın əsl pələng olduğunu, onun gözəlliyini görür, əlindəki tüfəngi ilə onu öldürəcəyinə təəssüf edir. Qoca pələngin düşdüyü vəziyyəti düşünür, daha doğrusu, özünü onun vəziyyətində hiss etməyə çalışır: "Pələng tərənəmirdi. Əlbəttə, çox qan itirmişdi. "O, yaralı, mən yox. O – silahsız, mən – silahlı. Yox, o da silahlıdır. Qüvvəsi məndən çoxdur. Nə işə yazığım gəlir. Nə yazıq... Adam parçalayıb...". Hekayədə qocanın bu psixoloqluğunun ardınca onun atəş açarkən keçirdiyi hisslərin psixoloji təhlili gəlir: "Pələngin qırmızı qara gözləri lülənin yanlarından çıxıran, barışmaz bir hiddətlə baxırdı. Qocanın qəlbini on illərlə keçirdiyi ovçuluq müddətinin hər dəfəsində olduğu kimi tanış bir qorxunun, xəfif bir sevincin, titrək bir təəssüfün qarışığı yandırdı. Barmağının isitdiyi tətik nə qədər doğma və canlı idi. Elə bil bu əlinin barmağı ilə o biri əlinin barmağından yapışmışdı".

Əli Kərim yaradıcılığında, şeirlərində və nəsr əsərlərində ayrı-ayrı qəhrəmanların psixoloji portretini yaratmaq meyli çox güclüdür. Onun bir əsərindən başqasına köç edən atasının obrazı böyük maraqlıdır (şair "Atamın xatirəsi" şeirində, "Pillələr" romanında və "Mavi nəğmənin sahilində" povestində atasının obrazını canlandırmışdır). "Atamın xatirəsi" şeirində sərt, az danışan, övladına qarşı qəlbindəki incə duyğuları dilə gətirməyən, zəhmətkeş bir atadan, əsl Azərbaycan kişisindən söhbət gedir.

O, sərt idi. Səhər dərsə tələsəndə mən

Bildirməzdi yolda durub boylandığını.

Bircə kəlmə söz açmazdı qəlbindəkindən,

Söyləməzdi övlad üçün çox yandığını.

Bu kişi övladı üçün asanlıqla canını verə bilərdi, lakin ona bircə kəlmə "can" söyləməyi özünə rəva görməzdi. Onun əməksevər, ağır əlləri az hallarda oğlunun çiyinə tale kimi enərmiş (əlin övladın çiyinə tale kimi endirilməsi psixoloji tərffüfatdır, ata-oğul münasibətindən danışan obrazlı ifadədir).

Şeir sonunda ata məhəbbəti barədə çox şey deyən başqa bir obraz işlədilir: Onun məhəbbəti təzə əkini hər bələdan hifz edən qar kimi soyuq idi

(yəni, bu soyuqluq, əslində, qorumaq, yaşatmaq, əsl kişini tərbiyə etmək üçün idi). Bu ata ölümdən qorxan adam deyil, övladını kədərləndirəcəyinə görə öz ölümündən utanan atadır:

***Sevgisi də soyuq idi-təzə əkini
Hər bələdan hifz eləyən qalın qar kimi.
Moskvada oxuyurdum,
Tərk etdi məni.
Gələn zaman bir əbədi ayrılıq dəmi
Gah istəyib məni görə. Gah deyib ki, mən
Qoy bilməyim.***

O utanıb öz ölümündən.

Oğlunun kədərlənəcəyinə görə öz xəstəliyindən, ölümündən utanan, onu dəstəkləmək üçün ağır xəstə olduğu halda Bakıya gəlib burada vəfat edən ata obrazına Ə.Kərimin "Pillələr" romanında rast gəlirik. Bu əsərdə dərin psixoloji təfərrüatla təsvir edilən ölüm səhnəsi atanın portretini tamamlamaqdadır.

Uşaqlıq xatirələri əsasında yazdığı 1941-1945-ci illər müharibəsinin ilk aylarından bəhs etdiyi "Mavi nəğmənin sahilində" povestində Ə.Kərim atasının obrazına yenidən qayıdır. Burada da o, zəhmət adamıdır, çox danışmağı, hisslərini açıq ifadə etməyi sevmir. Bu əsərdə onun bütün insanlara, cəmiyyətə də münasibəti üzə çıxır. Dünəndən bəri heç nə yeməyən bu kişi sürdüyü arabasında çörək daşıyır. Arabasına çökmüş çörək ətri evinə gətirib arvadını qıcıqlandırmasın deyər evə dönəndən öncə arabasının qapısını açıq qoyub bayırda gözləyir. Müharibədir. Hər kəs əlindən gələn qədər qələbəyə kömək etmək istəyir. Ailənin qonşusu, bir vaxtlar istedadlı aktyor olmuş, indi isə bütün günü içən Əmican qələbəyə öz "töhfə"sini vermək üçün birdən-birə içkini tərgidir və elə buna görə də ölür. Onun yasını keçirmək üçün hamının çox istədiyi çəpişi kəsməyə məcbur olurlar. Povestdə müharibənin ilk günlərində və gedişi zamanı insanların düşüncələri, hiss və həyəcanları psixoloji dəqiqliklə verilmişdir. Əsərin qəhrəmanı müharibənin başlaması xəbərini çoxlarından tez eşidir, lakin bu qərara gəlir ki, heç kimə deməsin, insanlar heç olmasa bir-iki saat davasız yaşasın. Tezliklə hamı bundan xəbər tutur. Hər kəs çaşqın və kədərli, çünki yaxşı bilirlər ki, bu, ölüm, şikəstlik, ürəkdə qalan arzular, nisgil, aclıq deməkdir. Cavanların Göyçaydan cəbhəyə yola salınması səhnəsi psixoloji təfərrüatları ilə diqqəti cəlb edir. İnsanlar bir neçə gündür ki, övladlarının, əzizlərinin cəbhəyə gedəcəyindən xəbərdardırlar, buna hazırdırlar, hətta hansı sözlərlə yola salacaqlarını da bilirlər. Hətta onu da bilirlər ki, əzizlərini onlardan ayıran yük maşınlarının ardınca baxdıqları kimi gözləri uzun müddət, bəlkə də həmişəlik yollarda qalacaq. Ən kədərli odur ki, maşına doluşan gənclərin içində gələcəyin qəhrəmanlarının da, həlak olanların da, itkinlərin də olduğu şübhəsizdir. Bütün əsər kimi, bu səhnə də müəllifin müharibə illərinə aid xatirələrinin, sonradan onları bir də götür-qoy etməsinin, yenidən dərk etməsinin bəhrəsidir: "Dünəndən qalmış sözlər, göz yaşları, əllərdəki xoş təmas işə düşdü. Tonyarımlıq maşınların kuzaları gələcək qəhrəmanlar, ölümlər, itkinlərlə doldu. Maşınlar bir-bir dartınıb onları əhatə edən baxışlardan qopdu. Baxışlar beş addımdan bir halah-halay qalxan toza qarışdı".

Əli Kərim nəsr əsərlərində və şeirlərində xatirələrinə, yaşanmış günlərin, saatların, onların psixoloji yaddaşına istinad etməyə üstünlük verir. Səbəbi odur ki, şeirlərindən birində "Düzlüyün vurğunu - könlümdür mənim" deyən şair fikir və hisslərini çatdırarkən uydurulmayana, saxta olmayana, həqiqiyə üstünlük verir. Ötən günlərin sevincli, həzin xatirələri onun əsərlərində həyatın, dövrün,

zamanın fəlsəfi dərk, insanların daxili aləminin, mənəvi dünyasının açılması üçün materiala çevrilir. “Alman əsir” şeiri Ə.Kərimin uşaqlıq xatirəsi əsasında yazılıb. İkinci Dünya müharibəsi bitmişdir. Mingəçevir Su Elektrik Stansiyasını tikməyə aparılan alman əsirlər şairin vətəni Göyçaydan keçmişlər. Təbii ki, uşaqlar bu maraqlı mənzərəni tamaşaya çıxmışlar. Əsirlərdən birinin məktəb şagirdi Əliyə mehriban baxışlarla baxması sonradan, şairin yaradıcılığının yetkin vaxtında bu əsgərin mənəvi dünyasında baş verən dəyişikliyə həsr edilən şeirə çevrilir. İnsanların həyatına qənim kəsilmiş faşist ordusunun keçmiş əsgəri bir zamanlar əsir etmək, məhv etmək istədiyi ölkənin uşağına tamam başqa nəzərlərlə baxır:

**Əsir durub baxırdı
Diqqətlə,
Yaxşı-yaxşı.**

**Tökülürdü
O cəllad gözdən insan baxışı,
Mehribanlıq yağışı.**

Cəllad gözdən, dünyanın cəlladının gözündən insan baxışının, mehribanlıq yağışının yağması bu adamda baş verən daxili təbəddülatdan, onun qəlbinin dialektikasıdan, dəyişməkdə olan psixoloji portretindən xəbər verir.

“Sənət eşqi” şeirində Ə.Kərim orta məktəbdə oxuyarkən şeir dənəyi açmış, ondakı şairlik istedadını alqışlayıb xeyir-dua vermiş müəlliminə minnətdarlığını bildirir. Şair həyatda əsas məqsədi, əsl arzunu tapa bilməməyin insan üçün necə bir faciə olduğundan danışır:

**Sən onu tapmasan bütün nəğmələr
Eyni bir hüsndə, ahəngdə olur.
Təbiət itirir rəngarəngliyi,
Bütün yer kürəsi bir rəngdə olur.**

Şair gəncliyindən sənətdə yolunu tapdığına görə taleyindən razılığını da ifadə edir:

**Sənin işarənlə tapdım ünvanı,
Döydüm Füzulinin qapısını mən.**

Burada Füzulinin “Qeyri” rədifli qəzəlinin bir misrasına işarə vardır. Başqa bir müəllifin adı çəkilmədən əsərinə işarə edilməsi klassik poeziyada təlimi poetik fiqurunun əlamətidir. (Ə.Kərimin yaradıcılığında bədii ifadə vasitələrinin - təşbeh, təzad, cinas, təkrir və s. rolu ayrıca bir araşdırmanın mövzusudur). Tənhalığından, qapısının heç kim tərəfindən döyülmədiyindən şikayət edən Füzuli yazırdı:

**Nə yanar kimsə mənə atəşi-dildən özgə,
Nə açar kimsə qapım bədi-səbadan qeyri.**

Fikrimizcə, burada fikir sırf dünyəvi məzmunludur, irfani şərhə ehtiyac yoxdur. Əli Kərim şeirə, sənətə gəldikdə bədii məntiqi ilə Füzulinin qapısını döymüş olur və bununla da onu təkləkdən qurtaranların cərgəsinə qoşulmuş olur.

Şair “Bu Göyçaydır”, “Göydəmir at”, “İlan”, “Dostlar”, “Maska”, “Aut” və bir sıra başqa şeirlərində də xatirələrinin psixoloji yaddaşa çevrilmiş məqamlarına əsaslanır. “Aut” və “Göydəmir at” şeirlərində keçmişdə baş vermiş, xatirələrdə yaşayan hadisələr bitmir, onlar hələ də, hətta müəllifin ölümündən sonra da davam etməkdədir. Şairin 1969-cu ildə yazdığı son əsərlərindən biri olan “Göydəmir at” şeirində gözəlliyi, sürəti, özünəməxsus xasiyyəti ilə bir zaman hamının diqqətini cəlb edən göydəmir atdan və cıdırdakı azarkeşlərin həyəcanından danışılır. Cıdırda bu atın tezliklə bütün atları ötüb keçməsindən,

arxada qoymasından, bu yarış atmosferindən danışan müəllif, əksər şeirlərində olduğu kimi, burada da fərqli təsvir üsulu kəşf edir, sürətlə gedən məşında oturub kənarlara baxan adamın vizual effektini yada salır. “Göydəmidir - Göydəmir” cinası fikri daha sərrast, təsirli çatdırmaq üçün istifadə edilən maraqlı tapıntıdır:

**Göydəmidir,
Yerdəmidir
Göydəmir?
O, uzun şumlu yolu
qabaq ayaqlarıyla
sinəsindən keçirib,
dal ayaqlarıylasa
tullayır uzaqlara.
yanına hakimlərin
atır başqa atları,
Birdən qalxan küləyi.**

Bu mənzərəyə tamaşa edənlərin həyəcanları da çox poetik, eyni zamanda, dərin psixoloji təfərrüatla təsvir edilir: Hamı, hətta başqa atlara pul qoyanlar da göydəmir ata azarkeşlik etməyə başlayırlar. Elə bil ki, hamının əlində bu atın yüyəni vardır, hər kəs onun belində çapmaqdadır və finişə birinci çatmaq üçün əlindən gələni edir:

**İndi hamınınkıdır
Göydəmir günəş kimi
Hamı ilhama gəlib
Hamı pəncəsi üstə...
Sanki hamı dartınıb,
Üzəngidə yüksəlib.
Elə bil göydəmirin
Yüyəni var
Hamının
Düymələnmiş əlində.
Neçə yüz adam çapır
Göydəmirin belində**

Əsərlərində belə vizual obrazların çoxluğu Əli Kərimin fərdi yaradıcılıq üslubunun başqa bir səciyyəvi cəhətidir və ayrıca bir araşdırma mövzudur.

Şeir sonunda göydəmir at hamını təəccübləndirərək sürətini yavaşdır və şaxə qalxır: Atın bu “hərəkəti” belə dəyərləndirilir ki, o, daha yerlə getmək istəmir, bütün məsafələri bir anda qət etmək üçün göylərə ucalmaq istəyir. Şeir son misrasına qədər gərginlik sinmir və hadisəyə son qoyulmur: Hələ də göydəmir at həmin cıdır meydanında çapmaqdadır. Müəllifin psixoloji yaddaşında bu belədir:

**Nəsə, kimsə
Boynunu
Qanırdıqca qanırır
Göydəmir çapır, çapır
Gözünə vurur qanı.**

“Aut” şeiri şairin tələbəlik illərinə aid xatirəsinin bədii yenidəndərkinin məhsuludur. Dərslər qurtardıqdan sonra tələbələr idman meydançasına toplaşib voleybol oynayırlar. Müəllifin dərslər qurtaran kimi mühazirələrin keçmişə tökülməsindən (daha bir vizual obraz! - P.Ə.) danışması gənclərin həyatının fərqli ritmindən xəbər verir. Gənc oğlanların çoxu gözəl bir qıza görə bu oyunda

iştirak etmək, onunla bir komandada olmaq istəyirlər. Bir gün görürlər ki, qız daha əvvəlki kimi oynamır, topları kənara, autə vurur. Sən demə, aşağı kursdan onu sevən bir oğlan eşqinə müsbət cavab ala bilmədiyinə görə hirsənərək institutu tərk etmiş, uzaqlara getmişdir. Bəlkə də elə bundan sonra oğlanı sevdini anlayan qız çaşqın vəziyyətdədir, fikirlidir. Şair qızın topu kənara vürmasını onun təhtəşüürdə oğlanla ünsiyyət bağlamaq istəyi ilə izah edir:

Qız topu, əslində, çox uzaqlara, oğlana atır ki, onu tutub geri atsın. Qız, əslində, oğlanı qaytarmaq istəyir. Şeir qızın topu autə vürmaqda davam etməsi ilə bitir ki, bu da müəllifin psixoloji yaddaşı ilə bağlıdır:

**Top gəlir,
O vürur uzaq yollara.
Atır haradasa gedən qatara
Hardasa yol gedən bir təyyarəyə.
Vürur xam torpağa,
Kəndə, şəhərə.
Oğlan topu alıb qaytarsın deyə
Heç kim də xətrinə dəyməyir onun.
O bundan utanıb fikirli dürur.
O bir vaxt oynardı nə qədər gözəl,
O indi topları autə vürur.**

Əli Kərim “Habil”, “Van-Qoqun günəşi”, “Gecə uşaqlar yatır”, “Söz axtardım, tapmadım”, “Heykəl və insan”, “Söz haqqında”, “Yox, mənə deməyin”, “Nöqsanlar”, “Salyeri”, “Sözlər”, “Qələmdəki mürəkkəb”, “Zəhmətkeş buruq” kimi şeirlərində, “İlk simfoniya” poemasında yaradıcı adamın daxili dünyasını, yaradıcılıq psixologiyasını əsas mövzu seçmişdir. “Habilə” şeirində kamançada muğam ifaçılığının təntənəsi olan Habil sənətinin doğurduğu təəssürlərdən danışılır. Qarabağın Damcılı bulağında “bütün ürəklərin sifarişlə” (sovet dövründə radioda zəhmətkeşlərin sifarişi ilə hər bazar günü konsert verilirdi. Burada isə sifarişi verən ürəklərdir) Habil kamançada segah çalır. Sənətin möcüzəsi ilə Habil kamançası ilə birləşib bir vahid varlığa çevrilir; o, elə bil ki, əlindəki titrək kəmanəni bir xəncər kimi köksündən dartıb çıxarmışdır (Bu, sənətdəki əzablı axtarıslara işarədir). Bu, adi bir çalğı deyil. Həyatdakı bütün adilliklərə gözlərini yuman sənətkar, qədim muğam sənətinin möcüzəsiylə əsrlərinin, əski dövrlərin yuxusuna gedib, xumarlanıbdır:

**Hər bir adiliyə yumub gözünü
Çalır,
Yırğalanır səs dəryasında.
O, çalmır elə bil ...
Unutmuş bizi,
Dərin bir yuxuya yuvarlanıbdır.
Hansı əsrdəsə ilişib qalıb
Neçə əsrdir ki, xumarlanıbdır.**

Habilin ürəyi barmaqlarında çırpınır, nəbzi simlərə tökülür. O, bütün dünya ilə əlaqəsini kəsmişdir:

**Ürəyi çırpınır barmaqlarında,
Onlardan tökülür simlərə nəbzi
Özü də bilmir ki, çalır,
Ya çalmır;
Nə dünyanı görür Habil,
Nə bizi.**

***Segah gah uzanır bir ağrı kimi,
Onu üfüqlərə sancır kəmanə.
Düşüb Yer kürəsi gah bir güşəyə,
Gah sakit fırlanır, gah yana-yana.***

**–Niyə batdın, ey günəş?
Odu var, işığın yox.
Gəl, gözümə düş mənim,
Ey ağrısı,— dərdi xoş!**

Ey yanğısı vəfali!
Ey varlığım!
Ey canım!
Ey sevimli düşmənim!

“Heykəl və insan” şeirində sənətin gücü, insana təsiri heykəltəraşın əsəri üzərində çalışması prosesi örnəyində göstərilir. Şeirin mövzusunı bir neçə cümlə ilə çatdırmaq mümkündür (adətən, şeirin mövzusunı nəsr dilində şərh etmək, demək olar ki, mümkün olmur. Diqqətləyiqdır ki, Ə.Kərimin şeirləri nəsr dilinə çevriləndə poetikliyini saxlayır. Bu isə o deməkdir ki, onun şeirlərini xarici dillərə tərcümə etmək daha asandır). Heykəltəraş aylarla, yoruldum demədən insan heykəli üzərində çalışır. Sənətkarın bu işi, yaradıcılığı heykəlin üzündən qəlpə-qəlpə artıq ifadələrin, kobudluğun, lazımsız kədər qoparılması bıçağın ucuyla heykəlin üzünə məğrurluq və əzəmətin həkk edilməsi kimi dəyərləndirilir. Şair yaradıcılıq prosesinin, sənətkarın yaradıcılıq psixologiyasının bəzən yaddan çıxan bir tərəfini xüsusi olaraq vurğulayır: Yaradan insan əsəri ilə bərabər, özünü də “yenidən yaratmış” olur. Məlum olur ki, heykəl də onun üzərində uzun müddət işləmiş, sənətkarı dəyişdirmiş, onu mənən zənginləşdirmişdir. Əslində, bu sənət möcüzəsinin kökündə yaradıcı insanın öz əməyi ilə ucalması durur:

Qəribə idi:
O, heykəli,
Heykəl onu gözəlləşdirirdi.
Heykəl insana döndükcə
insan sevincindən
Heykələ döndü.
Gördü onun yanında
Onu yaradan
Bir heykəltəraş var.

Sonluq sözün həqiqi mənasında Əli Kərimanədir. Heykəltəraş və heykəl bir-birinə nə qədər yaxın olduqlarını anlayaraq dostlaşırlar:

Sonra hər ikisi dost kimi
Şəhəri gəzməyə çıxdılar.

Əli Kərimin əksər əsərlərində onun psixologiya sahəsindəki biliyi, insanların daxili aləminin dərinliklərinə varmaq bacarığı özünü göstərməkdədir. Onun aramızdan vaxtsız getmiş şair Vəqif İbrahiminin ilk şeirlərinə həsr etdiyi “Bir gün qapım döyüldü” məqaləsində (burada qapının döyülməsi, ədəbiyyata yeni nəfəsin, yeni adın gəlişinin rəmzidir) gözlərimiz önündə psixoloq Əli Kərim canlanır. O, özünü aparmasından anlayır ki, bu içəri girən gənc şairdir: “İçəri çox utancaq bir oğlan daxil oldu. Onu ruhunca tanıdım. Bildim ki, belə adam şair ola bilər. Əlbəttə, şairlər müxtəlifdir: Mayakovski kimi ipə-sapa yatmayanlar da var, Əhməd Cəmil kimi gözə görünmək istəməyənlər də var”.

Fikrimizcə, akademik Tofiq Hacıyev haqlı olaraq yazırdı ki, psixoloji dərinliyə varmaq meyli Əli Kərimin fitrətindən gəlirdi, istedadının ayrılmaz tərkib hissəsi idi. Alim belə bir sual verir və ona özü də cavab verir: “Niyə Əli söz sənətində psixologizmə aşıqdır? Çünki, onun fikrincə, psixologizmlə möcüzələr törətmək olar... Əli Kərim nəsrində də, hətta məqalələrində də psixoloqdur. Həmin bədii-psixoloji yaradıcılıq ovqatı ilə Ə.Kərim oxucularının ürək yaddaşına kövrək, ancaq bütöv və kamil bir sevgi bəxş edib bu dünyadan köçmüşdür”.

Bu geniş mövzunu məqalə çərçivəsində təqdim etmək üçün bir sıra mətləblərə toxunmadıq.

♦ P o e z i y a

Vaqif BƏHMƏNLİ

ƏL

Poema

“Anam deyərdi: – Göz namərddi, əl mərddi...”

1. İLTİMAS

Söz, gümanım tək səndə,
Ariyam, pətək səndə...
Qıyma uçan alçalsın –
Əl məndən, ətək səndən!

Söz, başına dolanım,
odlarına qalanım!
Əlimi boşda qoyma,
Sənsən əldə olanım!

Sözsüz – yalanam axı,
Sözdə qalanam axı...
Əlimi boşlama, söz,
körpə balanam axı!

Söz, sorma hara gedək,
dərdə, azara gedək...
Əlimdən tut, istəsən
varıb məzara gedək!

...Bu bir iltimas... Həm də düşünürəm, söz elə fəvqəladə bir ağacdır ki, min illər boyu ilhamlı, qanadlı insanlar ona əl uzadır, nəinki ən ucadakı budağa, hətta, o söz ağacının əl-ətəyinə də yetişə bilmirlər.

Bu dəfə söz – əllərin şəninədir! Əllər yetməyəndə söz yetdi bəlkə?! Çoxdan, lap çoxdan gənc və tərəvətli nəfəsimdən bir bulaq misalında çağlayıb axan o əlçatmaz nəğməni təzədən xatırlayıram.

Fələk – mənim əzəl başdan
könlümü mələr yaradıb,
Qanad alım hansı quşdan,
Tanrı gör nələr yaradıb
əlim çatmayan budaqda?!

Yarpaqları saçaq-saçaq;
çox baxmışam, ağlım itib...
Sinəm boşdu, əməlli bax,
ürək gedib harda harda bitib? –
Əlim çatmayan budaqda!

O şax – tale qanadımı –
Necə əyib özüm dərim?
Qəm boşaltdı qanadımı,
həsrət oldu gözümdəren
əlim çatmayan budaqdan...

Buğum-buğum hörsəm qəmi
yetər olmaz hər divanə.
Boy-buxunda göylər kimi
hardan alım nərdivanı
əlim çatmayan budağa?

İstək bəxti oyatmadı;
oyatmadı,
oyatmasın!..
Mənim ki, əlim çatmadı,
heç kimin əli çatmasın
əlim çatmayan budağa!

2. SÖZÜN ALIN YAZISI

Uca sözdən acizənə xahişimin ilk səbəbi otuz il bundan irəli şahidi olduğum, hətta unudulmağa layiq, amma unuda bilmədiyim həmə o adi təsadüf ola bilərmə? Həm hə, həm yox...

Çəkinə-çəkinə, hətta deyəsən, qorxa-qorxa iş otağında peyda olan, pencəyinin çiyin diki və yaxalığı bozaran o kişinin açıq-aşkar titrəyən əlləri otuz il bundan öncə necə vardı, eləcə gözlərimin önündədir. Amma, bununla belə, heç bir halda deməzdim ki, nə zamansa baş verən o sadə təsadüf, indi özümdə cəsarət tapıb qələmə almaq istədiyim bu yazının, “Əl” silsiləsinin leytmotividir...

Əvvəllər də mənə elə gəlirdi ki, insan əllərinə gərəyincə dəyər vermir. Halbuki onlar adamın bir cüt qanadıdır, ömür arabasını muzdsuz, pulsuz-pənəsiz, daim irəli çəkib aparan işlək, yorulmaz öküz cütüdür...

Həmən o uzaq illərdə də istəyirdim ki, əllərimi gözlərimin önünə tutub onlara dərindən nəzər salım, onlara baxdıqca baxım, onlardan doyunca baxım...

Çoxdan, lap çoxdan istəyirdim ki, bu əlsiz, ayaqsız, girdə dünyaya gözümlün gözüylə deyil, əlimin gözüylə baxım...

Heç indi də xatırlamıram ki, o “nimdaş kişi” hansı əsasla iş otağında peyda olmuşdu? Və məqsədi tam bəlli bir yazının girişində yada düşməyi də ən azı təsadüfdür və sözün doğrusu, bu barədə hansısa bir izahat verməkdə çətinlik çəkirəm.

Hər bir yazının başlanğıcı o yazının alın yazısıdır...

Mətləbə keçmək üçün digər bir mötəbər bəhanə düşünə bilmirəm...

Onsuz da bütün əhvalatlar nədənsə başlayır.

...əsas niyyət - əllərimin mənzil başına korlanmadan, sağ-salamat yetişməyidir!..

3. ANAM DOĞRU SÖYLƏMİŞ...

Dürr kanı, ləl izidi,
Əl – canın dəlisidi!
Ürəkdən nə qalır ki,
ciyərdən nə qalır ki? –
qalan iz... əl izidi!

Alında yazı – əldi,
Can qazan...
duzu əldi.
Daşı quma döndərən,
misi muma döndərən...
başın qapazı – əldi!

Əl dəyən diri qalır,
Milyon il yeri qalır!
Adam adamı ötmür,

udan udanı ötmür;
əl əldən geri qalır!

Əl pilədi, əl sərtidi,
əl nəşədi, əl dərdidi!..
Anam doğru söyləmiş,
yaranışdan beləymiş:
göz namərddi, əl mərddi!

4. VƏ O KİŞİ GƏLDİ

O zaman beş yüz mindən çox tirajı olan çox nüfuzlu bir qəzetin şöbə müdiri idim. Və o “nimdaş kişi” gəldi. Dediym kimi, əynində bozarmış pencək, durumunda dərin tələş və sıxıntı. Sözüün düzü, belə görkəmli insanlara mərhəmət duyğusu mənə irsən keçib. Dərhal kreslodan qalxıb, qarşısına yeridim, əlini sıxdım, onu stulda əyləşdirənə qədər əlini əlimdən buraxmadım, hal-əhval tutdum...

Onu yanıma heç kim göndərməmişdi. Sadəcə, bu şəxs qəzetdə, demək olar ki, hər həftə çap olunan, mərhəmət dolu, kiminsə haqqını tələb edən, dövrün insanlara acı çəkdirən əhvalatlarını çatdıran məqalələrini oxuyub məhz mənimlə görüşə qərar vermişdi...

Çoxlu sənədlər gətirmişdi. Pozuq nitqindən belə məlum olurdu ki, onu hansısa bir idarənin rəhbərliyindən qərzli şəkildə aralayıblar; üstəlik, məhz şikayətçi olduğuna görə, işlərini hüquq-mühafizə orqanlarına yollayıblar ki, bunu tutub içəri salsınlar. O, “ilişməkdən” qəti qorxmurdu, əksinə, böhtançıları yerinə oturtmaq üçün vuruşur; yenidən iş yerinə bərpa olunmaq istəyirdi. Gəlməkdə məqsədi bu idi.

Sənədləri sol qoltuq cibindən, sanki ürəyinin içindən çıxarırmış kimi, ayırub bircə-bircə qarşıma düzəndə, gördüm onun əlləri dəhşətli dərəcədə əsir və o, əllərinin əsməyindən utanır. Onun əsən əllərinə baxır, mən də utanırdım. İnsanı əsməcəyə salan belə cəmiyyətdə yaşadığıma, hələ bu azmış kimi, belə bir cəmiyyətin “baş qəzetində” müxbir olduğuma görə. Mənim heç yoxlamadan da həqiqəti anlamaq fitrətim var. Kişinin haqlı olduğuna bayaqdan əmin idim. Amma yenə də dedim ki, sənədləri oxuyum, əlimdən gələn köməyi edəcəyəm, yəni onun məsələsi qəzetdə necə lazımdı, eləcə əksini tapacaq...

Bütün bunlardan sonra kişinin utancaq və həyə ilə üzümə dikilən baxışlarında inamsızlıq açıq-aşkar görünürdü. Çünki çox qapılar döymüş, dərdinə əlac bulmamışdı. Əlimdə titrəyən əlini təkrar sıxıb onu qapıdan ötürəndə, uzun dəhliz boyu ardınca baxdım. Yaxında olanda, biz əlbəəl görüşərkən onun əsən əlləri gözümdən uzaqlaşdıqca qərribə şəkildə oynayır, yox, oynamırdı, o əllər danışırdı. O əllər sanki belə deyirdi:

“niyə”, “nə üçün”, “axı”, “yəni doğurdanmı”, “çətin”, “ola bilsin”, “bəlkə də”, “nə bilim, vallah”, “heç inanmağım gəlmir”, “Allah bilən məsləhətədi”...

5. QOCA ƏLLƏR

Gəzir üzümün üstə,
düşür dizimin üstə,
qalxır gözümün üstə,
baxır ardınca əllərim.

Bir cüt qəmdi, qoşa dönüb –
Ağırlaşıb, daşa dönüb...
İstəyir bir quşa dönüb
yanına uça əllərim.

Tale küsüb, bəxt göynəyir,
barmağında ox göynəyir...
Ürəyimdən çox göynəyir
bu körpə, uşaq əllərim.

Bir quruca nəfəsdi ki?
Haqq arayıb nə gəzdi ki?
Heç ağıma gəlməzdi ki,
dözərmiş bunca əllərim.

Mənim ümid qalam sındı –
sınan bitməz calasan da...
İstilənməz, qalasan da
üstündə ocaq...
əllərim!

Dünya baxmaz qəmə, aha,
Batdıq ağır bir günaha!
Mənə gərək deyil daha
bu halsız, qoca əllərim...

6. İŞİN AQİBƏTİ

Heç məqalə yazılmadan da redaksiyanın köməyi ilə kişinin haqqı qaytarıldı, o, işinə bərpa olundu. Ömrümdə yalnız bir dəfə gördüyüm həməən şəxs məndən yaşca xeyli böyük idi və yəqin ki, indilərə qalmaz. Amma o vaxtdan bu günə kimi hər səhər əlimin içində bir əl titrəyir. Bu kimin əlidir? Bəlkə titrəyən əl öz əlimdir. Axı mən də həyatda çox haqsızlıqlarla üzləşmişəm. Kənardan baxanlara belə görünməsə də, bu, belədir. Anlayıram

ki, sınaqlardan salamat çıxmağımın səbəbi nə dilim, nə gözüüm, nə başım, nə ürəyim, nə dizlərim, nə ayaqlarımdı. Biz hər birimiz həyatımıza görə əllərimizə borcluyuq. Əsas məsələ budur. Otuz il bundan öncə peyda olan o kişi isə sırf təsadüf personajıdır və onun bu yazıya heç bir aidiyyəti yoxdur. Əllərin işığına uçuram, görək o məni haralara aparacaq!

7. BU QULDAR, BU QUL ƏLLƏR

Əl – quldardır,
Əl – quldurdur,
Əl – quldur...

Bəşbarmaq qayalar qul,
Yumruq dağlar da quldur.
Yalnız qaralar deyil,
Pəmbə, ağlar da quldur.

Kəçmiş – zəncitək qara,
indi – azca ağ quldur.
Gələcək – həm qaraya,
həm də ki, ağa yoldur.
Qul – əlin quludu,
əl – qulun qulu,
Əldə çalpara daş –
kəllə əzəyən,
ürək – özbaşına,
ayaq – gəzəyən,
Əl qeyrət baltası;
həm də səbri dar,
Bu fələk – köhnə quldar;
yaxşı ki,
qullara qul olan əllər var.

Qulun üsyanı
quldurluq deyil,
üsyən deyil
quldara qarşı
üsyən deyil gedər-gəlməz
yola qarşı
Qulun üsyanı...
əlin üsyanıdı qula qarşı!

Üsyən qaldırsın deyə qul
əl üzünə durur qulun,
Qul qalxmasa, əl uzanıb

qulağını burur qulun!
Sonra şillə-şapalaqlar!
Qulda mütləq hövsələ var;
qulun dinməyə həddi nə?
Bükülür qara barmaqlar
yerə çırpır, boğur qulu.
Əl – əl atır öz bətninə
təzədən bağırda-bağırda,
çığırda-çığırda təzədən
doğur qulu.

Əldi qoyan gümbəz başa pəncərə,
əldi açan qul boynundan zənciri,
Quldarların kürəyində
əldi çatan təndiri.
Əldi qəhər nəhrinin suyunu
əbədi dartıb-daşıyan
səbrin gen dərəsinə!

Şişkin əzələsi çat verir qulun,
qara qan qarışır səbr suyuna,
minillik zəhri-tər-cəbr suyuna
batırıb əlini, yuyur üzünü,
yuyur sifətindən haqq-qarasını,
Alın yazısını dik qafasından
yuyur qul,
yuyur qul,
qul yuyur sonda;
çəkilir fələyin qart yorğunluğu,
dincliyin çiçəyi qızarır qanda!

Qul bəyaz, açılan yaba barmaqlar,
quldarı çökdürən yava barmaqlar
qurd kimi gərilib ulayır göyə,
əlin kölgəsində itib-batır qul,
çökür beş min illik günah önündə,
bu dəfə
qul olur
Allah önündə...

8. DURDUM ƏLLƏRİMİN TAMAŞASINA

Mərdəkanda
əllərimlə qurduğum bağ evi,
İyulla avqust arası,

gecənin tən yarısı
Heçlik qədər mütləq,
mütləq qədər əlsiz-ayaqsız,
ani, hənirsiz sükut!
Ruhum – batıq səsli ud!
Bu dəfə
unudulub tamam
dörd bir yanıma saran divarlar,
Toyuq hininin
taxta qapısını taqqıldadan xəzri,
kollar, ağaclar...
Unudulub hər nə var;
hüzurundayam əllərimin...

Əllərimə baxıram;
on barmağım şana-şana –
biri cocuq, biri çubuq,
biri baba, biri yaba,
biri ipək, biri nənə,
biri ata, biri ana,
biri oğul, biri qız,
ovuc xətlərimdə
nəvələrim çalın-çarpaz, cızıq-cızıq...
Çalışqan əllərin qüsuru olmaz!

And olsun gecənin
tən yarasına ki, mən
yerdən göyəcən
raziyam əllərimdən!

Barmaqlarım, Allahın verdiyi bu on qul
65 il sərasər
kəcavədə qərar tutan
Şah kimi gəzdirdi dik başımı,
qoymadı ac qala
özümü, uşaqlarımı,
yarımı-yoldaşımı!
Əllərimə 40 gün 40 gecə
tərif söyləsəm, azdı,
onlar olmasaydı,
mən olmazdım, mən olmazdım...
Əllərim bərəkət testi –
südü bidon-bidon Kostroma inəyidi,
İçə yazdıqlarım qarışıq
nəyim varsa, əllərimin əməyidi!

Nə qocadı, nə cavan,
nə xırdadı, nə iridi
Əllərim 7 milyard insana xas
14 milyard əldən biridi.
Tarixlə yaşıddı o!
Bir azdan onlar da
şirli saxsı bədənimdən
buta-buta qopub düşəcək,
çürüyəcək torpaqda...
Gecənin tən yarısı
düşünürəm bu haqda!
Bu gün var, sabah yox
bu baş, bədən, böyrək, ürək...
əllərimi sözə çevirmək
və ömür sarayımı
devirmək zamanı gəldi!
Geridə əlli-ayaqlı itən keçmiş,
irəlidə əlsiz-ayaqsız gələcək,
Sözün dərgahına əl açdım beləcə...

9. YA QİSMƏT, YAXUD ƏL İŞLƏRİ

Yeri, məhlə tut görüm ayda,
Sürüşkən balıq ovla çayda.
Yıxsan qalaları, nə fayda –
taleyin gülü var hər işdə.

Hakim ölündü, dərdlər əsir,
Ruzigar – titrəyir, tələsir...
Uzaqda uzağın pərdəsi,
yaxının tülü var hər işdə.

Azınmı çoxdu, çoxunmu az?
Dərd qoşundu, oxunmu az?
Əl toxunmasa, mələk doğmaz –
təcavüz dölü var hər işdə.

Geri dönməz yola çıxanlar,
boş əllə dolu çıxanlar...
Od içindən sulu çıxan var,
yaş yanan sulu var hər işdə.

Dəpdərin dəryadı yar bağı –
qismətdi tərpədən qarmağı.
Hər işdə şeytanın barmağı,
Allahın əli var hər işdə...

10. ALLAHIN ƏLİ

Çəkir doğru yola yolun azanı;
hər əldən uzundu Allahın əli.
Acı-şirin atır qaynar qazana,
həyatın duzudu Allahın əli.

Tövbələr çırpmaqdan, günah yumaqdan
Büsbütün palçıqdı Allahın əli.
Sirlər incələyir yumru yumaqdan
Daima açıqdı Allahın əli.

Uzanan əl milyard, ətək tək ətək,
hər əldən üstədi Allahın əli.
Əlləri dondurar buz parçasıtək,
Günəşdən istidi Allahın əli.

Anatək ifallı, nənətək həlim,
atatək hirslidi Allahın əli.
Bu qədər aşkarkən hər bir əməli
bəs nədən gizlidi Allahın əli?

*Allahın izniylə əl ataq sözdən sözə... Allahın izniylə baxıb
görək əllər necə doğrulur?..*

11. RÜBAİ, YAXUD XİLASKAR ƏL

Quşu güllə çəkir dən-dən qoruğa,
Əllərim uzanır nədən qoruğa?
Mən ki, mən deyiləm, Allah ovuyam,
Üstəlik, Allahı mənəm qoruyan!

12. ƏLİN ANADAN OLMASI

Ana bətnində bir uşaq;
Onu monitor göstərir,
bir qədər boz-bulanıq,
bir qədər tor göstərir...

Ana bətnində bir uşaq –
gözləri yumulu,
Sinəsinə büküb əllərini
çünki
bir neçə müddət sonra
əllərinə qalacaq ümidi!

Özü doğulmağa
hələ var bir az;
Tanrı hökm etməsə, doğulmaq olmaz!
Amma, o, insandı,
həm də nadan bir uşaq
Tanrı hökmünə asi olmaq
bətndə də imkandı!

Əlləri sinəsinə bükük uşaq
özü doğular-doğulmaz
əllərini doğub ana bətnində
O balaca,
bapbalaca, balaca əllərini
balaca balası kimi
bərək-bərək sıxıb sinəsinə
Bala anaya bürünüb, əllər balaya,
Bala canını dartır üzübəlaya!

...monitor qabarır ana köksütək
toppuş əllə birgə doğulur uşaq
hava görməyib ha... havanı görüb
Mat qalır, tıncıxır, boğulur uşaq!
İkinci anadı... birinci hava!!
Çox sürmür dava,
Havada uçunur Allahın əli,
dünya dik atılır əlin səsinə
boşalır ana bətni, boş qalır darlıq,
Qaranlıq zindandan fərar eyləyib
ışığın içində yox olur uşaq!
Daha... gedərgəlməzdi ana bətni...
Bu dərin itgiyə görə bəlkə
çır-çır çığırır uşaq,
elə bil kəsirlər ətini...

Uşağın köksünə bükülü əllər
ətcəbala qanadıtək;
gözdən qabaq əl açılır...
qoşa gözlər korazehin,
qoşa əllər əlaçıdır!
Əl var daha;
əl varsa insan var, bəs hanı ətək?
İşıq içində uşaq əlləri –
İnsan pərvanə, insan kəpənək
İşiq təcrübəli, hiyləgər şeytan...
Uşaq əlləri – nadan!

İşıq salxımlarına dartınır
balaca, toppuş əllər,
dərindən qopmuş əllər...
qaranlıqdan qopmuş əllə
Ələ keçirmək işığı
elə də asan deyil
“ışığıla uşaq oyunu”
bitməz, sürər milyon il!

13. ƏLİN TARİXİ

Uşaq – əllə əkizdi,
Əl – dünyayla yaşıddı!
Əl – həyat xınalıdı,
can boyaqlıdı
əlsiz can – dördayaqlıdı.
Gözəllərin gözəli
hər bir gözəldən – əldi.
Ayağı oyandıran,
beli düzəldən əldi!

Əllər eşib-eşələyir
dərindən yerin altını,
həm də aşıqdi göyə;
müdam ora dartınır!

Sonuncu budaqda bar –
Onda həyat şəhdi var...
O barı dərmək üçün
açılmasaydı qollar,
gərilməsəydi əzələ
uzanmasaydı əllər
dikinə gəzməyi neynərdi adam,
sürünməyə şükür eylərdi adam!

O qəsr darlıqda əllər oyaqdı –
doqquz ay sərəsər
ışığı səmtinə
əllər lağım qazır, yük atır insan!

Axır ki, doğulur uşaq
səmtinə...
Alt qata ən yaxın, baxma ayaqdı,
torpağa əliylə kök atır insan.

Ən parlaq gözlərdən qalmayıb bir iz,
Ən gözəl ürəklər çürümüş heyhat!
Əllər sübh çağından durmağa həris,
Bədəni at kimi yormağa həris,
Əllər yaratmağa, qurmağa həris!
Əlin məhsuludu şirəli həyat,
Xırdalı, ortabab, irili həyat!

Daşa əl toxunmasa,
Daş dövrü hardan olur?
Misə əl toxunmasa,
Mis dövrü hardan olur?
Dəmirə əl dəyməsə,
əl dəmiri əyməsə
olmazdı Dəmir dövrü,
Tarixin tunc yaddaşdı
tunclaşan əlin cövrü!

Əlin qüdrətiylə yonulmuş heykəl –
qaya yazıları, gil kitab, mixi.
Bəlkə əl Allahdı, bəlkə Allah – Əl,
Bəlkə “Ol” deməyib, “Əl” deyib Allah?
Əlin tarixidi bəşər tarixi;
Tanrı, Şeytan, Xeyir və Şər tarixi!

14. ƏLƏ DUA

Gözlər kor olsa da olar,
əllər kor olmasın təki!
Qulaq kar olsa da olar,
əllər kar olmasın təki!

Qoşa dizi duz bürüsün,
Qar dağlara bez bürüsün.
Ağ bədəni buz bürüsün,
əllər qar olmasın təki!

Qazan sürtən, can yandıran,
Qara günü tam yandıran,
Qara başda şam yandıran
əllər qaralmasın təki.

Taqət alır yol-duracaq;
al qanına açıb qucaq...
Yorğun düşsən qaldıracaq –
əllər yorulmasın təki!

15. ƏLİMƏ DEYİRƏM DEDİKLƏRİMİ

Adını xatırlamadığım, siması gözlərim önündən çoxdan çəkilib gedən, lakin məndən uzaqlaşarkən əllərinin necə danışdığı yaddaşımda goracan eşidilən o naməlum doğmanı düşünür və deyirdim... Nə deyirdim, kimə deyirdim? Əlbəttə, bu dəfə əlimə deyirdim dediklərimi...

Lap çoxdan quş olub yelə qarışan,
əllərim yetməyən tumarlamağa
telimə deyirəm dediklərimi,
Kölə kimi kefsiz,
qultək qaraşın,
doğulub dünyaya göz açan gündən
can atan insana gün ağlamağa
əlimə deyirəm dediklərimi.
Riyasız gözümə, qaçaq dizimə,
pərdəli üzümə,
açıq alnıma,
özümə deyirəm dediklərimi...

Nə badə, aman!
Heç zaman əllərini
falçı ovcuna qoyma,
Əli Allahdan üzülən birisinin
ifrit əllərinə uyma!

Əllərini kirli əllər içində
sərgiləmə,
Çünki ovcundakı cizgilərin
sirri dərin –
əyri-üyrü büküklərin
nə söylədiyini
əllərindən özgə mükəmməl
qeyri əzan dərk eləməz,
Dərk eləməz heç tanrı da!
Amma əllər
divarları hörə-hörə,
yıxa-yıxa divarları,
divarları unuda-unuda,
divarlardan tuta-tuta
yetər haqqa.

Koru işığa çatdırar əllər,
Övlad dolandırar,

Əllər –
iki ovuc çeşməli
on övladlı kişidi,
Əlləri beşbarmaq silahtək
həmişə üstündə gəzdirmək gərək;
və yadda saxlamaq həmişə:
Əl işi – namus işidi!

16. ƏL OXŞAMASI

Ağzıma dənim qurban,
Qəlbimə qanım qurban,
Dizlərimə gözlərim,
Əlimə canım qurban!

Sinəmi yar, əlində;
Bax gör, nə var əlində?
Əlim əlində olsun,
Keçinim yar əlində!

Dağım, döşüm nanəli,
Dost otuyam – yeməli...
Bağıma əl uzatsa,
Qurusun düşmən əli!

Qış ötür, çilə keçir,
Dastanı dilə keçir...
Dünya bir xəzinədi,
əllərdən ələ keçir.

Yolçu var, yolu varsa,
Yiyə var, dəli varsa,
Ölüm heçdi, çiynimdə
Tanrının əli varsa!

17. ƏLİN BARMAQLARI

*Əl olmasa, insan olmur dedik. İnsanı insan eləyən əldi. Əli
əl eləyən barmaqlardı. Necə ki, əl olmayanda insan olmur, bar-
maqlar olmayanda da insan olmur. Amma bir əmması var;
insan insana bənzəmədiyi kimi, barmaq da barmağa bənzəmir;
biri qalın, biri nazik, biri uzun, biri qısa...*

Aqıl kəslər ayırır
kəsəyi də, daşı da –

Atalar belə deyib:
bir boyda ölmür, balam,
beş barmağın beşi də.

Barmaq-barmaq
sıra dağlar
bənzəmir biri-birinə,
Ölüm düyməsi üstündə
gəzən barmaqla
royal dilləri üstündə
gəzən gəlin barmaqlar
bənzəmir biri-birinə.

İndi biz neyləyək ki,
Barışqan barmaqlara verək
ələ gələn karımızı? –
Yoxsa dartıb uzadaq
qısa barmaqlarımızı,
Kəsib qısaldaq yoxsa
uzun barmaqlarımızı?

18. DİZİMƏ ÇIRPILAN ƏLLƏRİM

*Milyard-milyard cüt qollar, cüt biləklər sıxılır, dövrən
sıxdıqca sıxılır, zaman sıxdıqca sıxılır, insan insanı sıxdıqca
sıxılır, Allah insanı sıxdıqca sıxılır, Şeytan Allahı sıxdıqca
sıxılır; yığılır, bükülür; alov-alov yanar on barmaq yumulub
yumaq olur, sanki od ocaq daşına çəkilib, əllər körüklənib daş
olur, əhlət daşı kimi ağır, daş kimi bərkimiş yumruqlarla özünü
döyür insan, dizini döyür insan!*

Sonrakı təəssüfüm,
İçimin sonrakı yangısı,
Oduma çilənən su –
Dizimə çırpılan əllərim!
Qızışıb-dolmağımdı sonradan,
Adam olmağımdı sonradan
Dizimə çırpılan əllərim.

Dizimə çırpılan əllərim –
axırı qırx gün-qırx gecə
toyla bitməyən nağılım,
Müsəlmanın sonrakı ağılı...

Ömrün heç zaman
nəğməyə dönməyəcək anı,

Qarabağ deyilən töhmətin
Alınmamış qisası,
Utanmadan qızaran qanı –
Dizimə çırpılan əllərim...
Üzümü cıran əllərim...

Ağac əkmədiyim yazdı,
Ürəyimi boş əlimdən,
heyvərə, sərxoş əlimdən
salıb sındırdığım qızdı
dizimi döyən əllərim!

Üzümdə qalan əlim,
yalandan gülməyim,
yalançı “baş üstəm”, “bəlim”...
Əllərimdə birləşən,
daşlaşan, dəmirləşən göz yaşım,
Dörd balasını
yaratmaqçün zillət çəkən,
zəlil ölən qardaşım –
dizimə çırpılan əllərim.

Çıxmışam elə bil ki,
bu yazıq dizlərimlə
əl-yumruq savaşına,
dizimə dəyməsəydi
dəyməliydi yəqin ki,
sifətinə kiminsə,
kimlərinə başına
dizimə çırpılan əllərim!

19. ƏL BAYATISI

Yaz ömrü qısa dönsün,
Lənəti qoşa dönsün.
Zalımın qolu donsun,
Əlləri daşa dönsün!

Sar ölsün, lələk düşsün,
Lələyi tək-tək düşsün.
Əlsizi ələ salan
Əllərdən ələ düşsün!

Hayına ana çatmasın,
Kafər, can cana çatmasın...

Yaran çatsın əlinə,
Əlin yarana çatmasın!

20. ANAMIN ƏLLƏRİ

*Namərd əllər var; bunu külək bilir. Vəfasız əllər var; bunu
ürək bilir. Tənbəl əllər var; bunu tarla bilir. Kasıb əllər var;
bunu süfrə bilir. Qırılmış əllər var; bunu ömür bilir. Qaralmış
əllər var; bunu kömür bilir. Bir də var Ana əlləri; bunu mən
bilirəm - elə sən də...*

Tək canım neçə min zülmədən çıxıb,
Anamın əliylə...
indi qanıram
Anamın əlləri əlimdən çıxıb
Tanrı kürəyimdən qaçıb sanıram.

Cuna kimi yuxa əlləri vardı,
Olurdu dərdimin dərmanı anam.
Dərin yaramızı əli yarırıdı,
Özü düzəldirdi dərmanı anam.

Yoxdu bizdən özgə kimsəsi, kimi,
Qorxmayan qorxurdu, qorxan qorxurdu.
Nə bilim, bəlkə də vardı tilsimi
Anamın əlindən xoxan qorxurdu,
Anamın əlindən şeytan qorxurdu.
Yalın baldırına koldan şığıyan
koramal qorxurdu, ilan qorxurdu.
Anamın əlləri əfsunlu idi –
heylə əl nə gəzir...
əfsanə idi.

Əli dəyən kimi kəsirdi sancım,
anamın əlləri yaxırdı dərdi –
Kuzənin ağzını açırdı sanki,
canımdan cin kimi çıxırdı dərdim.

Ana yoxluğutək incidə bilməz
yüklənsən dünyanın yüz ağrısını.
Məndə nə ağrı var
məndən çəkən kəs
Nədən məndə qoydu öz ağrısını?

Dözərəm ruhumu ağrılar sarsa;
Varım abır-həya, varım qanacaq,

Daha gizlədirəm nə dərdim varsa,
desəm də halıma kimim yanacaq?

Kürəyim od tutur, yalanı yoxdu –
sanki Həzrət Abbas qılıncı batıb.
Ağrımı götürən əl hanı? Yoxdu!
İndi kimə deyim quluncum batıb?

Ağrım da yetimdi, quzutək azıb
mələyir canımda... yoxdu kiridən.
“Ay bala, huşsuzam”, deyirdi yazıq;
gedəndə aparıb əllərini də!..

21. ƏLİN HƏYATI

Hə, əllərin həyatı haqqında
çox deyilib
Tütündən saralan
ixtiyar baba əllərinə
quru xəzəl, solan yarpaq deyilib,
Nənə əllərinə – ipək,
Çoban əllərinə kötək,
Arıtək işlək kəndli əllərinə –
bərəkət, şana, pətək,
dəyirmançı əllərinə çörək,
yar əllərinə ürək... deyilib.
Əllərin siyah saçlarda,
əllərin bəyaz saçlarda
daraqlanıb tellənməyi,
Gedənlərin ardınca
yaylıqsayaq yellənməyi, deyilib!
Əllər haray, əllər imdad,
açılan qucaq əllər,
od əllər, ocaq əllər,
Mərd əllər, qoçaq əllər...
Qabardı, qubardı – deyilib,
Korlara divardı deyilib,
“Ömür yelkənsiz qayıq”,
əllər cüt avarı – deyilib,
Əllər barədə, qardaş,
nə yox, nə vardı – deyilib...

*Əgər əllər barədə hər nə var deyilibsə, bəs yaxşı, onda bu
uzun sicilləmə nə üçün yazılır? Bəlkə ona görə ki, otuz il bundan
öncə ümidi hər yerdən üzülən nimdaş pencəkli, gəlib dərdini
deyən, gedərkən arxasınca yalnız ayaqları deyil, əlləri də*

*sürünən o mübhəm kişini ədəbi qəhrəmana çevirmək istəyirəm?
Əllərimə, əllərimin on barmağına and olsun ki, yox! Bəs onda nə?*

*O ki əlləri sizə Allah verib; ona görə verib ki, qoruyasınız
əllərinizlə, ona görə verib ki, qoruyasınız əllərinizi...*

*Necə ki əlləriniz gözlərinizi abırsızlıqdan, başınızı yarılmaz
divardan, dizlərinizi çalpara daşdan, sinəniz sancanda sol
döşünüzün üstünə qonur və ürəyinizi ağrıdan qoruyur... bax o
sayaq, siz də gərək əllərinizi qoruyasınız! Məram – işdə bu!
Amma qoruya bilirmi insan əllərini? Sual – işdə bu!*

22. ƏLLƏRİN BARMAQ NƏĞMƏSİ

*Axır ki, mətləbə yaxınlaşdıq, amma mən əllərimin,
əllərimdəki on barmağın şəninə tərif deməkdən, onların
tamaşasına durmaqdan, onları anlamaq cəhdimdən bir an belə
usanmır və iraq olmaq istəmirəm.*

*Onların işlə, əməklə, dünyanı dərkə, əbədiləşməyə doğru
daimi hərəkətlə əlaqəsi olmayan, di gəl, ən adi insan üçün də
əhəmiyyət daşıyan ən gizli və bəlkə mütləq sevdalı həyatı var,
onlar bir eşq zarafatı, xəyal efiridir.*

Ürəyim gül parçasıdı,
Hər nə edib, dilim edib.
İnsaf kimi seçəsidi,
kim kimə çox zülm edib? –
barmağını qatla görüm...

Hicran ki var, şükür yenə...
bu da bir növ ərməğandı.
Dağ sinəmdə çatıb minə,
əllərimdə barmaq, ondu –
barmağını qatla görüm...

Mənə yağan, məndən yağan...
acı qalsın, şirini say.
Körpəliyi qoy qırağa,
on yeddidən bərinə say –
barmağını qatla görüm.

Qəm düzündə xışı çəkən
yaddan çıxıb, dönüb yada.
Dərdi məndən yaxşı çəkən
adam varmı bu dünyada? –
barmağını qatla görüm.

Aramızdan nə yel əsib
namərd olub duymamışam,
Yaradana indiyəcən
kim özünü qurban kəsib,
mən canıma qıymamışam? –
barmağını qatla görüm...

*Bir qədər dincini aldı əllərim. Zərəfat bir yana, əllərin
hekayəti uzun deyil, sonsuzdur, onların halı isə dözülməz
dərəcədə düşündürücüdür...*

23. ƏLİN RƏNGİ

*Yenə də nimdaş pencəkli, naçar üzlü kişinin əlləri, otuz il
bundan əvvəl necə vardı, eləcə gözlərim önündə titrəyir, nə
qədər söyləsəm də ki, mənim “Əl”imin onun əlləri ilə heç bir
bağlılığı yoxdur, yenə də... Qəribədir ki, onun əlləri bu dəfə
rəngdən-rəngə boyanır; gah tutulub qapqara olur, gah bozarır,
gah qızarır, yaşıla, abıya çalır, lap sonra şəffaf olur, havanın
gözəgörünməz rənginə qarışır itir... Və mən o şəffaf boşluqdan
barmaq-barmaq titrəşən sözləri, misraları görürəm.*

Dərin kahalardan gətirən bizi,
gətirib dövrəyə yetirən bizi
ilk insan əlinin ətalətidi,
Onun dözülmüdü, mətanətidi,
Onun ehtiyacla ədavətidi,
əllərdi adamın lal-dinməz qulu,
əllərdi adamın sədiq kənizi...

...bəz nədən dırnaqla didib dağları,
içib ovuc-ovuc kirli dənizi,
nədən qorumuruq əllərimizi,
Axı o, tanrıdan əmanət idi...

Sən barmaq qatladın,
fələk nə saydı? –
Əlləri qoruya bilmədik qəti.
Fərqi nə varmadıq,
əlsiz olsaydı
necə qopardardı qayadan daşı,
necə parçalardı ilk insan əti?

Hopdu qayalara əllərin qəmi,
qurudu daş qılınc, daş qın əlində.

Nuhun əllərilə düzələn gəmi
bizi almadımı daşqın əlindən?

Məxluq kölgə saldı əlin şanına --
Xatırla Habili, Adəm yurdunda
alışan lənətli ocaqdan soruş.
Qabilin əlində qardaş qanına
bulaşan ilk qatil bıçaqdan soruş
insanın əlindən nə çəkib əllər...

Çarmıxda İsanı ələ qardaş bil,
Müqəddəs əllərə Məhəmməd hakim!
Əlləri vəsf edir Budda və Zəbur,
Əlləri vəsf edir Tövrat və İncil,
Əllərə ithafdı Qurani-Kərim!

Əllərdi yaşadan yüz milyon illər,
əlləşir, vuruşur sübhün danından.
Əl tutmaq Əlidən qalıb deyirlər,
Yanlış nəyə görə,
bu nə sözdü, can? –
Əli çox uşaqdı əlin yanında.

Anaya məhəbbət ən ali eşqdi,
Körpə əl anaya can atır hər gün.
Ana ətəyindən yapışmaq məşqdi
Allah ətəyindən yapışmaq üçün!

Tən gələr Qoşqara,
sərvət Qaf olar
Əllər toxunanı yığsaq tuşuna.
Tamahkar atadı pozğun qafalar;
Əlləri yollayır quldur işinə,
əllərə qanundu böyüyün sözü,
böyüyün sözündən qıسادı əllər.

Fəlakət anında,
dərya qoynunda
saman çöpünə də əl atır adam.
Aşiq – ürəyindən, qərib – boynundan,
əlindən çürüyür tamahkar adam –
zalım qəzəbindən, yaltaq belindən,
yalançı dilindən çürüyən kimi.

Beş barmağı kimi tanıyır Tanrı,
sutkada on dəfə əfv edir bizi.

Umduğu nədir ki; anlayaq barı,
umur ki, qoruyaq əllərimizi.

Sevmək əlimizi... Allahımıztək –
Cəmi ibadətdən, o, irəlidi.
Qırx arşın quyunun dibində ürək –
hər an bir arşın da dərinə gedir.
Ortalıqda qalıb üzü danlanan
Əllər sənə deyil, Allah əlidir.

İnanmırsan bir dön, əllərinə bax,
Girməyə yer gəzir xəcalətindən,
Dünyada hər nə var əlindən uzaq –
Naümid əllərin çıxmır cibindən,
baxan elə bilir pul eşir qoçaq!

Köçəri dabanlar şişir yollarda,
Dizinə cunanı hamar bağlayır.
Döşəmə silməkdən yad qapılarda
qadının əlləri qabar bağlayır –
Əli qorumağa vaxt hanı onda?

“Çat”da çat-çat olub, yoxdursa beyin
ha barmaq silkələ, ha danla, ha döy.
Müəllim çubuğu çırpılmır deyin
kal qalır uşağın dırnağı... gömgöy!

Oxumur, dağlayır barmaqları ney,
Əlləri tükətdik görün bir nəyə?
Yoxdur sevənlərin qollarında hey
vidalaşma çağı əl yelləməyə!

Əllər çəngə-çəngə yolur telləri,
Əllər uşaq başı qatmaq üçündü.
Məsləksiz millətin qısıq əlləri
günahlı-günahsız başına yenən
qapazın altına tutmaq üçündü...

24. ƏL QAFİYƏLƏRİ

Vaxt odunda əllər yanmış;
yoluq,
dəngül-düngül əl var.
Əzəl başdan dualanmış
ağır əl var,
yüngül əl var.

Boğazını əllər boğan
yuxular var –
kabusludu.
Əl var papaq yerə soxan,
əl var qeyrət, namusludu.

Ələ salsan dilbilməzi,
arada hörmətin düşür.
Düz-dünya düz tərəzidi,
düz əl ələ çətin düşür.

Yaltaq –
əyri-üyrü qamış,
bükük xalta şəkildədi.
Cəllad əli –
ovxarlanmış
polad balta şəkildədi.

Əl açır gün bəndini də,
əl yumuldu –
gecə düşür.
Əyyaş əli badəni də
qaldıranda gücə düşür.

Mərdin haqqa qurban canı,
xain əllər qanlı olur.
Vidəni təmiz olanın
əlləri vidəanlı olur.

Budur əlin sözkəsəni;
əl – dastanlı, nağıllıdı.
Ağlı başında kəslərin
əlləri də ağıllıdı.

25. ƏLİN RƏVAYƏTİ

Üst-üstə qalaqlanıb
bir-birinə qarışan,
On addım o tərəfdə
korun-korun alışan
ocağın içindəki
kösövləri göstərib,
O odlu kösövləri
körükləyirmiş kimi
dərindən nəfəs dərib

Şahın baxışları sərt,
Necə də ağırdu şərt!

Ağıllı və gənc əsir –
bir sümük, bir də dəri,
durdu, getdi irəli.
Çatdı on addım o yanda
alışıb-yanan ocağa,
çökdü torpağa.

Alovlar yeyin-yeyin,
Kösövlər qaynar beyin –
Bir azdan kül olacaq,
olacaq quru peyin...

Alovlar sıra-sıra,
kösövlər sarı-sarı
Ağıllı və gənc əsir
büküldü torpağa sarı,
Kaman misalı büküldü,
əyildi torpağa yayvari.

Eşdi torpağı əsir;
Qəlbindən öncə əlləri
Azadlığa tələsir...
Oğlan cəfa basdı cana
sağ əliylə sol ovcuna
torpaq töküb hamarladı,
Sağ əli əkinçidi guya,
sol əli vətəndi, tarladı!

Sonra yanar kösövləri
sağ əliylə ehmal-ehmal
Sol əlində toparlanan
torpaq üstə yığdı əsir.

Ovcunda torpaq topası,
üstündə od kösövləri,
Əsir oğlan döndü geri.
Şahın hüsurunda yanan
ikinci ocağa çatdı,
Odları torpaqqarışıq
ikinci ocağa boşaltdı.

Şahın ocağı
oddan od aldı

Şahın ocağı kükrədi,
Şah baxdı ki,
yanmaq nədi,
heç isti də keçməyib
ağıllı, gənc əsirin
Azadlığın oduyla
alışıb-yanan əlinə.

Vədini doğrultdu Şah,
yiyə durdu dilinə,
Odlara atdırdı soyuq qandalı.
Ağıllı, əsir oğlanı
yola saldı elinə.
Ağıllı, gənc əsirin
əlləri qanadlandı,
ürəyi qanadlandı...

26. ƏLİN KÖLGƏSİ

*...O da yadıma gəlir ki, mən uşaq olanda, axşamlar
çarpayıma uzanıb, taxçanın üstündə həzin-həzin şölələnən
çırağın işığının səmtini tutur, əl barmaqlarımı ya qurd, ya it, ya
çaqqal, ya dovşan, ya da xoruz başına oxşar şəkildə
büküşdürüb əlimi yorğandan yuxarı qaldırırdım, əlimin fiqurlu
kölgəsi mənim hərəkət və komandama uyğun tərzdə əhənglə
boyanmış ağ divar boyu oynasır, ora-bura vurnuxurdu. Mən
kölgələri oxşadığım heyvanların səsinə özüm təqlid edir, qəşş
çəkib gülürdüm.*

*Heç demə, əllərin kölgəsi oyunbazlıq deyilmiş, ciddi bir iş
imiş...*

Bağına çor dəyən ifal bağbanın
çarəsiz anıdı əlin kölgəsi.
Tutsa gülüstanın ətri hər yanı,
təravət kanıdı əlin kölgəsi.

Barmaq lülə qızıl –
dırnaqlar dürsə,
Ovcunda çəp xətlər düzgün düzülse,
Ağ süfrəndə qismət üzə gülürsə,
cənnət məkanıdı əlin kölgəsi.

Buğda zəmisidi, çəltik vəridi,
İşlək dəyirmanının sulu pəridi,
Dizin təpəridi, alnın tərədi,
Ürəyin qanıdı əlin kölgəsi.

Silkələ əlini qorxsun cin, xoxan,
Dəf edər tilsimi əlin və yaxan!
Başala barmağı pis gözə soxan
düşmən çəpəridi əlin kölgəsi.

Ömür kölgəlikdən su kimi axsa,
Yaş yetmə səksənə, lap olsa doxsan –
Əlindən iz qalsa,
düşünmə yoxsan,
gorda da diridi əlin kölgəsi.

Cənnətin açarı cibində deyil...
Haqqın ətəyinə yetirsə əlin,
şəfqətlə öp onu,
deməli, haqsan –
Bitəndə fanilik,
yadında saxla
Cənnət ağacının dibində deyil,
əlin kölgəsində oturacaqsan!

27. ƏLİN QABARI

Çəmən ətri verir,
çöl ətri verir,
ömür ətri verir
il ətri verir,
Açıq tumurcuqtək ovcun içində,
Əllərin qabarı gül ətri verir.

28. DİLƏNÇİNİN ƏLİ

Xəcalətdən yarımbükülü,
yanmış ömrün külü,
Boş içi dərd yüklü,
kimdi pul qoyan ora? –
Qəpik-quruş ovcuna
gözlərindən tökülür...

29. QATİL ƏLİ

Bir əlində bıçaq,
bir əlində beşbarmaq,
yanbızında tapança...
Qatilin obazı belədir;

Ancaq,
silahsız gəzir
indiki qatillər –
Guya heç nə olmayıb,
guya qatil deyillər!

Qanun-qayda var axı,
Nəyə gərək ilişmək
qanunsuz silah gəzdirməyə görə,
Yəni
xırda bir şeyə görə...

Qatil –
əllərinə maska geyir,
boğazına əlcək,
Qatilin nifrəti
ütülü pencək,
Qatilin edam kötüyü
iş odasındakı masa...

Qatilin boyu olmur,
Qatilin boyu –
torpağın səthi təndə qısa,
ən alçaq tindən qısa,
dərənin dibindən alçaq...

Şərab şüşəsinə
çoxdan tüpürüb qatil,
Mazutlu əllərlə neft içir,
İnsan zəmisini
əlcəkli dəryazla biçir,
Sünbül-sünbül
buğda-buğda biçir
namusu, arı –
gözü gülür darı-darı!

Qatilin əlləri
soyuqluğundan qırov bağlayan
pivə bakalından qopmur
gecə barında,
bijəngi şeytan balasına
pəpış geyindirir
yad zənənin qarnında.

Oyaqdı hər zaman qatilin əli,
Nə uyuyur, nə yatır,

yüz arxın suyunu
bir yerə qatır,
Kin-küdurət ocağına
odun basır,
budaq atır.

Vicdanın məxmər telinə
sığal çəkib yatızdırır,
Bu yandan pul sayır ovcuna arvadının,
bu yandan şapalaq tutuzdurur
arvadının sifətinə.

Qatilin əli –
saçını tumarlayır... sənin,
Cibinə soxulub
pulunu qamarlayır... sənin,
qatilin əli!

Maşınının sükanını tutur o,
elə ki, çöldən dönür,
qatil olduğunu
unudur o!

Yorğun olsa da nə qədər
səndən irəli o girir mənzilə,
Yuyub üstündəki qan ləkəsini
heç nə olmamış kimi
qımışıb gülə-gülə
armudu stəkandakı
qan qırmızı, qaynar çayın
İncə belindən yapışır.
Qatil əllərinin damarı yaşıl,
Qatil əllərinin dırnağı gömgöy;
Qatil əllərinə xına yaraşır!!!

30. EPİLOQ

*Ananı əldən salmaq olmaz, günahdı, canı əldən salmaq
olmaz, günahdı, yolu əldən salmaq olmaz, günahdı, sözü də
əldən salmaq olmaz, o da günahdı...*

*Belə düşünür, otuz il bundan öncə iş otağıma gələn nimdaş
pencəkli o kişini sıradan bir olay kimi yaddaşımdan atmaq və
“Əl”-ə nöqtə qoymaq istəyirdim ki, “Real TV”-nin qan qırmızı
profilindən aparıcının ciddi üzü göründü; o, Covid-19 korona-
virus pandemiyası barədə son statistikasını çatdırırdı. “Ən ağır
vəziyyət ABŞ-da qalmaqdadır, ötən gün orada ...nəfər korona-*

virusa yoluxub, ...nəfər dünyasını dəyişib". Məlumatın ardınca sosial reklam çarxı yayımlanır: sosial məsafə saxlayın, maska taxın, evdə qalın və əllərinizi gün ərzində sabunla təmiz-təmiz yuyun. Əllərinizi ağzınıza, gözüünüzə aparmayın... yəni əllərinizi qoruyun. Sanki koronavirusu Tanrı göydən göndərüb, yoxsa, o, əl-qol açıb bütün dünyanı bürüyə bilməzdi ki... Sanki dərd də, dərman da əllərimizə bağlıdır!..

Tanrı hirsli anatək müqəddəs ətəyindən
dartıb qopardır bizim günahkar əlimizi.
Ərz eləyir yaradan: – Sizə günah yığmaqçın
verməmişəm əli mən
Ərz eləyir yaradan: – Kəsin kar əlinizi,
Topal, sınıq, əzilmiş, gözü kor əlinizi!

Əlinizi qoruyun, deyir, böyük yaradan...
Haranın gədəsidi kovid, pandem, korona
İnsanlar qırılırsa məsləkdəki yaradan
Xeyri olmayacaqdır sabun sürtsən harana!

Günahsız quzu başı əlinlə üzülübsə,
Şapalaq çırpımsansa sifətinə fağırın,
Dartan öküz belində çomağın əzilibsə,
Onda cəhənnəmə sür ömür adlı naxırı!

Yağdan tük çəkən kimi çəkmisənsə haramı,
Əllərin boyanıbsa haramın xınasına,
Dərdinə çarə yoxdu spirtləsən haranı –
Suçludan qat-qat çoxdu əhlətdə xana sanı!

Yoldan çıxardır əli dürlü kəmlər-kəsirlər
Əlin nə çəkdiyini bilir insan... gah bilmir.
Ölkələr var oğrunun əllərini kəsirlər –
Cəza yüngül, ağırımı? –
Düzünü Allah bilir!

Tarixin üfükündə alışmış işıq kimi;
Hünərli Prometey əllərinə od basmış.
Böyütmə əllərini ərköyün uşaq kimi,
Əlini dincə qoyma –
bir də gördün ot basmış...

Qurumuş gözündə nəm,
hıçqırır əldə qələm:
Doğulun! Boy atın!
Qocalın! Qarıyn! – deyir,

Çəksəniz nə illət yenə
əli qoruyun! – deyir!

Budaqdan meyvəni,
Çiyindən heybəni
Hirslənəndə yaxandan
Düyməni qoparan əli,
Ölövay,
çaparaq əli.
Həyasız sifətlərə
şapalaq əli,
Yarpaq, saplaq əli,
Mürtədin üzünə
tüpürən əli,
Ağ süfrədən tikəni
ağ dişə aparən əli qorumaq
haqdan gələn sifarişdi,
Əlləri qorumaq müqəddəs işdi.

Od əlləriniz, çıraq əlləriniz,
Yaşıl budaq, qara torpaq əlləriniz,
Yaxın, uzaq əlləriniz
on barmaqlı gözünü
zilləyib üzümüdə
imdad gözləyir bizdən!
Boy atıb çiyimizdə
əsirgəmir əl əlindən gələni!
Qardaş, söylə, bəs bizim
nə gəlir əlimizdən?
nə gəlir əlimizdən?

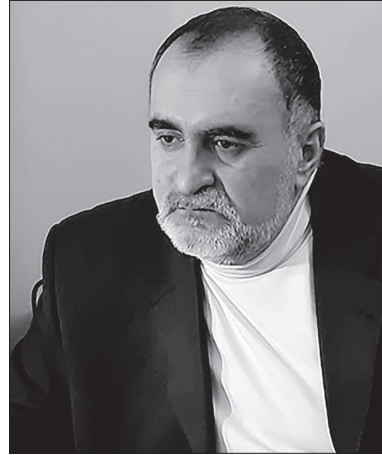
2015 – 13.07.2020. Mərdəkan

♦ N ə s r

Əyyub QIYAS (Qi Or El)

ÖLƏNƏ QƏDƏR

♦ *Kino roman*

– I –

PROLOQ, YA DA MAMONT VƏ DİNOZAVR DÖVRÜ

Bəlkə valideynlərim xoşbəxt ola biləcəklərinə ümidli vaxtlarında adımları Ümid qoyublar?! Həmişə adımla həyatım arasında olan təzaddan dəhşətə gəlmişəm. Sadəcə, bir həqiqət mənə təsəlli verib – ümid (yəni mən) sonda ölür!

Mən o evi, onun boz divar kağızı ilə örtülmüş divarını, divardakı çərçivədən asılmış şəkli tez-tez yuxuda görürəm. Anam... atam... bir də mən... Amma şəklin çəkildiyi vaxtı xatırlaya bilmirəm. Həmin şəkildə hələ bir yaşım yoxdur. Anam çox gözəldir, onun elə gözəl vaxtlarını da xatırlaya bilmirəm. Anam həmişə yaddaşımda rəngi soluxmuş, gözləri çuxura düşmüş, nə vaxt baxsan, kədərli, fikrə dalmış biri kimi qalır. Yaddaşımda qalan atam da şəkildəki adama oxşamır. Divardan asılmış şəkildə o, sinəsini irəli verib, dünyaya xoşbəxtlikdən dərs deməyə hazırlaşan məğrur insan təsiri bağışlayır, ancaq mən onu birçə dəfə də olsa o şəkildəki kimi məğrur görməmişəm.

Üçümüz bir yerdə cəmi 6 il yaşayıyıq...

Babam atamla anamın evlənməyinə razı olmadığı üçün onların görüşməyinə qadağa qoyur, sonra atam anamla razılaşır, birlikdə evdən qaçır. Babam isə onları bağışlamır...

Atam idmançıdır, dövrünün məşhur güləşçisi. Həm də yaxşı sənətkardır – maşın ustası. Əzilib qırçın-qırçın olmuş maşınları dəmirə ütüyü çəkirmiş kimi, düzəldir. Əli pulla oynadığından, başının dost-tanışı da çoxdur. Hər axşam yeyib-ichmək, eyş-işrət məclisləri... Bizim xoşbəxtliyimiz o restoranların, kafələrin süfrəsi arxasında məhv olub gedir. Zaman keçdikcə, atam içkiyə meyillənir, hər gecə sərxoş olduğundan, səhərlər əli işə yatmır, sifarişlər tökülüb qalır, aldığı behlər xərclənir, dost-tanışın qarına tökdüyü pullar onu çətinə salır. Tanışlarından borc alır, nəse etmək, vəziyyətdən çıxmaq istəyir, amma içki asılılığı buna mane olur. Bir çətinlik üç olur, üç beşə çatır... Narazılıqlar üst-üstə qalqlanır və günlərin birində atam xirtdəyə qədər borc, problem quyu-

sunda batır. Hələ indi də haqqında danışdığı “Mercedes”ini dəyər-dəyməzə satır. O pulun da bir qismi borclara, bir qismi araq məclislərinə sərf olunur. Sonra ikiotaqlı evimiz atamın güdazına gedir. Ailə borc burulğanından qurtula bilmir. Borc sahibləri hər gün qapımıza gəlirlər. Onlardan birini indi də xatırlayıram. Yekəqarın, qırmızısifət kişidir, 40-45 yaşı olar. Həmin adam qapını yorulmadan döyür, anam ələcsiz qalıb açır. Atam divanda yatır. Hər nəfəs aldıqca, ucuz araqın qoxusu nəfəsi ilə birlikdə otağın havasını ağırlaşdırır. Bir küncə çəkilib “Kinder”dən çıxan balaca oyuncaqlarımla oynayıram. Qırmızısifət kişi kirayə qaldığımız evə ayaqqabılı keçir. Atamın yatdığı otaqda başının üstünü kəsdirib bir xeyli ona baxır. Sonra şəhvət dolu gözlərini anama dikir. Anam mənim yanımda kürəyini divara dirəyib, gah ağır-ağır nəfəs alan, dünyadan xəbərsiz atama, gah da qırmızısifət kişiye baxır. Az qala qırmızısifət kişi anamı gözləri ilə yeyib qurtaracaq. Onun iyrənc səsi hələ də qulaqlarımdadır:

– Sən bu cındıra görə, – atamı göstərir, – qalmısan bu evdə? Bunun özündən xəbəri yoxdur. Gedəy o biri otağa, gör kişi necə olur, – deyir.

Qəfildən kişi başını tutur.

– Ay qancıq, neynədin? – çıxırır.

Kişinin barmaqları arasından qan axır. Nə baş verdiyini bilmirəm, nə üçünsə ət maşınının qana bulaşmış dəstəyi kişinin ayaqları altında qalıb.

– Rədd ol burdan! – Anam titrəyən səsi ilə kişiye meydan oxuyur. – Sənin Nadirənə nə işin var, ona nə sözün var, özün bilərsən. Bir də bu qapıya gəlsən, bu dəfə...

Kişi onun sözünü kəsir.

– Yaxşı, az danış! Nadirə deyərsən, sabah məni görsün!

Kişi əl yaylığı ilə başının qanını tutub, gedir. Anam qapını onun arxasınca bağlamağa tələsmir, çünki ayaqlarında taqət qalmayıb. Hər iki əli ilə üzünü tutur, hönkürür. Başa düşürəm, evimizdə xoşagəlməz şeylər baş verir, amma nə? Bilmirəm.

Atam bir də səhər ayılır. İlahi, bu adam necə axmaq, ürəkbulandırıcı üfunət qoxuyur. Rəngi qaralıb. Gözlərini zorla açır.

Anam ona heç nə demir. Atam bir stəkan çay içib, ayaqlarını sürüyə-sürüyə evdən çıxır.

Həyatımız belə davam edir. Atam hər gün bir az da azğınlaşır. Anamla atamın davası adi hal alır. Söyüş, təhqir, çığır-bağır... Mən bu səslərin, bu söyüşlərin ritmi ilə böyüyürəm. Son vaxtlar atam daha içkiyə pul tapa bilmir. Bir axşam anam əlindəki qaynar çaydanı atamın üstünə atır. Atamın çığırtısı, ufulnessu bütün məhəlləni başına alır. Qonum-qonşu tökülüşüb gəlir. Sahə müvəkilimiz var – kapitan Mürsəl, mən onu illər sonra görəndə, xatırlayıram. O da bizə gəlir. Amma atam kişilik edir, anamı ələ vermir. Anamın hərəkətinin səbəbini sonra öyrənirəm.

– Kişi arvadının sırğalarını oğurlayıb arağa verə bilirsə, demək, ən axırıncı adamdır.

Atam bunu da edir, amma bütün bunlar divardakı ailənin xoşbəxt görüntülərini kölgədə qoya bilmir. Anam atamı sevir, bunu qonşu qadına söhbətində onun öz dilindən eşidirəm:

– Əgər Nadirə sevməsəydim, bir saat qalmazdım bu evdə, Ümidi də götürüb gedərdim...

Atam bu dəfə də məni hədəfə alır. Bimirəm araq içməyə pulu haradan tapır, amma hər gün içkili gəlir evə. Bir az divanda uzanıb yatır, özünə gələn kimi düşür üstümə:

– Get Muxtara de, mənə araq göndərsin!

Muxtar məhəlləmizdəki iri, güzgülü şüşələri olan marketin sahibidir. Bir vaxtlar atam haradansa tapıb gətirdiyi əzik-üzük maşınları düzəldib ona verir, Muxtar da bazarda həmin maşınları yaxşı qiymətə satıb, qazanırmış. Elə həyətdəki marketi də, qonşuluqdakı ikinci üçotaqlı evi də atamın düzəltdiyi maşınların hesabına alıb. Yəni, uzun sözün qısa, Muxtar atamın xətrini istəyir, hətta bir-iki dəfə dostlarından, içki məclislərindən aralamaq üçün onunla söhbət də edib:

– Nadir, elə bilirsən, dostların səni çox istədikləri üçün başına pərvanə kimi dolanırlar? Yox, qardaş, yox... Cibində pulun var, arı şirəyə yığışan kimi yığışirlar başına. Onlar qarın dostlarıdır, Nadir, aqlını başına yığ. Sən yaxşı sə-nətkərsən, özünü məhv eləmə...

Kimə deyirsən? Əslində, anam da, mən də nədənsə Muxtara nifrət edirdik. Mən anamın ona nifrət etdiyini bilərəm, anam isə mənim nifrətimdən xəbərsizdir. Mən atama da nifrət edirəm! Evimize gələn qırmızı-sifət kişiye də nifrət edirəm. Muxtarın bir oğlu var – Ayaz, mənimlə yaşıd olar. Mən Ayaza da nifrət edirəm. İndi fikirləşirəm, deyəsən, o vaxt anamdan başqa nifrət etmədiyim kimsə olmayıb.

* * *

Atam evə içkili gələn kimi “Kinder”dən çıxan balaca oyuncaqlarımı yığıb, stol altında gizlənir, sakitcə oynayıram. Mənim öz dünyam var. Mənim səsım içimdədir. Dinozavrlar, mamontlar, timsahlar, ayılar, pələnglər, quşlar, balaca maşınlar, ağaclar... Mən stolun altında öz planetimi qurmuşam. Atamın xorultusu mənim cəngəlliyimdəki bədheybətın nərlitisidir, amma mən o bədheybətdən də, o nərlitidən də qorxmuram. Hətta mənim planetimdəki Mamont öz tükli xortumunu uzadıb qolumdan yapışanda belə, qorxmuram.

– Get Muxtara de, bir şüşə ara q versin!

Mən öz dünyamdayam. Mamontun tükli xortumundan qurtulmaq üçün bir az da divara qısılıram. Tez Sevimli Dinozavrimi köməye çağırıram. Mənim Dinozavrim balaca da olsa, güclüdür.

– Eşitmirsən, çıx stolun altından!

– Bədir, əl çək uşaqdan!

Oha! Axır ki, doğma səsi eşidirəm... Sevimli Dinozavrimın səsinı eşitmək çox xoşdur. Bilmirəm nədən, ancaq mənim Sevimli Dinozavrim bu bədheybət Mamontdan çox balaca və gücsüz görünür.

– Kəs səsvi! Açı başımdan! – Mamontun əl çəkilmək fikri yoxdur. – Ümid!

– Necə qorxulu nərlitisi var. O, yatanda daha məsum nərlidəyir. – Çıx stolun altından! Cum Muxtarın yanına... De ona bir dənə “çibuşka” versin!

Yox... Mamont bu dəfə çox qəzəbli görünür. Deyəsən, inadından daşınmaq fikri yoxdur. O, hər dəfə nərlidədikcə, mən bir az da divara qısılıram. Kaş bu divar pambıqdan, ya da süngərdən olaydı. İçində itəydim, Mamont məni tapa bilməyəydi.

– Muxtar daha nisyə heç nə vermir! – Dinozavrim düz deyir. Özüm də şahidəm. Muxtar iki gün əvvəl anama xəbərdarlıq edib.

– Bacımsan, xətrin əzizdir mənə, çörək, çay, qənd, yumurta, aradabir uşaq üçün “Kinder”dən-zaddan qurbandır, ancaq daha uşaqı ara q dalınca göndərməyin, verməyəcəyəm.

– İki gündür utandığımdan yolumu məktəb həyətidən salıram ki, Muxtarla üz-üzə gəlməyim.

Mənim Dinozavrim bunu da düz deyir. Məktəb həyatından keçmək qətiyyən ürəyimcə deyil. Orda bir quşbaz kişi var, həmişə saqqallı olur. Yay-qış ayağına corab geymir, bircə şapşapı ilə gəzir göyərçinlərin arasında. Atamı, yəni Tüklü Mamontu həmin kişi ilə şüşəni başına çəkib araq içəndə görmüşəm. Elə o vaxtdan həmin kişiye də nifrət edirəm. İki gündür yolumuzu məktəb həyatından salırıq və mən o saqqallı kişinin yanından ötüb keçməyə məcbur oluram. Ancaq kişi bizi görən kimi, quş damının arxasına çəkilib, gözdən itir. Yanından ötüb keçəndən sonra arabir altdan-altdan çevrilib arxaya baxıram, həmin o saqqallı kişi də quş damının yanından oğrun-oğrun arxamızca boylanır.

– Ümid, özünü karlığa qoyma, küçük! Çıx da, stolun altından!

Ax, Mamont, axı niyə mənim Dinozavrimdan güclüsən?!

– Əl çək uşaqdan! Boğmalanmısan da bu gün! Bəs eləmir?!

Onun səsinə eşitmək gözəldir.

– Cəhənnəm ol başımdan! – Mamontun tüklü xortumu Dinozavrimın zərif çiynini itələyir. – Tez ol, get mənə araq al gətir. – Onun tüklü xortumu məni axtarır, amma Dinozavrimla danışır. – Az danış! Nisyə vermir, get sən istə. Muxtar sən sözündən çıxmaz! Ümid!

Çığirtısından səksənirəm. Dizlərimi qucaqlayıb, kürəyimi stolun ayağına sıxıram.

– Nə oğraş adamsan ə, sən!

Gözücu stolun altındakı oyuncaqlarıma baxıram. Qorxudan əsən balaca barmaqlarım oyuncaqlara doğru dartınır. Səpələnmiş oyuncaqlarımı sıra ilə, simmetrik şəkildə düzürəm.

– Ümid!

Səksəndiyimdən balaca quşcuğaz əlimdən çıxıb, uçar.

– Əl çək uşaqdan! Əl çək! – Dinozavrimın səsi cingildəyir.

– İndi sizin ikinizi də təpiyimin altına salıb...

– Bəsdir də! Bəsdir də! Bəs-dir! – Deyəsən, mənim Sevimli Dinozavrim hücumu keçir.

Mamontun səsi xırıldayır.

– Ah... Ah... Ney-nir-sən, qan-cıq...

– Bəsdir də! – Qəzəb və bezginlik! – Yığdın bizi boğaza! Bəs-dir də!

Mamont bir qədər əvvəl sıra ilə düzdüyüm oyuncaqlar üstə üzükoyulu aşır. Bir əli mənə tərəf sürünür, amma mənə çatmır, sadəcə, bir qədər əvvəl əlimdən uçub kənara düşən quşcuğazı götürür, ovcuna sıxır, yumruğunu döşəməyə vurur. Bir... iki... üç... dörd... daha tərənəm. Xırıltısı artır. Sanki onu boğurlar. Mənimlə onun arasında çox az ara var. Hətta saçları ayağımın baş barmağına toxunur. Ayaq barmaqlarımı yığıram. Nəfəsim daralır. Nəfəs almağa qorxuram. Bir müddət mənim Sevimli Dinozavrimın səsi eşidilmir.

– Bəsdir gizləndin!

Axır ki... Doğma səs! Mənim xilaskarım!

– Çıx ordan! Özün də qorxub-eləmə! O daha bizə heç nə eləyə bilməz! Gəl...

İlahi, bu ki Sevimli Dinozavrimın əlidir. Tez xilaskarımın əlindən tutub, stolun altından çıxıram. Gözüme ilk dəyən Mamontun çirkli, tər qoxulu maykasının rəngi olur. Bu mayka niyə qıpqırmızıdır?

Dinozavrima baxıram. O isə mənə fikir vermir. Xəyalı haradasa uzaqlardadır, çox uzaqlarda.

Əyilib stolun altında qalan oyuncaqlarımı götürmək istəyirəm, anam imkan vermir.

– Oğlum, qutuda gör nə qədər oyuncağın var, qoy cəhənnəm olsun.

Əlindəki bıçağı görürəm, əlləri, bıçaq qana bulaşmış. Gözlərimi döyərək, susuram. O, daha mənim Sevimli Dinozavrim deyil... Nağıl bitdi...

Anam bıçağı əlindən buraxır. Bıçaq qan gölməçəsində özünü günə verən atamın başmaqlarının yanına düşür. Bu səliqəsizlikdən ürəyim sıxılır. Ayağımı astaca tərpədərək, başmaqları, bıçağı simmetrik şəkildə yanaşı düzürəm. Bu da mənim azarımdır. Ən çox küçələrdə əkilən ağaclar ağılımı başımdan alır. Görürsən yüzlərlə ağac xətkəş kimi düppədüz sıra ilə əkilir, amma arasında bir-iki ağac olur, bir qarış irəli, ya da geri qalır o birilərindən. Ağılım başımdan çıxır. İmkanım olsa, yerində olmayan ağacları dibindən çıxarıb təzədən əkərdim, amma hardaydı məndə o imkan...

Anam əlimdən tutub məni hamam otağına aparır. Əl-üzümü yuyur, sonra özü yuyunur. İkimiz də yerdə hərəkətsiz qalmış atamın üstündən adlayıb, yataq otağına keçirik. Anam məni geyindirir, sonra bir çanta götürür, paltarlarımı yığır. Sonra əlimdən tutub, mətbəxə aparır.

– Otur burda, tərpənmə! Mən də geyinib, gəlirəm! – deyir.

Otururam. Nəfəsimi içimə çəkib, pəncərədən bayıra baxıram. Hava qaralır və bu, mənim həmin pəncərədən gördüyüm son mənzərə olur.

– II –

HARADASA BİR UŞAQ EVİ VAR

Həyatda belə şeylər olur... Sən tamam başqa bir dünyanın adamı olduğunu güman edirsən, amma haradasa başqa bir dünya da var və ora səni gözləyir. Həyat səni ora üçün hazırlayır, bildiyin bütün yollar səni ora aparır.

Haradasa bir uşaq evi var, mənim onun varlığından, oradakı uşaqlardan, tərbiyəçilərdən, müdire xanımdan xəbərim yoxdur. Hələlik, onlar da mənim varlığımdan xəbərsizdirlər, lakin cəmi iki saatdan sonra mən o uşaq evinin bir parçası olacağam.

Hava qaralmaq üzredir. Anamla birlikdə taksi ilə yol gedirik...

Həmin uşaq evində adı axşamlardan biridir. Mən oradakı uşaqları sonra tanıyacağam. İndi isə Nicat adlı oğlan Kərim adlı yumru, toppuş oğlanı yataq otağının pəncərəsinə qısnayıb.

– Hamısını çıxart.

Kərim Nicatdan it kmi qorxur, bu otaqda onun heç bir köməyi yoxdur. Ona görə də Nicatın sözündən çıxmağa cəsarəti çatmır, cibindəki əzik-üzük birmənətlilik əskinasları çıxarıb Nicata uzadır. Dörd manatdır. Nicat pulları göydə qapazlayır.

– Elə bu? Hamısını çıxart, qəpiyinə kimi...

Kərim qorxudan tir-tir əsir.

– Qalanı məndə deyil... – səsi boğazından çıxana qədər, əlli yerə dəyib, əzilir.

– Kimdədi bəs? – Nicat əl çəkmək istəmir.

Qapı təpiklə açılanda Nicat da, Kərim də səksənir, amma ikinci bir an sonra rahatlıqla nəfəs alır. Əli ilə Nadir içəri girirlər. Hə... Onlar kimdir? Onlar bu uşaq evinin “şef”ləridir. Nadir köntöy uşaqdır, heç nədən qorxusu yoxdur, kimi desən, vurur, yıxıb yerlə sürüyər, hətta pəncərədən də ata bilər. Bəlkə də Əli olmasa, Nadiri yığıb-yığışdırmaq çətin olar, amma Əli var və Nadir Əlinin bir sözünü iki eləmir.

Əli... Əli bura gələndə cəmi iki günün uşağı olub. Nadiri isə Əlidən təxminən üç il sonra gətiriblər bura. Əli on bir, Nadir səkkiz ildir bu uşaq evinin sakinidir. Əli üçün uşaq evindən başqa dünya yoxdur. Nadirin xatirəsində isə uzaq, dumanlı bir qadın siması var.

– Məndədir. Gəl məndən al. – Əli yavaş-yavaş pəncərəyə doğru gedir.

– Bunun mənə borcu var. – Nicat yalan danışır, güman edir ki, Əlini, Nadiri bu yolla başından edə bilər, amma Əligil onun yalan danışdığını yaxşı bilir.

Nadir Nicatla burun-buruna dayanır, yavaş-yavaş əlini qaldırmağa hazırlaşır:

– Heç nə olmaz, böyüyəndə qaytarar. – Nicata deyir.

– Pul mənə indi lazımdır. – Nicat yenə yalan söyləyir. Ümumiyyətlə, yalan danışmaq Nicat üçün adi şeydir. O, yalan danışmadan keçinə bilmir.

– Karsan?! Gəl məndən al da. Kərim pulu saxlamağa mənə verib. – Əli həmişə olduğu kimi, yaşına uyğun olmayan tərzdə, böyüklər kimi danışır.

Nicat onlarla dil tapa bilməyəcəyini başa düşür, başını aşağı salır, yavaş-yavaş qapıya doğru gedir və qapını arxasınca bağlamadan otağı tərk edir. Əli dodaqlarını gəmirərək, Kərimə yaxınlaşır:

– Uduzmuşan? – sakitcə xəbər alır.

Kərim yumru başı, piyli sifəti ilə təsdiq edir. Nadir əlinin içi ilə itələyərək, Kərimi boş çarpayılardan birinin üstünə aşırır. Bu vaxt pəncərədən həyəətə baxan Əli ilə mənim baxışlarım qarşılaşır. Anamın əlindən tutub yuxarı – uşaq evinin ikinci mərtəbəsinə baxıram. Sonra Nadir də gəlir, Əlinin yanında dayanır və bizim ilk tanışlığımız, ilk görüşümüz bu cür olur. Az sonra Kərimin yumru, keçəl qırıxmış başı Nadirlə Əlinin arasından sivişib çıxır. Kərim heyrət içində mənə baxır. Onların baxdığı pəncərə mənə özünə doğru çəkir. Anamın əlini buraxmadan uşaq evinə girirəm.

Əligilin baxdığı pəncərədən görünən film başa çatır. Nadir özünü dürtərək ora-bura boylan Kərimin qulağından yapışır.

– Bunun qulağını kəsmək lazımdır, – Əliyə deyir. – Yoxsa bundan adam olmaz.

– Kəs! – Əli sakitcə deyir. Bu söz Əlinin ağzından çıxan kimi, Kərimin qulaqları sızıldayır. Əlləri ilə qulaqlarını tutur, divarın küncünə sıxılır, büzüşür, dizlərini büküb, çökür.

– Yox... – Qorxudan səsi titrəyir. – Vallah, daha oynamaram. Anam canı oynamaram.

Bu, Kərimin ən sevdiyi anddır. Hər dəfə anasının canına and içəndə, bir anlıq ona elə gəlir ki, anası haradansa çıxıb, onu müdafiə edəcək. Ona elə gəlir ki, anası haradasa yaxınlıqdadır, onu görür, səsinə eşidir və bir gün gələcək... Mütləq gələcək.

Əli qapıya doğru gedir, dayanıb Kərimə baxır.

– Kərim, gələn dəfə Nadir zarafat eləməyəcək, qulağından muğayat ol.

Əligil gedir, otaqdan çıxarkən Nadir əl atıb, otağın işığını keçirir. Alaqaranlıq yataq otağında tək qalan Kərim ayaqlarını uzadaraq, döşəmə üstə oturur, amma hələ də qulaqlarının sızılısını hiss edir.

* * *

İlk dəfədir belə geniş, işıqlı otaq görürəm. Divar boyu stullar düzülüb. Di-varlarda müxtəlif yaşlı oğlan, qız portretləri asılıb. Anam mənə divar boyu düzülmüş stullardan biri üstə oturdub, çiyin çantamı sinəmə sıxıb, başımı

aşağı salmışam. Arabir altdan-altdan anamla danışan qadına baxıram. Ucaboy, qəşəng qadındır, amma nədənsə ürəyimə yatmır. Hərəkətlərində, davranışında qərribə qabalıq, qadına yaraşmayan kobudluq hiss edirəm. Hiss edirəm, bəli, mən hissiyyatlı uşağam! Bu qadın, sadəcə, özünü mehriban, səmimi göstərməyə çalışır. Başımı sıgallayır. Üzünə baxanda, gülümsədiyini görürəm.

– Adın nədir sənin? – Çox səmimi səsi var, az qala çoxdan bəri davam edən sükutumu pozmaq, ona cavab vermək, adımlı demək istəyirəm. Bir anlıq susub, bərelmiş gözlərimlə ona baxıram. Yox, bu qadın belə rəftar etməyə, belə davranmağa alışıb. Bu, onun həyat tərzidir. Bu, onun işidir.

– O, danışmır, – mənim yerimə anam cavab verir. – Düz səkkiz aydır danışmır. Qorxudan dili tutulub.

Xatırlayıram. Həmin o uzaq səkkiz ayı xatırlayıram. Mamont uzun, tüklü xortumu ilə Dinozavrimi əlimdən alır, ayağı altına atıb, tapdalayır. Onun ayaqlarından yapışb öz Dinozavrimi xilas etmək istəyirəm, o isə məni də xortumu ilə qaldırıb döşəməyə çırpır. Nə olursa, bax, həmin bir anda baş verir: Mamontun xortumundan döşəməyə qədər olan məsafədə. Düz Dinozavrimin üstünə şığıyır, Dinozavrim ağzını açıb məni udmağa hazırlaşır. Qorxuram. Gözlərimi yumuram. Bura uzun, dar və qaranlıq yerdur. Dinozavrimin uzun boğazında sonsuzluğa qədər yol alıb gedirəm. O gündən sonra danışmıram.

– Niyə elə baxırsız? – Anam hələ də başımın üstünü kəsdirib mənə baxan qadına deyir. – Burda təəccüblü heç nə yoxdur. Əslində, danışa bilir, ancaq danışmır. Atasını qaldırıb yerə çırpandan sonra heç kəslə danışmır. Su içə bilərəm?

Qadın köks ötürür. Yenə başımı sıgallayır. Sonra tələsmədən masaya yaxınlaşır, qrafindən stəkana su töküüb, anama uzadır. Mən də susadığımı hiss edirəm. Anam üzümə baxmadan stəkandakı suyu alıb başına çəkir, yarıya qədər içir, stəkan əlində dayanıb mənə baxır.

Anama:

– Oturun, ayaq üstə dayanmayın, – deyən qadın, üstündə qələmlər, kağızlar olan masa araxına keçir, oturur. Anam da onun yaxınlığındakı başqa stula çökür. Anam çantadan mənim doğum kağızımla öz şəxsiyyət vəsiqəsini çıxarıb, qadına verir. Qadın sənədləri alır.

– Bəs uşağın atası? – gözlərini döyərək, anamdan soruşur.

– Bilmirəm nədən, amma bu anlarda atamın da burada olmağını istəyirəm.

– O da oğlunun uşaq evində qalmağına razıdır?

– Bilmirəm, – Sevimli Dinozavrim stəkanda qalan suyu içib, boş stəkana masa üstə qoyur.

– Başa düşmədim, – hiss edirəm, qadının təəccübü anbaan artır.

Sevimli Dinozavrimin əlləri əsir. Çevrilib yenə mənə baxır. Səsi titrəyir. Hər dəfə onun səsi titrəyəndə, kövrəlirəm. Özümü ağlamaqdan zorla saxlayıram.

– Burda başa düşməyəcək nə var?

Axı niyə belə qəhərlə danışır? Niyə Sevimli Dinozavrim bu qədər kövrəlib? Bəlkə mənim susqunluğumdur onu kövrəldən? İçim sözlərlə dolur, yerimdən qalxıb ona yaxınlaşmağa, əlindən tutub: “Ana, mən danışa bilərəm!”, – deməyə hazırlaşırıram amma qəfil eşitdiyim sözlər məni yenidən susqunluğa məhkum edir.

– Mən onun atasını öldürmüşəm. İki saat əvvəl! – Sevimli Dinozavrim bu dəfə gözlərini məndən yayındırmağa çalışır. Bir qədər əvvəl evimizdə baş verən səhnələr yenidən gözlərim önündə canlanır. Axı arabir mənim Sevimli

Dinozavrim Mamontun başına boşqab çırpanda o, döşəməyə yıxılıb qalır, bir də səhər oyanırdı. Öldürmüşəm nədir? Ola bilməz! Mamont çox güclüdür. Onu öldürmək olmaz! Belə zərif, gücsüz Dinozavr onu öldürə bilməz!

– Necə yeni atasını öldürmüşəm? – Deyəsən, qadın da mənim kimi çaş-baş qalıb.

– Xanım...?

– Əminə xanım... – qorxu və heyrət içində cavab verir.

Adı Əminəymiş.

– Hə, Əminə xanım, olar sualların cavabını polis üçün saxlayım? – Sevimli Dinozavrim bir qədər sərt deyir və daha səsi titrəmir. Mənsə atamın kürəyi qana bulaşmış maykasını, əlində tutduğu quşcuğazı xatırlayıram. Görəsən o quşcuğaz qurtula bildi? Yoxsa o da öldü? Məncə hə. Evimizdə qalan hər şey öldü. Ölməliydi. Ölməlidir. – Uşaq burda qalmalıdır, çünki başqa çarə yoxdur, – anam sözünü bitirir.

– Uşağın yanında belə danışmayın, – Əminə məzəmmətlə anama irad bildirir. – Bu, onun psixikasına pis təsir eləyir.

O, belə deyəndən sonra anam çevrilib mənə baxır. Bu dəfə bel çantamı daha möhkəmdən sıxır, tərپənmədən yerimdə oturub, qalıram.

– Bunun psixikasına?! – Sevimli Dinozavrimın səs tonundan mənə acıdığı, yoxsa nifrət etdiyini ayırd edə bilmirəm. – Gecdir, – deyir, – bəlkə də çox gecdir.

Əminə yerində qurdalanır.

– Hər halda... – sözünün ardını gətirmir.

Sevimli Dinozavrim ona doğru dartınır, qadın hürküb kürəyini oturduğu kreslonun arxasına sıxır.

– Hər halda polisə zəng vurmaq lazımdır, – anam ona xatırladır. – Siz zəng vurursuz, yoxsa özüm?

– Mən lap çaşıb qalmışam, – Əminə başını bulayaraq, söyləyir.

Sevimli Dinozavrimi tanıya bilmirəm, elə bil ətdən yox, daşdan yonulub. Tələsmədən, ləngərli hərəkətlərlə ayağa qalxır. Əminənin yazı masası üstə olan telefonun dəstəyini qaldırır, düymələri basaraq “102” yığır. Ayaq üstə, telefon dəstəyi qulağında mənə baxaraq, danışır:

– Alo... Mən ərimi öldürmüşəm, – deyir. Qulaqlarım uğuldayır, daha onun nə dediyini eşidə bilmirəm.

Nə qədər vaxt keçir, xatirimdə deyil, amma əvvəlcə Əminənin otağına bir polis gəlir. Sonradan həmin polisi bu uşaq evində çox tez-tez görəəm. Onun adı Qulamdır, mayor. Bu yerlərdə qanun-qaydaya o nəzarət edir. Bu ərazinin sahə müvəkkilidir. Sevimli Dinozavrimla uzun-uzadı danışır, amma qulaqlarımın uğultusu hələ keçməyib. Sonra Əminənin otağına polis maşınının siqnal səsi dolur. Maraqlıdır, amma yerimdən qalxmağa həm qorxur, həm də ürək eləmirəm. Polis maşınının səsi ilə bir yerdə uşaqların səsi də qulaqlarımdakı uğultuya qarışır. Ürəyim şiddətlə döyünür, su içmək istəyirəm...

Polislər otağa doluşur, Sevimli Dinozavrimın qolundan tuturlar...

* * *

İllər sonra Əminə mənə deyir: “Əgər vaxtında həkimə çatdırılısaydı, atanı xilas etmək olarmış”. Dinozavr Mamontun yaşamağını istəmədiyi üçün o, qanaxmadan ölür.

Polislər burada, Əminənin otağında Sevimli Dinozavrimın qolundan yapışdıqları vaxt, bir qədər əvvəl Mamontu qanlar içərisində buraxdığımız evdə polislər, təcili yardım həkimləri var. Mamontu xərəyə qoyub, təcili yardım maşınına yükləmək istəyirlər, xərəkdən sallanıb qalan əli təcili yardım maşınının kənarına dəydikcə, ovcunda sıxılıb qalan quş yavaş-yavaş azadlığa çıxır və nəhayət, tam azad olub, yerə düşür. Mamontu aparırlar. Evimizdə Mamontun qanı axan soyuq döşəmə, bizim nəfəsimiz qalan divarlar və o divarların birindən asılmış xoşbəxt ailə portretimiz qalır.

* * *

Polislər anamı Əminənin otağından bayıra çıxarırlar. Əminə əlimi buraxmadan, polislərin arxasında gedir. Ayaqlarımı sürüyürəm. Çantam mənə çox ağır görünür.

Həyətə çıxırıq. Ətraf uşaqlarla doludur. Görünür, ilk dəfədir belə mənzərəyə şahid olurlar. Gah mənə, gah da polislərin qolundan tutduğu Sevimli Dinozavrima baxırlar.

Əminə əlimi biraxmadan yanındakı ağ xalatlq qadına:

– Lalə, uşaqları içəri sal, – deyir.

Lalə bu uşaq evində Əminədən sonra sözü keçən ikinci adamdır. Onun haqqında sonra danışacağam, çünki indi burada anamın taleyi həll olunur. Onu aparırlar. Bir polis maşınının qapısını açır, Sevimli Dinozavrimın maşına minməyinə kömək edir. Sevimli Dinozavrim qolunu polisdən ayıraraq dayanır, çevrilib mənə baxır. Həyətdəki iri proyektorun işığı gözümə düşdüyündən, onu əməlli-başlı görə bilmirəm. İşıq gözlərimi qamaşdırır, gözlərim yaşarır. Hələ indi də başa düşməyə çətinlik çəkirəm, o axşam güclü işıq qamaşdırdığı, yoxsa polislər anamı tutub apardığı üçün gözlərim yaşarmışdı.

Sevimli Dinozavrimı maşına mindirirlər. Polis də maşına oturub, qapını çırpır. Polis maşınının mavi-qırmızı işıqları uşaq evinin həyətidə rəqs edir. Sevimli Dinozavrim polis maşınının şüşəsindən həsrətlə mənə baxır. Əminənin əlindən çıxır, bir addım irəli atılıram. Daha gözlərimə işıq düşür. Yanaqlarım boyu süzülən yaş, boğazımdan sürüşüb sinəmə sığır. Sevimli Dinozavrim mənə baxır. Əlimdəki dinozavrı dodaqlarıma yaxınlaşdırıb, öpürəm. Sevimli Dinozavrimın hərəkətini, ətrini hiss edirəm.

Polis maşını uşaq evinin həyətidən uzaqlaşır. Lalə uşaqları binaya doldurur. Bu həyətə girərkən pəncərədən gördüyüm Əli ilə Nadir kürəyini divara dirəyərək, mənə baxırlar. Bilmirəm niyə, amma ölmək istəyirəm.

– III –

ÖLƏNƏ QƏDƏR

Yəqin, indi anamı aparan polis maşını sayrısan işıqlarını yandıraraq, şəhərin küçələri ilə şütüyür. “Kinder”dən çıxan balaca oyuncaqlardan birinə çevrilib, anamın cibində, ya da çantasında olmaq istəyirəm, amma Mamont olmaq qəti ağılımdan keçmir. Həmişə özümü balaca quşcuğaza oxşatmaq istəmişəm, məmnuniyyətlə quşcuğaz olardım.

Əminə əlimi buraxmadan gedir. Təbii, mən də ayaqlarımı çəkir, onun arxasınca sürünürəm. Uşaqlar bizə heyrətlə baxırlar. Əlbəttə, necə olmalıdır?!

Bir qədər əvvəl onların canlı film seyr etmələrinin səbəbi anamdır axı. Pəncərədən gördüyüm oğlanlar – Əli ilə Nadir gözümə dəymir...

Nadirlə Əli uşaq evinin damında arxası üstə uzanıb, ulduzlara baxırlar. Əli bir qədər romantikdir, Nadir isə daha çox realılıqla yaşayır.

– Lalə danışanda eşitdim, – Nadir Əliyə deyir, – ərinə səkkiz dəne bıçaq vurub.

– Dənə yox, dəfə. Dənə deyəndə elə başa düşmək olur ki, səkkiz dəne ayrı-ayrı bıçaqla vurub... – Əli Nadirin səhvini düzəldir.

– Əşşi, nə fərqi var ey? – Nadir mızıldanır. – Lap olsun səkkiz dəfə... Lalə deyir, arvadın gözünü qan tutub. Maralı olan bilirsən nədir?

– Nə?

– Hər şey oğlanın gözlərinin qabağında olub... Niyə yemirsən?

İkisinin arasında döner torbası var. Uşaq evinin yaxınlığındakı dönerxanadan alıblar, amma soyuyub. Əli ulduzlara baxır.

– Bilirsən neyləmək istəyirəm?

– Nə? – Nadir döner tikəsini çeynəyərək, xəbər alır.

– Göyə çıxıb Ayın üstündə oturmaq, ayaqlarımı sallayıb yellətmək istəyirəm.

– Gijdəmə... Dönerivi ye, – Nadir son tikəni udur. Əli dikəlib, oturur. Nadir də qalxır.

– Lalə dedi ki, hər şey oğlanın gözləri qabağında olub? – Əli maraqla xəbər alır.

– Hə, hər şey, – Nadir cavab verir. Sonra torbadakı döneri Əliyə uzadır, özü isə ayran qutusunu açıb, qurtumlayır.

Yaxınlıqdakı küçədən keçən maşından yayılan əttökən musiqi səsi ani olaraq uşaq evinin həyətinə dolub, uzaqlaşır. Amma mahnı Əligilin ifasında davam edir.

***“Gəlirəm buz kimi evdə
özümə çay süzürəm mən,
Anamı itirsəm də yox,
yenə də ana gəzirəm mən...”***

* * *

Yaxşı ki, Lalənin ağılından mənə yemək və su vermək keçir. Yeməxanada tək oturub iki kotletlə bir boşqab püre yeyirəm. İlk dəfədir yeməyi belə iştahla gözümə təpirəm. Lalə bir kənarda oturub mənə baxır, amma tükü də tərpənmir. Boşqabı sıyırib, yeməyimi bitirdikdən sonra çox yediyimi hiss edirəm.

– Yenə istəyirsən? – Lalə xəbər alır.

Başımın işarəsi ilə “yox” deyirəm. Lalə boşqabı götürüb, qabyuyan çanağa qoyur. Sonra birlikdə Əminənin otağına qayıdırıq. Bel çantam hələ də divar boyu düzülmüş stullardan biri üstədir.

– Otur burda, mane olma, – Lalə mənə yer göstərir. Sakitcə çantamın yanındakı boş stulda oturub, Əminəyə baxıram. Bilmirəm nə qədər vaxt keçir, amma çox darıxıram, nəhayət, Əminə yazı-pozusunu bitirir. Başını qaldırıb üzümə baxır, gülümsəyir. O, hər dəfə üzümə baxıb gülümsəyəndə, qorxuram. Tüklü Mamont da bütün pisliklərini üzündəki təbəssümlə edirdi. Əvvəlcə dişləri kiliddən aralanır, dodaqları qulaqlarının dibinə qədər uzanır, sonra iki-üç dəfə “hı-hı-hı...” deyirdi. Vəssalam! Tüklü xortumu mənə doğru dartınır, ariq qolum-

dan yapışmış onu dibindən qopartmaq istəyirdi. Azacıq imkanım olsaydı, özüm o xortumu dibindən qoparıb atardım.

– Yemək yedin? – Mamontun siması Əminənin təbəssüm dolu üzü ilə əvəz olunur. Başımın cavab verirəm: “Hə”. Əslində, danışmağa çox sözüm var. Lap dərinə getsək, heç vaxt susmuram, həmişə danışmam, amma səsimi heç kəs eşitməyir. Bax Mamont məni xortumu ilə qaldıraraq yerə çırpmağa hazırlaşanda son dəfə ona “ata” dedim. O da səsimi eşitdi. Sonra susmadım. Çığıraraq: “Qorxuram, ata! Qorxuram!”, – dedim, amma o, daha məni eşitmədi. Axı mən çığırırdım. Bütün nəfəsimlə, səsimin ən zil yeri ilə çığırırdım, amma Mamont məni eşitmirdi! O gündən sonra heç kəs məni eşitmədi. Mənsə susmuram, danışmam... Hər kəslə danışmam... Əminənin sualına da ucadan cavab verirəm: “Hə, yedim! Əla kotlet idi! Olsa yenə yeyərdim!” – deyirəm, Əminə də məni eşitməyir.

– Ay Allah, mənə səbr ver! – Əminə deyir.

“Mənə də kotlet!” – ürəyimdə deyirəm.

– Dur, daha yatmaq vaxtıdır. Gedək, qalacağın yeri sənə göstərim.

“Yaxşı olar ki, məndən əl çəkəsən, mən elə burda, bu stulların üstündə büzüşüb qala bilərəm.”

Əminənin mənə doğru uzanan əlindən tutmağa məcbur oluram.

“Əl çək!”

Nə olsun?! Mən onun əlindən yapışıram və bu xasiyyətimə görə özümə nifrət edirəm. Axı onunla getmək istəmirəm, niyə yerimdən dururam, niyə onun əlindən tutub gedirəm?! Niyə?! Niyə?!

Dəhlizlə addımlayıram. Ətraf aləqəranlıqdır. Otaqlardan birinin qapısı azacıq aralanıb, bir qızın başı çıxıb, ətrafa baxır.

– Mamaşa gəlir! – qız ucadan deyir, amma qapıdan çəkilir, başı elə olduğu yerdə qalır.

– Ləçər! Cəhənnəm ol, yat! – Əminə onun üstünə çığırır.

– Ləçər özünsən! – qız cavab verir.

– Of! – Əminə ayaq saxlayır. – Bu qız məni öldürəcək. Sən ona fikir vermə, – mənə deyir.

“Necə fikir verməyim? Maraqlıdır! Bu, çox maraqlı qıza oxşayır.”

Başımın: “Yaxşı, fikir vermərəm”, – deyirəm. Əminə əlimi buraxır.

“O, mənim Mamontuma oxşayır. Hücuma hazırlaşan mamont. Əla! Amma tüksüz Mamont. Bundan sonra ona Tüksüz Mamont deyəcəyəm. Atam Tüklü Mamont idi, bu da olsun Tüksüz Mamont!”

Qızın saçından yapışır. Qız ufuldayır.

– Mamaşa, dəli olmusan?! – qız Əminənin yox ey, Tüksüz Mamontun əlindən qurtulmaq istəyir.

– Səbinə, səni koridorla sürüyərəm! – Tüksüz Mamont qəzəblə deyir. – Ləçər! Get yat! – Tüksüz Mamont onu qapıdan içəri itələyir. Sonra Səbinəymiş, ləçərmiş kimmiş, onun arxasınca yataq otağına girir. Bura qızların yataq otağıdır. Tezliklə mən də belə qapılardan birini açıb arxasında itəcəyəm. Amma hələ ki, bu cür otaqlarla bağlı təsəvvürüm məhduddur.

Otaqdan Tüksüz Mamontun çığırması eşidilir:

– Siz bu həyasız fikir verməyin! – Qapı çırpılır. Gurultudan başqa bir səs eşidilmir. Az sonra Tüksüz Mamont qalib görkəmdə otaqdan çıxır.

– Gedək! – daha əlimdən yapışmış.

“Niyə tez qayıtdın?! Maraqlı idi!”

Onun arxasınca gedirəm. Səbinənin, ləçərin, həyasızın yataq otağından sonrakı dördüncü otağın qapısını açıb, içəri keçir. Mənsə dəhlizdə qalıram. Tüksüz Mamontun səsinə eşidirəm.

– Salam, uşaqlar!

– Salam, Əminə ana! – səslər bir-birinə qarışır.

“Oha! Deyəsən otaqda uşaq çoxdur.”

– Tanış olun. – “Deyəsən məni axtarır”. – Ümid, gəl, orda dayanma! – “Əl çək də!” Sakitcə otağa girirəm. Bir stadion adam var ki burada. Amma sonradan, lap dəqiq bilirəm, 3 çarpayısı boş olan 18 nəfərlik yataq otağıdır. Tüksüz Mamont əlimdən tutub bir qədər kobudluqla məni içəri çəkir. – Bu oğlanın adı Ümidir.

Haradansa Lalə də gəlib özünü yetirir.

– Salam, Lalə müəllimə! – yenə xorla deyirlər.

“Səsiniz batsın!”

– Ümid bundan sonra sizin otaqda qalacaq, – Tüksüz Mamont təbəssümlə üzümə baxır.

Lalə əlimdən tutub məni boş çarpayılardan birinin yanına aparır. Belimdəki çantanı mənə göstərilən çarpayı üstə atıram.

– Ümid pijamasını geyən kimi, işığı söndürüb yatırsız! Marş! – Lalə deyir bu sözləri. “Buna da bir ad qoymaq lazımdır! Bu ki, mənim... bu ki... mənim inəyimə oxşayır. Tapdım! İnək! Əlbəttə İnək!”

– Baaaaş üstə!

Bu uşaqların xorla danışması, hər şeyə xorla cavab verməsi məni bezdirir.

– Ümid, pijamanı geyin, yat. – İnək deyir. Tüksüz Mamont artıq otaqda deyil. – Siz də, marş, yerinizə! – İnəyin səsi otağın çılpaq divarlarına çırpılır. Bir an sonra məndən başqa ayaq üstə heç kəsi görmürəm. Hamı öz yatağındadır.

İnək qapını arxadan bağlayıb, otaqdan çıxır. Heç kəsə baxmıram. Əslində, baxmağa cürət etmirəm. Çantanı açıb, içindəkiləri çarpayı üstə boşaldıram. Yenə öz ələməmdəyəm. Hər adyalın altından bir baş çıxıb, mənə tərəf boylanır. Başlar hərəkətə gəlir, ətrafıma toplaşırlar. Əlimdəki əşyalara maraqla baxırlar. Axır ki, axtardığımı tapıram. Bu, içinə balaca oyuncaqlar yığdığım qutudur. Açıb içinə baxıram. Mamont, Dinozavr, İnək, Dovşan, Ayı... Bircə quşcuğazım burada deyil.

Qəfildən bir əl qutunu məndən alır.

– Bu qaldı mənə! Nə baxırsan? – onun adı Nicatdır. Bunu beş-on saniyə sonra biləcəyəm.

“Oyuncaqlarımı qaytar!”

Amma heç nə deyə bilmirəm. Sadəcə, sinəm qəzəblə qalxıb-enir. Əlimi uzadıram: “Oyuncaqlarımı ver!” Əlim havadan asılıb qalır. Uşaqlar gülür. Onların gülüşü məni daha çox qəzəbləndirir. Hiss edirəm, çoxu özünü Nicata xoş göstərmək üçün gülür.

Nicat havadan asılıb qalan əlimi itələyir:

– Açıl başımdan, – deyir mənə.

Təxminən bu cür oxşar hərəkətlərinə görə mənim Sevimli Dinozavrim Tüklü Mamontu bıçaqladı. Kaş Dinozavrim indi yanımda olardı. Yəqin, Nicatı da bıçaqlayardı.

Ətrafımıza toplaşan uşaqlar yenə maraqlı film seyr edirlər. Mənim sə əlim hələ də Nicata doğru uzanıb.

* * *

Əli ilə Nadir hamamda əl-üzünü yuyub yatmağa hazırlaşırlar. Onların otağı qonşuluqdadır. Əli Nadiri dilə tutmaq istəyir.

– Bundan sonra sən də gəl “28”-ə. Bir yerdə təkər qaraldaq.
– Yox əşşi, təkər qaraltmaq mənlilik deyil. Mənim öz işlərim var.
– Cibgirlik eləmə. Bir gün tutacaqlar səni, – Əli Nadiri razı salmağa çalışır.
– Boş şeydir. Gəl çıxacaq dama. Orda uzanaq. Əla hava var. Heç yuxum gəlmir.

– Nadir, səni tutsalar, mən onları öldürəcəm! – Əli, olduğum otağın qapısı ağzında ayaq saxlayır.

– Kimi? – Nadir təəccüblə ona baxır. – Kimi öldürəcəksən?

– Özün yaxşı bilirsən kimi deyirəm! – Əli qəzəblənir. – Səni cibgirliyə aparırlar. Əhmədi, Aydını... hamısını...

Əli mənim olduğum, əlimi Nicata doğru uzadıb, qəzəblə ona baxdığım otağın qapısını açır. Nadir içəri soxulur, ardınca Əli gəlir. Mən onları tanıyıram. Uşaq evinə ayaq basdığım andan onları tanıyıram. Pəncərədən mənə baxan, anamı polis maşını aparanda küreklərini divara dirəyib, məni izləyən oğlanlardır bunlar.

Onlar içəri girəndə, Nicat içində oyuncaqlarım olan qutunu başı üstə qaldırmışdı, mənə atılıb-düşür, oyuncaqlarımı xilas etməyə çalışırdım.

Əligil otağa girən kimi ətrafıma toplaşan uşaqlar pərən-pərən düşürlər. Bir mən, bir də Nicat qalırıq. Nə baş verdiyini anlamıram, amma özümdən asılı olmayaraq sakitləşirəm. Əli qutunu Nicatdan alır.

– Yenə sən? – Nicata baxır.

– Zarafat eləyirdim, – Nicat qorxaraq cavab verir.

– Eləmə zarafat! Heç kəslə zarafat eləmə! – Əli çığırır. Nicat cavab vermir. Əli qutunu mənə qaytarır. – Şeylərimi yığ, gedək. – Bunu da mənə deyir.

“Yenə hara aparırsız məni? Yorğanı başıma çəkib, öz Dinozavırımla bir yerdə yatmaq istəyirəm!”

Çarpayı üstə səpələdiyim şeyləri toplayıb, yenidən çantama yığıram. Bu vaxt Nadir yaxınlaşıb əlinin içi ilə Nicatı itələyir. Nicat yatağında yatmış bir oğlanın üstünə yığılır. Oğlan təpiyi ilə Nicatı üstündən kənara aşırır.

Uşaqlar gülüşür. Hər biri öz yatağında gülür. Çantamı götürüb, Əliyə baxıram. “Hara aparırsan məni?”

– Gəl, gedək.

Quzu balası kimi onların arxasınca düşüb, gedirəm. Arxadan Nicatın səsi eşidilir:

– Nə gülürsüz, əəə?!

* * *

Əminə gənc və gözəldir. Dörd ildir nişanlıdır. Hər dəfə ortalığa bir şey çıxır, Sərdarla toyları təxirə salınır. Amma tez-tez Sərdarla görüşürlər. Artıq aralarında yaxınlıq da olub. Uşaq deyillər ki. Otuz bir yaşı var, Sərdar ondan iki yaş böyükdür. Əminə ali təhsilini başa vurandan sonra məktəblərin birində müəllim işləyir. Kimyadan dərs deyir. İcra hakimiyyəti başçısının müavini Əsgər müəllimin qəbul otağında onunla üz-üzə oturub. Əsgər əlli yaşında yaraşıqlı kişidir. Ailəlidir.

– Səni uşaq evinə müdir təyin eləyirik! – Əsgər deyir. Əminə cavab vermir, ürəyi əsir. – Başçı da belə istəyir. O uşaq evi təzə təmir olunub. Güman eləyirəm, işləmək istəyirsən...

– Bəli... – Əminənin səsi titrəyir.

– Əla! Bu münasibətlə bağda balaca bir yığıncaq olacaq. Gələrsən. Başçı da iştirak edəcək. Saat yeddidə.

– Baş üstə.

Əminə deyilən vaxtda Əsgər müəllimin verdiyi ünvana gəlir. Bağda Əsgər müəllimdən və bağbandan başqa heç kəs olmur. Əsgər müəllim Əminəni zala dəvət edir. “Başçı da bir azdan gələcək” deyir. Süfrə açılıb. Başçının müavini Əminəyə qulluq edir. Şərab süzür onun qədəhinə. Əminənin sağlığına, onun gələcək uğurlarının şərəfinə badə qaldırır. Gəlib-gedən yoxdur. Müavin özü konyak içir, Əminəyə isə qırmızı şərab içirdir.

Saatlar keçir. Əminə gözlərini açanda özünü yataqda görür. Çılpaqdır. Əsgər də yanında şirin-şirin yatır. Hələ səhər açılmayıb, amma pəncərədən baxanda, dənizin üfüqlə birləşən yerindən günəşin qan qırmızı parıltısı görünür. Yeni bir səhər başlayır.

Əminə yataq ağına bürünüb taxtın kənarında oturur. Əlləri ilə üzünü tutub ağlayır. Əsgər də oyanır. Onu qucaqlayır. Nəsə deyir, Əminə eşitmir...

Hamiləliyinin beşinci ayına qədər Əminə sirrini gizlədə bilir. Bu dəfə də Əminə müxtəlif bəhanələrlə toy vaxtını uzadır. Uşaq evinə ayaq basdığı gündən Lalə onun ürək yoldaşdır, amma Lalə də onun sirrini bilmir. Bir səhər Əminə qarnının qabardığını hiss edir. Otağın qapısını bağlayıb xeyli ağlayır. İşə gələn kimi, Lalə ilə danışır. Gedib təzə paltarlar alırlar Əminə üçün. Xoşbəxtlikdən onun hamiləliyi o qədər də çox hiss olunmur. İki aya yaxın vaxt keçir. Bir gün Əminə Sərdara zəng vurub, iki aylıq İstanbula gedəcəyini söyləyir. Yalan danışır nişanlısına. İşlə bağlı getdiyini deyir. Sərdar onu ötürmək istəyir, Əminə boyun qaçırır. Artıq hava limanında olduğunu deyir. Sərdar ondan inciyir.

Əminə iki aya qədər İstanbulda yaşamalması olmur. Artıq hamiləliyi bilinir. Hər gün Lalə ilə əlaqə saxlayır. Əsgər tez-tez zəng vurub, halını soruşur. Doğuşa sayılı günlər qalanda Əminə Lalə ilə danışır, Bakıya qayıdır. Lalənin iştirakı ilə, gizləndə oğlunu dünyaya gətirir. İki gün evdən çıxmır. Danışdıqları kimi, Lalə körpəni uşaq evinə aparır. Əminə İstanbul reysinin gəlmək vaxtını öyrənir, Sərdara mesaj yazıb, axşam qayıdacağını xəbər verir. Taksi ilə üç saat əvvəldən hava limanına gedir. Vaxta az qalanda orta məktəbdən sinif yoldaşı Samirin köməyi ilə guya “duty free”dən ətir almaq üçün içəri keçir. Əminənin xahişi ilə İstanbulda evində qaldığı rəfiqəsi onun yüklərini də yolunu gözlədiyi təyyarə ilə yola salır. Hər şey planlaşdırılıb. Sərdar onun İstanbuldan qayıtdığına inanmalıdır. Və inanır...

Əminə Sərdarla birlikdə hava limanından birbaşa uşaq evinə gəlir. Lalə səhər qəbul etdiyi körpənin sənədlərini qaydaya salıb. Sənədlərdə körpə naməlum şəraitdə uşaq evinin hasarının yanına atılmış vəziyyətdə Lalə tərəfindən “tapılıb”.

* * *

Bura mənə tanış gəlir. Bir qədər əvvəl iki kotletlə püre yediyim yemək-xanadır. İçəridə ancaq Tüksüz Mamontla İnəyin oturduğu tərəfin işıqları yanır. İnək çay süzür, Tüksüz Mamont masadakı torbadan peçenye və konfet çıxarıb boşqaba yığır. İnək iki stəkan çayla gəlir.

– Hər gün qaçıb gedir, neçə dəfə özüm görmüşəm. “28”-də təkər qaraldır. Onu elə görəndə az qalır ürəyim dayansın. Burda ona baxa bilmirəm, o dəqiqə kobudluq eləyir, “nə baxırsan” deyir. Ancaq orda maşını kənara verib, saatlarla baxıram.

İnək konfetin kağızını açır.

– Nə vaxta qədər gizlədəcəksən? – konfet dişləyib, bir qurtum çay içir.

Tüksüz Mamont da konfet kağızı ilə oynayır.

– Bilmirəm, – fikrə gedir. – Hər dəfə açıb demək istəyirəm evdə, ancaq uşaqlara baxıram, ailəyə baxıram, ürək eləmirəm. Pərən-pərən düşəcə-yimizdən ehtiyat eləyirəm. Sərdar bağışlamaz məni.

İrəlində Əli, onun ardınca Nadirlə mən yeməxanaya giririk. İnəklə Tüksüz Mamont taqqıltı eşidib, söhbəti kəsir. Bizə tərəf baxırlar. Onlara yaxınlaşıyıq. Tüksüz Mamont məni görəndə heyrlənir.

– Nə olub? – soruşur.

– Bu oğlan bizim otaqda qalacaq! – Əli deyir.

– Sizin otaqda yer yoxdur! – İnək səsini qaldırır.

“Yalan demə, yer var. Mən öz çarpayımı da görmüşəm.”

– Yox idi, amma indi var! – Bu dəfə Nadir danışır.

“Əla! Bəlkə mən də nəse deyim?”

– Necə yeni yox idi, indi var? – Tüksüz Mamont çaşqınlıq içindədir.

– Akifi bunun yerinə keçirtdim, – Əli onlara vəziyyəti başa salır. “Sağ ol, Əli! Mən də sənə kimi olacağam!”

Tüksüz Mamontun səbri tükənir.

– Özbaşınasız? – çıxırır.

– Hə! – “Yenə Əlidir. Qadasın alaram! Oğuldur, oğul!”

– Bu necə danışır?! Tərbiyəsiz! – İnək də Tüksüz Mamont kimi hay-küy salır.

“İnəksən, otur öl inək yerində. Əlinin işlərinə qarışma. Çünki o, oğuldur!”

– İşin olmasın! – Tüksüz Mamont təslim olur. Əliyə, mənə, Nadirə baxaraq, davam edir: – Ancaq bundan sonra icazəsiz yerdəyişmə qurtardı. Eşitdiz?!

“Yalandan özünü qəzəbli kimi göstərir. Qəzəbin nə olduğunu mənə başa salmayın da. Siz nə bilirsiniz qəzəb nədir?!”

– Nuş olsun! – Nadir masadakı konfetlərə, pençenyeyə baxaraq, deyir. İnək tez boşqabı götürüb, bizə uzadır.

– Götürün... Çay içirsiniz, süzüm? – İnək canfəşanlıq edir.

– Gecəniz xeyrə qalsın! – Əli üzünü çevirib, qapıya doğru gedir. Hiss edirəm: bir cüt göz bizi arxadan izləyir. Tüksüz Mamontla İnək olmasın...

Yeməxanadan çıxıb dəhlizlə gedirik. Bunlar yaxşı oğlanlara oxşayırlar, onların mənə olan münasibətlərinə qarşılıq kimi nəse yaxşı hərəkət etmək keçir ürəyimdən. Amma nə? Yeridikcə əlimdəki oyuncaq qutusu taqqıldaıdır. “Tapdım!” Dayanıram. Onlar da dayanırlar. Qutunu açıb Əli ilə Nadirin qarşısında tuturam. Gülümsəyirəm. Bir-birlərinə baxırlar.

– Nədir? – Əli məndən soruşur.

“Nə gözlərinizi döyüb baxırsız. Hərəyə bir oyuncaq götürün. Hansını istəyirsiniz götürə bilərsiniz!”

Başımın işarəsi ilə: “Götürün”, – deyirəm. Onlar da gülürlər. Nadir qutunu götürüb, diqqətlə baxır. Qutuda balaca tapança var, Nadir onu götürür. Sonra qutunu Əliyə verir. Əli barmağı ilə oyuncaqları qarışdırır. Nəyəsə diqqətlə baxır, mən görmürəm. Barmağının ucu ilə sanki nəyisə oxşayır. “Maraqlıdır. Görəsən, nəyi bəyənb?!” Nəhayət, bir şey götürür. Hələ də görə bilmirəm. Ov-cunun içindəki oyuncağı mənə göstərir.

– Bunu götürə bilərəm? – soruşur. Balaca ürekdir. Əsl medalyon kimi, ortadan açılır. İçinə balaca şəkil, kağız da qoya bilərsiniz.

Başımla: “Olar”, – deyir, üzünə baxıb gülümsəyirəm.

– Sən danışa bilirsən? – Nadir soruşur.

Başımla: "Hə", – deyirəm.
 – Bəs niyə danışmırsan? – Bu da Əlinin səsidir.
 "Niyə danışmıram? Danışiram axı... Hamınızdan çox mən danışiram..."
 Çiyinlərimi çəkib, boynumu bükürəm.
 – Bax, Nadirlə mən dostuq, – Əli səbrlə izah edir.
 – Dost yox, qardaş! – Nadir onun səhvini düzəldir.
 – Hə, qardaş. – Əli tez razılaşıır. – Bax, biz ikimiz qardaşıq. İstəsən, sən də bizim qardaşımız ola bilərsən. İstəyirsən?
 "Nə axmaq sualdır? Əlbəttə istəyirəm. Özü də çox istəyirəm..."
 Başımla: "Hə", – deyirəm.
 Əli ovcundakı ürəyi sıxır. Nadirə baxır.
 – Qorxma, daha heç kəs sənə toxuna bilməz! – Nadir deyir. Bugündən sən də bizim qardaşımızsan. İki idik, olduq üç. Özü də bizim qardaşlığımız ölənə qədərdir.
 "Urta! İndi mənim də qardaşım var! Özü də iki qardaşım! Əli... Nadir... Ümid... Biz üç qardaşıq."
 Əli balaca ürək tutduğu yumruğunu irəli uzadır. "Nə baş verir?!" Onun bu hərəkətini gören kimi Nadir də yumruğunu düyünləyib, Əlinin yumruğu ilə birləşdirir. Sonra ikisi bir yerdə xorla:
 – Ölənə qədər! – deyirlər.
 Mən də nəse etməliyəm. İçində oyuncaqlar olan qutunu sol əlimə tuturam, sağ əlimi yumruq kimi büküb, Əli ilə Nadirin yumruğuna toxundururam və səkkiz aydan sonra ilk dəfə:
 – Ölənə qədər! – deyirəm. Sanki bu sözlə birlikdə səkkiz aydan bəri içimdə yığılıb qalan nə varsa, hamısını birnəfəsə boşaldıram.
 Səsim onları çaşdırır. Əli gülür.
 – Hı-ıı, Nadir, gördün, danışdı! – deyir və sonra üçümüz bir yerdə: "Ölənə qədər!" – deyib, and içirik.
 "Əlbəttə, ölənə qədər..."

– IV –

ON İKİ İLDƏN SONRA BİR GÜN

And içdiyimiz gündən on iki ilə yaxın vaxt keçir. Dörd ildir Nadir aramızda yoxdur. Vaxtında Əli nə qədər etsə də, onu yolundan döndərə bilmir. On altı yaşı tamam olmamış, metroda cibgirlik edəndə, Nadiri tuturlar. Sonra xeyli etmədiyi cibgirlikləri də onun boynuna qoyub, həbsxanaya göndərdilər. Məhkəmədə bir şikayətçidən başqa, qalan hamısı onun yetim olduğunu, uşaq evində böyüdüyünü biləndə, şikayətini geri götürür. Bircə o əclaf adam yekə-yekə danışır: "Belələrini cəmiyyətdən təcrid etmək lazımdır. Bu uşaq cəmiyyət üçün gələcək təhlükədir!" İki ayağımızı bir başmağa dirəyib, Əli ilə mən də Nadirin məhkəməsinə gedirik. Zavxoz Ziya öz maşını ilə bizi aparır. Əminə də məhkəmədə olur. Belə...

Bu gün Nadirin həbsxanadan çıxacağı gündür. Bir gün əvvəl zəng vurub bizə deyib ki, saat 11-də həbsxananın qarşısında olaq. Əlbəttə, deyilən vaxtda orada olacağıq! Bu günü dörd ildir gözləyirik.

Mənim təcili görüşüm var. Əli isə səhər 9-dan maşın kirayə verilən yerdədir. Nadir çıxırsa, daha maşınısız olmaz.

Nadir zəng vurandan sonra, dünən gedib maşınlara baxmışam. Burada bir "BMV" var, əla maşındır. Kaş Əli bu maşını seçə. Əlbəttə, fikrimi ona bildirmişəm, amma son sözü Əli deyəcək. Çünki onun sözü Nadir üçün də, mənim üçün də qanundur.

Əli yanında kirayə maşınlar verən şirkətin cavan işçisi ilə gəlir, amma mənim haqqında danışdığım maşına baxmır, birbaşa nisbətən köhnə maşınlara tərəf addımlayırlar. Kaş mən də orada olaydım, amma dedim axı, vacib görüşüm var.

Əli köhnə maşınlardan birinin qapısını açır. Şirkətin cavan işçisi dil boğaza qoymadan üyüdür:

– Əslində, təzə maşınlarımızdan birini məsəhət görərdim.

Əli köhnə "Mercedes 190"ın sükanı arxasında oturur.

– Bu maşın illərdir, həyətdə qalır. – Şirkət işçisi izah edir. – Düzdür, işləməyinə söz ola bilməz. Bütün maşınlarımız saat kimidir. Bütün maşınlara vaxtlı-vaxtında texniki xidmət göstərilir. Hamısı əla vəziyyətdədir. Ancaq təzə maşın başqa şeydir də. Özün də cavan oğlansan, mən sənə bax...

Əli ona sözünün ardını deməyə imkan vermir.

– Bu maşını götürəcəm. "Mercedes 190"ı.

Əli şirkət işçisi ilə danışa-danışa telefonla mənə zəng vurur. Mənsə Rəna ilə üz-üzə oturmuşam, gözlərimi ondan çəkmədən baxıram. Özümə o qədər qapılmışam ki, Əlinin zənginin səsini eşitmirəm.

– Cavab ver, telefonuna zəng gəlir. – Rənanın səsi məni fikrimdən ayırmır.

Olur məndə belə şeylər. Bir də görürsən oturduğum, ya da dayandığım yerdə xəyala dalıram, öz dünyama qərq olub, öz nağıllarımın içində yaşayıram. Olur... Belə şeylər tez-tez olur məndə. Elə indi də gözlərimi Rənaya dikmişəm, onun məsum hərəkətlə şirə içdiyini seyr edirəm, onu görürəm, nəfəsi, ətri yanımdadır, amma mən burada deyiləm... Heç harada olduğumu bilmirəm, amma dəqiq bilirəm, burada deyiləm. Uzaqda balaca bir oğlan var, stolun altına girib, balaca oyuncaqları ilə oynayır. Bu stolun altı onun öz planetidir. İstəmir bu planetə başqası ayaq bassın, başqası əl uzatsın. Amma paralel bir dünya da var və orada yaşayan əcaib, Tüklü Mamont tez-tez bədhəybət xortumunu o balaca oğlanın dünyasına soxur. İndi mən həmin oğlanın yanındaşam, amma qulaqlarımda Tüklü Mamontun nəriltilisi əks-səda verir: "Get Muxtardan bir dəne çibuşka al, gəl!" Kimdir Muxtar? "Çibuşka" nədir?

– Heey, – Rəna astaca qoluma toxunur. Bir anda o balaca oğlanın dünyasından geri qayıdır. – Telefon...

Tez telefonu götürüb, cavab verirəm. Əlinin səsidir. Doğma səs. İndi mənim dünyamda Rənadan, Əlidən və Nadirdən başqa ruhuma dinclik verən ayrı səs yoxdur.

– Hə, qaqaş! – Əli bizim qaqaşımızdır.

– Harda qaldın? Niyə zəng vurmadın? İşini qurtarmısan?

– Hə, hə, qurtarmışam. – Rənaya baxıram. Rəna da mənə baxıb, gülür. İlahi, bu qız necə gözəl gülür. – Nəsə olub? – Səhər danışdıqlarımızın hamısını unutmuşam.

– Nə olmalıdır ki? – Əli üstümə acıqlanır. – Nadir çıxır, Nadir.

– Ay da... Tamam huşumdan çıxıb. Hardasan, yerini de, gəlir.

– Yox, sən yerini de, yoldayam, səni götürüm. – Həmişəki Əlidir. – Hardasan?

– "Gənclik"də, həmişə oturduğum yerdə.

Telefon susur. Rəna maraqla mənə baxır.

- Nəsə olub?
- Demişdim axı sənə, bu gün Nadir türmədən çıxır. Onu qarşılamağa gedəcəyik.
- Aparım səni? – Rəna qayğıkeşliklə soruşur.
- Başımla: “Yox, lazım deyil”, – deyib, qalxıram.

* * *

Üç aydır Rəna ilə görüşürəm. Həyatda tək sevdiyim qadındır. Bilirəm, o da mənə sevir. Özünün dediyinə görə, atası iş adamıdır, amma onun atasının kimliyi mənə maraqlandırmır. Rəna Tibb Universitetinin 2-ci kurs tələbəsidir. Dörd ay böyükdür məndən, amma bu, dörd ay məsələsi mənə qətiyyənlə narahat etmir. Çünki sevirəm. Son üç ayda ancaq onu fikirləşirəm. Arabir qəfil həmlə ilə xəyallar üstümə hücum çəkir, balaca bir oğlan, Tüklü Mamont, Dinozavr... aləm qarışır bir-birinə, amma bu xəyalları başımdan etməyə çalışıram, çünki daha Rənanın olduğu dünyada qalmaq istəyirəm.

Rənanın maşını var, tez-tez onun maşını ilə gəzməyə çıxırıq. Keçən həftə bir yerdə Xızıya getmişdik. Çox maraqlı keçdi. Təsəvvür edərsən, Bakıdan ora saat yarımlıq yoldur. Gedirsən və qəfildən dağların, meşələrin qoynuna düşürsən. Duman səni qucaqlayıb özü ilə aparır. Qoy, Nadir çıxsın, üçümüz bir yerdə yenə gedərik Xızıya.

Kafedən çıxıb, yol kənarında gözləyirəm. Hər yaxınlaşan qara rəngli “BMV”ni görəndə, elə bilirəm gələn Əlidir, amma maşınlar yanımdan sürətlə ötür keçir. Köhnə bir “Mersedes” dayanır. Yəqin taksidir. Əlimin işarəsi ilə “get” deyib, gözümlə yenidən yola dikirəm. Haradansa Əlinin səsi dolur qulağıma.

– Kimi gözləyirsən, otur da! – Əyilib səsə baxıram. Köhnə “Mersedes”in açıq şüşəsindən mənə Əlinin doğma gözləri baxır.

Qapını açıb, özümü maşının salonuna atıram.

– Bu nə maşındır? Niyə “BMV”ni götürmədin? – Yox, bu maşın mənim üreyimcə deyil. Əli isə cavab verməyə tələsmir, əvvəl saata baxır, sonra sürəti artırır və mən oturmağa sıxılıram.

– Bunnan gedəcəyik Nadiri qarşılamağa? Düz-əməlli maşın götürərdin də! – Neyniyim, bu maşın qətiyyənlə üreyimə yatmır.

– Bəyənmirsən bunu? Atalarımız təzə “BMV”lərdə gəzib? Kimik biz, kim, kim? Maşın görmüşük bu vaxta qədər? İndi əlimizə beş-üç manat keçib deyər, özümüzü gözə soxmalıyıq?

Cavab vermərəm, çünki bilirəm, cavab verməyim artıq olacaq. Əli ən doğru bildiyini edir həmişə. Yəqin bu dəfə də bunu doğru bilib.

* * *

Biz onu bu gün, bir neçə saatdan sonra tanıyacağıq. Amma o, artıq fəaliyyətə başlayıb. Nadirin çıxmağını, bizim bir yerə toplaşmağımızı gözləyir.

Onun ləqəbi Daydaydır. Həm də Kötük Həsən deyirlər ona. Altmış yaşının 12 ilini həbsxanalarda keçirib. Ailə qurana qədər, 14 yaşından 26 yaşına qədər, ölüm üstə məhkumluq həyatı yaşayıb. Keçmiş SSRİ-nin elə bir həbsxanası yoxdur ki, Dayday orada cəza çəkməsin. 28 yaşında evlənib. Üstəlik, yeddi il əvvəl altı aya qədər İran həbsxanasında məhkum olub. Daydayın qərribə həyat tarixçəsi var. Mən bu adamı heç vaxt sevməyəcəyəm. Amma hələ biz Daydayı

tanımırıq. Özümüzü Binədəki həbsxanaya çatdırmaq istəyirik. Bu gün qardaşımız azadlığa çıxır. Əli maşın sürür, mən açıq şüşədən yola baxıram. Saz səsi qulaqlarıma dolur. Radioda Ahmet Kaya oxuyur:

***“Sana yazdığım şarkıyı
Sazımdan söker giderim.
Ben ağlayamam bilirsin,
Yüzümü töker giderim...”***

***...Ezdirmem sana kendimi,
Gövdemi yakar giderim.
Beddua etmem, üzülme,
Kafama sıkar giderim...”***

Biz radioda Ahmet Kayanın səsi ilə doluğumuz anlarda, Dayday öz ofisində telefonla danışır:

– Yaxşı, gözündən qaçırtma! Nadir bayıra çıxan kimi mənə xəbər elə. Zəngini gözləyirəm.

Və... axı bir də Rənanın atası var – Kazım. Az qalıb, ən yaxın zamanda onunla da tanış olacağıq. Kazım Rənanın ad gününə hazırlaşır. Təsadüfə bax... Təsadüfmü?! Uşaq evində bizimlə bir yerdə böyüyən Nicat indi Kazımın yanında işləyir. Mən bütün bunları sizə danışmalıyam ki, gələcək hadisələrə hazır olasınız. Nicat Kazımın ən yaxın adamıdır. Belə demək olarsa, sağ əli. Kazım bütün işlərini Nicata gördürür. İndi də Kazım Nicatla şəhərin ən mötəbər restoranlarının birində gəzir, Rənanın 20 yaşını qeyd etmək üçün məkan axtarır. Rənanın ad gününə cəmi beş gün qalıb. Kazım şöhrətpərəst adamdır. Şəhərin ən tanınmış adamlarını qızının ad gününə dəvət edib, öz səvaxətini, imkanlarını sərgiləməyə, bütün şəhərə kimlərlə dostluq etdiyini göstərməyə hazırlaşır.

– Vaxta çox az qalıb, – Kazım özünəməxsus əda ilə danışır. – Bu zalda qonaqlar əsasən gənclər olacaq. O biri mötəbər qonaqlar üçün isə, yuxarıda, bayaq göstərdiyin zalda hazırlıq görərsiz. Hər şey yüksək səviyyədə olsun! Sürpriz istəmirəm.

Əlbəttə, bu adam Kazımdır axı. O, belə danışmağa, əmr etməyə, hökm verməyə alışıb. Onun bir sözünü iki etmirlər. Hər yerdə tanışları var. Zəmanə belədir: gücün və pulun varsa, hamı səninlə hesablaşır.

İnzibatçı Kazım haqqında çox şey eşidib, ona görə də qorxur, ehtiyatla danışır. Rəhbərlik tapşırıb: Kazımın bütün tapşırıqları yerinə yetməlidir.

– Narahat olmayın, Kazım müəllim. – Bu oğlanın 27 yaşı var, beş ildən artıqdır bu restoranda baş inzibatçıdır, amma ilk dəfədir müştəri ilə danışanda səsi titrəyir. – Hər şey, ürəyiniz istəyən kimi – super olacaq!

– Olsun! Qoy hər şey super olsun! – Kazım deyir. Hər tərəfə diqqətlə baxır. Bura 250 nəfəri rahat qəbul edə biləcək geniş zaldır. Foyedən zala iki giriş var. Zalın yuxarı başında mətbəxə keçən qapı görünür. Mətbəxdə hazırlanan yeməkləri süfrəçilər həmin qapıdan gətirib qonaqlara xidmət edirlər. Zalın görünüşü, dizaynı son dərəcə modern və gözoxşayandır. Bura Kazımın ürəyinə yatır. Buranın sahibi də yuxarılara yaxın adamdır. Burada tədbir keçirmək, həm də yuxarılara sayğı göstərməkdir.

Kazımın gözləri Nicatı axtarır. Onu səsləyir. Nicat yüyürərək özünü Kazıma çatdırır. Kazım Nicata son tapşırıqlarını verir:

- Qalan dəvətnamələri bu gün paylayın, qurtarsın!
- Baş üstə, şef! – Nicat Kazıma həmişə belə müraciət edir.

* * *

Bura Bakının Binə qəsəbəsidir. Uzaqdan Femidanın ağ heykəli görünür. “Mersedes”imiz Femidanın möhtəşəm heykəli yanındakı meydançada dayanır. “Heç olmasa, kondisioneri olaydı.”

Maşınların yan-yanaya dayandığı meydançada narahat adamlar gəzişir. Görünür, bizdən başqa da yaxınının həbsdən çıxmasını gözləyənlər var.

* * *

Bura isə şəhərin “Ruhi əsəb xəstəlikləri dispanseri”dir. Oradakı təkadamlıq palataların birində saçları səliqəsiz və pırtlaşıq qadın var. Ayaq üstə dayanıb pəncərədən bayıra baxır. Onun palatasının qapısı çox vaxt bağlı olur. İndi isə kimsə qapını arxadan açarla açır, amma qadın dayandığı yerdən tərpənmir. Qapının açılması onu narahat etmir.

– Hazırlaş, bir saata çıxırsan.

Qadın bu səsi tanıyır. Həbsxanadan sonra ömrünün beş ilini bu həkimin nəzarəti altında, bu təkadamlıq palatada keçirib.

Həkim pəncərəyə tərəf gedir, qadın hələ də geri çevrilməyə tələsmir. Həkim düz onun arxasında dayanır. Qadın ləngərli hərəkətlə, sanki uçurmuş kimi yox, havada süzürmüş kimi, geri çevrilir. Həkimə baxır. Arıq, uzun barmaqları həkimin yaxasına doğru dartınır. Qadın həkimin ağ xalalarının qatlanmış yaxalığını düzləyib, səliqəyə salır.

– Vaxt gəlib çatdı. – Həkim deyir. – Ayrılıq vaxtı. İndi çox yaxşısan, amma özünü qorumalısan. Qətiyyənlə həyəcanlanmaq, əsəbiləşmək...

– Bilirəm... – nəhayət, qadın dillənir.

Həkim başqa heç nə demir. Sakitcə palatayı tərk edir, amma qapını arxadan bağlamır.

* * *

Əli mühərriki keçirən kimi, maşından enirəm. Buralar bizə tanışdır. 18 yaşı tamam olan kimi Nadirə yeniyetmələr üçün cəza evindən bu həbsxanaya keçirtmişdilər. Biz hər həftənin çərşənbə axşamı bura gəlib, Nadirə ərzaq ötürür, ayda bir dəfə onunla görüşüb, xeyli söhbət edir, çay içirdik. Amma bu sonudur. Mən bura nifrət edirəm. Burada görüşə baxan biri var, adı Səmiyardır. Qanını içsəm, ürəyim soyumaz...

Bəzən pulumuz olmurdu görüşə görə. Hə, dustaqla görüş üçün pul nəyə lazımdır? Qərribə heç nə yoxdur burada: bütün həbsxanalarda dustaqlarla görüş pulludur. Görüşmək üçün adambaşı iyirmi manat, ərzaq ötürmək üçün isə on manat ödəməlisən. Pulun yoxdursa, xoş gəldin.

Hər həftə Nadirə baş çəkirdik. Səmiyar bizi yaxşı tanıyır, amma nə olsun, bir-iki dəfə on manat yox, yeddi manat, səkkiz manat düzəldə bilmişdik. Bu, bizim son pulumuzdur. Binədən Bakıya qayıtmağa belə cibimizdə pul qalmır, amma Səmiyar gətirdiyimiz ərzağı qəbul etmir. Bizi kor-peşman geri qaytarır.

Bir dəfə nəyimiz varsa yığıb doqquz manat altmış qəpik düzəldə bilirik. Cəmi qırx qəpiyimiz çatmır. Səmiyar yenə yaxın durmur. Əli çox sakit adamdır,

hər şeyi səbirlə yoluna qoymaq istəyir, məndə isə səbr nə gəzir?! Mən səbrimi on il əvvəl atamın ayaqlarına düşən cəsədi yanında qoyub, evimizi tərk etmişəm. Və o gün... Səmiyar iki ayağını bir başmağa dirəyir, gətirdiyimiz ərzağı üstümüzə itələyir. Əli həm dil töküb yalvarır, həm də mənə sakitləşdirməyə çalışır. Birdən Səmiyar əlinin arxası ilə masaya qoyduğumuz pulu vurub yerə səpələyir. Nə baş verdiyini xatırlamıram, sadəcə, iki nəzarətçi mənə dəyənəklə döyür. Əli ortalığa atılıb, mənə onlardan qorumağa çalışır və dəyənəklər ona da dəyir. Bizə heç nə eləmir. Rəis gəlir, mayordur, Mahir Vəliyev. Bir ayağını çəkərək gəzir. Səmiyara baxır, bizə baxır, sonra bizi döyən nəzarətçilərlə Səmiyarın üstünə çıxır. Dışının dibindən çıxanı deyir onlara. Söyüşün biri bir qəpik. Bizə isə heç nə demir. Niyə? Niyəsini Əli mənə başa salır: "Axı Səmiyarın yıxdığı on manatlar qanunsuzdur. Bu pullar birbaşa Mahir Vəliyevin cibinə gedir. Biz onun dustağı olsaydıq, yəqin, kələyimizi kəsərdi, amma Səmiyarı çırpdığıma görə bizə nəse eləməyə cəsarəti çatmır. Əks halda qanunsuz işlərinin üstü açıla bilər."

Sonrakı iki həftə ərzində Nadir bizə telefonla zəng vurmur. Ərzaq gətirəndə isə qəbul eləmir. Biz gələndə Səmiyar qalxıb harasa itir və onu başqası əvəz edir. Sonradan öyrənirik, bizim cəzamızı Nadirə kəsirlər. Onu yaxşıca əzişdirib, 15 sutka "karser cəzası ilə mükafatlandırılır". İki həftə sonra axır ki, bizdən 50 manat alıb Nadirlə görüşə buraxırlar və baş verənləri onun özündən öyrənirik.

Daha hər şey arxada qalır. Nadir çıxır və bizim bir də buralara gəlmək fikrimiz yoxdur.

Maşına söykənilib dayanırıq. Gözlərimizi həbsxana qapısına dikirik. Saat əqrəbləri tənbel-tənbel hərəkət edir.

– Əli...

– Nə var?

– Geri sayım başladı... doqquz... səkkiz... yeddi... altı... beş... dörd... üç... iki... bir... sıfır... mənfi...

Axır ki, dəmir qapı açılır və azadlığa buraxılan iki dustaqdan sonra Nadir görünür.

– Və... qardaşımız Nadir, azadlıqdadır! – Bunu da mən deyirəm. Ucadan. Şou verilişlərinin aparıcısı kimi.

Onun üstünə cumuruq. Nadiri azadlıqda görmək çox xoşdur.

– V –

LƏNƏTƏ GƏLSİN BÜTÜN AYRILIQLAR

Dayday... Əslində, bu adam haqqında çox danışmaq istəyərdim, amma sonraya qalsın. Çünki bu adam onsuz da tezliklə bizim dünyamıza girəcək...

Nadirlə görüşürük. Hər şey gözəldir.

Dayday öz ofisində ən yaxın adamı olan Ramizlə məsləhətləşir. Məsləhətləşir deyəndə ki, Ramiz Daydayın tapşırıqları ilə bağlı hesabat verir.

– Tapşırığın hər şeyi yoluna qoydum. Başqa nəse lazım olacaq?

Dayday əlində tutduğu armudu stəkanın istisini canına çəkir. Ağlında çox şey var, amma hansını əvvəl başlasın, bilmir.

– Bilmirəm ki...

Bu vaxt gün ərzində susmaq bilməyən telefonuna növbəti dəfə zəng gəlir. Dayday əlindəki armudu stəkanı masaya qoymadan, o biri əli ilə telefonun ekranına toxunur, sonra cihazı götürüb qulağına yaxınlaşdırır:

– Hə...

Femidanın möhtəşəm heykəli qarşısında dayanmış yaşıl “Opel”dəki iki nəfərdən biridir zəng vuran.

– Dayday, Nadir çıxdı...

– Əla! Gözünüz o uşaqların üstündə olsun, – deyən Dayday danışığı bitirib, stəkanla telefonu masaya qoyur. Gərgin olduğu gözdən yayınmır.

Biz isə yenə qardaşımızla bir yerdəyik. Lənətə gəslin bütün ayrılıqlar!

Əvvəlcə Nadir yumruğunu düynləyib, gözləyir.

– Ölənə qədər!

Onlara fikir vermərəm, yenə simmetriya azarı mənə güc gəlib, Nadirin çantası ilə sellofan torba ayrı-ayrı yerlərə düşdüyü üçün, əyilib onları yanaşı qoyuram.

Əli də yumruğunu düynləyib, Nadirin yumruğuna toxundurur:

– Ölənə qədər! – deyib, mənə baxır. – Ümid!

Məni gözləyirlər, tez işimi bitirib dikəlir, yumruğumu düynləyib, onların yumruğuna toxundururam:

– Ölənə qədər!

Sonra üçümüzü asta səsle, amma xorla deyirik: “Ölənə qədər!”

Nadir bizi qucaqlayır:

– Böyüməyib bu? – zarafatla deyir.

Böyüdüyümü, dəyişdiyimi sübut etmək üçün sinəmi irəli verir, çiynlərimi oynadıram. Qəhqəhə çəkib gülürük! Səsimiz Femidanın möhtəşəm heykəlini səksəndirir. Ətrafdakı adamlar bizə baxırlar, amma halımız başadüşüləndir, qardaşımız həbsxanadan çıxıb axı.

– Gedək, – deyirəm, – qalenvagenimiz bizi gözləyir.

Əli tərs-tərs üzümüzə baxır. Nadir özünü sürücünün yanındakı oturacağa atır. Məmnundur. Əli ilə birlikdə çanta ilə torbanı maşının yük yerinə qoyuram. Mühərrik guruldayır, ani olaraq qara tüstü çıxır səsboğuzu borudan, sonra mühərrik də sakitləşir, biz də. Bu lənətə gəlmiş Femidadan, bu meydançadan, buradakı dərqli, problemli, qayğılı insanların baxışlarından, səmiyarlardan, mahirlərdən uzaqlaşib yeni bir həyata doğru getmək istəyirik. Üçümüzün bir yerdə olduğu həyata. Artıq qardaşımız da yanımızdadır. Bakının mərkəzində balaca bir kafe, iki yerdə dönerxana kirayə götürmüşük. İkilikdə qazanırdıq, bundan sonra qardaşımız da bizə dəstək verəcək: ikimiz üç olacaq! Biz bir yerdəyik! Ölənə qədər bir yerdə olacağıq!

Biz həbsxananın həyətidən azacıq uzaqlaşan kimi yaşıl “Opel” də hərəkətə başlayır. Amma dünya təkəcə Bakıdan, Bakı təkəcə bizim getdiyimiz yoldan ibarət deyil.

* * *

Demişdim axı, Kazım Rənanın atasıdır. Bu adam mənim gələcək qayınatamdır. Yaşayırıq, görərik.

Üçümüz bir yerdə yol gedirik, yaşıl “Opel”dəki iki nəfər bizi izləyir və eyni vaxtda Kazım Rənanın ad günü üçün seçdiyi restoranda son tapşırıqlarını verib, Nicatla bir yerdə ofisə qayıdır. Otağına girmək istəyəndə, şirkətinin hüquqşünası, həm də qardaşı oğlu Vüqar əlində sənədlərlə özünü ona çatdırır,

Kazıma vacib xəbərlər vermək istədiyini söyləyir. Kazım Vüqarı otağa dəvət edib, Nicata:

– Dəvətnamələrlə məşğul ol. Şəxsən özün. Dediklərimi yadından çıxartma, – tapşırıq verir.

– Baş üstə! – Nicatın “baş üstə” deməkdən başqa səlahiyyəti yoxdur. Kazım onu uşaq evindən yalnız buna görə götürüb. Əslində, Kazım kimi bir adamın yanında olmaq Nicatın ürəyincədir. Kazım gücdür. Əgər Kazım gücdürsə, demək o gücün bir parçası da Nicatdır.

Kazım kabinetə girir, Vüqar onu təqib edir. Bəs Vüqar ona hansı vacib xəbəri çatdıracaq?! Bir azdan. Davamını oxuyun.

* * *

Maşınla gedirik, yaşıl “Opel” guya xəbərsiz bizi təqib edir, amma Əlinin gözündən heç nə yayınmaz. Salon güzgüsündən, yan güzgüdən təqib olduğumuzu görse də, bizə heç nə deməyib, maşın sürür.

Arxada oturub bir əlimi Nadirin, o birini Əlinin çiyninə qoymuşam.

– Hara gedirik, qaçaşlar?

– Evə! Bibi aş dəmləyib... Ləzzət! – Əli deyir.

Bibi... Kirayə qaldığımız evdə qonşu qadın. Bizi çox istəyir, biz də onu. Bir oğlu Qarabağda şəhid olub. Ərini 25 il əvvəl avtomobil qəzasında itirib. Bir qızı var, o da ər dədir, arabir gəlib arvada baş çəkir. Biz isə oğulluq edirik ona. Əlimizə düşəndən veririk bişirir, özü də yeyir, bizim də ağzımız ana yeməyinin tamını bilir. Bibi yaxşı adamdır. Onu xatırladıqca, acdığımızı hiss edirəm, qarnım quruldayır. Bir qədər sonra yeyəcəyim aşın, qoyun ətinin, aşqaranın tamı ağzımı sulandırır.

– Aşın dadına axşam baxarıq, – Nadirin səsinə eşidən kimi, ağzıma dolan suyu uduram. Nadir cibindən bir kağız çıxarıb baxır, sonra iki barmağı arasında saxlayıb, mənə göstərir. – Bura getmək lazımdır.

Nadirin barmaqları arasında tutduğu kağıza baxıram.

– Dayday... Kimdir bu Dayday?

* * *

Görək Kazımın ofisində nə baş verir.

Kazım Vüqarı gözlədir, tələsmədən arxa otağa keçir. Burada onun öz hamamxanası var. Kazımın böyrəkləri xəstədir, üstəlik şəkəri də var, ona görə tez-tez arxa otağa baş çəkməli olur.

Kazım rahatlanır, əl-üzünü yuyub, qayıdır. Katibə iki stəkan çay gətirib, gedir.

– Hə, de görüm neynəyə bildin? – Kazım sual dolu gözlərini Vüqara dikir. Müsbət cavab alacağına gözləmir.

– Hər şey hazırdır, əmi. – Vüqar qalib səslə deyir. – Alqı-satqı müqaviləsini imzaladılar. Bu da sənədlər. – Vüqar bir qədər irəli əyilib, sənədləri Kazıma verir. Kazım tez sənədlərə baxır, məmnunluqla kürəyini kreslonun arxasına söykəyir, genəlir, özündən razı halda irişir.

– Əla! Əla! Bax bu, Rəna üçün əsl sürpriz olacaq. Çoxdandır iş qurmaq istəyirdi özüyçün. Qoy, başı qarışsın. Nə əcəb o dəqiqə notariusa getməyə razı oldular?

– Əmi, sənin adını eşidəndən sonra kim başını ağrıtmək istəyər?!

Kazımın çox iyrenc gülüşü var. Onun bu gülüşünə azı on beş il ciddi rejimli cəza düşür. Gülür...

– De görüm o biri məsələ nə yerdədir? Torpaq işini neylədin? Getmişdin icraya?

Vüqar qəsdən əvvəl alqı-satqı məsələsini ortaya atır, çünki Kazımın bir qədər sonra partlayıb özündən çıxacağına əmindir. Sadəcə, müsbət həll olunan məsələ bu partlayışın dağıntısını azalda bilər.

– Əmi, getmişdim, dedilər torpaq ancaq hərracla satışa çıxarılacaq.

– Qələt elədilər! – Bummm! – Bu da təzə çıxdı?! – Bummm! – Get onlara de ki, o torpaq ya mənim olacaq, mən orda ev tikdirəcəyəm... ya da... gedib icrada... ikinci mərtəbədə özüm oturacağam! – Bum! – Elə belə də de...

– Baş üstə! – Vüqar içində dərinə köks ötütür. Nə olsun əmisidir, ağzı yavadır bu heyvərinin, beyni çönəndə qardaşoğlu-zad tanımır.

– Gedə bilərsən!

Vüqar qalxır. Boğazı quruyub, əslində, çay içmək istəyir, amma necə?! Əmisinin tapşırığını tam yerinə yetirə bilməyib axı, çay içməyə haqqı yoxdur.

– Əmi, vaxt eləsən, arada anbara baş çəkək!

Kazım gözlərini qıyaraq, qardaşoğluna baxır.

– Gətiriblər?

Vüqar dodaqlarını sıxaraq, başı ilə “hə” deyir.

Bu da belə...

* * *

Arxamızca gəlib bizi təqib edən yaşıl “Opel”dəki iki adamdan biri tez-tez Daydayla əlaqə saxlayır və vəziyyəti ona bildirir. Biz isə Nadirdən Daydayın kim olduğunu soruşuruq. Nadir Dayday haqqında qısa müqəddimə ilə danışır.

– İçəridə bir yerdə olmuşuq. Əsl daydaylıq eləyib mənə, – deyir.

Əli Nadirin birbaşa evə yox, bu Dayday hər kimdirsə, onunla görüşməyə getməyindən narazıdır. Əli bir şeydən narazı oldusa, ürəyində saxlamaz. Lap Nadir dörd il yox, qırx il həbsxanada yatıb çıxsada, yenə saxlamaz. Yoxsa o, Əli ola bilməzdi. Biz elə Əlini belə olduğuna görə çox istəyirik.

– Nadir, hər dəfə görüşdə sənnən danışib, şərt kəsirdik axı, çıxandan sonra içəri söhbətləri qurtaracaq, – bunu Əli deyir. Nadir Əlinin sözündən çıxmaq, mən belə bir şərt kəsməmişəm demək fikrində deyil. Sadəcə, içəridə bir söz verib, bu gün onu yerinə yetirməlidir.

– Qurtaracaq, qaqaş, söz sözdür. – Nadir danışanda arabir çevrilib mənə də baxır. – Hər şey qurtaracaq... Təzə həyat başlayır bugündən. Amma gedək, Daydayla görüşək... Özünüz hər şeyi görün, bir yerdə qərar verək.

Əli başını bulayıb, salonun güzgüsündən mənə baxır.

– Gör haradır ora, – deyir. Mən də tez Nadirin verdiyi kağıza baxıb:

– Şəhərə çataq, yolu başa salaram. Geetttiyyyy...

Sözümü bitirən kimi Əli sürəti artırır, “ceyranımız” irəli şığıyır. Əli maşın sürdükcə bir gözü salon güzgüsündədir, dünyadan xəbərim olmadığı üçün onun güzgüdən nəyə baxdığını bilmirəm. Əli mənə:

– Qaqaş, bir az kənara çək, arxanı yaxşı görmürəm, – deyir. Kənara çəkilirəm, amma yenə dünyadan xəbərsizəm.

* * *

Bu Kazımın Nicatı dəvətnamələrdən birini də gətirib Daydaya, daha doğrusu, Daydaya çatdırmaq üçün Ramizə verir. Dayday hörmətli adamdır. Bəzən Kazım onun məsləhətinə ehtiyac duyur, onun sözünü eşidir. Kazımın Daydaydan qorxub-çəkinən yeri yoxdur, sadəcə, yaşadığımız dünyanın içində başqa bir dünya da var və ona "oğru dünyası" deyirlər. Kazım kimi adamlar həm hökumətlə, həm də "oğru dünyası" ilə münasibətlərini qorumağa çalışırlar. Çünki Kazım kimilərin işi hər iki dünyadan keçir.

Ramiz Nicatı yola salandan sonra dəvətnamə əlində Daydayın otağına girir. Dayday dəvətnaməni görəndə, bir anlıq heyrətlənir.

– Bah atonnan, – deyir, – demək, Kazımın qızının 20 yaşı olur. Elə bil dünən idi. Kazımın arvadı öləndə qızın 3 yaşı tamam olmamışdı. Böyütdü də kişi kimi qızını. Özü də evlənilib-eləmədi daha. Belə kişilər var ey, Ramiz əfəndi. Yadından çıxmasın. Yaxşı bir gül səbəti bağlatdırsan. Özün də bizim zərgər uşaqlara tapşır, brilyant qaşla, adımıza layiq bir şey təşkil eləsinlər. Kazım lazımlı adamdır...

Ramiz Daydayın dediklərini unutmayacaq, çünki Ramizin işi ona tapşırılını unutmaqdadır.

* * *

Dayday doğru deyir. Kazımın arvadı, yəni Rənanın anası düz 17 il əvvəl xərcəngdən ölüb. Rəna anasını qətiyyənlə xatırlamır, sadəcə, hərdən yuxuda onu görür, çünki evdə anası ilə bəzən xeyli şəkil qalıb. Rəna anasını həmin şəkillərdəki kimi görür. Gözəl, iri gözlü, təbəssümlü siması, xoşbəxt çöhrəsi olan 22 yaşlı qadın. Kazım Rənanın anasından səkkiz yaş böyük olub. Bibi – Kazımın bacısı Solmaz deyir ki, Rəna böyüdükcə anasına oxşayır.

Rəna öz otağında iri güzgü qarşısında dayanıb, dodağına soyuq rəngli pomada çəkir. Bibi arxada durub, baxır. Rəna bibini çox sevdi, çünki mənimlə tanış olana qədər bu qızın atası Kazımdan və bibidən başqa sevməyə heç kəsi olmayıb. İndi mən də varam.

Anası öləndən sonra Rənanı bibi böyüdü. Bibi də ərə getməyib, institutu yarıda saxlayıb, Rənanı böyütmək üçün hər şeyi atıb, Bakıya, Kazımın evinə köçüb.

– Mənim gözəlim. – Bibi arxadan Rənanı qucaqlayır. – Hara hazırlaşırsan belə?

Rəna güzgüyə baxaraq, bibi ilə danışır. Amma səsində həyat eşqi var. Çox xoşbəxt görünür.

– Dostlarımla görüşəcəyəm, – deyir. – Ad günü partisinə hazırlaşıyıq. – Hə, Rənanın aradı belə sözlərdən istifadə edib danışması təəccüblü görünməsin, bu qız türk seriallarının fanatıdır. – Ata deyib hər şey super olacaq. Biz də istəyirik ki, məclisimiz lap ey, lap-lap-lap super olsun. – Rəna da çevrilib bibini qucaqlayır. – Canım bibim...

– İnanıram ki, hər şey ürəyincə olacaq!

– Əlbəttə, bibulya, əlbəttə! Ata ən əla restoranda yer tutub mənimçün! – Rəna bibini qucaqlayanda əlindəki pomada qadının sifətinə ləkə salır. Qız bir anlıq pərt olur. – Ayyy... Amma olsun! Gəl sən də dodaqlarına pomada çəkim...

Bibi kədərlə gülümsəyir, gözlərinin içində olan işıq itir, lakin Rəna bunu hiss etmir.

– Çəkən olsaydım, bu vaxta qədər çəkərdim. – Bibi köks ötürür, Rəna isə öz dünyasındadır. Bibinin kədəri, bu cəfakeş qadının gözünün dərinliyində sönən işıq Rəna üçün maraqlı deyil. – Muğayət ol... Maşını da yavaş sür...

Rəna əsgər kimi əlini başına toxundurub:

– Baş üstə! – deyir. – Narahat olma, özünə yaxşı bax!

Rəna sevincək otaqdan çıxır. Tək qalan bibi bir qədər əvvəl gözünün dərinliyində sönən işığın qaranlığına qərq olur. Başını qaldıranda güzgüdən on yeddi il əvvəlki Solmazın ona baxdığını görür.

* * *

On yeddi il əvvəldir. Rənanın anası xərçəngdən öləndə Solmaz Gəncədə Kənd Təsərrüfatı Akademiyasının ikinci kursunda oxuyur. Sevilib könül verdiyi tələbə yoldaşı, gələcəklə bağlı arzuları var. Yasda iştirak etmək üçün bir həftə Bakıda qardaşının yanında qalır, sonra Kazım özü bacısını yenidən Gəncəyə yola salır və Solmaz bir də qırx mərasimində iştirak etməyə gələndə, artıq yay semestri başa çatır. Solmaz iki aya yaxın Bakıda qalıb, qardaşının anasız qalan qızına mehr salır. Kazım uşağa baxmaq üçün iki dayə tutur. Üç yaşlı Rəna ilk günlər tez-tez anasını xəbər alsə da, bibisi gələndən sonra hər şeyi unudur və beləcə yay bitir, Solmaz yenidən Gəncəyə getməyə məcbur olur.

İki il də keçir. Solmaz növbəti qış tətildən yeni qayıdıb. Sevdidi oğlanla görüşdən gəlir. Qapını açıb evə keçəndə, əvvəlcə hürkür. Evdə kimsə var. Hay-küy salıb qonşuları köməyə çağırmaq istəyir, amma qardaşının səsinə eşidəndə, ürəyi rahatlanır:

– Gəldin, bacı? Bu vaxt qurtarır dərsin? – Kazımın səsinə qəzəb hiss olunur. Solmazın ürəyi şiddətlə döyünür.

– Nə vaxt gəlmisən? Nə əcəb zəng vurmadın? – Solmaz otağa keçib, qardaşı ilə görüşür. Yox, Kazım qəzəblidir. Gözləri qızarıb, Solmazla görüşəndə dodaqlarını çeynəyir, nəse demək istəyir sanki.

– İki saatdır Gəncədəyəm. Sualıma cavab vermədin? Dərsin bu vaxt qurtarır? – Bir də xəbər alır. Solmazın dalağı sancır. Yox, burada nəse var. Kazım nəse öyrənib.

– Dadaş!

– Zəhrimar dadaş! Yığışdır şələ-küləni, gedirik Bakıya. Gəncə qurtardı!

– Dadaş, bəs dərslərim? – Solmazın səsi titrəyir.

– Onu gedə-güdə ilə Gəncənin parkında gəzəndə fikirləşərdin. Yığış dedim sənə! – Kazım çığırır. Solmaz gözlərini yumur, göz yaşı yanaqlarından süzülüb dodağında ilişir. Başa düşür ki, qardaşı onu görüb. Kimsə xəbər verib Kazıma. Kimsə çatdırıb onun sevgisini.

– Dadaş, ağılına başqa şey gəlməsin, biz bir-birimizi...

Solmaz qəfil sillədən yerə yığılır. Kazım əyilib, bacısının qolundan yapışıb, onu qaldırır və gözlərinin içinə baxır.

– Solmaz, Gəncə ilə qurtardıq!

Hər şey bitir. Solmaz əşyalarını yığıb Kazımla Bakıya qayıdır. Kazım onu əsl ev dustağına çevirir və təxminən dörd aydan sonra tələbə yoldaşı Aynur oxuyub bitirmədiyi ali məktəbin diplomunu gətirib evdə ona verəndə, Solmaz rəfiqəsini çaya qonaq edir. Oturub dərsləşirlər və o gün Solmaz həyatının ən ağır zərbəsini alır. Sən demə o, Gəncəni tərk etdiyi günün səhəri sevdidi oğlan dərse gedəndə sürətlə gələn maşın onu vurub. On iki gün xəstəxanada komada qaldıqdan sonra dünyasını dəyişib. Rəfiqəsi deyir ki, məhkəmə oğlanı

maşınla vuran sürücüyə ehtiyatsızlıq üzündən adam öldürdüyünə, ölənin ailə üzvləri şikayəti geri götürdüyünə, öhdəsində dörd azyaşlı uşağı olduğuna görə cəzasını məntəqə tipli müəssisədə çəkməklə üç il iş kəsib. Vəssalam...

Olur belə şeylər həyatda... çox olur...

* * *

Solmaz otaqdan gələn telefon səsinə xəyaldan ayrılır. Rənanın yatağı üstə oturub. Tələsmədən qalxıb otağa, masa üstə olan telefona tərəf gedir. "Kazım" adı yazılan ekran yanib-sönür.

– VI –

OĞRU QANUNLARI

18 yaşı tamam olan kimi Nadiri yeniyetmələr üçün tərbiyə müəssisəsindən cəzaçəkmə müəssisəsinə keçirirlər. On gün karantində qaldıqdan sonra Nadirin barakda keçirdiyi ilk gecədir...

Bu həbsxanada "palajenets" deyilən dustaq var, həbsxanada dustaqların taleyi ilə bağlı qərarları o verir. Palajenetsin qaldığı baraka "katyol" deyirlər. Katyolda palajenets və bratvalar, yəni qardaşlar qalır. Bu dustaqlar həbsxananı oğru qanunlarına görə idarə edirlər. Palajenets də qanuni oğru olmaq istəyir, yəni belə demək olarsa, yolun bir addımlığındadır. Palajenetsin əsas vəzifəsi həbsxanada ədaləti qorumaq, öz şərəfi ilə cəza çəkənlərə dəstək olmaqdır. Həbsxanada ən hörmətə layiq adamlar "mujik"lərdir, yəni zəhmətkeş kişilər. Çünki məhz onların sayəsində həbsxananın ehtiyacları ödənilir. Əvvəllər həbsxanalarda istehsalat sahələri də olurdu: dustaqlar orada işləyir, maaş alır, zəruri ehtiyacları üçün xərcləyir, həbsxananın "katyol"una müəyyən vəsait ödəyirdilər. İndi istehsalat sahələri yoxdur, artıq o ərazilərdə yeni cəzaçəkmə müəssisələri tikilib. İndi, sadəcə, xırda işlər görülür həbsxanalarda. Nərd, təsbeh, mücrü, qəlyan, suvenir dəftərlər, dəftərçələr, qələmlər və bu tip xırda şeylər. Belə şeyləri dustaqlar görüş yerlərində, ya da kənarda satdırırlar. Təbii, hər kəsin öz faizi var.

Bratvalar arasında işlər bölünüb: biri karantinə, biri karsa, biri qumara, biri görüşə, biri dustaqların əl işinin satışından əldə edilən gəlirə, biri də xəstəxanaya cavabdehdir. Əsas gəlirli yerlər qumar və dustaqların əl işinə nəzarət etməkdir. Qumara baxan bratva palajenetsin sağ əli hesab olunur. Palajenets oğru qanunlarına əməl etməyən istənilən dustağı cəzalandıra bilər. Oğru qanunları ağırdır: danışığına, gülüşünə, hərəkətlərinə, bir sözlə, aldığı nəfəsə də nəzarət etməlisən, yoxsa istənilən səhv hərəkətinlə səni "sındıra" bilərlər. Həbsxanada sınmaq cəzanı cəhənnəmdə çəkmək kimi bir şeydir. Sən vurulmuş adam hesab edilsən. Söz haqqın itir. Kimsə sənəylə çörək yeməyə, yəni "xlebnik" olmağa həvəs göstərmir. Sən bu cəzanı qanın, ya da pulunla öz üzərindən götürə bilərsən...

Həbsxanada açıq qumar oynamaq qadağandır, amma dustaqlar bilyard, nərd, domino, dama, şahmat, loto oynamadan vaxtlarını keçirə bilmirlər. Belə oyunların əksəriyyəti pulla oynanılır, amma ortalıqda heç vaxt pul görmürsən. Bunu həbsxana rəhbərliyi də bilir, amma göz yumur. Çünki onun da öz faizi var. Bütün ödənişlər qumara baxan bratvanın iştirakı ilə həll olunur, çünki qumarda udan uduşun 20 faizini mütləq katyola verməlidir. Bu, bir növ

uduşdan ayrılan vergidir. Udan dustaq öz istəyi ilə artıq ödəniş edə bilər, bu isə onun oğru qanunlarına hörmətinin ifadəsi sayılır. Pulu olmayan da qumar oynaya bilər, burada qeyri-adi heç nə yoxdur, sadəcə, uduzan adam dediği vaxtda uduzduğu məbləği bratvanın iştirakı ilə ödəməlidir. Əgər ödəməsə...

Qumar oynayan dustaqların əksəriyyəti uduzacağı məbləğin ödənişini ailəsi ilə ilk görüşə çıxacağı günə təyin edirlər. Buna dustaqlar arasında "məməgəldiyə qədər" deyilir. Dustaq görüşə çıxır, görüşə çıxmazdan əvvəl evinə telefonla pul lazım olduğunu xəbər verir, yazıq ailə üzvləri də boğazlarından kəsib həmin məbləği içəri çatdırırlar, çünki axmaq, zəif iradəli doğmasının başına gələ biləcək şeylər barədə təsəvvürləri olur. Ya da uduzan dustaq evinə xəstələndiyini, dərman aldığını, müalicə olunduğunu deyir və ailənin sentimental damarını tutur, bundan yararlanır. Həbsxanada qumar oynayıb uduzan dustaqların əksəriyyəti ailə üzvlərindən pul qoparmaq üçün əlli cür yalan uydura bilirlər. Dustaq içəridə təmasda olduğu insanlara yalan deyə bilməz, üstü açılsa, cəzalanacaq, adına "fufloşnik", yəni boşboğaz, yalançı, güvənsiz damğası vurulacaq. Amma bayıra nə yalan çatdırırsan, çatdır, cəzası yoxdur.

Bir az da bratvaların vəzifə bölgüsü haqqında: qumara baxan bratva həbsxanada oynanılan bütün qumarlardan xəbərdar olur. Onun xəbəri olmadan udub-uduzmaq olmaz. Onun dəftərçəsində udan və uduzanlar, ödənişlərin zamanı, məbləği ilə bağlı bütün məlumatlar yazılır. Əgər kimsə uduzduğu məbləği vaxtında qaytara bilməsə, "tavanı çönür". Həmin adam uduzduğu adamın köləsinə çevrilir, taleyi bu adamın əlindədir. Udan adam uduzanın borcunu ona keçə bilər, amma katyola ödənilməli olan iyirmi faiz məsələsi çox vaxt buna mane olur, çünki heç kəs almadığı puldan faiz ödəmək istəmir və uduzan adam cəzalanır.

"Tavanı çönmək" oğru dünyasında ən acınacaqlı haldır. Çünki çox vaxt qumarı imkanlı, dustaqlar arasında müəyyən hörmət, nüfuz sahibi olanlar oynayırlar. 10-12 il cəza çəkənlər olur, hər şey yaxşı gedir, adam udur, uduzur, ailə ilk vaxtarda bacardığı qədər dəstək ola bilər, lakin gözlənilmədən bayırda imkanlar dəyişir və dünənə qədər hörmətlə, izzətlə qəbul edilən dustaq, bir gün "tavanı çönmüş, vurulmuş" adam kimi tanınır. "Tavanı çönmüş" adamın ən ağır cəzası onu "korlamaqla" tamamlanır. Udan adam cəza verməkdə sərbəstdir. O, öz qurbanından "qadın" kimi istifadə edə, üstünü murdarlaya bilər və s. Bütün hallarda qurban üzdənirəgə çevrilir.

Palajenets olan həbsxanalarda üzdənirəqlərin barakı ayrı olur. Orada ruhən "qadın" olanlarla müxtəlif səbəblərdən "qadın" olmağa məhkum olanlar bir yerdə cəza çəkirlər. Amma onların da arasında bölgü var, özlərinə başçı seçirlər və s. Digər dustaqlar onlardan heç nə ala bilməz, onlarla əllə görüşə bilməzlər. Məhz bu səbəbdən həbsxanada əllə görüşməyə həvəs olmur. Tavanı çönməyən adam pulu içəridən də toplaya bilər. Yaxşı oğlanlara kömək edirlər. "Xlebnik"lər, barak yoldaşları, həmyerlilər imkan daxilində dəstək olurlar. Ya da faizlə pul verən dustaqlar olur, onların faiz strategiyası heç bir bankda, yaxud lombardda olan faiz strategiyasına bənzəməz. Faizlər çox yüksəkdir və bəzən yüz faizə qədər ola bilər. "Dalıvı" xilas etmək, təmiz adını qorumaq istəyirsənsə, buna gedəcəksən. Uduzan dustaq tavanı çönməsin deyər, əli hər yerdən üzüləndə, faiz verən dustaqdan yardım almağa məcbur olur. Belə adamlar hər kəsə faizlə pul vermirlər, bu halda banklarda olduğu kimi, ödəniş qabiliyyəti nəzərə alınır. Həbsxanada faiz vermək yaxşı hərəkət hesab edilmir, belə adamlara hörmət olmur, amma onlarsız da keçinmək

mümkün deyil. Faiz verən adamlar birbaşa həbsxana rəhbərliyi ilə əlbir işləyirlər, yoxsa heç kəs onun borcunu qaytarmaz.

Bəzən həbsxananın içində ağır cinayətlər baş verir. Məsələn, yatdığı yerdə kiminsə boğazını kəsirlər. Ya da kiminsə üzünə dərin çapıq atılır. Üzü çapılmış adamları həbsxanada hər kəs tanıyır, sifətlərindəki bu möhür onların “qəhbə”, yəni satqın, paqona işləyən olduğunu göstərir. Ağır cəzadır. Adamın kitabı bağlanır. Amma bəzən qərəzli cəzalar da olur, şəxsi ədavət, münaqişə kiminsə təsadüfdən üzünün çapılmasına gətirib çıxarır. Kimə nə sübut edə biləcəksən?! Möhürün sifətindədir...

Palajenetsi olan həbsxanada dustaqlardan heç biri bratvanın ümumi qərarı olmadan heç kəsə cəza verə bilməz. Əks halda həm bratva, həm də həbsxana rəhbərliyi özbaşınalıq edən dustağı cəzalandırır. Əslində, heç kəs özünü boş yere zibilə salmaq istəməz, amma xəbərsiz məhkəmə qurmaq halları çox vaxt bratvanın ədalətli qərar verməməsi üzündən baş verir. Bəzən bratva da öz mənfəətini güdür. Belə hallarla qarşılaşan dustaq şikayətini ya “qanuni oğru”ya çatdırmaq və haqlı olduğunu sübut etməklə yenidən “bəraət” alır, ya da yuxarıda dediyim kimi, özü üçün məhkəmə qurur və “rəqibini” özü cəzalandırır. Belə hal baş verərsə, məhkəmə quran dustaq özünü bratvanın cəzasından qorumaq üçün həbsxana rəhbərliyinin ədalətinə sığınıb qaçır, etdiyi hərəkəti etiraf edərək, “kars”a girir. Bu, qurtuluş yolu deyil, sadəcə, vaxt udmaqdır...

Həbsxanada bütün mübahisəli məsələlər “sentral” deyilən müalicə müəssisəsində həll olunur. Narazı dustaq bir yolla xəstəxanaya çıxmalıdır. Bu məsələni ya pulla, ya da özünə xəsarət yetirməklə həll edir. Sentralda bütün həbsxanalardan dustaqlar olur. Narazı olan hər hansısa cəzaçəkmə müəssisəsində cəza çəkən qanuni oğruya xəbər çatdırmaq, narazılığını bildirmək istəyirsə, bir yol tapır, qanuni oğru ilə eyni cəzaçəkmə müəssisəsində cəza çəkən dustaqla görüşür, fikrini həmin adam vasitəsilə qanuni oğruya çatdırır. Dustağın tələbinə əsasən, qanuni oğru ya özü, ya da ən yaxın adamı vasitəsilə müalicə müəssisəsinə gəlib narazı dustaqla görüşməli, məsələni öyrənib, ədalətli fitva verməlidir. Oğru qanunlarının bir özəlliyi də budur: gerçəyi üzə çıxarıb, ədalətli qərar vermək. Qanuni oğrunun fitvası sorğulanmır. Ədalətsiz qərar verən palajenets də qanuni oğrunun fitvası ilə cəzalandırılır. Belə cəzalar çox vaxt ağır nəticələnir.

Həbsxanada pul hər şeyi həll edir, amma həbsxanada cəza çəkənlərin çoxunda pul olmur...

* * *

Dayday bu cəzaçəkmə müəssisəsinin ən hörmətli dustaqlarından biridir. Keçmiş İttifaqın müxtəlif həbsxanalarında neçə-neçə qanuni oğru ilə birlikdə cəza çəkib, ağır günlər keçirib, sınaqlardan çıxıb. Hər dəfə müalicə müəssisəsinə gedib qayıdan biri olursa, mütləq Daydaya hansısa hörmətli dustağın salamını çatdırır. Əslində, bu cəzaçəkmə müəssisəsində son söz sahibi elə Dayday özüdür. Bunu hamı bilir. Palajenets onunla hesablaşır. Hətta palajenets Etiş müalicə müəssisəsində qanuni oğru Lotu Akiflə görüşəndə, cinayət aləminin “böyük qardaşı” Etişə Daydaydan muğayət olmağını tapşırıb. “Dayday bizim hamımızın qardaşıdır! Bir şey lazım olsa, Daydaya deyə bilərsən. Onun sözü, elə mənim sözümdür!” Bu, gəlişigözlərlə deyil və bu sözlər həm də Etişə palajenetsi olduğu cəzaçəkmə müəssisəsində gerçək söz sahibinin kimliyindən xəbər verir.

“İki qoçun başı bir qazanda qaynamaz!” – Etiş belə fikirləşir və özünü “qoçlardan biri” hesab etdikcə, kini daha da artır. Bu ərəfədə Daydayın barakında hamının Ataş kimi tanıdığı 27 yaşlı Əhməd Ataşovun tavanı çevrilmək həddinə çatır. Barak yoldaşları Daydaydan xəbərsiz pul toplayıb Ataşın tavanını ödəyirlər. Ataş barak yoldaşlarının borcunu qaytaracağına söz verir və bəxtini sınamaq üçün yenidən qumara girişir. Əvvəl tale üzünə gülür, borcunu qaytarır, üstəlik, bir müddət xərcləyə biləcəyi qədər pul da udur, amma hər şeydən əli üzülən rəqibin “va-bank” getməsi onu şirnikləndirir və cəmi iki-üç dəqiqə əvvəl üç min manatdan artıq pul udan Ataş dalbadal uduzaraq yarım saatin içində on iki min manat borca düşür. Həyatdan əli üzülən Ataş sonsuza qədər oynamaq arzusunda olsa da, məbləğin şişdiyi barədə xəbər az zamanda bütün həbsxanaya yayılır. Qumara baxan bratva Səftər xəbər göndərir, Ataşın və onunla oynayan dustağın təcili qumarı dayandırır, katyola gəlməsi tələb olunur.

Etişlə bərabər, digər bratvalar məsələni araşdırırlar. Ataşın bir neçə gün əvvəl uduzduğu məbləği bağladığını nəzər alır, Ataşı tərifləyir, yaxşı qardaş olduğunu söyləyirlər. Etiş şəxsən udan dustağa:

– Bratva, udduğun summanın yarısını katyola perevod edə (*Dustaq jarqonu: mənası, uduzduğun pulun yarısını dustaqların ümumi xəzinəsinə bağışlaya bilərsən deməkdir.*) bilərsən? – soruşur.

Etişin sözündən çıxmaq doğru olmaz. Dustaq başa düşür ki, onsuz da Ataş uduzduğu on iki min manatı ödəyə bilməyəcək, bu isə əlavə problemdir. Ya o, Ataşı cəzalandırmalı, ya da ondan “qadın” kimi istifadə etməlidir. Bütün hallarda o özü də cəzasız qalmayacaq. Adam başını ağrıtmayq istəmir və Etişin sözü ilə razılaşır. Beləcə, Ataş katyola borclu qalır, dil olur, yeni borcunu qaytaracağı ilə bağlı söz verir.

O axşam Ataşın uduzduğunu eşidən Dayday barak yoldaşını cəzalandırır. Daydaydan şillə yeyən Ataş, üzde bunu udsada, ürəyində Daydaya qarşı kinini boğa bilmir. Xəbər ildırım sürətilə katyola çatır və Etiş Ataşı yenidən yanına çağırır. Palajenets bu dəfə Ataşla təkbətək danışır. Bu görüş Nadirin on gün karantində qalıb baraka çıxdığı ilk günə təsadüf edir.

Həmin gün Dayday Nadirlə bir xeyli söhbət edir, hətta ona məsləhətlə: “Çalış heç vaxt qumar oynama, yox əgər birdən oynamaq fikrinə düşsən, ancaq cibində olan pula oyna!” – deyir.

Dayday Nadirin uşaq evində böyüdüynü, kimsəsiz olduğunu, yanına ancaq uşaq evində bir yerdə böyüdüynü iki dostunun gəlib-getdiyini öyrənir. Axşamüstü birlikdə barakın qarşısındakı meydançada gəzişir, bir saata qədər klubda televizorla verilən futbola baxır, sonra barakda şam edib, ayrılırlar. Nadir o biri həbsxanadan tanıdığı bir-iki nəfərlə görüşməyə, Dayday isə cəzaçəkmə müəssisəsinin köhnə sənaye zonasında ayrıca otaqda qalan, hörmətdə Daydaydan geri qalmayan Hacı ilə nərd oynamağa gedir. Bu iki köhnə dostun söhbəti tutur. Onlar çay içə-içə həm nərd oynayır, həm də olan-keçən xatirələrdən danışirlar.

Yatmaq əmri veriləndən sonra Dayday Hacıdan ayrılıb baraka qayıdır, Nadir isə idman zalında məşq etdikdən sonra, geri dönür. Hərəyə bir stəkan çay içib, yataqlara çökürlər. Dustaqlar hər gecə yuxu görür və onların yuxusuna azadlıqla bağlı xatirələr girir.

Daydayın yeri ikimərtəbəli yatağın alt qatında, divar tərəfdədir. Kürəyini divara dirəyib, üzünü baraka baxaraq yatır. Nadir isə onunla yanaşı yatağın üst qatında uzanıb, gözlərini qaranlıq tavana dikib.

Bu barakda 19 nəfər qalır. Hamı öz yerindədir. Az əvvəl müəssisə rəisinin növbə köməkçisi “DPNK” nəzarətçilərlə bir yerdə gəlir, fənər işığında bütün

yataqları yoxlayır. Sakitlikdir. Xorultular, fısıltılar bir-birinə qarışıb. Nadir gözlərini tam yummadan fikrə gedib, nədənsə yuxusu gəlmir. Qonşu yataqların birində kimsə qalxır, yuxulu-yuxulu ayaqyoluna gedib, qayıdır. Gecədən xeyli keçir.

Bir qədər sonra Daydayla üzbəüz yatağın alt qatında qalan Ataş yerindən qalxıb oturur. Nadir yarıyumulu gözləri ilə onu görür. Ataş bir qədər yerində qurdalandıqdan sonra, qalxıb astaca barakdan çıxır. “Yəqin, ayaqyolunda siqaret çəkməyə getdi?!” – Nadir yuxulu ağı ilə fikirləşir, amma Ataş bir siqaretin çəkilə biləcəyi vaxtdan tez qayıdır. Nadir onun hərəkətlərini izləyir, doğrudur, barakda işıqlar sönmüb, amma həyətdə yanan proyektorun gur işığı pəncərələrdən içəri dolur. Ataş nədənsə narahat görünür. “Kim olsa narahat görünər. Gör nə qədər uduzub. Adamın gözüne yuxu gedər?!” – Nadir fikirləşir.

Ataş sakitcə gəlib yatağına çökür, uzanıb yatmağa tələsmir. Oturduğu yerdə qurdalanır. “Dayan, dayan... Onun əlindəki nədir elə?!” Pəncərədən düşən işıq bir an Ataşın əlindəki iti uclu dəmir parçasında bərq vurur. “Bıçaqdır. Ay da... Bu adam özünümü öldürmək istəyir?! Niyə bayaqdan yatmırsan?! Lazımdır sənə belə şeyləri görmək?!” Amma yox, Ataş yerindən qalxmağa hazırlaşır. Bəli, oğrun-oğrun baraka göz qoyub, ətrafa baxır. “Bu adam neynəmək istəyir axı?!” Ataş ani hərəkətlə, amma bacardığı qədər sakit, yerindən qalxır, Daydayın yatağına tərəf gedir. Dayday şirin-şirin yatır. Bir addım, birçə addım da atacaq və Daydayın başının üstünü kəsdirəcək...

Nadir quş cəldliyi ilə ikinci qatdan Ataşın üstünə atılır. Daydayın yatağı silkələnir və Dayday oyanıb, yatağından qalxır. Nadir Ataşın əlindəki bıçağı almaq istəyir. Süpürləşirlər.

– Kişi ol, əəə... – Nadir bıçağı alarkən deyir. – Adama yatdığı yerdə hücum etməzlər!

Barakın işıqları yanır. Dayday Nadirə kömək edir. Dustaqlar oyanıb onların ətrafına toplaşırlar. Nadir Ataşın qolunu burur, bıçağı alıb kənara atır. Dizlərini bükərək, Ataşın sinəsinə çökür. Qəfildən gözünü qan tutmuş barak yoldaşının ağzına yumruq ilişdirir. Ataşın dişləri şaqqıldaıyır. Ağzına qan dolur.

– Malış, bu, sən-lik söh-bət de-yil! – Nadiri üstündən aşırmaq üçün müqavimət göstərir. – Sən qa-rış-ma, malış!

Dayday Nadiri sakitləşdirməyə çalışır.

– Malış, burax onu! Vurma! – Dayday deyir.

– Mənlik oldu, olmadı, yatdığı yerdə adama bıçaq çəkməzlər! – Nadir birini də ilişdirir. Bir anlıq Ataşın gözləri qaralır. İndi Ataşın əlində ülgüc var, onu Nadirin üzünə çəkmək istəyir.

– Malış, ehtiyatlı ol! – Dayday deyir.

Nadir dizini Ataşın ülgüc tutan əli üstə qoyur, sonra əlinin içi ilə adamın sifətinə zərbələr vurur.

Kimse ülgücü Ataşın əlindən alır.

Kimse Nadiri Ataşın üstündən qaldırır. Nəzarətçilər tökülüşüb gəlirlər. Ataşı qandallayıb aparırlar.

– Dayday, Malış da götür gəl, – bunu növbə rəisinin köməkçisi deyir.

– Malış yaralıdır! – Dustaqlardan kimse həyəcanla çıxır.

Nəzarətçilərdən biri Nadirin yarasına baxır.

– Ay da, qabırğasının arasından keçib, – növbə köməkçisinə söyləyir.

Dayday həyəcanla Nadirin yarasına baxır.

– Malış, qan aparır səni! Təcili sançasta gedək!

– Bir şey yoxdur, – Nadir ufuldadıqca, canına yayılan ağrını hiss edir.

Dayday Nadirin köynəyini onun çiyinə atır, qoluna girib tibb məntəqəsinə getməyinə kömək edir.

– Dayday, Malış yerbəyer elə, sonra gəl yanıma, – növbə köməkçisi sözünü deyir.

– Bu oğlanın adı Malış deyil, hamı bilsin! Bundan sonra onun adı Qaqaşdır,

– Dayday barakdakı bütün dustaqlara, nəzarətçilərə elan edir.

Növbə köməkçisi gedir. Nəzarətçilərdən biri Daydayla Nadiri müşayiət edir.

* * *

– O gündən adım Qaqaş qaldı. Siz mənə necə deyirsiniz, elə. Amma ağır yaralanmışdım. Əclaf bıçağı ciyərimə saplamışdı. Yadıma gəlir xəstəxanaya çıxmağım? Ona görə xəstəxanadaydım. Siz görüşə gələndə “karsda” olduğumu deyirdilər. İyirmi gündən sonra sizdən görüşəndə ağrıdığımı hiss eləmişdiz, dedim “karsda” döyüblər. Bax, həmin məsələdir. Nəsə, bəxtim gətirdi, ölmədim... Dayday bir ay xəstəxanada yanımda qaldı.

Əli ilə mən narazılıqla Nadirə baxırıq.

– Niyə bizim xəbərimiz olmayıb? – Əli iynəsini ehtiyatla sancır. Bu gün Nadiri çox danlamaq olmaz.

– Hər şeyi xəbər vermirlər, qaqə. Biz o vaxtdan Daydayla dost olduq. Çox şey vəd eləyib mənə. Sözünü tutar, sağ olsun, tutmaz, qəmi kəm... Sonrasına baxırıq.

Araya sakitlik çökür. Yolumuza davam edirik. Əli yenə tez-tez salonun güzgüsündən arxaya baxır. Narahat olduğunu hiss eləsəm də, bunu Nadirin söhbətinə yozuram.

Əli növbəti dəfə güzgüdən arxaya baxdıqdan sonra:

– Qaqəş, sənin içəridə kimnənsə problemin olmayıb? – Nadirdən xəbər alır.

Nadir heyətlə ona baxır:

– Başa düşmədim, nə problemim ola bilər?! – cavab verir.

– Heç, elə-belə soruşdum, – Əli qəfildən sükanı burub, başqa yola çıxır. Onun bu hərəkəti məni çaşdırır.

– Qaqəş, neynirsən, düz getmirik ha... – xəbərdarlıq edirəm.

– Bilirəm, ağacların arxasında işim var, – Əli sakitcə deyir.

– VII –

“KURLAR VADİSİ”NDƏN BİR EPİZOD

Əli maşını xəlvət küçəyə çəkəndə, doğrudan da təbii ehtiyacı olduğunu düşünürəm. Əli tələsmədən mühərriki söndürür, kəməri açıb maşından enir. Nadir radionun səsini artırır və oynaq musiqi sədaları altında, barmaqlarını açıq şüşədən qapıya döyəcəyib, ritm tutur. Mənsə kürəyimi oturağa söykəyib, musiqiyə qulaq asır, Rənayla olan münasibətimi dostlarıma açmaq barədə fikirləşirəm.

– Bu antikvarı hardan tapmışsınız? – Nadirin səsi musiqinin gur sədalarının müşayiəti ilə qulaqlarıma dolur.

– Nə bilim, qaqəş, Əlidir də. Gül kimi «BMV» seçmişdim, gedib o qədər maşının arasından bunu tapıb...

Əli maşından enib, özünü ağaclığa verir. Ağacların arasında itir, xəlvətcə özünü döngənin tinində dayanıb, bizi izləyən yaşıl “Opel”ə çatdırır. Ani hərəkət.

kətlə qapını açıb, bir əli ilə sürücünün boğazından yapışır, digər əli ilə onu yumruqlayır.

Nadir gülümsəyir, əlinin içi ilə qapıya vurduğu zərbələri artırır, tempi tutmağa çalışır. Birdən yan güzgüdən arxadakı mənzərəni görür. Bir anlıq çaşır. Arxa şüşədən geri boylanır. Əlinin içi ilə məni yana itələyib, baxır. Həyəcanla:

– Ümid, Əli! – deyib, bağırır. Cəld qapını açıb, özünü bayıra atır. Nə baş verdiyini anlamıram. Musiqinin səsi beynimdə guruldayır. Çevrilib arxa şüşədən geri baxıram. Bu vaxt yaşıl “Opel”dəki o biri adam da özünü Əligilə yetirir və dostunu Əlinin cəngindən qurtarmağa çalışır.

Nadir qaçaraq özünü iki nəfərlə süpürleşən Əliyə çatdırır. Mənsə hələ də heç nə başa düşmürəm. Bir neçə saniyə maraqlı film izləyirmiş kimi, baş verənlərə baxıram, sonra beynimin içində siqnallar sürətlə bir-birini əvəz edir. Anlayıram, maşında oturub bu mənzərəni izləyə bilmərəm. Özümü dostlarıma çatdırmalıyam.

Maşından enib, dostlarıma tərəf qaçıram, amma dedim axı, beynimdəki siqnallar işıq sürəti ilə dəyişir. Qaç-qaç dostlarımla savaşıma izləyirəm. Əli sürücünü buraxıb, o biri adamın üstünə cumur. Sürücü Nadirə yumruq atır. Nadir bir addım geri çəkilib, təkliklə sürücünün qarnına ilişdirir. Aramızda yeddisekkiz addım məsafə qalır. Beynimdəki siqnallar donur. Mən də yerimdə donub qalıram. Gözlərim böyüyür. Ətrafıma qaranlıq çökür.

...Balacayam. Əynimdə mayka və şort var. Tüklü Mamont arıq, gücsüz çiynimdən tutub siləkələyir:

– Get də... Nə üzümə marıtdıyıb baxırsan?! Get butulka yığ, maşınların şüşəsini sil... mənə araq al getir... eşidirsən?... Küçük... araq al...

Sonra onun tüklü xortumu ağızımın üstünə çırpılır.

Əligili görürəm. Hələ də dalaşırlar.

Tüklü Mamontu görürəm. Əcaib xortumu mənə doğru dartınır.

Beynimdəki siqnallar yenidən işə düşür. Başımda dözülməz uğultu var. Artıq ayaq üstə dayanmağa gücüm yoxdur. Əllərimlə qulaqlarımı tuturam. Uğultu kəsmir, əksinə, daha da artır. Dünya başıma fırlanır, hər şeyi alt-üst görürəm. Əllərimin içi ilə başıma vurub, çıxırıram:

– Aaaaaaa! Aaaaaaa!

Dünyadan xəbərim yoxdur, amma dava o andaca bitir. Nadir boynunun arxasından tutub, pəncəsi ilə üzünə vurmağa hazırlaşdığı adamı buraxır. Adam arxası üstə yerə dəyir. Əligil tez özlərini mənə çatdırırlar. Dizlərimi yerə qoyub çıxırır, əllərimin içi ilə başıma vururam.

– Ümid! Ümid, qaçaş! Nə oldu sənə?! – Əli həyəcanla məni sakitləşdirməyə çalışır.

Yaşıl “Opel”dəkilər vaxt itirmədən maşına minib aradan çıxırlar. Nadir dikəlib baxır, maşının arxasınca bir-iki kəlmə söyüş göndərir, sonra çiynimdən yapışib, mənə baxır:

– Qaç, özünə gəl. Qaçıb getdilər! Hər şey qurtardı. Ümid! Mənə bax!

Üzümə dəyən qəfil şillədən özümə qayıdıram, amma beynimin içindəki uğultu kəsmir. Hər tərəf hörümçək toruna bürünüb. Gözlərimin qarşısında qara-qura kölgələr gəzişir. Göz qapaqlarım mənə ağırlıq edir. Gözlərimi yuman kimi, zülmətdə itirəm.

* * *

Bura Kazıma məxsus anbardır. Şəhər kənarında, gözdən-qulaqdan uzaq bir yerdə yerləşir, böyük ərasizi var. Ərzaq, kənd təsərrüfatı məhsulları üçün

soyuducu anqarlar, tikinti materialları üçün anbarlar var burada. Və burada Kazımın həm də xüsusi "həbsxana"sı var. Bura gətirilən adamlar gözü bağlı, huşu üstündə olmadığından harada olduqlarını bilmirlər. Bir qədər əvvəl qardaşı oğlu Vüqarla şirkətin ofisindən çıxan Kazım bu anbara yeni rəqiblərindən, bəlkə də özünə zorla tapdığı düşmənlərindən biri – Lətiflə görüşməyə gəlir. Kazım düşmənsiz yaşaya bilmir. Düşməni, problemi olmayanda darıxır. Kazım darıxanda ən yaxın adamlarına da qan uddurur. Ona görə də ətrafında olanlar Kazıma təzə düşmənlər tapırlar.

Kazımın adamları bu gün səhər Lətifə bağ evindən çıxarkən tutublar. Boyunun ardından vurduqlarından adam huşunu itirib, gözlərini açanda işə, qollarından asılı vəziyyətdə, tanımadığı bir yerdə olduğunu görüb. Lətif astmadan əziyyət çəkir, qapalı, havasız yerdə olanda ölüb ölümdən qayıdır. İndi də nəfəsi daralır.

Nəhayət, Kazım gəlib çıxır. Lətif saxlanılan yer divarları suvaqlı, boz, geniş otaqdır. Dəmir qapısı, əlüzyuyan, ayaqyolu, yerə bərkildilmiş dəmir masa və iki kətil var bu otaqda. Hündürlüyü təxminən beş metr olar, tavandan bir qarış aşağıda nəfəslə oxşayan yeri dəmir barmaqlıqla qapadıblar. Tavandan bir lampa asılıb.

Lətif nəfəsi darala-darala ətrafa baxır. Otaqda Kazımın bu anbara cavabdeh adamı – Malik də var.

Lətifin üz-gözü qan-qançır içindədir. Ağır-ağır nəfəs alır, kənardan baxan olsa, can verdiyini, ölüm ayağında olduğunu güman edə.

– Sssu... – Lətif güclə, boğularaq deyir.

Malik plastik qabı doldurub, Lətifə su içməyə kömək edir.

Vüqar Lətif saxlanılan otağın dəmir qapısını taqqudadır. Malik suyu sona qədər içməyə imkan vermir, plastik qabı masa üstə qoyub, qapıya gedir. Gözlükdən baxdıqdan sonra qapını açır.

Malik boyu 178 santimetr, çəkisi 95 kiloqram olan idmançı görkəmli oğlandır. Şabalıdı, qıvrım saçları, çatma qaşları, qalın dodaqları var. Dəmir kimi yumruqları ilə istənilən adamı bir zərbəyə yerə sərə bilər. Kazımdan və Vüqardan başqa heç kəsin sözü onun üçün qanun deyil.

İrəlində Kazım, arxasınca Vüqar gəlir. Lətif başını zorla qaldıraraq Kazıma baxır. Zəryir. Kazım Lətifə yaxınlaşır, Lətifdən iyənirmiş kimi, üz-gözünü turşudur. Malikin ikinci zərbəsindən sonra Lətif altını batıraraq, ona görə də otaq və Lətifin özü üfunət qoxuyur.

Kazım dəsmal çıxarıb burnunu tutur.

– Püffff, nə murdar iylənirsən əə, – deyir. Sonra bir addım geri çəkir. – Bir sual verəcəm sənə. Sən də bir cavab verəcəksən, hə, ya yox. De görüm, satırsan obyektə mənə?!

Lətif nifrətlə onun gözünün içinə baxır. Əvvəlcə başı ilə təsdiq edir, sonra çətinliklə:

– Satıram, – cavab verir. – Sən güclü çıxdın... Satıram.

– Axmaq adamsan! Məni zəif adam kimi tanıdımsansa, çox axmaq adamsan! – Kazım qəhqəhə çəkir. – Amma sən ağıllı adamsan ha...

Kazım otaqdan çıxır, Vüqar da cəld onun arxasınca gedir. Dəhlizdə Kazım Vüqara:

– Yuyunsun-eləsin, üst-başını dəyişdirin, sonra gətirin o biri otağa, – tapşırıq verir.

Vüqar əmisinin tapşırığını yerinə yetirmək üçün Lətifin yanına qayıdır.

Nadirlə Əli köməkləşib Ümidi maşınla xəstəxanaya gətirblər. İndi Əli ilə Nadir xəstəxana dəhlizində var-gəl edir, söhbətləşirlər. Nadir gecikəcəyini xəbər vermək üçün bir qədər əvvəl Daydaya zəng vurub, məlumat verib.

– Kim idi onlar? – Əli maraqla xəbər alır.

– Mən nə bilim? Sizin bir probleminiz olmayıb? – bu dəfə Nadir sual dolu baxışlarını Əliyə dikir.

Əli çiyinlərini çəkir, heç nə xatırlaya bilmir.

– Mənim yox, amma içəridəkinin (yeni mənim) məndən xəbərsiz kimnənsə problemi olub-olmayıb, bilmirəm.

Xəstəxana pəncərəsindən bayıra baxırlar. Əli öz ehtimallarını analiz edir, nəticə çıxarmağa şalışır. Nadir isə həbsxanada keçirdiyi günlərin hesabətini verir özünə. Birdən nəsə xatılayıb, Əliyə baxır.

– Qaqaş, bəs o nə məsələdi? – xəbər alır.

Heç nə anlamayan Əli qaşlarını çatır:

– Nə?

– Maşını sağa çəkmək, ağaclıqda işim var deyib, adamların üstünə sığımaq... Bu hardan çıxdı?

– “Kurtlar vadisi”ndən... Orda eynən belə bir yer var.

– Qaqaşımız Polad Ələmdarmış... – Nadir zarafatla gülür.

– Yaxşı görüm. Türmənin qabağından çıxanda güzgüdən gördüm o maşını, şübhələndim. Ona görə yolda səndən xəbər aldım, içəridə problemin olub, ya yox? Sonra gördüm ki, bunlar bizi əməlli-başlı izləyirlər.

Pəncərədən baxan Nadir Daydayla Ramizin maşından düşüb xəstəxanaya gəldiklərini görür.

– Dayday gəlir, – deyən Nadir gələnləri qarşılamaq üçün cəld pillələrlə aşağı enir.

Əli dayandığı yerdə onları gözləyir. Az sonra Nadirgil söhbət edə-edə pillələrlə ikinci mərtəbəyə qalxırlar.

– Elə sənin yanına gəlirdik, Dayday, – Nadir deyir. – Bilmədik kim olduqlarını, hansı cındırın adamlarıdır, dalımızca düşüblər. – Nadir belə deyəndə, Dayday pərt olur, tərs-tərs Ramizə baxır. Nadir bunu görmür, çünki danışmağa davam edir. – Qaqaşım Əli şübhələni onlardan... Deyir türmənin qabağından düşüblər dalımızca. Heç nə bilmirəm. Bir az qanqaraçılıq oldu. Ümid götürmür belə şeyləri.

Ramiz üzrxahlıqla Daydaya baxır. Pillələrin sonuna çatırlar. Meydançada Əli dayanıb, onları gözləyir.

– Həkimlər nə deyir? – Dayday xəbər alır.

– Bilmirəm ki... Hələ çıxmayıb, – cavab verən Nadir, Əlini təqdim edir: – Dayday, tanış ol, Əli mənim qardaşımdır.

Dayday mehribanlıqla əl uzadır, Əli ilə görüşür. Əli ilə Ramiz baxışları ilə salamlşırlar. Dayday:

– Şad oldum. Nadir çox danışib səndən, – Əliyə deyir.

Birlikdə dəhlizlə addımlayırlar. Bu vaxt məni müayinə edən həkim palatadan çıxıb, dəhlizə göz gəzdirir. Əligil özlərini həkimə çatdırırlar.

– Əli, ya da Nadir kimdir burda? – həkim soruşur.

Əli ilə Nadir az qala xorla:

– Bizik, – deyirlər.

– Sizi görmək istəyir. Narahat olmayın, loru dillə desək, travmatik psixozdur. Sakitləşdiricilər vurmuşuq, indi yaxşıdır. Yarım saatdan sonra gedə bilərsiniz. Amma evdə mütləq dincəlsin.

Əli ilə Nadir razılıq edib, palataya girirlər. Dayday açıq qapıdan boylanıb içəri baxır, məni görməyə çalışır. Yataqda qapının əks istiqamətinə, üzü pəncərəyə tərəf uzanmışam, Dayday üzümü görə bilmir. Dostlarım qapını örtür, mənimlə baş-başa qalırlar. Fərsətdən istifadə edən Dayday özünü kabinetinə çatan həkimə yetirir.

– Doktor, bir dəqiqə. – Həkim ayaq saxlayır, qaşlarını çatareq Daydaya baxır. – Düzünü deyin, qorxulu bir şey yoxdur?

– Üz istəyirəm, siz xəstənin nəyi olursuz? Mən də söz soruşuram da. Yəqin babasisiz?

Dayday udqunur. Cavab verməyə çətinlik çəkir. Boğazını arıtlayıb, öskürür.

– İıııı... Yoox... Mən... onun...

– Bilirsiz necədir, – deyərək, sözə başlayan həkim, Daydayı düşdüyü çətin vəziyyətdən çıxarır, – insanın gələcək sağlamlığı, rahatlığı onun tərbiyəsindən, uşaqlıq dövrünü necə keçirməyindən çox asılıdır. Bu oğlan uşaqlıqda güclü psixoloji travma alıb. Ona qətiyyətlə sarsılmaq, əsəbiləşmək, stres olmaz. Fəsad törədə bilər...

Bu vaxt palatanın qapısı açılır, Nadir, Əli və mən çıxırıq. Bizi görən həkim əsəbləşir:

– Bu olmadı da, – bir qədər yüksəkdən deyir. – Şərt kəsdik axı siznən. İmkan verərdiz 15-20 dəqiqə uzanardı da.

– Sağ ol, doktor, hər şey yaxşıdır, – həkimi sakitləşdirirəm.

Dayday qeyri-ixtiyari bir addım irəli atılıb, mənə yaxınlaşır.

– Hər şey yaxşıdır? – soruşur.

Təəccüblə qarşımdakı adama baxıram:

– Tanımadım...

Nadir:

– Tanış ol, qaçaş, – deyərək, Daydayı təqdim edir, – Daydaydır.

Əl verib görüşürük. Dayday Nadirlə, Əli ilə görüşdən fərqli olaraq, məni qucaqlayıb öpür. Belə şeylərdən xoşlanmıram, üz-gözümü turşudub, geri çəkiliyəm. Daydayın bu hərəkəti Əlinin gözündən yayınmır.

– Şad oldum tanış olmağıma. Nadir səndən çox danışib. Qardaşların erköyünü... sənmişsən... Gedək, uşaqlar. Bu gün adi günlərdən deyil. Nadir də bizimlə bir yerdədir.

– Nadir həmişə bizimlə bir yerdə olub, Dayday, – bu isə Əlidir. Neşələrini sancmalıdır. Sancmasa, olmaz...

* * *

Kazım anbardakı otaqlardan birinə girir. Bura səliqəsiz, tör-töküntülü yerdur. Köhnə jurnal stolu üstə süfrə yerinə qəzet sərilib. Bulaşmış boşqablar, çəngəllər, bıçaq, yemək qalıqları, boş konserv qutaları qalaqlanıb. Kazımın qapını açıb qəfil içəri girdiyini görən iki nəfər cəld ayağa qalxır. Kazım bu xaoslu mənşəni görən kimi qəzəblənir.

– İt kimi yaşayırsız ey, it kimi! – Bağırır. – Yeyib-boğmalanandan sonra buraları səliqəyə salın da! – deyən Kazım divardan asılmış kiminsə təmiz pəncəyini götürür, altına sərrib, köhnə divanda oturur.

Namik adlı cavan oğlan tez stolun üstünü səliqəyə salır.

– Biz sizi sabah gözdüyürdük, şef, – Namik deyir.

– Hə, sabah gözdüyürdüz, demək bu gün sıçıb üstündə oturmaq olar! Qəzetləri də dəyişdir! Sonra da get maşından mineralni gətir mənə. Bir dəne də kivi... Soyuducuda olmalıdır.

Namik cəld jurnal masası üstə sərilmiş qəzetləri dəyişib çıxır. Kazımın dili-ağızı quruyub. Şəkər olduğundan çox vaxt səbəbsiz yerə əsəbiləşir, sonra özünü danlayır, sakitləşməyə çalışır. İndi də ürəyində özünü tənbeh edir. Namik sərin mineral su şüşəsi və kivi ilə qayıdır. Dolabdan tərtəmiz stəkan, boşqab və bıçaq götürüb gəlir. Kazıma su süzür. Kazım isə bıçaqla kivi təmizləyir. Bu vaxt Vüqarla Malik Lətifi qabaqlarına qatıb Kazım olan otağa gətirirlər.

– Gəl, ay Lətif, gəl, otur, – Kazım çox sakit görünür. Kividən bir dilim götürüb çeynəyir. Bıçağı boşqabın kənarına dirəyir.

Malik Lətifin Kazımla üz-üzə oturması üçün stul verir. Lətifin bütün sümükləri sızıldayır. Oturur. Kazımın qarşısındakı su stəkanına baxır. Kazım bunu görür və Namikdən stəkan istəyir. Kazım özü Lətifin stəkanına su tökür.

– İç, iç... Məni şəkər, səni də astma birtəhər eləyəcək! – yalançı qayğıkeşliklə danışır.

Lətif stəkandakı mineral suyu acgözlüklə başına çəkir, Kazım isə tələsmədən, qurtum-qurtum içir və yarımçıq stəkanı masaya qoyur.

– Hə, keçək əsas məsələyə, – deyən Kazım, Vüqara baxır. – Sənədləri gətirmisən də.

– Bəli, əmi, – Vüqar Malikdən qovluğu alıb, içərisindən bir neçə yazılı kağız çıxarır. – Buyur, – kağızları Kazıma uzadır.

Kazım kağızları alıb gözücu baxır, irişərək, özündən razı halda Lətifə göz vurur. Kağızları masaya qoyur, tələsmədən Vüqarın uzatdığı qələmi alıb, kağızların üzərinə atır. Lətif udqunur. Masa üstə olan sənədlərə, qələmə baxır. Sonra qəfil hərəkətlə bir qədər əvvəl kivi təmizlənən bıçağı götürüb, Kazımın üstünə şığıyır.

– Dediyn o obyekt mənim ailəmdir, Kazım. Oğlumundur. Onun da olacaq. Sən onu görməyəcəksən! – Lətif bıçağı Kazımın boğazına dirəyir, Kazım müqavimət göstərir. Vüqar çaşqınlıqla nə edəcəyini bilmir.

– Əmi, ehtiyatlı ol! – Vüqar çığırır.

Malik Lətifin boynunun ardından və qolundan yapışib, onu zərərsizləşdirir. Yumruqla vurub, Lətifə aşırır. Kazım ayağa qalxıb, üst-başını səliqəyə salır.

– Sən ağillanmadın, Lətif. Özünü də, ailəvi də yandırdın! – Kazım həyəcan və qəzəblə deyir.

Maliklə Namik Lətifin qolundan tutub onu qaldırırlar. Kazım yaxınlaşıb Lətifin gözlərinin içində baxır:

– Aparın Buzovnaya, – əmr tonu ilə danışır, – qayalıqda boğazına daş bağlıyıb atın dənizə. Qoy balıqlar ziyafət görsün! – Bir qədər Lətifə yaxınlaşır.

– Mən sənin oğlunla dil taparam!

– Sən boyda cındır adam yoxdur bu məmləkətdə! – Lətif bağırır və Malikin növbəti zərbəsindən sonra huşunu ititir.

– VIII –

BORCU QAYTARMAQ ZAMANI

Xəstəxanadan çıxdıqdan sonra Dayday bizə onun maşınını təqib etməyimizi deyir. İrəlində Daydayla Ramiz olan qara rəngli “Toyota Land Cruiser”, arxasınca Əlinin idarə etdiyi 1992-ci il istehsalı olan köhnə “Mercedes 190”la biz hərəkət edirik. Daydayın olduğu maşının salonunda vəziyyət gərgindir. Dayday Ramizin adamlarının yarıtmaqlığı ilə barışa bilmir.

– Bir o qalmışdı, gözümüzün içinə baxıb cındır desinlər, onu da eşitdik! – Arxa oturacaqda əyləşmiş Dayday qəzəblidir.

– Dayday, vuracağdım Nadiri! Bu nə ponyatkadır! Özü də içəridən çıxıb! – Ramiz söhbətin altından çıxmaq istəyir, amma Dayday düşdüyü çıxılmaz vəziyyəti unuda bilmir.

– Kəs! Vuracağdım! Onda gerek hamımız öz cındırlığımızı boynumuza alardıq. – Qəzəbini boğmağa çalışan Dayday üzünü yana çevirib şüşədən bayıra baxır. – Nadir pravdır. Onun dalınca adam salmaqda düz iş görmədik. Sənin adamların da bir işi yarıda bilmədi, hər şey oldu zibil. Nadir içəridən çıxan kimi birbaşa yanımıza gələcəkdi. Onun sözü sözdür. – Ani pauza verən Dayday, bu dəfə sürücüyə deyir: – Güzgüdən bax gör gəlirlər?

– Bəli, Dayday, arxadadırlar!

Çoxdandır siqaret çəkməyən Dayday arxa oturacağın dirsəkliyindəki sandıqçanı açır, oradan “Camel” siqaret qutusunu çıxarır, bir siqaret və alışqan götürüb qutunu yenidən sandıqçaya qoyur. Düyməni basıb şüşəni aşağı endirir. Fikirli-fikirli siqaret alışdırır. Çoxdan çəkmədiyi üçün acı tüstüdən üz-gözünlü turşudur, amma buna baxmayaraq, növbəti dəfə daha dərin tüstü alıb, ürəyinə çəkir. Altmış yaşı iki il əvvəl həbsxanada tamam olmuş Daydayı tanıyanlar, onun həmişə “Camel” çəkdiyini bilirlər. Hər gün iki qutu boşaldan Dayday altı il olar siqareti tərgidib, amma maşının sandıqçasında həmişə ehtiyat siqaret olur. Altı ildən sonra ilk dəfədir çəkir. İyrənə-iyrenə, istəmədən çəkir.

– Xəstəxanadan nə xəbər oldu? – Gözlərini gördüyü şəhər mənzərəsindən ayırmadan soruşur.

İrəlində oturan Ramiz üzünü geri çevirir, ona baxmayan Daydaya:

– Ənvər bir az əvvəl mesaj atmışdı mənə. Xəstəxananın həyatındadır, çıxmağını gözləyir, – cavab verir.

Dayday siqaret kötüyünü maşının qapısındakı külqabıya atıb qapağı bağlayır. Açıq pəncərədən üzünə vuran külək, ruhuna sərinlik qatır.

* * *

Daydayın qəribə ailəsi var. Onun qızı da ömrünün müəyyən hissəsini həbsxanada cəza çəkib, son üç ilini şəhərdəki “Ruhi əsəb xəstəlikləri dispanseri”nin ikinci mərtəbəsindəki palatada keçirib. Həbsxana onsuz da azadlıqda keçirdiyi ruhi sarsıntıların üstünə əlavə yük olub, amma özünü qoruya-qoruya yeddi ilini birtəhər ötürüb. Görəsən, Daydayın qızının cinayəti nədir?

Bax, mənim Sevimli Dinozavrim Tüklü Mamontun kürəyinə səkkiz bıçaq zərbəsi vuranda, sadəcə, məni xilas etmək haqqında düşünüb, bu hərəkəti ilə öz həyatını məhv etdiyi barədə qətiyyətlə fikirləşməyib. Nəticədə üç insanın ömrü dəyişib. Tüklü Mamont min illərin ölümlərinə qarışıb. Sevimli Dinozavrim ömrünün ən gözəl illərini həbsxana divarları arasında keçirib. Mənsə, sadəcə, böyümüşəm...

Bura şəhərdəki “Ruhi əsəb xəstəlikləri dispanseri”dir. Əslində, Daydayın qızının azadlığa çıxmasına hələ iki il qalır, amma hansısa sehirli qüvvə onun xəstəxanada müalicə alması haqqında qərar çıxarır, qadın əsəb dispanserində müalicə alıb sağaldıqdan sonra bu gün “azadlığa” çıxır.

Daydayın göndərdiyi maşın həyətdə onu gözləyir.

Dispanserdə Daydayın qızını müalicə edən həkimi Könül xanım onun xətrini çox istəyir. Bu mehriban həkim o qadını dərmanlarla, xüsusi psixoloji testlər, seanslarla yanaşı, həm də öz sevgisi ilə müalicə edib. Bu gün onlar ayrılacaqlar.

...Görəsən, Mənim Sevimli Dinozavrim haradadır? Aradan illər keçib. Mən böyümüşəm. Ömrümün geridə qalan illərində mənə arxa, dayaq olan qardaşlarım var. Bu həyatda mənə onlardan doğma heç kəs yoxdur. Hə... Bir də Rəna var, mənim əziz Rənam! Dinozavrin varlığı məni maraqlandırmır. Mən onu da Tüklü Mamontla eyni gündə itirmişəm. Qəribədir, bu illər ərzində birçə dəfə yuxuma girməyib. Ən qəribəsi odur ki, biz – uşaq evində böyüyənlər – analarımızı xatırlamaqdan qorxuruq. Çünki onlar bizim üçün üz qarasıdır. Övladını sevən ana onun uşaq evində böyüməsinə razı olmaz. Övladı olan ana vaxtsız ölə bilməz! Övladı olan ana cinayətkar ola bilməz! Övladı olan ana başqasını sevib qaça bilməz! Dünyaya övlad gətirən ana bu ada layiq olmalıdır. Uşaq evində böyüyən uşaqların valideyn haqqında təsəvvürləri məhdud olur. Biz ancaq xoşbəxtliyin şəklini təsəvvür edirik.

Uşaq evinə düşdüyüm ilk günlərdə nağıllarımı davam etməyə çalışırdım, amma olmurdu. Buranın öz nağılları vardı. Qutudakı oyuncaqlarımın hamısını payladım, getdi. Özümə birçə Sevimli Dinozavrla Tüklü Mamontu saxladım. Əvvəlcə Əli ona bağışladığım ürəyə ip keçirib boynundan asdı. Sonra Nadir haradansa gümüş zəncir tapıb balaca tapançanı boynuna keçirtdi. Mən də Dinozavrimi boynumdan asmaq istəyirdim, amma təhərini bilmirdim. Bir gün onu Nadirə verib:

– Bunun bir yerini dəş, böynündən asacam, – dedim.

Nadir balaca oyuncağa baxıb, gülümsədi:

– Bunu niyə? – soruşdu.

– Çünki bu, mənim anamdır, – cavab verdim.

Nadir başqa heç nə demədi, amma Dinozavri da dəşmədi. Yaxşı, qara ip tapıb gətirdi, çox səliqə ilə ipi Dinozavrin qarnından keçirib iki yerdən belinə doladı və çox səliqəli boyunbağı düzəldib, mənə qaytardı. Həmin gündən sonra mənim ən doğma xatirələrim boynumuzdan asılıb qaldı. Mən anamı yox, ancaq öz Sevimli Dinozavrimi düşünür, onu sevir, onu xatırlayıram.

...Budur, Daydayın qızı palatadakı yeganə çarpayının kənarında oturub. Dirşəklərini dizlərinə dayaq verərək, çənəsini yumruqlarına dayayıb. Çox fikirli və qayğılı görünür.

Qapı açılır. Bir qədər əvvəl ona hazırlaşmağı tapşırıan Könül həkim, hər zaman olduğu kimi, yenə sanki ayaqlarını yerə toxundurmadan, uça-uça gəlib yaxınlaşır.

– Hə, bir az uzun çəkdi, ancaq daha vaxtdır! Atan maşın göndərib, səni aşağıda gözləyirlər.

Qadın başını qaldırıb həkimə baxır. Yumruqlarını çənəsindən çəkmədiyi üçün danışanda sifəti gərilir.

– Özü niyə gəlməyib?

– Evdə özündən soruşarsan, – həkim cavab verir. – Kartım səndədir. Nə vaxt nə lazım olsa, zəng vur.

Qadın qalxır. Çarpayı yanındakı balaca çantayı götürüb dikəlir.

– Bilmirəm bayırda havalar necə keçir, nəfəs ala biləcəyəm, ya yox... bilmirəm... İmkan olsa, bu palataya heç kəsi salma, – deyən qadının səsinə heç bir emosiya, duyğu hiss olunmur. Geri baxmadan iti addımlarla palatayı tərk edir.

* * *

Bura Daydayın maşın təmiri sexlərindən biridir. İyirmi dörd boks olan sexdə maşınlara qulluq etmək üçün bütün şərait var. Şəhərin ən yaxşı yerində, ən yaxşı ustaların çalışdığı məkan kimi tanınır bura.

Daydaygilin "Toyota Land Cruiser"-i sexin geniş həyətinə burulur, ardınca biz gəlib onların yanında dayanırıq. Maşınlardan enib anqara giririk. Dayday ustalarla görüşür. Bəzi ustalar Daydayın ümumi salamına cavab versələr də, işlərini davam edirlər.

Dayday Nadirə Əlini yaxın çağırır, gözləri ilə mənə axtarır. Mənimə yenə simmetriya azarım tutub. Başım masa üstə səpələnmiş alətləri yan-yana düzməyə qarışib. Əli mənə çağırmasa, öz aləmindəyəm.

– Ümid, bura gəl də!

Tez son alətləri yan-yana düzüb, qardaşlarımın yanına tələsirəm. Dayday mənə baxır, köks ötürür. "Niyə axı?! Bilmirəm!"

– Gedək beş dəqiqə oturaq, sizə sözüm var. Hamımız bir yerdəyik. Bu günü çox gözdəmişəm. Gedək, uşaqlar, – Dayday deyir, bizsə bir-birimizə baxırıq. Çiyinimi çəkirəm.

Anqarı keçib dəmir pillələrlə ofisə qalxırıq. Burada bir neçə otaq var. Ramiz otaqlardan birinin qapısını açarla açıb Daydayı irəli buraxır. Sonra biz, lap axırda Ramiz otağa girib, qapını arxasınca çəkir.

Bura səlqə ilə döşənmiş, boz mebelli otaqdır. Divardan iri ekranlı televizor asılıb. Musiqi mərkəzi, soyuducu var. Bu otaqdan başqa bir otağa da qapı açılır.

– Bu gündən bu sex sizindir! – Dayday otağa girəndə deyir.

Jurnal stolu üstə dilimlənmiş limon, vazada konfetlər, meyvə, boşqablarda şirniyyat var. Dayday divanda oturur, Nadir onun yanında əyləşir, Əliylə mən kreslolarda özümüdə yer edirik. Ramiz elektrik samovarından armudu stəkanlara çay süzür. Başım masa üstə olan şeyləri simmetrik şəkildə düzməyə qarışır, Daydayın bizi bura toplamağının səbəbi mənə maraqlandırır.

Əli cib telefonunu jurnal masası üstə qoyub Nadirə, sonra da mənə baxır. Deyəsən, bir qədər əvvəl Daydayın dediyi sözləri mənim kimi o da ciddi qəbul edə bilmir.

– Dayday, – deyərək, sözə başlayr. Əli belə vəziyyətlərdə, həmişə olduğu kimi, yaşına uyğun olmayan tərzdə, təmkinlə danışmağı sevir. Mən onu tanıyandan belədir. Bəzən o qədər saf, o qədər uşaq olur ki, tanıya bilmirsən, bəzən də elə bilirsən qarşında 21 yaşlı cavan oğlan yox, 60 yaşlı dünyagörmüş, müdrik adam dayanıb. – Bilirsən, biz heç kəsi olmayan, yetim uşaqlarıq. – "Heç kəsi olmayan niyə?! Mənim sizin kimi qardaşlarım var!" – Yəni özümüzədən başqa heç kəsə yoxdur. – "Bax bunu çox düz deyirsən! Heç lazım da deyil!" – Sənin hədiyyənə söz ola bilməz. Çox sağ oldan başqa deməyə söz tapa bilmirəm. Amma niyə? Kim ilin-günün bu vaxtı yetimə bu boyda yeri, bu cür dəm-dəstgahı hədiyyə verər?

Özümdən asılı olmayaraq Əlinin sözlərinə ürəyimdə haqq qazandıraram. Məzə üçün:

– Əli, qaqaş, niyə nəm-nüm eləyirsən? Adamın Nadirə hörməti var, jest eləyir, – deyirəm. Dayday sözümdən ürəklənir.

– Ümid düz deyir. Mənim Nadirə böyük hörmətim var, – Nadirə baxır. Hiss olunur ki, bu baxışların arxasında Nadirdən kömək umur.

"Bizə nə olub axı? Niyə forslanırıq? Adam bu boyda yeri bizə bağışlayır. Buranın sahibləri bizim daha! Bunun nəyi pisdirdi?" – Əli, Ümid, qaqaşlarım, elə şeylər var ki, siz onları bilmirsiniz!?

"Nədə, nə var?" – Dayday tək bizə yox, bizim kimi neçə-neçə oğlana kömək eləyib, neçəsini ağ günə çıxardıb.

Dayday Nadirin sözlərindən ürəklənir.

– Hə, Nadir, çox adama kömək eləmişəm, ancaq o başqa şeydir. Sənə can borcum var. O gecə sən özünü Ataş cındırın qabağına atıb mənə

qorumasaydın, indi qəbiristanda, dədəmin yanında yatırdım. Sənin çıxmağını gözdüyürdüm mən. Bura sənindir. Sizindir yeni! Xeyrini görün.

“Halaldır bu adama! Bax, illər əvvəl Sevimli Dinozavrim məni xilas etmək üçün Tüklü Mamonta səkkiz bıçaq zərbəsi vurmuşdu. Bəs mən bunun qarşılığında öz Dinozavrima nə elədim?! Heç xatırlamıram onu. Yox. Gərək maraqlanam onunla!”

Özümdən asılı olmayaraq boğazımdan asılmış dinozavri ovcuma alıb, sıxıram. Canıma qərribə, qeyri-adi doğmalığ, hərarət yayılır.

Dayday Ramizə baxır:

– Açarları ver! – deyir.

Ramiz dolabın çəkməcəsindən iki dənə elektron açar çıxarıb, Daydaya uzadır. Dayday açarları alıb, masa üstə qoyur.

– Bayırdakı qara “Toyota” da sizindir. Eynən mənim maşınımdandır. Nömrələri də eynidir, bircə seriya fərqi var. Sağlıqla sürün. – Onun bu səxavəti bizi lap çaşdırır. Təəccüblə bir-birimizə baxırıq. “Axı niyə?” Ürəyimdə özümə sual verirəm, üstəlik, Əlinin içindəki səsi də eşidirəm: “Axı niyə?!”

– Sizə qərribə gəlməsin, uşaqlar, – Dayday içimizdəki suallara cavab verməyə çalışır. – Nadir bilir, mənim heç kəsə yoxdur. Bir qızım var... (gur musiqi! da-ra-da-ran!) o da xəstədir.

* * *

Kazım Rənaya zəng vurur, qız cavab vermədiyindən, bacısı Solmazın nömrəsini yığır. Solmaz Rənani yola salandan sonra qardaşı qızının otağında oturub qalır. Yenə illərin arxasında qalan xatirələr üstünə hücum çəkir. Qardaşının gəlib onu Gəncədən Bakıya gətirməsi, ömrünü bu sarayda dustaq kimi yaşaması, sevdiyi insanın maşın altında qalıb, həyatını itirməsi... Bu xatirələr, bu düşüncələr illərdir onu rahat buraxmır. Solmaz həyatı puç olmuş, gözəlliyi, gəncliyi xəzan kimi küləklə sovrulmuş 38 yaşlı qadındır, amma o, qadınlıq nədir, bilmir. Sevilmək ruhu yaddaşından silinib gedib. Saçlarına dən düşüb. Gözləri daima kədər içində üzür. Onun bir sevinci, bir təsəllisi var – Rəna!

Telefon zəngi Solmazı fikrindən ayırır. Tələsmədən, asta-asta yerindən qalxıb, telefonun otağa dolan çağırışına doğru gedir. Telefon zəngi susmaq bilmir. Solmaz ekranda qardaşının qaralıb işıqlanan adını görür, tələsmədən cihazı götürüb, barmağını ekrana çəkir.

– Eşidirəm, Kazım! – Sakitcə deyir.

– Niyə gec cavab verdin?

– Yan otaqdaydım. Nəsə olub?

– Rəna niyə cavab vermir? Hardadır Rəna?

– Bilmirəm. Yarım saat olar çıxıb evdən. Dostlarıyla görüşəcəkd.

Ani pauza yaranır. Sonra yenidən Kazımın səsi eşidilir:

– Dayan bir dəqiqə... Hə, yaxşı, Solmaz, özü zəng vurur. Sonra danışırıq.

Kazım bacısı ilə söhbəti bitirib, Rəna ilə davam edir.

Rəna maşının yanında dayanıb, radiatordan su axır, buxar çıxır. Qız telefon qulağında, maşına baxaraq, atasına cavab verir:

– Hardasan, qızım? Niyə cavab vermirdin?

Bura yol kənarıdır, maşınlar sürətlə ötüb keçir.

– Ata, zəng vurmuşdun?

– Deyirəm hardasan?

– Məən, nə bilim, yoldayam. Evakuator gözləyirəm.

- Nə olub?
- Nə bilim ey... Deyəsən, maşının altını nəyəsə vurdum, indi qabağından tüstüdü, buxardı, nədi bilmirəm, çıxır.
- Tez ol, maşının yanından uzaqlaş. Yerini de, uşaqlar gəlib səni aparsın. Rənanın çağırdığı evakuator yaxınlaşır.
- Ata, oday, evakuator gəldi. Özüm zəng vuraram sənə... – deyən Rəna söhbəti yarıda kəsib evakuatora tərəf gedir.
- Kazım isə hələ də telefonda Rəna ilə danışır.
- Rəna! Rəna...

* * *

Daydayın hədiyyələri, rəftarı, deyəsən, bircə Əlinin ürəyincə deyil, çünki artıq içi mənqarışıq hamı deyib-gülür, zarafatlaşır, Əli isə qaşlarını çatıb, sadəcə, danışanları dunləyir, arabir hörmət naminə, heç kəsin xətrinə dəyməmək üçün gülümsünür, başı ilə nəyisə təsdiq edir.

Açıq danışacağam, Əlinin bu hərəkəti ürəyimdən deyildi. Adam öz dili ilə dedi ki, Nadir onun həyatını qurtarıb. Əgər Nadir o gecə, vaxtında özünü əlibıcaqlı dustağın qabağına atmasaydı, bəlkə də bu adam ölərdi. Məncə, Dayday kimi imkanlı bir adamın həyatı bu şeylərə, bəlkə bunlardan da artığına dəyər. Yəni, Əlinin qaşlarını çatıb susmağının heç yeri yoxdur.

Artıq bizim olan təmir sexindən çıxanda təklif olundu ki, Əli maşını sexdə saxlasın, Daydayın hədiyyə etdiyi təzə maşınla gedək, amma bu Əlidir axı, razı olmadı. Mən Nadirlə təzə maşında, Əli isə kirayə götürdüyü maşında Nadirin həbsdən çıxmasını qeyd etmək üçün Daydayın təklif etdiyi restorana gedirik.

Hiss edirəm, Əli bu məclisdən sıxılır.

... – O gecə özümə bir söz verdim, dedim qismət olsa, bir gün gələr, mən də bu oğlan üçün filan eləyərəm, filan eləyərəm... sonra dostlaşdıq. Hər şeyi danışdı mənə. Ümiddən danışdı... – deyib mənə baxır. Razılıqla başımı tərpədirəm. – Əlidən danışdı, – deyib, Əliyə baxır. Əli də mənim kimi, nəzakət xatirinə başını tərpətmək əvəzinə, yerində qurdalanır, nəsə axtarır. Yumruğumla sakitcə dizinə vurub:

– Səndən danışır, bir çox sağ ol de, – deyəndən sonra Əli də sifətinə növbətçi təbəssüm qatıb, razılıqla Daydaya baxır. Sonra ağzını qulağıma yaxınlaşdırıb pıçıltı ilə:

– İndi gəlirəm, deyəsən, telefonum maşında qalıb, – deyir, sakitcə ayağa qalxıb restoran otağından çıxır.

Məclis davam edir. Dayday Nadir haqqında gözəl sözlər danışır, bizi qaldırıb dağ başına qoyur. Təəssüf, Əli onun dediklərini eşitmir. “Bu Dayday yaxşı adama oxşayır ha!”

Sağlığımıza ara qılır. Heç vaxt spirtli içkiyə həvəsimiz olmayıb, amma o gün Nadirlə mən bir qədər araq içirik: az, əllicə qram.

“Çox gözəl gündür. Sağ olsun Dayday! Nadirə isə göstərdiyi qəhrəmanlığa görə xüsusi təşəkkür düşür. Bitdi çətin günlər. Qardaşımızı görmək üçün çatmayan qırx qəpiyə möhtac günlərimiz qurtardı. İndi bizim öz işimiz, bahalı maşınımız, maraqlı həyatımız var.”

Qeyri-ixtiyari, barmaqlarımla boynumdan asılmış Sevimli Dinozavrı sıgallayıram. Yalnız indi illərlə boynumdan asılmış oyuncağın bu qədər balaca olduğunu hiss edirəm. “Böyük məhəbbətin cılız, ovuc içinə sığan nişanəsi!”

Dayday danışdıqca gözlərim önündə uzaq illərin arxasında qalan evimiz canlanır. Divardan asılmış çərçivədə ailəmizin ilk və son xoşbəxt anının donub qalmış görüntüsü gözlərimi yarıb ruhumu nüfuz edir. “Görəsən, mənim Sevimli Dinozavrim indi haradadır?!”

– IX –

İLLƏR SONRA İLK GÖRÜŞ

Geniş, yaşıllıqlara qərq olmuş həyət. Üçmərtəbəli villa. Həyətdə hovuz, səliqə ilə əkilmiş meyvə ağacları, güllər, çiçəklər. Bir tərəfdə səliqə ilə quraşdırılmış kölgəlik var.

Xəstəxanadan çıxan qadın...

Onu gətirən maşın dəmir darvaza qarşısında dayanır. Az sonra darvaza avtomatik olaraq açılır. Maşın həyətə girir. Hovuzun yanından keçir, maşın meydançada dayanır. Sürücü tez maşından enib arxa qapını açır. Qadın tələsmədən ayağını yerə qoyur, amma elə bil uçuş, buludların qoynundadır. Buralar çox dəyişib. Düz 21 il ötüb onun bu həyəti, bu evi tərk etdiyi gündən. İlahi! Bir buna bax! Bu ki, onun öz əli ilə əkdirdi Cənub akasiyasıdır. Sən bir bunun ətrinə bax. Necə də böyüyüb. Çəhrayı çiçəkləri çox gözəldir. Amma o, bütün bunları, sadəcə, görür, bunlar onun ruhunun yaddaşına köçür. 21 il əvvəl olduğu kimi, yenə bu həyəti ona doğmalaşdırma biləcək kimsə yoxdur. Yenə, sadəcə, bu həyətin ağacları, çiçəkləri doğmadır ona.

Qadın həyətə baxır. Öz aləmində, xəyalları ilə baş-başa qalıb. Yavaş-yavaş həyətdə quraşdırılmış kölgəliyə tərəf gedir. Onu gətirən sürücü yük yerindəki çantanı götürüb, evə tərəf addımlayır. Qadın evə baxır, bu vaxt qapı açılır, bir yaşlı xanım sürücünü qarşılayır. Xəstə qadın diqqətlə həmin yaşlı xanıma baxır. “Raya! Bu ki, Rayadır. Evin qulluqçusu! Bizim tyot (*Rusca işlədilən “tyot-ya” - xala (bibi) sözünün qısaldılmış forması.*) Raya...”

Xatırlayır. O, Rayanın xətrini çox istəyirdi.

Qadının dörd yaşı olanda anası keçmiş sevgilisinə qoşulub qaçır. Dayday beş-altı gündən sonra keçmiş arvadını da, onu qaçıran adamı da tapır. Ucqar bir rayonun kəndində, qohum evində gizlənilər. Dayday onları tapıb cəzalandırır. Gecə ilə ikisini də evdən oğurlayır, minik maşınının yük yerinə basırırlar. Kəndin yuxuda, dünyanın gecə ilə qolboyun olduğu vaxtda maşın onları dağ yolu ilə yüksəkliyə qaldırır. Sonra hər ikisini qayadan atırlar. Müstəntiqlər Daydayı çək-çevirə salmaq istəyirlər, amma o, soyuqqanlılığını qoruyub saxlayır, xəbərsiz olduğunu sübuta yetirə bilir. “Hirsliydim. Kim olsa, hirsli olar. Xəbər göndərmişdim ki, əlimə keçsələr, ikisini də öldürərəm. Yəqin bundan qorxub, intihar ediblər.” Vəssalam. Bir az da pul alıb, ondan əl çəkiblər. Bu qadın anasını həmişə nifrətlə yada salır. Tyot Raya isə başqa aləmdir. O, bu qadına analıq edib. Dayday ömrünü işdə-gücdə, həbsxanalarda keçirib, Raya isə bu evin yeganə dəyişməyən sakini olub. İndi Rayanın yaşı yetmiş keçib. O, bu evə 34 yaşı olanda gəlib. Övladı olmadığından əri onu atıb, başqası ilə evlənib, o vaxtdan bəri Raya şələ-küləsini yığib Daydayın evində yaşayır. Olub ki, Dayday illərlə evinə gəlib-gedə bilməyib, amma Raya bu evi, bu həyəti tərk etməyib. Bakıda həbsxanada olanda hər həftə sovgat payını, pulunu-parasını göndərirdi. Daydayın bütün işlərinə nəzarət edib, işçilər hər ayın sonunda Daydaya çatacaq haqqı Rayaya veriblər. Raya Daydayın əmanətlərini göz bəbəyi kimi qoruyub. Daydayın həbsxanadan yazdığı

məktublar, zəng vurub dedi ki tapşırıqlar əsasında Raya onun işlərini aparıb. Raya Daydayın bütün sirlərini bilən yeganə adamdır.

“Görəsən, mənim Sevimli Dinozavrim indi hardadır?! Mən taleyin ümidinə buraxılmış zavallı “detdom” uşağıyam.”

– Bir şey lazım olsa, zəng vurarsan, Raya, – sürücü qadının çantasını ona verib pillələri enir. Maşına minib həyəti tərk edir. Qadın həyətdəki kölgəlikdə oturur, avtomatik dəmir darvazanın bağlanması səsi eşidilir. Raya qadının çantasını evə qoyub, həyətdə enir, qadına yaxınlaşır. Qadın başını qaldıraraq ifadəsiz baxışlarla Rayaya baxır. Sifətinə xəfif təbəssüm qonur, sonra o təbəssüm donub qalır.

* * *

Raya gənccidir. Həyətdəki kölgəlik indiki kimi səliqə-sahmanlı deyil, amma elə indiki yerindədir. Onun 19 yaşı təzə tamam olub. Sevir. Aşıqdir. Sevdidiyi adama qovuşmaq, bir ömür onunla xoşbəxt olmaq istəyir. Onun buna haqqı çatır. O, doğrudan da xoşbəxt olmağa layiqdir. Çünki gözəldir, ağıllıdır, qəlbi sevgi ilə aşıb-daşır.

Raya həyətdəki kölgəlikdə samovar qalamağa çalışır, tüstü gözlərini yaşardır. Bir neçə dəfə üfürdükdən sonra dudkeşi samovarin bacasına keçirir. O, əlində iri çamodan evdən çıxır, pillələri enir. Raya səssiz başını qaldıraraq ona baxır. O vaxtlar Raya hələ azərbaycanca yaxşı danışa bilmir, rus sözlərindən çox istifadə edir. Onun yaxınlaşmağını gözləyir. O, Rayaya yaxınlaşır.

- Gedirsən? – Raya mehribanlıqla soruşur.
- Gedirəm, – cavab verir.
- Məncə səhv edirsən?!
- Bilirəm...
- Bəs niyə gedirsən?
- Çünki sevirəm onu. O da məni sevir. Əgər sevgi varsa, həyatdan başqa heç nə gözləmək lazım deyil.
- Atan səni bağışlamayacaq.
- Mən də atamı bağışlamıram. Anama görə. Sevgidən uzaq biri olduğuna görə. Ömrü həbsxanalarda keçdiyinə görə. Mənə doğru-dürüst atalıq edə bilmədiyinə görə. Nifrət eləyirəm ona. Raya...
- Hə...
- Nə qədər gec deyil, sən də get.
- Yox... Mənim getməyə yerim, sevməyə heç kəsə yoxdur.
- Hələlik, Raya...
- Sonra peşman olacaqsan...
- Sonra sonra olacaq, Raya...

* * *

Qadın barmaqları ilə oturduğu skamyanı, Cənub akasiyasının gövdəsini oxşayır. Yaşlaşmış, sifəti qırıxmış Raya onu fikrindən ayırır.

- Xoş gəldin.
- Qadın başını qaldıraraq Rayanın gözlərinin içinə baxır.
- Dediğin sonraların hamısı oldu, Raya... Mən çox peşmanam. İt kimi peşmanam...
- Raya hönkürərək onu qucaqlayır.

* * *

Telefonu sexdə, ofisdəki jurnal masası üstə unutduğunu xatırlayan Əli restorandan çıxıb sexə qayıdır. Otağa keçib, telefonu götürür. Masa üstə bayaqdan qalıb soyumuş çay stəkanlarından birini başına çəkir. Sonra ofisdən çıxıb, aşağı enir.

Rənanın maşınının radiatoru deşilib. Üstəlik, mühərrik də aşağıdan yağ axıdır. Görünür, sürətlə sərt bir şeyin üstündən keçib, qoruyucu altlıq qopub düşüb, mühərrik və radiator zədələnib. Rəna maşını təmir edən orta yaşlı ustanın üstünə çıxıraraq, danışır:

– Siz nə dediyinizi bilirsiniz? Necə yəni maşın azı bir gün burda qalmalıdır?! Mənə maşın lazımdır, başa düşürsüz, maşın...

Usta bacardığı qədər səbrli olmağa çalışır. Başa salır ki, işin axırı olduğuna görə ehtiyat hissi ancaq sabah gələcək, ona görə maşın sabah günortaya qədər burada qalmalıdır.

– Tutaq ki, mühərriki aşağıdan qaynaqla həll elədik, bəs radiator?! Özümü radiator eləyən deyiləm ki...

Səs-küy eşidən Əli onlara yaxınlaşır. Nəzakətlə salam verir.

– Nəse olub?

– Tutaq ki, olub, sənə nə? – Rəna kobudluqla cavab verir.

Əlini görən usta ürəklənir.

– Yaxşı ki, gəldiz. Bu oğlan buranın təzə sahibidir.

Bunu eşidən Rəna lap qızıdır:

– Sahibidir, lap yaxşı... Mənə maşın lazımdır. İşlərim başımdan aşır. Başa düşdün? Sənin bu ustansa deyir ki, maşın sabah hazır olacaq...

Əli ustaya baxıb göz vurur.

– Əgər usta elə deyirsə, demək, elə də olacaq.

– Elə olacaq? – Rəna hirsindən ağır-ağır nəfəs alır. – Olsun! Onda sən də sabaha qədər məni öz maşınında gəzdirəcəksən. – Dayanıb, qısa pauza edir.

– Niyə başa düşmürsüz, mənə maşın lazımdır. Atamın adamları ilə ora-bura getmək istəmirəm...

* * *

Hava qaralmaq üzrədir. Kazım Vüqar və Nicatla bir yerdə ofisdən çıxır. Hər zaman olduğu kimi, zəhmliyədir. Rənanı xəbər alır. Vüqar telefonuna zəng çatdığını, amma cavab vermədiyini söyləyir. Nicat deyir ki, bir qədər əvvəl evlə əlaqə saxlayıb, Solmaz Rənanın evə zəng vurduğunu, maşını ustaya apardığını xəbər verib.

Kazım pillələri enəndə nəse xatırlayıb Nicata baxır.

– Möhürü unutdum, stolun üstündə qaldı.

– Bu dəqiqə, – deyən Nicat cəld binaya girib Kazımın otağına tərəf yüyürür.

Ofisin həyətidə Vüqarla baş-baş qalan Kazım:

– Lətifdən nə xəbər oldu? – Soruşur. – Uşaqlar məsələni həll eləyə bildilər?

Vüqar məmnunluqla gözlərini yumub, başını tərpədir.

* * *

Axı, Kazım Lətfi Buzovnaya aparıb qayalıqdan dənizə atmağı əmr edib. Hə, bax, Kazımın adamları o işlə məşğul olurlar. Maliklə Namik havanın qaralmağını gözləyirlər. Elə ki, qaranlıq çökür, vaxt itirmədən Lətifin əl-qolunu

bağlayıb, ağzına yapışqanlı lent yapışdırmaq istəyirlər. Onsuz da ölümü ilə barışan Lətif, heç olmasa, ürəyini boşaltmadan ölmək istəmir.

– Küçük, – Malik onu eşşək balası kimi döyüb axı. Hə, Malikdən çox yarıqlıdır. Ona görə fürsət varkən Maliki söymək istəyir. – O arvadı fahişə Kazıma deyərsən ki... – Malik də heyvərədir, adam onsuz da ölməyi gözə alıb, birini vurdun, ya beşini, bundan sonra ona fərq eləmir. Amma Lətifin susmaq fikri yoxdur. – Kazıma deyərsən qoy hələ bir az da kef eləsin. Ancaq az qalıb onun da axırına...

Malikin daha güclü, daha sanballı yumruğundan sonra Lətifin nəfəsi kəsilir. Maliklə yoldaşı Namik Lətifin ağzına lent yapışdırırlar. Sonra onu sürüyə-sürüyə bayıra çıxarıb, minik maşınının yük yerinə atırlar. Astmadan əziyyət çəkən Lətif onsuz da ölüb ölümdən qayıdır, indi də ağzını bağlayıblar, havasız yük yerində ümumiyyətlə nəfəsi çatmır, Kazımın olub-qalanını söyləyərək, kəlməyi-şəhadət gətirir.

* * *

Vüqar əmisinin ürəyini şad etməkdən zövq alır, odur ki, bir qədər əvvəl Malikdən eşitdiyi xəbəri məmnuniyyətlə Kazıma çatdırır:

– Uşaqlar paketdəyiblər. Bir azdan məsələ həll olunacaq.

Kazım məmnunluqla qardaşı oğluna baxır. Vüqar Kazımın himayəsində böyüyüb. Moskva Dövlət Universitetinin hüquq fakültəsini bitirib. Əmisinin göndərdiyi pul-para ilə beş il Moskvada bəy kimi yaşayıb. Sonra yenə əmisinin köməyi ilə bir il sərhəd xidmətində qulluq edib. Vüqar əsgərlikdən sonra iki il Milanda magistraturada oxuyub. İndi həm əmisinin şirkətində hüquq şöbəsinə rəhbərlik edir, həm də əlinin altında onlarla vəkili işlədiyi xüsusi vəkil bürosu var.

– Əla! Lətif həll eləyəndən sonra oğlunu tapın mənə. – Kazım yenə nəyinse xəyalını quraraq, danışır. – Vüqar, o həndəvərdə nə varsa, hər şey bizim olmalıdır.

Elə bu vaxt tanınmayan bir maşın gəlib şirkətin binası önündə dayanır. Həyətdəki təhlükəsizlik işçisi tez maşına yaxınlaşır, amma Rənanı görəndə geri qayıdır. Rəna ön oturmaqda, Əlinin yanında oturub. Vüqar irəli çıxıb maşına tərəf getmək istəyir, Kazım onun qolundan yapışdırıb saxlayır.

– Dayan görüm, – deyir.

Rəna maşından enir. Açıq qapıdan Əliyə:

– Atam həyətdədir, gəl sizi tanış eləyim, – şıltaq təbəssümlə danışır. – Həm də atamın yanında söz ver ki, sabah maşın hazır olacaq. Düş də... kimi gözləyirsən?!

Əli itaət göstərərək maşından enir, Rəna ilə birlikdə şirkətin həyətidə Vüqarla yanaşı dayanmış Kazıma yaxınlaşır.

– Ata, salam! – Şıltaqlıqla atasının yanağını öpür. Tanış ol, bu, Əlidir. Mənim maşınım onun sexindədir.

Əli başı ilə salam verir, sıxılır. Kazım üzündə saxta təbəssümlə, əlini irəli uzadır:

– Şad oldum... Kazım... Nə məsələdir? – xəbər alır.

– Ciddi bir şey deyil, – Əli nəzakətlə cavab verir. – Radiator. Harasa möhkəm toxunub. Sabah günortaya hazır olacaq.

Əli Kazıma hesabat vermiş kimi danışdığı vaxt Nicat əlində möhür ofisdən çıxır. Qəfildən gur bayır işıqları altında olan Əlinin Kazımla söhbət etdiyini görüb, duruxur. O dəqiqə Əlini tanıyır. Tez geri qayıdıb, şüşə arxasında dayanır. Əli ilə Kazımı izləyir.

Bilirsiz Nicat onlara baxarkən nə xatırlayır?...

* * *

Bura ömrümüzün köməksiz günlərini keçirməyə məhkum olduğumuz uşaq evidir. Burada hər gecə yuxuda anasını görən, atasının arxasınca göz yaşı axıdan, kuçədə kimsəsiz qalıb, gəlib-gedənə əl açan uşaqlar var. Bura uşaq xəyallarının dəfn olunduğu kütləvi qəbiristandır.

Gecədir. İşıqlar sönmüb. Uşaqlar yatır. Əli ilə birlikdə yataq otağına giririk, işığı yandırırım, astaca Nicatın yatdığı çarpayıya yaxınlaşıyıq. Əli yüngül toxunuşla Nicatın çiyinini dümsükləyir. Nicat oyanmaq istəmir, çünki çox şirin yuxu görür. Günlərlə ac-susuz, yatağından qalxmadan bu yuxunu görməyə razıdır. Evləri var. Qoca bir qarı var həmin evdə. Balaca, arıq, 3-4 yaşlı bir oğlan uşağı da var orada. O uşaq Nicatdır. Qarı həyətdə ocaq qalayıb, sac asıb, yuxa yayır. Sonra isti yuxalardan birini götürüb içini yağla, pendirlə doldurub dürmək düzəldir. Nicatı yanına çağırır. "Gəl, mənim balam, – deyir, – gəl bu dürməyi ye." Nicat yemək istəmir. Qaçır. Yeməklə heç arası yoxdur. Amma indi yuxuda həmin dürməyin dadı dolub ağzına. Yatmazdan əvvəl acmışdı, mədəsi quruldayırdı, indi isə yuxuda o qarının düzəltdiyi dürməkdən yeyib. Toxdur. Kimdir o qarı? Xatırlamır. Bir şeyi bilir: hər şey o qarı yoxa çıxandan sonra baş verir. Bir səhər həmin o balaca, 3-4 yaşlı oğlan yuxudan duranda onunla yanaşı salınmış yataqdakı qarını görür. Oğlan qarının çiyinə toxunur, onu silkələyir. "Nənə, dur da, acmışam axı... Mənə dürmək düzəlt də, nənə. Dur da, nənə... Dur..."

– Hey, Nicat, dur da, dur! – Əli Nicatı oyatmağa çalışır. Nicat gözlərini açır. Hər şey bir anda əriyib itir.

Buradakı uşaqlar ancaq yuxularda xoşbəxt olurlar. Nicatın da bir qədər əvvəl içində xumarlandığı xoşbəxtlik duman kimi, tüstü kimi sovrulub göyə çəkilir.

– Nə olub ey? – Nicat yuxlu-yuxulu deyir. Əli atıb paltarını götürmək istəyir. Cəld onun paltarlarını götürüb başqa çarpayı üstə atıram.

– Belə gəl. Geyinmə. Düş qabağıma! – Əli ilə söz güləşdirmək mənasızdır. Otaqdan çıxırıq. Çıxarkən işığı keçirirəm.

Dəhlizdəyik. Burada Kərimdən başqa üç uşaq da var. Nadir onların yanındadır. Əli Kərimin yaxasından tutub gözlərinin içinə baxır. Kərim qorxudan tir-tir əsir.

– Danış... Nə dedi Nicat sənə? – Əli soruşur.

– Dedi ki... – Kərimin səsi titrəyir. Sözüünün ardını gətirməyə cürət etmir. Bu dəfə söhbətə Nadir qarışır:

– Mənə deiklərini bir-bir təkrar elə, – səsinə azacıq qaldırır. Kərim Nadirdən it kimi qorxur. Gecənin bu vaxtı heç bir uşaq Nadirin şilləsinə, yumruğuna tuş gəlmək istəməz. Odur ki, Kərim tez-tez danışmağa başlayır:

– Dedi ki, Əli qələt eləyir. Dedi ki, Əli buranın şefi deyil. Nə istəyirəm, onu da eləyirəm. – Kərim sözünü bitirib susur.

– Sonra? – Əli çağırır. – Hamısını de.

– Sonra da pullarımızı aldı. Bu gün "Neftçilər"də bir maşının şüşəsini təmizlədim, mənə 20 manat verdi. Nicat hamısını aldı məndən.

– Sonra? – Nadir çağırır.

– Sonra qorxutdu məni! Dedi ki, sizə xəbər eləsəm, dalımızı dağıdar...

Bu söz Kərimin ağzından çıxan kimi Əli Nicatın ağzına şillə vurur. Nicat bu şilləni gözləmədiyindən, yerə yıxılıb üzünü tutur.

– Siz gedin yatın, – Əli o biri uşaqlara deyir. Kərim rahatlıqla nəfəs alır. Uşaqlar toz olub, aləqaranlıq dəhlizdə itirlər. Əli hələ də yerdə qalan Nicata baxır: – Dur ayağa! – Nicat qorxa-qorxa dikəlir. Dodağı partlayıb, qan axır. – Əynindəkiləri soyun.

– Əli, qurtardı da... qurban olum... – Nicat yalvarır.

– Soyun, əəə! – Nadir səsinə qaldırır, sonra şalvarının arxa cibindən bıçaq çıxarır. – Soyun!

Nicat qorxa-qorxa əynindəki pijamanı, tumanı soyunub, dəhlizin ortasında lüm-lüt qalır...

– Bilirsən neynəmək istəyirik? – Əli soruşur.

– Bilirəm... – Nicatın səsi xırıldayır, gözləri dolur.

– Amma heç nə eləməyəcəyik. Qoy bu sənin axırıncı dərslərsən olsun! – Bunu mən deyirəm. Sonra üçümüz bir yerdə qəhqəhə çəkib gülürük. Səsimiz bütün uşaq evinə yayılır. Yataq otaqlarının qapıları açılır, bir neçə keçəl baş, yuxulu göz bizə baxır. Divarın küncünə qısılıb büzüşən Nicatı görənlər gülür.

* * *

– Kazım müəllim, mən gedim. – Əli bu dəfə Kazıma ürəklə əl uzadır. Kazım onun əlini sıxır. Sonra Rənaya baxır. – Narahat olma, sabah günorta gəlib maşını götürə bilərsən.

Bunu eşidən kimi Kazım:

– Uşaqlar gəlib götürər. Sağ ol, Rənanı bura qədər gətirmisən...

Əli təbəssümlə başını tərpədir, sonra maşına minir və bir neçə saniyədən sonra tını burulub, gözdən itir.

Kazım narazılıqla Rənaya baxır. Onun belə gözlənilməz sürprizlərindən xoşu gəlmir.

– Sənin sürprizlərin qurtaracaq? – Narazılığını gizlətmir. – Bu nə maşındır minirsən? Kimdir bu oğlan?

Rəna ani fikrə gedir, sonra çantasından kart çıxarıb, atasına uzadır.

– Özün bax da... Maşın təmiri sexidir, ata. – Atasının könlünü almaq üçün şıltaqlıq edir. – Yolun ortasında qalmışdım da... Neyniyim...

Kazım gözücu karta baxır. Sonra gülümsəyir.

– Heç nə eləmə, evə get. Vüqar, Rənanı evə apar.

– Evə yox... Universitetin yanında kafe var, rəfiqələrim bayaqdan mənə gözləyirlər.

Kazım qəzəblənməyə hazırlaşır. Bunu hiss edən Rəna tez uşaqlıqdan bəri atasının könlünü alarkən istifadə etdiyi metoddan yararlanır:

– Ölüm?! – Dodaqlarını büzərək, deyir.

Kazımın qəzəbi o anda soyuyur. Vüqar əmisinə baxır, Kazım gözlərinin işarəsilə razılığını bildirir.

– Gəl, Rəna!

Rəna atasının boynuna sarılıb, üzündən öpür.

– Mənim atamdan bir dənədir! – şıltaqlıq edir.

Kazım başını bulayır, gülümsəyir. Bu vaxt Nicat əlində möhürlə gəlir. Kazım hələ də əlində saxladığı kartı Nicata verir.

– Maraqlan gör kimdir bunlar?

– Baş üstə! – Nicat kartı alır.

– X –

YÜK YERİNDƏKİ QURBANLIQ QOYUN

Dayday bizə yaxşı qonaqlıq verib. Haqqımızda elə xoş sözlər danışır ki, ləzzət almamaq mümkün deyil. Təəssüf, Əli tez çıxıb gedir. Kaş o da Daydayın dediyi sözləri eşidəydi. Bizim Nadir doğrudan da oğuldur.

Qonaqlıqdan çıxandan sonra təzə maşınımızda Bakı küçələrində gəzmək istəyirik. Nadir maşın sürməyi uşaq evinin “zavxozu” Ziyadın “Daewo Nexia”sını oğurlaya-oğurlaya öyrənib. Yazıq Ziyad Nadirin qorxusundan maşını uşaq evindən iki tin aralıda saxlayırdı, amma nə olsun, Nadir iy bilirdi elə bil. İy bilirdi deyəndə ki, nəyin iyini bilirdi, nəyin yox, deyə bilmərəm, amma Ziyadın maşınının iyini uzaqdan hiss edirdi. Hətta bir dəfə Ziyad Nadirin gözünü qorxutmaq üçün sahə müvəkilini uşaq evinə çağırır Nadirə hədə-qorxu da gəlmişdi. Nə olsun, Nadiri belə şeylərlə qorxutmaq olmaz...

Bir sözlə, Nadir maşın sürməyi elə gözəl öyrənir ki, sonra Ziyad özü Nadiri yaxın yerlərə iş dalınca göndərir. “Nadir, balası, ala açarı, get “Titanik” marketdən iki şüşə “Xırdalan” pivəsi al, gəl. Soyuq olsun. İsti kələyimi kəsdi.” Ya da: “Balası, get bu pulu ver məktəbin yanındakı dükana. De ki, Ziyad müəllim göndərdi. İki kisə sementin puludur”.

Nadir dörd ilə sürətlə dəyişən Bakını tanıya bilmir. Küçələrdə xeyli avaralanırıq. Musiqiyə səs verib, gəzdikcə gəzir, özümüz də bilmədən gəlib ömrümüzün ən unudulmaz, ən qarışıq, ən ümitsiz illərinə şahid olmuş uşaq evinin qarşısına çıxırıq. Deyəsən, axı, bizim üçün dünyanın bütün yolları əvvəl-axır gəlib bu uşaq evinə çıxır?!

Uşaq evini tərk edəndə Əli söyüş qoymuşdu! Bir də bura qayıtmayacağı-mıza söz vermişdik! Düzdür, o vaxt Nadir içəridə idi. Belə çıxır ki, Əlinin söyüşünü yeyirəm.

Maşını uşaq evinin həyətinə saxlayıb aşağı düşürük. Ətrafı dolaşırıq. Bura Əminənin kabinetinin pəncərəsidir. Hava isti olduğundan, pəncərələr taybatay açılıb. Birdən Lalənin tanış səsi eşidilir: “Əminə xanım, bir az əvvəl uşaq xəbər gətirdi, üçü bir yerdə olub. Bəlkə görüşüb, danışasız onunla?”

“Üçü bir yerdə olub?! Görüşmək? Kiminlə görüşmək? Bu İnək Tüksüz Məmont kiminlə danışmaq istəyir?!”

Sonra Əminənin tanış səsi gəlir: “Lalə, sən bu sözü bu gün onuncu dəfədir deyirsən. Mən ailəmi dağıda bilmərəm.”

Heç nə başa düşmürük. “Axı söhbət kimdən gedir?”

Uşaq evi yenə uşaqların səsi ilə uğuldayır. Bu səslər mənə toyuq fermasındakı quşların cıkkiltisini xatırladır. Üzümə tərs-tərs baxmayın, əlbəttə, toyuq fermasında olmamışam, amma televizorda tez-tez göstərilir. Hər gün bir broyler açılır, toyuqları şişirdib yedirdirlər adamlara... Belə...

Lalə ilə Əminənin səsi kefirmizi pozur. Ümumiyyətlə, bura nifrət olunası yerdir. Lalə ilə Əminə isə ən böyük nifrətə layiqdirlər. Yox... Yox, yox... Nə Lalə, nə də Əminə – heç biri mənə çırtma belə vurmayıb. Heç vaxt onlardan kiminsə şəxsən mənə ağır söz dediyini xatırlamıram. Amma özüm də bilmirəm nədən, bu qadınlar mənim gözümün düşmənləridir.

– Heç Əminə sənə əl qaldırmışdı? – Marağ güc gəlir, Nadirdən soruşuram.

– Hə, bir dəfə olub belə bir şey, – Nadir bir müddət susur, nəse xatırladıq-dan sonra cavab verir. – Səbinə vardı ha, yadına gəlir?

– Bizim Səbinə? – sevincək deyirəm. – Əlbəttə yadıma gəlir. Səbinəni yad-dan çıxartmaq olar? Nədir ki?!

Nadir nəşə xatırlayıb, gülür. Gəzə-gəzə yenidən maşına qayıdırıq. Nadirin sifətində xoş bir təbəssüm donub qalıb.

– Səbinəni dama çıxartmışdım. Xoşum gəlirdi ondan, amma yaxın buraxmırdı. Bir dəfə özü yaxınlaşıb dedi ki, mənə istəyirsənsə, çiyələk gətir. Çiyələk təzə çıxmışdı. Özümü verdim bazara. Yaşlı bir kişinin cibini işlədim, 128 manat, necədir səninçün?! Üç kilo çiyələk aldım. Xəlvətcə gətirdim, Səbinəni çağırdım. Dedim çıxmaq dama. Səbinə çiyələyi alıb dedi ki, çıx, mən də gəlirəm. Dama çıxıb onu gözlədim. Çiyələyi gizlədib gəldi. Nəşə... Hər şey mükəmməl. Xeyli söhbət elədik. Uşaq sevgisi. Axmaqlıq. Əllərimizi başımız altında çarpazlayıb ulduzlara baxdıq. Sən demə, qız bilirmiş iki-üç gün sonra uşaq evindən gedəcəyini. O gecə çox danışdıq, Səbinə ulduzlara baxa-baxa bilirsən mənə nə dedi?

– Nə?

– Dedi ki, Əlini sevir, amma yalvardı mənə, Əliyə heç nə deməyim...

– Yaxşı ki, Əliyə heç nə deməmişən...

Damdan aşağı düşəndə çaşıb qaldıq. Hamı dalaşırdı. Uşaqlar Səbinənin gizlətdiyi çiyələyi tapıb yeyəndə aralarında dava düşmüşdü, saçıldu idi, kimin əlinə nə keçirdisə, atırdı bir-birinə. Səbinədən soruşdular, çiyələyi mənim gətirdiyimi xəbər verdi. Bax, o gün Əminə mənə vurdu. Dedi ki, ay axmaq, bu qədər yetimə çiyələk çatdırmaq olar? Təsəvvür eləyirsən, bütün otaqlar qarışmışdı bir-birinə, televizor aşmışdı, qab-qacaq yerlə bir olmuşdu. Sonra dedi ki, Əliylə dostluq eləməsəydin, meyidivi salardım. Əminə həmişə Əlini çox istəyib. Bizdən fərqli istəyib onu. Bir sözünü iki eləməyib heç vaxt. Əlinin də buna görə zəhləsi gedirdi ondan.

– Bəs biz hardaydıq onda? – Heç nə xatırlamadığım üçün, maraqdan ölürəm.

– Siz? – Nadir də fikrə gedir. – Doğrudan ha, siz hardaydız bəs? – Sonra əlinin içi ilə başına vurur. Yenə nəşə yadına düşür. – Bilirsən nə vaxt idi? Əliylə sən Lənkərana yarışa getmişdiz. Dama çempionatına. Hə, yüz faiz, o vaxtlar idi.

Nadir düz deyir, Əli ilə mən yaxşı dama oynayırıq. İki dəfə yaşıdlarım arasında şəhər çempionu olmuşam. Əli isə respublika birinciliyinin gümüş medalçısıdır. Hə... Bir dəfə dörd günlük Lənkərana yarışa getmişdik, düz deyir. Yəqin o vaxt olub.

Yenə şəhəri gəzirik. Küçələrdə maşın azdır. Buralar şəhərin sakit, kimsəsiz yerləridir. Növbəti işıqforda dayanırıq. Bizdən qabaqda bir maşın var, musiqinin ritmi ilə oturdugum yerdə dingildəyirəm. Yaşıl işıq yanır, irəlindəki maşının arxası ilə sürəti artırmadan gedirik. Nadir gözlərini qarşıdakı maşına dikir. Məni dümsükləyir.

– Ora bax! – deyir.

Heç nə başa düşmürəm. Ümumiyyətlə, məndə belə xasiyyət var, gec çatır.

– Hara? – soruşuram.

– Qabaqdakı maşının baqajına bax.

Baxıram. Doğrudan ha, bu nədir belə? Elə bil yük yerində qoyun var. Yadımdadır. Bir dəfə zavxoz Ziyad Qurban bayramında iki dənə qoçun əl-qolunu bağlayıb gətirmişdi. Heyvanlar yük yerini döyəcləyib, əzmışdilər. Hansısa hacı uşaq evinə hədiyyə etmişdi o qoçları. O gün nahara da, axşam yeməyinə də aş yemişdik. Aş qaralı aş...

Yox, nədirsə, az qalır yük yerini dağıtsın.

– Bəlkə qoyun aparırlar? – Ürəyimdən keçəni niyə gizlədim ki?

– Bəlkə də... Təki ikiayaqlı qurbanlıq qoyun olmasın... – Nadir eyhamla danışır.

Bu vaxt qarşıdakı maşın qəfil dayanır. Nadir əyləci basır. Az qalır qarşıdakı maşına dəyək. Bir nəfər yekəpər adam tez maşından düşüb, yük yerinə yaxınlaşır, yük yerini açarlarla bağlayır. Faraların işığında adamın sifəti alışib-yanır. Ani olaraq bizə baxır. Təzədən maşına minib uzaqlaşır. Biz də tərpənirik. Artıq aramızdakı məsafə çoxalıb. Hiss olunur ki, qarşıdakı maşın harasa tələsir.

– Qaqaş, orda adam var, – deyirəm.

– Məncə də, qaqaş. – Nadir mənimlə razılaşır. – Heç o qaqaş da düz adama oxşamırdı.

Biz onları görürük. Dönmə işıqlarını sağa yandırsalar da, qəfildən yolayrıcını kəsib, sola burulur, sürətlə uzaqlaşır. Nadir növbəti işıqforda dayanıb, mənə baxır:

– Hə?

– Bilmirəm, – çiynimi çəkirəm.

Arxadan signal səsləri eşidilir. Bayaقدan bəri arxamızca gələn birçə maşın belə yox idi, indi onlarla maşın signalı bir-birinə qarışır.

* * *

Gecədir. Rənanın maşınını təmir edən usta hələ də işləyir. Əli də onun yanındadır. Usta radiatoru tam təmir edib işini başa çatdırır. Hamı dağılışıb gedib. Bayırda, qarovulçu damında yaşı altmışı haqlamış Bəhram kişi özünə çay dəmləyir. Əli narahatdır, bayaقدan növbə ilə gah Nadirin, gah da mənim nömrəmi yığır, hər iki telefona operator cavab verir: “Telefon ya söndürülüb, ya da əhatə dairəsi xaricindədir.”

Bəhram kişi ucuz siqaretdən birini müştüyə keçirib alışıdır. Anqarın girişində dayanıb içəri baxır. Usta əllərinin yağını silə-silə Əliyə:

– Maşını xodda, görək axıdıb-eləmir, – deyir.

Əli sükan arxasına keçib, mühərriki işə salır. Usta açıq kapotdan diqqətlə mühərrik yerinə baxır. Əli salonda Rənanın ətrini hiss edir.

– Əla! Problem yoxdur. İstəyirsən sexdən çıxart... – usta deyir. – Amma söndürmə, qoy işləsin, baxaq görək, birdən axıdan yeri olar.

Əli arxa-arxaya verərək, maşını sexdən çıxarır. Usta hələ də əski ilə əllərini silir. Əli mühərriki söndürməyib maşından enir.

– Əgər bir-iki saatlıq işi vardisa, niyə sabaha saxladın? – Əli maraqla xəbər alır.

Usta gülümsünür. Əskini alətlər olan dolabın üstünə atıb ovcuna yuyucu maye boşaldır. Əllərini yuya-yuya danışır:

– Əgər bir-iki saatlıq işi var desəydim, o qız başımın üstünü kəsdirib duracaqdı. Üstəlik, məni tələsdirəcəkdi. Mən də hirslənəcəkdim. İş tormozlanacaqdı. Qanım qaralacaqdı. Başımdan eləmək üçün dedim sabah gəlsin. Bir də əsas məsələ... – Usta əllərini təmiz dəsmala silərək, Əliyə baxır.

– Nə?

– Birdən radiatoru qoyandan sonra yenə axıdan yeri olsaydı, bax, onda qanım gedərdi. Bəzən elə hallar olur. Qız da ağzını Allah yolunda açıb boşaldacaqdı ürəyini. Görmədin necə həyasızlıq edirdi...

– Məncə, pis qıza oxşamırdı.

– Eh! Mən papanın o cür gül balalarını çox görmüşəm, – deyən usta paltarlarını dəyişmək üçün gedir.

Əli başını bulayaraq gülür. Gülə-gülə yenə mənim telefonuma zəng vurur. Operator bayaقدan bəri təkrar etdiyi sözləri növbəti dəfə nöqtəsinə, vergülünə toxunmadan üyüdüüb tökür.

Usta Əli ilə sağollaşır. Əli dəmir pillələrlə ikinci mərtəbədəki ofisə qalxır. Otağa keçib, divana uzanır. Komanda ilə televizoru işə salır.

* * *

Biz yük yerindəki “qurbanlıq qoyun”u taleyin ümidinə buraxa bilmirik. Hər kimdirsə, bəlkə elə Allah bizi gecənin o vaxtı şəhərin küçələrində avara-avara maşın sürərkən o yük yerindəki adam üçün göndərib?!

Dönmə işıqlarını sağa yandırır, sola dönmə maşını sezmək çətin olmur. Hələ də dönmə işıqları sağa dönməni göstərir və qaranlıqda diqqət çəkir. Görünür, maşındakı adamlar vacib bir işi tez-tələsik başa çatdırmaq istəyirlər.

Təqib etdiyimiz maşın “Koroğlu” metrosunun qarşısındakı prospekti sürətlə keçib aeroport yoluna çıxır. Hərəkətdə olan yüzlərlə maşının arasında təqib olunduqlarını hiss etmək ehtimalı sıfırdır. Yəqin artıq bizim varlığımızı da unudublar.

Nəhayət, hara getdikləri məlum olur. Gecə qaranlığında Buzovna qayalıqlarına tərəf yol alırlar. Bir qədər getdikdən sonra Nadir diqqət çəkməmək üçün faraları keçirir. Qaranlıqda irəlidəki maşının arxa işıqlarını tutub, hərəkət edirdik. Axır ki, dalda bir yerdə maşını saxlayırlar. İki nəfərdirlər. Biz də astaca maşından enirik. Bayaq yük yerini açarla bağlayan yekəpər oğlanın yanında bədənə ondan heç də geri qalmayan başqa biri də var. Xəlvətə çəkilib, qaranlıqda onların siluetlərini izləyirik. Yük yerini açır, “qurbanlıq qoyun”u çıxarırlar. Yanılmamış. Adam tərənəm, yəqin ölüb. Onu sürüyərək dənizə doğru aparırlar. Hərəsi “qurbanlıq qoyun”un bir qolundan yapışır, onu arxası üstə sürüyürlər. “Qurbanlıq qoyun”un dabanları torpağı eşdikcə, toz qalxır. Adam son dəfə ulduzla dolu səmanı, evlərdən süzülən işıqları görür. “Dəyərdimi?” Ürəyində özünə sual verir, amma cavab tapmağa acizdir. Kazım kimi biri çıxıb ortalığa onun dişi ilə, dırnağı ilə qurduğu işə sahib olmaq istəyir. Bu iş onun ailəsinin gələcək təminatıdır. O, bu işi oğlunun yaxşı yaşaması, nəvələrinin ehtiyac bilmədən böyüməsi üçün qurub. “Sonra nə olacaq? Kazım əl çəkən deyil! Lənətə gəlsin!”

Adam qəfildən əlimizdə iri ağac parçası, onları təqib etdiyimizi görür. Əvvəlcə qaranlıqdan sıyrılan cin-şeytan kimi görünürük onun gözüne. Nadir şəhadət barmağı ilə ona: “Sus!” işarəsi göstərir. Nəhayət, “qurbanlığı” aparan adamlar yorulur, dayanıb nəfəs dərmək istəyirlər. “Qurbanlığı” sərt qaya üstə buraxıb, özlərini sahmanlamağa hazırlaşanda bizi görürlər. Bayaqdan bəri hazır saxladığımız ağac parçaları təxminən eyni vaxtda onların başına enir. Mən yük yerini bağlamağa düşən yekəpəri, Nadir isə o biri adamı aşırır. Həyəcədən, kimsəsiz, qaranlıq sahilin xofundan var gücümüzlə adamları vururuq. Huşlarını itirirlər. Nadir tez “qurbanlığın” ağzını açır.

– Kimsən sən? – soruşur.

– Ölürem, – “qurbanlıq” deyir. Mən astmayam, dərman... kxxx... ha... ha...

Adam az qala şoka düşəcək. Tez onun əl-qolunu açıb öz maşınımıza tərəf aparırıq. Birtəhər maşının arxa oturacağında əyləşir, hər ehtimala qarşı mən də onun yanında otururam. Nadir maşını işə salır, sürətlə qaranlıq qayalıqdan uzaqlaşırıq.

Hava alması üçün arxa süşəni açıram. Adam acgözlüklə hava udur. Bir qədər özünə gələndən sonra:

– Sağ olun, uşaqlar! – çətinliklə danışır. – Siz olmasaydız, atacaqdılar məni dənizə. Sağ olun. Canımı sizə borcluyam.

İçim suallarla doludur. Yəqin elə Nadir də çox şey soruşub öyrənmək istəyir, amma heç nə xəbər almırıq. Bir qədər getdikdən, yenidən aeroport yoluna çıxdıqdan sonra “qurbanlıq” boğula-boğula:

– Qabağınıza aptek çıxsa, saxlayın. Cibimdə pul olmalıdır, – deyib, şalvarını eşələyir. – Əclaflar paltarımı dəyişib, pulqabımı götürüblər. – Yazıq-yazıq mənə baxır: – Mənə dərman ala bilərsiniz?

Başımı tərpədən: “Ala bilirik”, – deyirəm.

* * *

Bilirsiniz hansı vaxtlardır?! Hələ Daydayı yaxından tanımıram.

Daydayın qızı ruhi əsəb xəstəlikləri dispanserindən çıxdıqdan sonra birbaşa ata evinə qayıdır. Bura onun 21 il əvvəl sevdiyi adama qoşulub qaçdığı evdir. O, qoşulub qaçdığı vaxt Dayday Qubada olur. Mobil telefonların təzə çıxan vaxtıdır. Daydayın qızı ev telefonundan atasına zəng vurur:

– Mən gedirəm, – deyir. – Məni axtarma!

– İkinizi də öldürərəm! – Dayday hədə-qorxu gəlir. Qızının sevdiyi adamlarla evlənməsinə qəti razi deyil.

– Bilirəm, öldürmək sənin əlindən gəlir. Elə biz də bir yerdə ölmək üçün evdən qaçıyıq.

Qız atasının hədələrini eşitməmək üçün dəstəyi asır və səkkiz ildən sonra həyatı alt-üst olur.

Dayday öz qızını bağışlamayıb, bəlkə də ömrünün axırına qədər bağışlamaq fikri yoxdur. Amma bir gün bir nəfər onun bütün var-dövlətinə, işlərinə sahib çıxmalıdır, onun üçün qızına ehtiyacı var. Dayday, sadəcə, “bəlkələrə” ümid edir.

Gecədir. Dayday bir qədər əvvəl bizdən ayrılıb. Qızı uzun illərdən sonra ilk dəfədir yenidən dünyaya gəldiyi, böyüdüüyü həyəətə, onun yoxluğunda tikilmiş saraya gəlib. O, bu həyəti illər əvvəl bir gün sevdiyi adama qoşulub qaçaraq tərk etmişdi.

Qadın divanda oturub, gözlərini televizor ekranına dikib, amma heç nə görmür. Xəyalı başqa yerdədir. Həbsxanaya düşdüyü, oradan ruhi dispansərə keçdiyi gündən bəri bir sual bu qadını rahat buraxmır: “Onu öldürməyə bilərdim?” Amma cavab tapa bilmir. Əslində, cavab üçün əlli cür müxtəlif variant var, sadəcə, onu qane edəcək cavabı tapa bilmir.

– Sənin xoşladığın yeməyi bişirmişəm, – Raya yaxınlaşıb deyir. Masada iki nəfərlik süfrə açıb.

“Qulluqçu Raya indi bəzi məmurlardan daha təmiz azərbaycanca danışır.” Qadın televizor ekranından qulağına dolan səsləri eşitdikcə bu qənaətə gəlir.

– Yarpaq dolmasıdır. Nuş olsun! – Raya sözünü bitirib gözləyir.

– İştaham yoxdur, – qadın xəyallarından ayrılmaq istəmir. Bu vaxt Dayday ev paltarında, əllərini silərək gəlir. Dəsmalı ayaq üstə dayanıb gözləyən Rayaya verdikdən sonra süfrə arxasına keçir, oturur. İllərlə üzünü görmədiyi qızına baxmadan:

– Gəl, yaxın otur... – deyir. Qadın divandan qalxıb ona yaxınlaşır. Daydayın da iştahı yoxdur, bir qədər əvvəl bizim şərəfimizə verdiyi qonaqlıqda yeyib, amma qızına xətir bir-iki dolma yemək fikrindədir.

– Eşidirəm... – Qadın atasının yanında ayaq üstə dayanıb, onun çəngəllə dolma götürən əlinin hərəkətlərini izləyir.

– Otur, sözüm var sənə, – ağzına bir dolma atıb yeyərək danışır. Qadın oturur.

– Hə...
 – Gördüm onu, – ağzındakı tikəni udub qızına baxır.
 – Nəsə dedin? – qadının ürəyi şiddətlə döyünür.
 – Yox... – Fikirli-fikirli növbəti dolmanı ağzına salır. – Demək istəyirdim, sonra fikrimi dəyişdim. Dedim əvvəlcə sənnən məsləhətləşim.

Qadın fikrə gedir. Sifətinə xoş bir təbəssüm qonur. Dayday masa üstə olan telefonu götürüb ekranı açır. “Qalereya” bölməsini vərəqləyir, yaddaşda olan şəkillərdən birini seçib, qızına uzadır.

– Bax gör, tanıya bilirsən?

Qadın tez telefonu ondan alıb diqqətlə baxır. Şəkildəki adamı o dəqiqə tanıyır. Barmağını bir neçə nəfər olan fotodakı adamlardan biri üstə qoyub:

– Odur? – soruşur.

– Odur, – Dayday cavab verir. Qadın diqqətlə şəkli baxır. Yenə fikirləri bir-birinə qarışır. Gözləri önündə uzaq xatirələrdən boylan bir portret canlanır.

– Heç nə demə ona! – Xəyalı, ruhu başqa yerdə, sadəcə, bədəni burada, nifrət etdiyi atasının yanındadır. – Qoy sağ olub-olmadığımı bilməsin. Yəqin o da mənə nifrət eləyir...

Dayday udqunaraq ağzındakı tikəni udur. Çaşqınlıqla qızına baxır.

– Niyə nifrət eləməlidir sənə?

Qadın qəhərlənir.

– Mən yaxşı ana deyiləm.

Dayday qızının dediklərindən heç nə anlamır. Əllərini kağız dəsmalla silib su içir.

– Heç nə demə ona... Eşidirsən, heç nə... – sözünü bitirib qalxır, hələ də telefon ekranında donan şəkli baxır. Masadan uzaqlaşır. Dayday onun arxasınca səslənir.

– Görmək istəyirsən onu?

Qadın ayaq saxlayıb sevincək geri çevrilir:

– Hə! İstəyirəm! – gözləri gülür, amma o dəqiqə sifətindəki ifadə dəyişir. Kədərlənir. Üzündəki təbəssüm itir. – Yox... – Səsi titrəyir. – Lazım deyil...

– XI –

DÜŞMƏN QAZANILAN GECƏ

Gecədir. Əli çay içdikdən sonra həyətdə düşür. Qarovulçu Bəhram sexin həyətidə var-gəl edir. Əli maşının yük yerini açıb Nadirin çantasını götürür. Bu vaxt bayırdan səs eşidən Bəhram, qapını açıb bayıra boylanır, sonra tez darvazanı açır. Biz gəlirik. Nadirlə mən. Əli dayanıb bizə baxır. Tez maşından düşürəm.

– Hardaydız? Nə uzun çəkdi qonaqlıq? – soruşur.

Əks tərəfə keçib Lətifin maşından düşməyinə kömək edirəm. Nadir də özünü yetirir. Hələ ki, bir şey başa düşməyən Əli növbəti sualı verir: – Telefonları niyə söndürmüşdüz? – Maşından enən üçüncü adamı görəndə çaşır. – Bu kimdir?

Həyəcan, yorğunluq öz işini görüb, hətta Rənanın həyətdə gözümə girən maşını da mənə heç nə demir.

Lətfi anqara doğru aparırıq. Əli sualları mənə verir, amma yaxşı ki, Nadir var.

– Uzun söhbətdir, – Nadir deyir.

– Maşınla vurmusuz bunu?

– Gəl çıxmaq yuxarı, danışarıq!– Yenə Nadir danışır. Mənim danışmağa həvəsim və sözüm yoxdur.

Biz irəlidə, Əli isə arxada, dəmir pillələri qalxırıq. Bilirəm, belə qeyri-müəyyən susqunluq uzun sürə bilməz. İndi Əli partlayacaq.

– Ümid, mənənin danışmaq istəmirsən?

* * *

Əvvəlcə Malik özünə gəlir. Gözlərini açan kimi, başındakı kəskin ağrıdan ufuldayır. Ətrafda dolaşan avara itlərin qaraltısını görəndə əvvəlcə hürkür, sonra sakitləşir. Yanında hərəkətsiz qalmış Namikə baxır:

– Ölmüsən? – onu silkələyir. Əslində, Namikin ölməyini çox istəyərdi. Çünki bir az sonra Kazım hər şeydən xəbər tutacaq və işi yarıtmadıqlarına görə, analarını ağladacaq. Amma Namik ölsə, günahı onun üstünə yıxa bilər.

Namik tərپənir. Gözlərini açır, o dəqiqə uzanıb qaldığı yerdən sıçrayıb oturur.

– Kimiydi onlar? – deyərək, əlini başının arxasındakı ağrıyan yerə sürtür və barmaqları laxtalanmış qana bulaşır.

– Bilirəm. Qaranlıq idi, üzlərini görə bilmədim, – Malik qalxır.

– Yəqin Lətifin adamlarıdır. İzləyiblər bizi, – Namik də ayağa durur. – Bəs indi neyniyək? Şef bizim anamızı ağladacaq.

Yavaş-yavaş sahilədən uzaqlaşır maşını saxladıqları yola tərəf addımlayırlar. Bir neçə addım atdıqdan sonra Malik dayanır:

– Nicata xəbər vermək lazımdır! – tez şalvarın cibindən telefonu çıxarıb nömrə yığır. Namik əl atıb, onu dayandırır.

– Hələ zəng vurma! Gedək oturmaq maşında, yaxşı-yaxşı fikirləşək... Bilirsən şef bizi neyniyəcək?

– Bilirəm, dalımızı dağıdacaq! Nə olursa olsun, bunu Nicatdan gizlədə bilmərik. Heç olmasa öldürüb zibillikdə basdırmasın. Mütəlak xəbər verməliyik. – Malik fikirli-fikirli qaranlığın içi ilə yeriyir. Namikin sözləri onun da ağına batır. “Bəlkə deyək hər şey qurtardı? Soruşan olsa, deyək atdıq dənizə! Çətin ki, Lətif bu tezliklə üzə çıxar. Lap çıxsa da, deyərik kimsə xilas ələyib!” – Yox, mən bunu Nicatdan gizlədə bilmərəm.

– Gəl Lətif özümüzə axtaraq! – Maliki fikrindən daşındırmağa çalışır.

– Harda? Harda axtaracağıq Lətif?

Maşına çatıb otururlar. Malik açarı buran kimi cihazlar olan paneldəki saata baxır. Gecə 3:33-ü göstərir. Dörd saatdan artıq vaxt keçib. Adətən, saatda belə qoşa rəqəmlər görəndə, bunu yaxşı əlamət kimi yozurlar, amma indi belə deyil.

Malik başını sükanə dayayıb fikirləşir. Sonra dikəlir, yazıq-yazıq Namikə baxır.

* * *

Lətif ofisdəki divanda uzadıdır. Nadir dərman dolabından yod, pambıq, spirt, bint, yara bantı götürüb gəlir. Lətif astma olduğundan, ağzına fısılqaclı dərman fısıldadır, bir qədər normal nəfəs alır, amma onu çox əzişdiriblər, halı özündə deyil.

Nadir Lətifin yaralarına yod çəkəndə, barıt çəlləyinə dönüb hər an partamağa hazır olan Əli onun qolundan tutur. Başının işarəsi ilə Nadirə “bayıra çıx” deyir. Nadir mənə baxır:

– Sən pambığı spirtlə, yaraları təmizlə, gəlirəm, – deyib, Əlinin ardınca gedir.

Pillələri enib, anqara düşürlər. Burada təmirə saxlanılmış maşınlar var. Əli hirsə Nadirin çiyindən tutub onu divara dirəyir.

– Nadir, danışdıq axı, qurtardı belə işlər, – səsini qaldırır. – Qadan alım, niyə axı, niyə sən?! Niyə siz?! Sənin işin-gücün yoxdur? Adamları izləmək hardan çıxdı? Başınıza bir iş gəlsəydi...

Əli Nadirin yaxasını buraxır. Nadir heç nə demir. Bəli, Nadir Əliyə heç nə deyə bilməz. Əgər haqlı deyilsənsə, səhv etmisənsə, cavab qaytarmağa ixtiyarın yoxdur. Məhz bu qanunlara əməl edə bildiyimiz üçün hələ də bir yerdəyik.

Nadir susur. Səs eşidən Bəhram kişi onların yanından keçir və keçərkən diqqət çəkmək üçün sakitcə öskürür. Əli ona baxır:

– Natahat olma, Bəhram kişi, hər şey yaxşıdır, – deyir, sonra yenə Nadirə tərs-tərs baxır. – Bu gün çıxmısan ey, bu gün. Hələ bir sutka deyil azadlıqdasan.

– Qaqaş, bir dəyqə dayan da. Mən gördüm axı baqajda kimsə var. Qaqaş, bəlkə elə o baqajdakı sən idin, ya da, yaxşı bir oğlan...

– Nadir, sözü fırlatma... Yaxşı oğlan baqajda olmur Nadir, ya ayaq üstə olur, ya da qəbirdə...

– Başlama da...

– Zəng vurardın mənə. İkiniz də telefonları söndürürsüz, mənə burda hirsimdən divarları yeyirəm. Nəsə... İncimə məndən qaqaş, ancaq görürəm, sən normal adam kimi yaşamaq istəmirsən. Kimdir axı bu adam?! Kim?!

Bu vaxt pillələrin üstündə Lətif görünür. İki dəqiqəlik əllərini yumağa getmişəm, bu da çıxıb bayıra. Nadirlə Əliyə baxır.

– Mənə görə savaşımayın, – ağırlardan üz-gözünü turşudaraq, danışır. Ayaq üstə zorla dayanır. Özümü yetirirəm. Onun qolundan tuturam. Əli aşağıdan yuxarı mənə baxır:

– Apar onu otağa! – Əmrlə deyir. Bu səsin sahibi ilə mübahisə etməyin yeri yoxdur. Yavaşca Lətfi içəri aparıram.

Nadir Əlinin qoluna girib onu anqardan bayıra çıxarır. Bəhram kişi yaxınlıqda gəzişir. Nadir onun siqaret çəkdiyini görəndə:

– Kişi, mənə bir dənə siqaret ver, – deyir.

Bəhram kişi bir qədər yaxınlaşıb dayanır.

– Çəkənsən? – Soruşur.

– Yox, elə-belə, ürəyim istədi, – Nadir cavab verir.

– Vermirəm, – yaşlı qarovulçu sərt deyir, üzünü çevirib gedir.

– Düz eləyirsən! – Əli Nadirin çaşqınlığına son qoyur. – Heç vaxt buna siqaret vermə.

Əli ilə Nadir Daydayın bağışladığı maşına oturlar. Nadir Əlinin haqlı olduğunu bilir. Yolda bir qədər Lətfi danışdırıb, kim olduğunu az-çox öyrənmişik.

– Daydaya zəng vurub, çağıracağam bura. Ondan məsləhət alırıq. Narahat olma.

* * *

Üstünə nazik bir adyal atıb, uzanıb. Divarda quraşdırılmış televizorda film gedir, divanın yanındakı kətil üstə mobil telefon və televizor komandası var.

Telefonun ekranı işıqlanıb qaralır. Üstünə nazik adyal atmış adam əl atıb telefonu götürür, ekrana baxır, sonra əl atıb komandanı götürərək televizorun səsinə kəsir. Barmağını telefonun ekranına toxundurduqdan sonra cavab verir.

– Hə... Qurtardı söhbət? – Telefonda danışılanları dinləyir və birdən dəli kimi uzandığı yerdən sıçrayır. – Nə? Əəə gij..., nə danışırısan? Əəə, şef xəbər tutsa, bilirsən neyniyər? Dalımıza ağac soxar ey, ağac! Ayy blət... Hardasız siz? Gedin anbara, gəlirəm.

Hə... Bu, Nicatdır. Kazımın sağ əli. Və dediklərində qətiyyənlə yanılır. Kazım bu məsələdən xəbər tutsa, Nicat da cəzasız qalmayacaq, çünki belə məsələlərə cavabdeh olur.

* * *

Yaraları sarınmış, dərmandan sonra bir qədər özünə gəlmiş Lətif divanda oturub oğlu ilə danışır.

– Narahat olma, oğlum, yaxşıyam. Hər şey yaxşıdır... Heç kəsə heç nə demə... Oldu... Əlaqə saxlayırıq... – Lətif telefonu Nadirə qaytarır. Qarşı kresloda oturub çay içən Dayday Lətifin danışdığı qurtarmasını gözləyir.

– Dediyim kimi, anan namaz üstəmiş. Əgər bu uşaqlar görməsəydi, indi balıqlar didirdirdi səni, – deyən Dayday armudu stəkanı nəlbəkiyə qoyur.

Lətif razılıqla Nadirə, sonra mənə baxır.

– Sağ olsunlar, Xızır kimi çatdırdılar özlərini. Allah saxlasın!

– Allah saxlasın ey, nə deyirəm... Ancaq bilirsən bu uşaqlar sənə kömək etməklə özlərini zibilə salıblar?!

Lətif başını tərpətməklə vəziyyəti başa düşdüyünü bildirir.

– Həyatımı onlara borcluyam! – Lətif ağır-ağır dillənir.

– Sənin həyatın bu uşaqlara lazım deyil, – Dayday sərt danışır. – Ancaq indi neynirsən elə, bu uşaqları saldığın zibildən çıxart.

Lətif ümidlə Daydaya baxır.

– Necə? Təklifin nədir?

– Burda nə var ki? – Dayday bir qurtum çay içib bizə baxır. Hamımız susur, gərginlik, amma Əli özünə ümumiyyətlə yer tapa bilmir. – Ya Kazımın istədiyini verməlisən ona. Ya da...

– Ya da nə? – Lətif həyəcanlıdır.

– Ya da Kazımı öldürməlisən ki, bu söhbət birdəfəlik bağlansın!

Lətif susur. Araya üzücü sükut çökür. Hiss edirəm, ürəyim şiddətlə döyünür, az qalır ağzımdan çıxıb yerə düşsün. Nadirə baxıram. Nadir gözlərini Daydayın ağzına dikib. Bu vaxt Əlinin xırıltı səsi məni özümə qaytarır.

– Üçüncü yol da var, – sakitcə deyir.

– Nə yol? – Lətif bu dəfə diqqətlə Əliyə baxır. Hamımız Əlinin nə deyəcəyini gözləyirik.

– Ya da... – asta-asta, tələsmədən danışdığından səbrimiz tarıma çəkilir. – Ya da çıx get Bakıdan. Uzağa get, amma heç kəsin gözüne görünmə. Heç kəsin!

* * *

Bura Kazımın qanunsuz işlərinə şahidlik edən anbardır. Bu saatlarda Kazım özünə vurduğu insulinin təsirindən rahat-rahat yatır. Baş verənlərdən xəbəri yoxdur. Kazıma məxsus anbarda isə...

Maliklə Namik ayaq üstə, sakit dayanıblar. Nicat var-gəl edir, qəfil ayaq saxlayıb, yumruqla Malikin ağzının üstünə vurur. Malik istəsə Nicatı bir zərbəyə aşırar, amma olmaz! Bu, onun vəziyyətini daha da ağırlaşdırar. Bu dəqiqə ona da, Namikə də kömək edə biləcək yeganə adam Nicatdır.

Nicatın yumruğundan Malik silkələnir, əli ilə çənəsini tutub başını aşağı salır. Nicat Namikin yaxasından yapışib onun gözlərinin içinə baxır.

– Üç gün! – Çığırır. – Üç gün vaxt verirəm sizə... Lətifin ya ölüsünü, ya da dirisini tapın mənə.

– Nicat, qəfil çıxdılar, – Namik udqunaraq danışır. – Lətifin adamlarıdır. İzimizə düşüb, izləyiblər bizi.

– İş görürsüz, ancaq g..ünüzdən xəbəriniz olmur!

Malik fikirli-fikirli Nicatla Namikə baxır. Nəsə xatırlamağa çalışır. Qaranlıq qayalıqda ani olaraq gördüyü adamları – yeni bizi yaddaşında canlandırmaq istəyir. Əlini sakitcə hələ də Namikin yaxasından yapışmış Nicatın çiyninə toxundurur.

– Nə?! – Nicat ona baxmadan çığırır.

– Mən onların kim olduğunu bilirəm, – qətiyyətlə deyir.

– Kim?! – Nicat Namikin yaxasını buraxıb, Malikin gözlərinin içinə baxır.

– Lətif baqajı tēpikləyirdi. Dedim birdən baqaj açılar, arxada maşınlar vardı, yolda düşüb baqajı açarla da bağladım. Arxada “Tayota” dayanmışdı. Qara “Tayota”. Təzə maşın idi... Lətifin adamları olacaq.

– “Tayota”nın nömrəsi?

– Baxmadım... Onda ağılıma gəlmədi nömrəyə baxım, ancaq oğlanı görsəm, o dəqiqə tanıyaram. Qaqaş düz gözlərimin içinə baxdı.

Nicat fikrə gedir. Malik yenə nəsə xatırlamağa çalışır. Bu vaxt Namik ürəklənib:

– Nicat, orda kamera var. Kameradan maşının nömrəsini öyrənmək olar, – deyir.

– Gedib polisə nə deyəcəksən, maşının nömrəsini öyrənmək üçün? Deyəcəksən Lətif öldürməyə aparırdım, arxadakı maşında gələnələr başımıza paya vurub, əlimizdən aldılar? – Nicat əsəbi danışır.

– Yox... Bəhanə tapmağa nə var? Deyərəm filan saatda, filan küçədə arxamızca gələn maşın, təbii ki, “Jiqui”dən-zaddan deyərəm, iki tin sonra arxadan bizi vurub qaçdı. Qabaqda kamera yoxdur, ona görə də arxadakı kamera-ya baxmaq lazımdır, bəlkə düşüb...

Nicat bir qədər sakitləşsə də, hələ ki, tez-tez nəfəs alıb-verir. Elə bil iki-üç kilometr yol qaçıb, indi də tēngnəfəsdir.

– Olsun! – Başı ilə razılıq edir. – Qoy siz deyən olsun. Ancaq sizə yatmaq yoxdur! Girin yerin deşiyinə, Lətif tapın, gətirin bura! Bu dəfə onu özüm nakazət eləyəcəyəm! Eşitdiz? Özüm! – Nicat son sözünü deyəndə bağırıstısından boynundakı damarlar şişir.

(Ardı var)

♦ P o e z i y a

Əşrəf VEYSƏLLİ

SÖZÜN QƏLƏBƏSİ

Vətən, təbrik edirəm, təbrik edirəm səni,
Qəlbindəki duyğunun, hissin qələbəsidir.
Susmuş bulaqlarında hərarətin, hənirin,
Sönmüş ocaqlarında közün qələbəsidir.

Yurdu bizə əmanət qoyub babalarımız,
Çox qanları su ilə yuyub babalarımız.
"Səbr Allahın adıdır" deyib babalarımız,
Otuz illik həsrətin dözümlü qələbəsidir.

Nə yaxşı! – gördüklərim nə yuxudur, nə rəya,
Günəş də gülümsəyir nurunu yaya-yaya.
Bu işıqlı dünyaya, yaraşıqlı dünyaya
Zülmətlərdən boylanın gözün qələbəsidir.

Büllur kimi suları dərələrdə lillənən,
İstəkləri gül açan, arzuları dillənən,
Əngin səmalarında bayrağımız yellənən
Ərgünəşin, Murovun, Kirsin qələbəsidir.

"Heyratı"nın sədası öz dünyamdan qoparır,
Bu yaşımda məni də "Cəngi" cəngə aparır.
Tarzənin sinəsində tar da tufan qoparır,
Aşığın köksündəki sazın qələbəsidir.

Biz Vətənə can demir, canı qurban deyirik,
Yüzillik düşməninə 44 günə əyirik!
Bu şanlı qələbəmiz şər üstündə xeyirin,
Sərt qışın üzərində yazın qələbəsidir.

Vurğunuyuq burdakı hər döngənin, guşənin,
Başına dolanarıq bizi başa düşənin.
Xocalının, Ağdamın, Xocavəndin, Şuşanın,
İntiqamın, qisasın, hirsin qələbəsidir.

Aynasından ay, ulduz asılan körpələrin,
Oyuncaq dünyaları pozulan körpələrin,
Taleyinə şəhidlik yazılan körpələrin,
Yelləncəkdə yellənən qızın qələbəsidir.

Hamı zəfər eşqində, qələbə həvəsində,
Od yağır komandirin "Atəş! Atəş!" səсindən...
Bu da igid əsgərin döyüş salnaməsində
Qızıl hərflə yazılan qızıl qələbəsidir.

Öz fərmanı olurmuş hər vaxtın, hər zamanın,
Möcüzəsi var imiş Şuşamızda dumanın.
Dilinə qurban olum Ali Baş Komandanın,
Cəsarət meydanında sözün qələbəsidir!

17 noyabr 2020-ci il

SƏN QALİB GƏLƏCƏKSƏN

Cüssəndə can oyanır, canında qan oyanır,
Köksündə illər ilə yatmış vulkan oyanır.
Talış, ləzgi, avar, türk..., Azərbaycan oyanır,
Vətən, gözlərin aydın,
Gözlərin aydın, Vətən!
Ürəyimə dammışdı: sən qalib gələcəksən!

Uca saxla başını, əymə daha qəddini,
Qoymarıq qanlı düşmən bir də aş a həddini.
Kırpıqla qoruyarıq göz adlı sərhədini,
Vətən, gözlərin aydın,
Gözlərin aydın, Vətən!
Bu müzəffər yürüşdə sən qalib gələcəksən!

Biz Vətən savaşında hamımız mücahidik,
Hərəmiş yüz əsgərik, hərəmiş yüz igidik,
Qalırıqsa - qaziyik, ölürüksə - şəhidik.
Vətən, gözlərin aydın,

Gözlərin aydın, Vətən!
Bu duruşla, yerişlə sən qalib gələcəksən!

Sənin işin haqq işi, savaşın haqq savaşı,
Babalardan əmanət doğma torpaq savaşı,
Əldə bayraq savaşı, başda papaq savaşı.
Vətən, gözlərin aydın!
Gözlərin aydın, Vətən!
Bu mübarək savaşda sən qalib gələcəksən!

Bayrağını öpməyə qalxıb Savalan gəlir,
Üstünə gül səpməyə Mil gəlir, Muğan gəlir,
Burdan İlham Əliyev, ordan Ərdoğan gəlir,
Vətən, gözlərin aydın,
Gözlərin aydın, Vətən!
Bundan belə hər işdə sən qalib gələcəksən,
Sən qalib gələcəksən!!!

MƏN OLMAYAN VAXTLARI

Mənim gülüm,
məndə məni neyniyər
Ürəyimin sən olmayan vaxtları?
Aşiq olan təndə canı neyniyər
Cananının can almayan vaxtları.

Tellərini xəyalımda hörərdim,
Kədərini küləklərə verərdim.
Dünya boyda bir gözəllik görərdim
Gözlərimi çən almayan vaxtları.

Mənzilinə haçan çatar bu gəmi,
Tufan qopsa harda yatar bu gəmi?
Gözlərimdə lövbər atar bu gəmi,
"Yanalma"ya yan almayan vaxtları.

Sərt tikanlar qanadını qanadar,
Kol özü də yaşamağa can atar...
Zilğa quşlar yem istəyər anadan
Dimdiyində dən olmayan vaxtları.

Kimə gərək bu əyyamlar, o çağlar,
Odumuzdan od almırsa ocaqlar?!
Dünya qoca!.. -
Neyləyəcək uşaqlar

Sən olmayan,
mən olmayan vaxtları?!

02.05.2020

SƏSLƏYİR MƏNİ

Ömrümün ağacında qocalıq meyvələri,
Budaqları üstümə əyir, - səsləyir məni.
Dəydikcə şirinləşir, yetişdikcə ballaşır,
Günlərimi meyvətək yeyir, - səsləyir məni.

Ah! - Bu necə yağıdır? - görən yoxdu tüstümü,
Ölsəm bu qaranlıqda, kim örtəcək üstümü?
Heykəltəraş taleyim dərddən yonur büstümü,
Üstümə şər gəlirsə, xeyir səsləyir məni.

Hardasınız a dostlar, gözümlə sizə tamarzı,
Əl axtaran əllərim əlinizə tamarzı.
Qələm kağıza həsrət, kağız sözə tamarzı,
Bir nazəndə gözəl qız - şeir səsləyir məni.

Dünya köhnə dünyadır, dərdləri təzə-təzə,
Bir də haçan yuyunar, haçan çıxar təmizə?!
Bir göyərçin balası qonub pəncərəmizə,
Dimdiyiylə şüşəni döyür, .. -
səsləyir məni.

18 aprel 2020-ci il

SÖZ DƏ SÖZƏ BAXMAZ...

Tanrım, qurban olum!
Lal olmuşam, lal,
Çarmıxa çəkmisən dilimdən məni.
Alırsan canımı, birdəfəlik al,
Niyə öldürürsən zülümünən məni?

Sükut dəryasında batıb qalmışam,
Bir saman çöpündən tutub qalmışam.
Özüm öz içimdə yatıb qalmışam,
Xəbərim olmayıb çölümdən mənim.

Coşsaydım bir dəli sel idim orda,
Yumruğa dönəcək əl idim orda.
Qolumdan tutsalar, el idim orda,
Əcəb ayırdılar elimdən məni.

Üzünü üzümdən döndərən çayım,
Sözünü yellərlə göndərən çayım,
Səni qorumadım , "Köndələn çayım",
Sən niyə qorudun ölümdən məni?!

Bulaqlar - cənnətin mənzərəsiydi,
Dirilik suyuydu, can şirəsiydi...
Orda "cahargah" mənsuriyyəsiydim,
Qırıb tulladılar zilimdən məni.

Canımı canana qurban bilərdim,
Dərdimi oduma yanan bilərdi.
Göstərən olsaydı, anam bilərdi,
Anam tanıyardı külümdən məni.

Söz də sözə baxmaz,
sözümdən çıxar,
Canım gildir-gildir gözümdən çıxar.
Özüm qisasını özümdən çıxar,
Alsa,..
Tanrım alar əlimdən məni.

05.04.2020

DÜNYA DÖNÜB EVİN OLAR

Bu da bizim əsrimizin
təzə serial kinosu.
Bu da "evdəqal" əsəri,
bu da "evdəqal" kinosu.

Gözəl dünya saxta, süni
görüşlərdən təmizlənilir.
Bu yalançı "əlvərmə" dən,
Öpüşlərdən təmizlənilir.

Baxa-baxa bu seriala
ömrü-günü verər yola.
Oxuduqca bu əsəri,
adam bir az insan olar.

Bilər - ömrün
şirin barı
öz eşqinin barı imiş.
Dünyanın ən gözəl qızı
evindəki qarı imiş.

Gözlərində dan sökülər,
qəlbində qalmaqal düşər.
Sağolmamış "korona"ya
buna görə sağ ol düşər...

Nə bu "covid-19"-dan,
Nə də spirtdən öləsən.
"Korona"dan ölməyəsən,
öləndə dərddən öləsən...
İntizarla gözlədiyin
o gün bir gün gəlib çıxar. -
Dünya dönüb evin olar.
Öz evindən çıxmaz adam,
çixsa...
birdəfəlik çıxar.

03.04.2020

DARTINIR

Bəşərin başının üstünə yenə
Fəlakət can atır, qovğa dartınır.
Harda dəniz varsa, sahillərinə
Qasırga şığıyır, dalğa dartınır.

Gözüm - dan yerinin sökülən yeri,
Yerim - ayaqların çəkilən yeri.
Qəlbim - sevgimizin su gələn yeri,
Eşqimiz o köhnə arxa dartınır.

Hər kolun dibindən qalxır əzrayıl,
Canda qorxu varsa, qorxu - əzrayıl.
Nə iti fırladır çarxı əzrayıl,
Yoxsa dünya özü çarxa dartınır.

Mənimsə gicişir dişim doxsana,
Görək düşəcəkmə işim doxsana.
Uzaqdan əl edir yaşım doxsana,
Eşqim otuz beşə, qırxa dartınır.

Daraşılı İrana, Turana virus,
Çaylağa, yaylağa, arana virus...
Bu VƏTƏN!,
bu da ki " koronavirus" -
Qızılquş üstünə qarğa dartınır.

27.03.2020

YERALTI QATARLAR

Mən də ayrılaram Kürdən, Arazdan,
Ömrün zirvəsindən enib gedərəm.
Yerüstü qatardan düşüb bir azdan,
Yeraltı qatara minib gedərəm.

Yuya bilərəmmi günahlarımı,
Görən necə bitər bu səfər, bu yol?
Bir səs cırmaqlayar qulaqlarımı: -
"Qapılar bağlanır, ...ehtiyatlı ol!"

18.03.2020

ÜZ-ÜZƏ GƏLMİŞİK...

Ay sözü gerçəyim, məni bağışla, -
O gün bu dünyanın yalan günüydü.
Bütün çiçəklərin, bütün güllərin,
Bütün çəmənlərin solan günüydü.

Yağırdı sinəmə qəm löyün-löyün,
Bağrımın başında dərd düyün-düyün...
Əgər inanmırsan, günü də deyim,
Deyim filan ayın filan günüydü.

Gözüm çox yamanı, yaxşını görüb,
Ömrün payızını, qışını görüb...
O gün - əzrayılın işini görüb,
Üzümə qımışıb, gülən günüydü.

Külli kainatın dağılan, uçan,
Ürəyi min yerdən sızlayan, sancan,
Düzlərin ayağım altından qaçan,
Dağların üstümə gələn günüydü.

Onsuz bircə gün də gün görməmişəm,
Dolub gözlərimə çən, - görməmişəm.
Üz-üzə gəlmişik... mən görməmişəm,
Bağışla, -
Anamın ölən günüydü.

14 mart 2020-ci il

GÖZÜMLƏ ÇƏKDİYİM ŞƏKİLLƏR

Sınaq məktəbiydi xeyir də, şər də,
İnsanlar mehriban yaşayardılar.

Uzaqdan baxanda ermənilər də
Adam balasına oxşaydılar.

Sevgilə döyünər ürəklərimiz,
Ömrün ən mübarək çağıydı orda.
Gah "Qaya Bulaq"dı görüş yerimiz,
Gah da ki "Dodanın bağı"ydı orda.

Gəlişin əridər həsrət buzunu,
Alışıb yanardım bulaq başında.
Qınayan olmasa, ömrüm uzun
Heykələ dönərdim bulaq başında...

İllər uçub getdi.., illər qanadlı,
Dözülməz olubdur dözümlü dünyam.
Bir az Şahnisəli, bir az Cavadlı,
Bir az da Əzizli, Kazımlı dünyam...

Ömrümüz bir köhnə nağıla döndü,
Bir zaman necə də təzə-tər idi.
Hər ötən ilimiz bir kino lenti,
Günlərimiz rəngli şəkillər idi.

Əriyib dibinə çökən gözlərim
Fikrimi dumanlı dağlara çəkir.
O rəngli şəkillər çəkən gözlərim
İndi gördüyünü ağ-qara çəkir...

Şam kimi əridi ömrün illəri..,
Şirin xəyallardan qopa bilmirəm.
Gözlərim çəkdiyi o şəkilləri
Hara qoymuşamsa, tapa bilmirəm.

11.03.2020

Şövkət Zərin HOROVLU

ZİNDAN OLAB

Sevdiyim bu səhər sıxır canımı,
Əllərim qoynumda, gözlərim dolub.
Gələ-nə-gedənə açılmır qapım,
Öz evim özümə bir zindan olub.

Həyat sükutdadır, ölüm danışır,
Qılinc onunkudur, boyun insanın.
Gələ-n bu bəlanın sirri açılmır,
Axırına çıxır bu “oyun” insanın.

Üstümüzü kəsib sərt qadağalar,
“Evdə qal” deməklə işimiz aşmır.
Dənizə, şəhərə, kəndə qadağa,
Ürək fəryad edir, havam çatışmır.

Arzu da, istək də tamın itirib,
Sabaha ümitsiz qalıb çoxusu.
Elə bil meydanda yarışa girib
Yaşamaq həvəsi, ölüm qorxusu.

Aralı qaçırıq, gəzirik xoflu,
Xəbər tuta bilmir övlad anadan.
Hindlilərşayağı salamlışıq
Hərdən ara-sıra uzaqdan, yandan.

Toxun da acdan heç xəbəri yoxdur,
Solğun baxışlardan ehtiyac yağır.
İnsan öz nəfsindən kənara çıxıb,
Tanrım, bəndəni öz yoluna çağır.

Yuxum yol getməyir gecə mənimlə,
Səhəri gözümlə aşıb gedirəm.
Çəkilib hər yandan insan ayağı,
Bağa qapılardan qaçıb gedirəm.

Sevdiyim bu səhər sıxır canımı,
Əllərim qoynumda gözlərim dolub.
Gələ-nə-gedənə açılmır qapım,
Öz evim özümə bir zindan olub.

3 iyul 2020

PAYIZ FƏSLİNƏ

Bu gecə nə yaman uzun gecədi? –
Yuxum da gözümdə çəkilib dara.
Bu gecə elə bil ozan gecədi,
Dərdimi oxuyur qaranlıqlara.

Sükutu könlümü üşüdür necə,
Sanki xəzan döyüb – Xəzan könlümü.
Vaxt da talançıtək sökülür gizlicə
Bəxtə ayrılıqlar yazan könlümü.

İntizar gecəsi uzun olurmuş,
Yol çəkən gözlərim qubar bağlayır.
İçimin xatirə məzarlığında
Hıçqırır, bir qərib həsrət ağlayır.

İndi mən yaralı torpaq kimiyəm,
Ömür, sən ta ümid bağlama mənə.
Budaqda sonuncu yarpaq kimiyəm,
Taleyim yazılıb payız fəslinə.

Bu gecə nə yaman uzun gecədi? –
Yuxum da gözümdən çəkilib dara.
Bu gecə elə bil ozan gecədi,
Dərdimi oxuyur qaranlıqlara.

2017

TƏNHALIĞIN ƏLİNDƏN

Bu gün yenə qalmışam
Tənhalığın əlində,
Günahlarım kiritmir,
Yaxın gəlmir ölüm də.
Özüm də baş açmıram
Axı kiməm, nəçiyəm.
Şil-küt olmuş ömürdən
İndi nə istəyirəm.

Əzabıma çevrilir
Gündəlik təsəllilər,
Daha tanımır məni
Uzaqda qalan illər.
Məğlub olmuş orduya
bənzəyir fikirlərim,
Torpağın ağrısı ilə
Yoğrulur şeirlərim.
İçimin boşluğunu
işğal eləyib dərd-qəm.
Ürəyin ağrısını
Yaza bilmir ta qələm
Əl açıram göylərə.
Tanrı uca, taxt uzaq,
Taleyin yollarına
Qar ələnib, bəxt uzaq.

Elə bil ki azmışam
Qəriblər adasında,
Sərgərdanam özümlə
Özümün arasında.
Yorğun yolçular kimi
Çəkirəm karvanımı
Tənha bir baş daşım da
Görürəm ünvanımı.

İki əlli tutmuşam
Ölümün ətəyindən,
Ölüm də almır məni
Tənhalığın əlindən.

Yanvar 2020

PAYIZLA GƏLƏN QIZ

*İkinci Cahan savaşı təzəcə qurtarmışdı.
Məktəbə getməyə nə təzə paltarım, nə də
kitab-dəftərim vardı. Anam yeganə toyuğu-
muzı satıb mənə dəftər-qələm almışdı.*

Bu payız xəyalım çaşdı elə bil,
Uzaq uşaqlığım qəfil kövrəldi.
Axı, nə vaxt-vədə qırx yeddinci il,
Nə payız mən görən payız deyildi.

O payız hər b dilli, dava hökmlü,
Dərddən, ehtiyacdən libas geymişdi.
Sevinsiz illərim boynubükülü,
Payıza qoşulub necə gəlmişdi?

Köhnə nisgil mənə tanış gəlirdi,
Fikrim dumanlandı, qarışdı halım.
Doğma məktəb yolu qalxıb gedirdi
Mənim altı yaşlı kövrək xəyalım.

Onun ayağında isti çəkməsi,
Nə çiyində dəri çantası vardı.
Gözündə aclığın sarı kölgəsi,
İçində həvəssiz dünyası vardı.

Dizədek batmışdı suya, palçığa,
Əlində bir dəftər, kirpiyində nəm.
Baxmırdı canına dolan soyuğa,
İlk dəfə məktəbə qoyurdu qədəm.

Ana yüyürürdü əlində şalı –
Balası bir hovur isinsin deyə.
Gedirdi elə bil başı havalı,
Onun körpə qəlbi sevinsin deyə.

Gümanı gələni çəkib satmışdı –
Nişan üzüyünü, cehiz gəbəsin.
Qara dava gəlib sona çatmışdı,
Getsin o illəri, bir də gəlməsin.

Ömrün ahıl çağ, ürək də küsgün,
O nisgil içimdə bağlayıb qübar.
Niyə bilməmişəm payızla bir gün
Uzaq xatirənin qayıtmağı var?

Bu görüş qəlbimi sıxdı o ki var,
Üz-gözüm batmışdı çisəyə-çənə.
Gördüm ki, əynində bir nimdaş paltar,
Payızla gələn qız oxşayır mənə.

ŞƏHİDLİK ZİRVƏSİNDƏ

Bu gecə yuxum yenə
gözümdən düşdü,
Qan rəngli ağrılarım
yanağımdan sürüşdü.
Bu bahara qəfil qar yağdı,
Adam-adam üşüdü ümidlər,
Səbrimi qanatdı Lələtəpədən gələn
qanqırmızı xəbərlər.
Baharın yaşıl çağında
Buz bağladı sanki yollar, irizlər.
Qərənfil-qərənfil qızardı
dərələr, düzlər,
Üşüdü gecələr-gündüzlər.
Oğullar ürəklərində
Vətən sevgisi,
Dillərində zəfər türküsi
Çiçək-çiçək,
Qönçə-qönçə,
Ləçək-ləçək
Töküldülər Lələtəpədə,
Qeyrət-qeyrət əkildilər
Lələtəpədə.
Üçrəngli bayraq əllərində
Dincəldilər Şəhidlik zirvəsində.

2016

ƏLVIDA ƏVƏZİ

Daha məclislərdə yerim üşüyür,
Qərrib nəğmələri oxudum, yetər.
Bu qatar ta gedir üzü təkliyə,
Bir az yolu qalıb mənzilə qədər.

Qatar öz yoluyla çıxıb gedəcək,
Vaxt geriye dönüb baxmaz, onu bil.
Çox da ki, bu axır dayanacaqdı,
Gedən qatar, axı, sonuncu deyil.

Tələsmə, ay ömür, çatarıq biz də,
Yerə bağlı ruhum göydə süzəcəkdir.
Payız ömrümüzün, yəqin, yerində
Yaz çağı təzəsi pöhrələndəcəkdir.

Üzü vətən sarı bir ağız oxu,
Sonuncu nəğməni saxlama, ürək.
Bir az azadlığa, bir az təkliyə,
Səhnədən əliboş getməyə gərək.

Ay meşə, ay ağac, yaxın gəlin bir,
Bəlkə bundan belə heç görüşmədik.
Tez dolun sinəmə, dəli küləklər,
Bu yaz bəlkə sizlə ta öpüşmədik.

Nəğməniniz dururmu, sözlü bulaqlar?
Oxuyun, həsrətin gözləri dolsun.
Sən də bir az kövrəl, ay əlçim bulud,
Göz yaşın əlvida əvəzi olsun.

2017

TANIDIM SƏNİ, TƏKLİYİM

Təklirim, salam! Salam!
Gecələr yuxumu oğurlamağından,
Zamanı,
Vaxtı,
Otağımı,
Sükutun özünü də
Sükutda dondurmağından
Tanıdım səni.
Yolun keçir şeirlərimin
Gizli hıçqırıqlarından,
Yaddaşı üşüyən arzulardan,
Kəndir halqalardan,
İnsan-insan intiharlardan,
Bilmirəm, daha haralardan, haralardan.
Telefonun batan səsindən,
Evimin soyuq nəfəsindən,
Göz yaşlarımla üzümdən süzülən
həsrətin əksini
Divarların buz üzündən asmağından,
pəncərənin şüşəsindən
qəmli baxmağından,
bir otaq darıxmağından,
ömrümlə qoşa, misra-misra

şeir-şeir qocalmağından
tanıdım səni təkliyim!

2018 noyabr

UZAQLAŞIRSAN

Yenə də payıza süzdüm gözümlü,
Yenə xəyalımda sən dolaşırsan.
Gümana düşürəm payız gələndə,
Sən duman içində uzaqlaşırsan.

Qəlbimtək tutulub yenə göy üzü,
Göyləri çiynində saxlayır payız.
Sənsizlik içimdə elə hönkürür,
Qəfildən diksinib ağlayır payız.

Dedin harda olsan, mən orda varam,
Əlini uzatsan, əlimə çatar.
Özümlü qoymağa bir yer tapmıram,
Qayıt gəl, məni də özünlə apar.

Canımda azacıq dəyanət qalıb,
Neynim, bu gen dünya dar gəlir mənə.
Xəyanət etmişəm özüm-özümə,
Sənsiz yaşamağım ar gəlir mənə.

İçimdə bir ömür payız yaşayır,
Kırpıqlarım nəmndi yenə bu gecə.
Qaranlıq da qırıq talelər kimi,
Sükutu kamına çəkib səssizcə.

Daha bu ömrümü tanımır heç kəs,
Yaxşı ki, oxşarı payız var idi.
Arayıb-axtarıb, bircə deyən yox:
– Nə vaxtsa sevdalı bir qız var idi.

Bu gecə payıza süzdüm gözümlü,
Yenə xəyalımda sən dolaşırsan.
Gümana düşürəm payız gələndə,
Sən duman içində uzaqlaşırsan.

ƏDƏBİYYATIN FƏXRİ VƏTƏNDAŞI

Ocaq - Yol tərəddüdü

Ocaq deyər, getmə, məndə keçmişin yaşayır.

Yol söyləyər, mənimlə gəl, gələcəyin məndədir.

Ocağı dinləyənlər, Yolu seçənlər nə çox dünyada... Kimsə deyə bilməz ki, peşmanlıq yaşamayıb. Kimi “kaş gedəydim” göynəyi, kimi də bir qayıdış həsrətiylə ikili hissini ağrısında əridir ömrünü...

O da, Ocağın istisi qəlbində, Yolu işığı gözündə, Vaxtın həniri nəfəsində,

Bir gün Qarayazı düzənliyindən

Bir qatara minib Bakıya gəldi.

Beləcə, oldu yollar yorğunu. Nə “anadangəlmə kolxozçu”, nə sonacan şəhərli ola bildi. Yolayrıcında düşünüb-daşınıb, Ruhunu Vətən seçdi. Və məhz bu ərazidə – Ədəbiyyatda daimi qeydiyyatda düşdü, Ədəbiyyatın fəxri vətəndaşı oldu. Özünü balıq suda hiss edən kimi hiss elədiyi bu vətəndə düşüncələri ilə güclü ola biləcəyinə inandırdı özünü. Ədəbi dəyərlərin fərdi qavranılması ilə öz poetik dünyasını formalaşdırma bilmək inadı, məqsədi və orijinal bacarığı onu nəsildaşları arasında fərqləndirdi. Amma düşüncələri ilə anturajda hiss etdikləri – ətrafda, cəmiyyətin və xalqın həyatında baş verən kataklizmlər bütün qəlbi – ruhu ilə yaradıcı olan bu insanı “emosional tıxac” tünlüyünə salırdı. Bütün şüurlu ömrü tərəddüdlər üzündən yorğunluq nişanəsi olan İsa İsmayılzadənin bir çox şeirlərində müşahidə olunan ambivalentlik də bu “tıxac” üzündəndi əslində; bir az asi, etirazçı, suyuxarı üzmək inadı, itirdiyi ümidləri yığmaq dirənişi və birdən-birə gücsüz, nagişman süstlük:

Qocalan işıqlar bir köks ötürüb

Sönmüş işıqları bəlkə oyada...

Elə məsələlər və münasibətlər vardı ki, İsanın mövqeyi tərəddüd tanımırdı. Vətən sevgisi, Ana dilinə – Sözü münasibətdə İsanın bütövlüyü, prinsipiallığı, vətəndaş yanğısı, milli təəssübkeşliyi güzəşt, tərəddüd bilmirdi. Bu gün “Azərbaycan” jurnalında elə bir gün yoxdur ki, İsa İsmayılzadə

xatırlanmasın, onun redaktə səriştəsi, işə ciddi münasibəti, yüksək ədəbi zövqü, tikəsini paylaşmaq səxavəti minnətdarlıqla, ehtiramla anılsın, vaxta qədirşünaslığı sözün üstündə nanə yarpağı kimi əsməyi, məsuliyyəti... nümunə təlqin etməsin.

***Bircə sözüm belə, düz gəlməyəndə,
Özümlə, şeirimlə aram dəyəndə
Güzgüdə özümə baxa bilmirəm...***

“Bədii sözə xəyanət – özünə xəyanət deməkdir” - bu, şairin sözə münasibətidir. Halbuki, bu münasibəti başa düşməyənlər onun müəlliflərlə “davasını” özlərinə sərf edəntək “şərh edirdilər.” Belələri ipək kimi yumşaq, həlim, həssas insanın “termos şüşəsitək çiliklənməsinin” niyəsini necə başa düşə bilər?!

***Bunu da bir kəsə açıb demirdim:
Hər şeir–***

ömrümü bir gün uzadır,

Amma –

İkicə gün alır ömrümdən.

Mənzərənin, hadisənin, vəziyyətin “diaqnozunu” o qədər dəqiq, aydın qoyur ki, başqa yozum ağıla gəlmir. Məhz belədir! – İsa İsmayılzadənin poetik sintaksisi məzmunun və formanın keyfiyyətə yeni bir pilləsində durur, milli-mənəvi məzmunun uyarlılığı sərbəst – heca klişesini ustalıqla qıra bilir. İki şair var ki, şeirin ölçüsünü elə məharətlə qırır, amma etiraz etmək, qüsurları axtarmaq ağına gəlmir; Camal Yusifzadə, İsa İsmayılzadə sərbəstlə elə rahat və “kobud” rəftar edirlər ki, baxa-baxa qalırsan. Çünki, ikisi də “gözəl oynayır, “sözün qolunu-qabırğasını sındırmağın”, necə deyirlər, estetikasını yaradır. Yaradıcılığın son dərəcə fərdi, son dərəcə dərin bir tənhaq olduğunu qəbul edən tərəfdən baxanda, ədəbiyyatımızda “və başqaları” ştampının bir tayı olan “eyniləşdirmək” şablonunu İsa İsmayılzadəyə də, Ələkbər Salahzadəyə də haqsızlıq kimi qəbul edərim. Eyni gündə anadan olmaq, eyni vaxtda dərc olunmaq, eyni nəslə mənsubluq, dostluq, “bir qabdan xörək yemək” yaxınlığı fərdi özünə-məxsusluqları kölgədə qoymamalıdır. Yaradıcı fərdiyyətinə və oxucuya belə təqdimatın nə verə biləcəyini kimsə izah edə bilərmi? İsa İsmayılzadənin Fikrət Qoca ilə eyni mövzulara müraciəti, Qabillə ifadə tərzinin səsleşməsi belə, Ələkbər Salahzadəyə də, ona da yalnız sərbəstçi kimi baxmaq səviyyəsində anlaşılmazdır. İsa İsmayılzadənin sərbəstdə yaradıcılığı ənənəçi şeirlərinin ruhu ilə

***Böyük sevinclərə alışmamışam,
Böyük sevinclərlə alışmamışam.***

Doğulduğu torpaq bu gün başqa dövlətin ərazisidir. Pasportunda Gürcüstan yazılıb, amma “Böyük Vətən” anlayışı Qarayazını da, Bakını da bir əldə tuturdu. Həyatı bu iki ünvan arasında bölə-paylaşa, fərqi nə vardı ki,

***Bu şəhər heç kəsi çağırmasa da,
Onun ayağına gələnə çoxdur.***

İsa İsmayılzadəni şəhərə nə ideoloji sifarişin yazdırdığı əsərlərin pafoslu romantikası, nə şəhər işıqlarının sayrışan cazibəsi, nə də göy sulara sultan olmaq iddiası gətirmişdi. Puçurlayan sözündən nə görüb sezmişdisə, sonralar Ustad dediyi Rəsul Rza “çağırılmışdı” onu.

Bir şəhər baxırdı mənə uzaqdan...

Bir məktubun çağırışı ilə Qarayazıdan Bakıya qanadlananda yoluna yoldaş kimi götürdüyü ümidi, gətirdiyi işığı ömrü boyu qorumağa çalışdı, şəhər mühitinin münasibətlər tünlüyündə ümidlərinin rəngi soluxanda, peşman olduğunu dilə də gətirdi:

Hardan mənə urcah oldu şəhərlər...

Torpaq dedim – boğdu məni bu qəhər.

Bir ömürdü, çəkməliyəm birtəhər,

Eşitmisən – ha deyinin, söylənim.

Qəhərini avazıdıb, kədərinə soyutmaqçün bir əlinə, bir ovcuna, bir də alına baxıb, yazını, nizamı anlamayanda, ustad Qabil kimi təəccüblənib; bəs deyirlər, görünməyən yazı yoxdu dünyada? Qabil hələ bundan betərini də deyib, anormal mühitin mənzərəsini verib, bəs, o necə olsun?

Bəzən üzdə olur nadürüst, nadan,

Daldalardan baxır ağıllı, yaxşı.

Qabilin bu misralarının zamanı yoxdur; dünyanın də mənzərəsində olub bu yaşama və kimsə etiraz edə bilməz; bu gün də var, hətta pessimizmə sürükləyəcək dərəcədə opportunist rəngi tündləşdirməkdə davam edir, amma sabah da belə olacaqsansa... adam düşünür ki, bəs, hanı sənətin, sözün gücü, təsiri?..

İsa da bilməmiş deyildi Qabilin bu “bəzən”i iddialar arzuların qabağına keçəndə artır və adamı qara qoçun belinə qaldırır. Ağıllı adamın nə işi var qoç savaşında...

Əli işdən soyudan, ruhu küsdürən bu bədbinliyə təslim olmamaqçün İsa İsmayılzadənin bir sınanmış fəndi olub: qəlbinin, ruhunun qiblesinə pıçıltı – dua göndərüb:

Mənə kömək ol, ana!..

Heç nə, heç nə istəmirəm –

Bu yazını yazanacan

Gəl gözümün qabağına.

Əlim əsir...

Qələm susur,

kağız susur..

Bir insan mehrinə əllər uzalı

Bunu danmaq olmaz ki, müəllimliyini buraxıb, evdəkilərin təəccübünü “aspiranturada oxumaq istəyirəm” yalanıyla səngidib addım atmasına peşman olmadı; Rəsul Rza Bakıya dəvət etdiyi gənci taleyin və təsadüflərin əlində tənha qoymadı, gələn kimi işə düzəltdi, məsləhətlərini, qayğısını da əskiltmədi. Bu, təkcə İsa İsmayılzadənin naxışı deyildi o illərdə, həm də Rəsul Rza bütövlüyünün xidməti idi, düşüncələrdə közü təkcə özünün və özününkülərin qabağına çəkmək xisləti rüşlənmemişdi hələ. Çalışdığı yerlərin siyahısına baxanda, dövrün tələbləri, işə qəbulda seçim kriteriyaları fonunda gənc müəllimin naxışı, hər halda, yaman gətirmişdi: radioda, En-

siklopediyada, Yazıçılar İttifaqının ədəbi orqanlarında məsul katib, şöbə müdiri, redaktor müavini. Yaradıcı fəaliyyətin uğurları da təsəlli verir: kitabları, Respublika komsomolu mükafatı laureatı, yaradıcılıq festivalları, başının üstündə damı... Amma bunları “hami kölgəsi” hesabına yozmaq insafsızlıq olar. Bu gün də əxlaq və vicdan yiyəsi, abırlı insan kimi anılan İsa İsmayılzadənin bəxti onda gətirib ki, zəhmətkeşliyi, işə, sözə vicdanlı münasibəti ədalətli münsif süzgəcindən keçib. Lap elə dayağı, yada salanı olubsa da, bunu beşini yandırır birini qandırmaq “humanizmi” ilə etməyiblər. Ustad bildiyi, çoxuna mənəvi atalıq etmiş Rəsul Rza, bəzi ağzıgöyçəklərin dediyi kimi, “özünə elektorat yığmaqçün”, fürsətcillik həmlələrindən qorxub etməyib qayğını, Rəsul Rza allahsızlıq ideologiyasının tüğyan etdiyi mühitin kommunisti olsa da, allahsız olmayıb, allahsız ola bilməyib, haqqın, həqiqi zəhmətin, dürüstlüyün qabağına daş dığırlayanların qarşısına sipər olmaqdan çəkinməyib. Təkcə İsa İsmayılzadəyə yox, bu mart günlərində yubileylərlə andığımız neçə-neçə qələm adamının, idarəçiliyində çalışmış nə qədər insanın ədəbi taleyində, həyatında Rəsul Rza adı zəmanət kimi anılır. İlk addımları ədəbi mühitdə “sərbəstçilər və hecaçılar” müzakirələrinin qaynarına təsadüf etmiş İsa İsmayılzadəni də istedadı, əqidəsi (əqidə də yaşa – staja baxmır!) nankor və simasız olmağa qoymayıb, hər halda, əl verənin dartıb qolunu qoparmayıb, çünki, başa düşüb ki, uğurları həm də minnətdar olmağı bacarmaq cəmərdliyi gətirir. Bunu mayasına halal südlə, torpaq hikmətilə aşılalıblar.

***kölgə ütüləmək, kölgə uzatmaq,
kölgə yelpikləmək, kölgə yaşatmaq,
kölgə əzizləmək gəlmir əlimdən.***

Mən təvəllüd günümü keçirmək istəmirəm

Səbəbi – müharibə! Oyuncaqsız uşaqlığın acı xatirələri onun şeirlərini müharibə ədəbiyyatımızın “ən parlaq” səhifələrinə yazıb.

***Doğulduğum tarixə
Hamıdan çox yanırım.
Qara həşyə geyinmiş
Şəkildən utanıram.***

Rəsmi sənədlərə görə, İsa İsmayılzadənin 80 yaşı martda tamam olur. Özü buna etiraz etməsə də, yenə araya salıb “bir redaktə qeydi ilə” düzəliş etməyi borc bilib: “... rəhmətlik anam yazda yox, “qora bişirən ayında,” yəni iyulda dünyaya göz açdığını söyləyirdi.”

***Mənim təvəllüdümlü
Torpağın sinəsinə
xəncər yarası kimi
Yer kürəsindən keçən
döyüş səngəri yazdı.
uzunboğaz çəkmənin
nallı dabanı ilə
Vətən əsgəri yazdı.***

Fərq etməz, torpaq şirəyə gələndə, ya üzümün ballanan vədəsində, əsas odur ki, təvəllüd ilini poetik yaddaşa özü yazıb, əsas odur ki, İsa İsmayılzadə

ədəbi fəsillərin hər dönəmində xatırlanacaq şairdir və bu həqiqəti də özü yazıb, şeiri ilə, Ədəbiyyatın vətəndaşı ola bilməsi ilə qazanıb.

***Bircə saniyəmlə, bircə anımla,
Qırıb dağıdıram vaxt ölçüsünü.***

Ləl daşını çay daşına Qatma, qardaş, kərəm eylə.

İndi gəl izah elə görüm hardan düşüb Xətəinin bu misraları yadına, niyə gəldi ağına. İsa İsmayılzadənin yaradıcılığı ilə bağlı bir tədqiqat işi tapa bilmədinə, müstəqilliyin ədəbiyyatını yaradanların sırasında adını axtara-axtara qaldınsa, gözünü ədəbi portretlər cərgəsində boşa yordunsa, bu, İsa İsmayılzadənin Azərbaycan poeziyasındakı yerini, çəkisini, qiymətini azaldırmı? Qətiyyəni!

İsa İsmayılzadənin "Azərbaycan" jurnalında ilk şeirinin dərcindən ("Qoltuq ağacı", 1961, N12) 60 il keçir. 60-cı illər poeziyasının yenilikçi nəfəsi və ovqatıyla seçilən parlaq imzalarından biri bu mövqeyini 80-90-cı illər yaradıcılığında daha qətiyyətlə ifadə etdi.

70-ci illərdə yazdığı şeirlərinin zamanını keçmişlə bağlayırdılarsa, lirik "mən" in küskün, həzin səsinə dövrün səsinə və ritminə qoşmağı tövsiyə edirdilər, amma niyəse poetik səsinə kənd hüznü ilə şəhər ritminin qovuşub-qaynamasından doğan yeni ahəngi görmürdülər. Və bu yenilikçi ruhu, mövzuya fərqli rakursdan yanaşmaq səriştəsi fonunda İsa İsmayılzadəni təqdim edərkən "ehtiyatlı tərپənmək" ədasından, "bacardığı qədər", "etməyə çalışır" - ifadələrindən, istedadının həndəvərinə yaxınlaşa bilməyənlərin "məsləhətlərindən" haqsızlıq yağır. İdeallaşdırmaq, boyundan uca, olduğundan artıq göstərmək cəhdi deyil bu; ədəbi irsi ciddi elmi araşdırmasını gözləyən, redaktorluğu, nəşirliyi şəxsi münasibətlərdən, ortababın, qrafomanın dərc olunmaq yetikliyindən, jurnala "sosial müdafiə fondu" kimi baxmaq vərdislərindən qorumağa çalışan, bu mövqeyilə dost-tanışı rəncidə salan İsa İsmayılzadə etinasızlığa, biganəliyə, unudulmağa layiq deyil.

***Resenziya – sağlıq! Avtoqraf – sağlıq!..
Hamının yanında xətrim xoş olar.
Dostluq maskasını taxar yaltaqlıq,
Aldana – aldana ürək korşalar...***

* * *

Qabil yazırdı ki,

***Bəzən üzdə olur nadürüst, nadan,
Daldalardan baxır ağıllı, yaxşı.***

Qabilin bu misralarının zamanı yoxdur; dünyanın də mənzərəsində olub bu yanaşma və kimsə etiraz edə bilməz; bu gün də var, hətta pessimizmə sürükləyəcək dərəcədə opportunist rəngi tündləşdirməkdə davam edir, amma sabah da belə olacaqsansa... adam düşünür ki, bəs, hanı sənətin, sözün gücü, təsiri?..

Nə vaxtsa dönəcək ömrün illəri

Efirlərdə, sosial şəbəkələrdə balaca xanəndənin ifasında “Bayatı-Şiraz”ı dinləməyən yoxdur, yəqin. Amma az adam bilir ki, muğam üstə oxunan parçadakı sözlər İsa İsmayılzadəninindir:

**Sən mənim köksümdə çarpan ürəksən.
Mən sənə köksündə - kiçik bir zərrə.
Mənə qanad verən odlu ürəksən,
Adına, özünə Vətən deyirəm,
Çölünə, düzünə Vətən deyirəm.**

Böyükü-küçüklü bütün arzularını Azərbaycan adıyla bağlayan şairin şeirlərinin ahəngi 80-90-cı illərdə öyrəşmədiyimiz havada Vətən sevgisi haqda düşüncələrə “əl gəzdirdi”. Öyrəşmədiyimiz ifadələr, gözlənilməz yanaşma yuxulu ruhun yaxasından yapışib, üstünü toz basmış münasibətləri silkələyirdi:

**Ayağım altından torpağım qaçıb,
Göyüm oğurlanıb başımın üstədən.
Şaqqalanıb şəhid Vətən,
Hər şaqqası bir yanda,
Qalmışam Vətən xarabalığında.**

Onun sözü – ürəyi idi. Ürəklə baxırdı, ürəklə yazırdı, ürəklə yaşayırdı. O qədər yüklədi ki ürəyini...

**Gördüm bu dünyanın hər üzünü mən,
Gülləyə tutulan gecəsini mən,
Çarmıxa çəkilən gündüzünü mən...**

Ağlına gəlməzdi ki, uşaqlığını gedənlərin qayıtmağını gözləmək intizarı ilə solduran müharibə gəncliyinin yetkinliyini çəkilməz çilələr odunda, əlibağlı, qolubağlı qoyacaq:

**Arxasız məmləkət, kimsəsiz Vətən
İçindən qıvrıla-qıvrıla qalıb.**

Amma 50 illik ömründə dünyanın gəldi-gedərindən, həyatın dərslərindən yadında bunu da saxlamışdı ki, ən çətin anda, ən çıxılmaz yolda inanmaq, xəyal etmək, təxəyyülün ən çətin vəziyyətdən çıxaran sehrli qüvvə olduğuna inanmaq lazımdır. Müqəddəs kitablar da bunu təlqin edir axı: *Düşündüklərimizin nəticəsiyik.*

O isə, Sözə, Yazıya inanırdı, çox inanırdı...

**Şeytanların, iblislərin acığına
Bayraq kimi qaldırmışam adını,
Qaldırmışam ucalıqdan-ucalığa.
Bu bayrağın altında
“Tanrım, yar ol” – deyə-deyə
yeriyirəm,
yüyürürəm gələcəyə...**

Südabə AĞABALAYEVA

YAŞAYAN ŞAİR

Həç inana bilmirəm ki, Ələkbər Salahzadə aramızda yoxdu, özümə təsəlli verirəm, bəlkə Ələkbər Salazadə ilə həftədə, ayda dönə-dönə görüşməmişəm, bəlkə heç onun şeirlərini oxumamışam, bəlkə heç bu şeirlər haqqında bir neçə yazı da yazmamışam? Əli Kərim demişkən: «O, dünyada yox imiş, Gördüyüm kəs yuxuymuş... Ağlama, könlüm, kiri, Gözümdə yaş qalmayıb, Bu adda, bu nişanda, O gözəl gənc cahanda Olmayıb, olmayıb, olmayıb»... Əlbəttə, Əli Kərimin şeiri də, mənim Ələkbərin yoxluğundan qüssələnib «bəlkələrə» üz tutmağım da təsəllidən başqa bir şey deyil. Ələkbər Salahzadə adlı bənzərsiz bir şairimiz olub, 71 il yaşayıb, həcmcə xırda-xırda kitabları çıxsada, həm müasir poeziyamızın aparıcı nümayəndələrindən biri, həm də ədəbi ictimaiyyətin etiraf etdiyi bir şair kimi sağlığında diqqət mərkəzində idi. Nəinki sağlığında, elə indi də Ələkbər Salahzadə unudulmur. O səbəbdən unudulmur ki, onun şeirlərinin yaratdığı ab-hava, intellektual düşüncə tərzı və ən əsası, bir kumsənin təqlid və təkrar edə bilməyəcəyi üslub tərzı, şeirlərindəki təşbihlər, metaforalar düzümü müasir poeziyamızın yenilik – novatorluq xətlərindən biri idi.

Ələkbər Salahzadə ilk şeirlər kitabı («Beş yarpaq», 1968) çapdan çıxanda ədəbi aləmdə – yazarlar və tənqidçilər arasında mübahisələr baş alıb gedirdi, ən çox da Əli Kərimin, Fikrət Qocanın, İsa İsmayılzadənin, Ramiz Rövşənin şeirləri bu mübahisələrin obyektinə çevrilirdi. Amma Ələkbərin şeirləri barədə həm onu təqdir edənlər, həm də yenilikçi şeirləri top atəşinə tutanlar eyni nöqtədə birləşirdilər. Böyük şairimiz Rəsul Rza o dövrün gənc şairlərindən söz açan «Ümid və arzular» məqaləsində (1963) yazırdı: «Ələkbər Salahzadənin şeirlərindəki lirik hiss, səmərəli axtarış onun poetik istedadını göstərir. Onun «Çörək qoxulu tüstü» adlı şeiri gözəl insan hisslərinin poetik tərənnümüdür. O, çörək qoxuyan tüstülərin zülmətə, ehtiyaca, qışa, soyuğa tuşlanmış bacalardan çıxdığını deyəndə, biz adicə tüstünün, çörək qoxulu tüstünün bizə nə qədər əziz, gərəkli olduğunu yeni bir qüvvətlə hiss edirik».

Bu məqalə dərc olunanda Ələkbər Salahzadə filologiya fakültəsinin sonuncu kürs tələbəsiydi.

Altmışınçı illərin sonlarında isə filosof-tənqidçi Asif Əfəndiyev «Sənət və kəşf» ədəbi-tənqidi fraqmentlərində o zamanın yenilikçi şairlərini tənqid atəşinə tutduğu halda, Ələkbər Salahzadənin bir şeirini tərifləyirdi: «Poeziyada ori-

jinallıq müxtəlif formalar, müxtəlif ahənglər, assosiasiyalar axınında meydana çıxıb bilər.

Əsr-əsr
yanır insanlar,
Tel-tel, sim-sim
Ozanlar yanır.
Söz-söz yanır Füzuli.
Rəng-rəng yanır Rafael.
Tonqal-tonqal Yan Qus da yanır.
Göz-göz yanır Prometey,
Arzular çıraq-çıraq,
ürəklər ocaq-ocaq.
Yer
yana-yana
Günəş olacaq.

Bu şeirdə təbii və orijinal assosiasiyalar vasitəsilə məzmunlu bir ideya ifadə olunmuşdur. Burada qafiyələr olmasa da, daxili bir ahəng duyulmaqdadır. Bu ahəng assosiasiyalar təkrarından yaranır (tel-tel, sim-sim, söz-söz, rəng-rəng, ocaq-ocaq yananlar)»

A.Əfəndiyev Ə.Salahzadə şeirinə xas olan bir xüsusiyyəti çox düzgün izah etmişdi. Şeirdə assosiasiya ayrı-ayrı təsəvvürlər arasında əlaqəyə xidmət edir, bu təsəvvürlər fikrən birləşir, bir araya gəlir və Ə.Salahzadənin bütün yaradıcılığında assosiativ şeir üslubunun aparıcı mahiyyət daşıdığını görürük.

Anar müəllim yetmişinci illərin əvvəllərində «Ulduz» jurnalında çap etdirdiyi bir məqaləsində üç gənc şairin – İsa İsmayılzadənin, Ələkbər Salahzadənin və Səyavuş Sərxanlıının şeirlərindən söz açmışdı və yazmışdı ki, «...əgər mən bu üç şairin poetik üslubunu, yaradıcılıq yönünü bir sözlə ifadə etməli olsaydım, deyərdim ki, Ələkbər Salahzadə şeiri qurur, İsa İsmayılzadə rəsm edir, Səyavuş Sərxanlı oxuyur, deklomasiya edir».

Doğrudan da, Ələkbərin şeirlərində «qurmaq», İsanın şeirlərində «rəsm etmək» bir yaradıcılıq manevri, yönü kimi düzgün müəyyənləşdirilmişdir. Amma bu fikri təkcə İsanın və Ələkbərin şeirləri ilə məhdudlaşdırmaq fikrində deyilik. Həm də onu qeyd edək ki, İsanın şeirlərində təkcə «rəsm etmək» yox, həm də «qurmaq», Ələkbərin şeirlərində də təkcə «qurmaq» yox, «rəsm etmək» işi də nəzərdən qaçmır. Son əlli ilin poeziyasında, xüsusilə sərbəst şeirlərdə «qurmaq» və «rəsm etmək» işi bir üslubi məziyyət kimi formalaşmışdır.

Ələkbər Salahzadənin o dövr üçün çox xarakterik olan «Səttar Bəhlulzadə» şeirinə diqqət yetirək:

Bir az
Məcnuna bənzər
gündoğandan günbatana...
Əllərinə yığışar
quşlar, çiçəklər;
əllərində,ürəyində, gözlərində uyuyar.
Güllər, otlar, çiçəklər
əllərindən tutub
yayılar yamac-yamac, yallı gedər çəmən-çəmən.
Əllərinin budaqları yarpaqlayar,
çiçək açar.
Əllərindən sellər axar.

**Damarlı kötüyün pöhrələrində
yaşıllaşar təbiət.
Əncirdən iki koğuş –
iki göz bağlayıb axar dünyaya...
Rəssamlar götürüb təbiətdən
rəng-rəng, çilik-çilik
daşıyarlər kətana,
gündoğandan günbatana...**

Diqqət edin, bu şeir Azərbaycan poeziyasında bu gün üçün o qədər də yeni deyil, amma poeziyamızın altmışıncı illərdən düzgün bir istiqamət götürmə-sində, şeirimizin yeni bir üslubi istiqamətə yönəlməsində bu tipli nümunələrin böyük rolu olmuşdur. Şeirdə Səttar Bəhlulzadənin təbiət mənzərələrindən alınan təəssüratlar, rəssamın yaratdığı rənglər dünyasının özünəməxsusluğu şeirin özünün bir tablo kimi qavranılmasına imkan verir. Burada da rəsm işi var, sözlər, ifadələr də sanki rənglənilib. Şair rəssamın bu təbiət möcüzələrini sözdə reallaşdırmaq üçün Məcnunun qədim miniatür rəsmlərdəki əllərini xatırlayır. Beləliklə, bu şeirdə Rəng və Söz birləşir, Səttar Bəhlulzadə sənətinə layiq bir şeir yaranır. Yazılan sərbəst şeirlərin heç də hamısı (elə Ələkbərin özünün də) artıq sözdən, misralardan xali deyil (necə ki, heca şeirlərində), amma Ələkbərin bu şeirində bircə misra belə atılası deyil.

Ə. Salahzadənin şeirlərini, sadəcə, «fikir poeziyası» nümunələri hesab edib mahiyyətə varmadan emosiyasız şeirlər kimi də qələmə veriblər. Guya bu şeirlər yavan-yalxı fikirlərdən, quru, ritorik mühakimələrdən yaranıb və obrazlılıqdan məhrumdur. Amma bir həqiqət unudulur ki, Ələkbərin «fikir poeziyası» adı ilə pislənən şeirlərinin əksəriyyəti, əslində, emosional, ekspres-siv şeirlərdir. Lakin emosionallıq bu şeirlərdə hisslərin coşub-daşması kimi düşünülmür, fikrin, mühakimənin emosionallığıdır.

Ə. Salahzadənin bir şair kimi özünəməxsusluğundan söz açıyıqsa, iki cəhəti də nəzərə çarpdırmalıyıq. Onun istənilən bir şeirinə diqqət edin, görürsünüz ki, Ə. Salahzadə bəlkə də müasir şeirimizdə təşbih və metaforalardan ən çox istifadə edən, bununla da şeirlərinə rəng qatan bir şairdir. Baxın: «Şimşək kimi sıyrılır bir alqışdan Koroğlunun qılıncı» («Niyazi»), «Ot çalınır, otçalanlar bir orkestr» («Otçalanlar»), «Hərdən bir Kürdəmirdən də ötə gərək adam, Kürdəmir də gərək keçə hərdən adamdan» («Kürdəmir»), «Körpə ağladıqca səsi bulanır, qıyya-qıyya süzülür, durulur, durulur, söz olur» («Körpə»), «Uzaqlarda qan isində çabalayan üfüq Müşfiq, adından od şaxələnən, misra-misra şəfəq Müşfiq» («Müşfiq»), «Bu dəniz bəlkə gəmidi, içinə su dolub batmış gəmi» («Gəmi dəniz» və s.).

İkincisi: Azərbaycan şeirində (xüsusilə, müasir şeirimizdə) alliterasiyadan ən çox istifadə edən Ələkbər Salahzadədir desək, səhv etmərik. Alliterasiya bədii təsiri qüvvətləndirmək məqsədilə işlənən ifadə vasitəsidir. Süleyman Rüstəmin «Çapayev» şeirini və bir neçə qəzəlini yada salın. Xocalı faciəsinə həsr edilmiş poemanın lap əvvəlində x hərfi ilə başlayan sözlər ifadə etməsi... «İçərişəhər» şeirindəki i, ç, ş hərflərinin səs təkrarları, «Qan» şeirindəki «q»-lar, «Xor» şeirindəki «x»-lar və s. Nəsimiyə həsr olunmuş «Od heykəli» poeması:

**Diri-diri insan soyulur,
Cəlladın gözündə
bir kafər, bir qərib, bir yad soyulur.
Soyulur, soyulur bir od heykəli,
Odlu gözlərində səssiz ildırım.**

**Əldən, qabırğadan, beldən soyulur,
Hələbdən sıyrılır,
Şamdan sıyrılır.
O gündən, o aydan, ildən sıyrılır,
Uzaq əsrlərdən sıyrılır heykəl,
Sıyrılır, sıyrılır,
Birdən ayağına dərisi düşür.
O meydan, o torpaq, o şəhər düşür.**

Bu yazıda mən Ələkbərdən sevdiiyim neçə şeirin adını çəkə bilərəm: «Ele-giya», «Boy», «Qobustan fəryadı», «Baldırğan etüdləri», «Nalə», «Qar nağılı», «Zənci monoloqu», «Su balladası» və s. Amma Ə.Salahzadənin bir qeyri – «Ağ bir zanbaq kimi açıldı səhər» – mənim fikrimcə, müasir Azərbaycan poeziyasının şedevrlərindəndir:

**Ağ bir zanbaq kimi açıldı səhər!
Şəfəqlə suladı
susəpən kimi
günəş zanbağı.
Qızlar xəbər tutmadılar
zanbaq səhərdən;
yoxsa ayaqlarını
dirəyib bir başmağa
oğlanları
saldılar dağa-daşa...
Bu fağır uşaqlar neyləyirdi bəs?!
Ağ bir zanbaq kimi açıldı səhər,
qızlar xəbər tutmadılar,
oğlanları
saldılar dağa-daşa.**

Bu şeiri oxuyub başa çatdırandan sonra klassik poeziyadan gələn və şeirin içində bir nəsimin əsdiyini görürsən. Füzulinin «Sübh» rədifli qəzəlinə «Gün deyil, hər gün bir ay mehlilə köksün çək edib, Tazə-tazə dağlardır kim, qılır izhar sübh» beyti ilə «ağ bir zanbaq kimi açıldı səhər» misrası arasında bir assosiasiya yaranır. Füzuli sübhün açılmasını məşuqənin görünməsi və aşıqın gününün doğmasına qiyas edir. Böyük şair əksər qəzəllərində işıqsızlığı yarsızlıq, sevgisizlik kimi dərk edib. Bu poetik incələmə neçə əsrdən sonra Ələkbər Salahzadənin şeirinə də süzülüb gəlib. Dan yeri çiçək kimi açılır, əgər qızların bu möcüzədən xəbərləri olsaydı, oğlanları hədiyyə üçün dağa-daşa saldılar. Ağ zanbaq Dan yeri obrazlarından üçüncü bir obraz – SEVGİ obrazı doğur. Ələkbər Salahzadənin digər şeirlərində də məhz bu cür ənənədən gələn, amma bu ənənəni novatorluq həddinə çatdıran nümunələr az deyil.

...Yazımın əvvəlinə qayıdıram – Ələkbər Salahzadənin fiziki yoxduğuna... Qonaqkəndin Cimi kəndindən (indiki Quba ərazisindən) bir oğlan Bakıya gəlir, ADU-nun filologiya fakültəsinə sənəd verir, beş il ali təhsil alır, orta məktəbdə oxuduğu illərdən başladığı şeir yolunu davam etdirir, qəzet və jurnallarda şeirləri dərc olunur, nəşriyyatda, Ensiklopediyada, radioda çalışır, «Ulduz» və «Qobustan» jurnallarının baş redaktoru vəzifəsinə yüksəlir... Ədəbi prosesdə öz izini qoyur. Və gözəl övladları ilə ailə sevinclərini yaşayır. Və günlərin birində...

Mən bu yazıda yetmiş bir yaşında vəfat edən bir şairdən yox, səksən yaşlı müasirimiz Ələkbər Salahzadədən söz açdım.

Vaqif YUSİFLİ

“NİZAMİ SÖHBƏTLƏRİ”

*Nizami Gəncəvi yaradıcılığında
“Kəlilə və Dimnə” motivləri...*

“Nizami söhbətləri” ədəbi layihəsinə start veririk. Layihə üzrə “Nizami ili” çərçivəsində hər ay bir nizamişünasın ədəbi söhbəti dərc olunacaq. Sonda isə bütün ədəbi söhbətlər bir kitabda toplanacaq.

Budəfəki qonağımız filologiya üzrə fəlsəfə doktoru TƏHMİNƏ BƏDƏLOVADIR. Təhminə xanım AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun Nizamişünaslıq şöbəsində aparıcı elmi işçi vəzifəsində çalışır və “Nizami Gəncəvinin “Sirlər xəzinəsi” məsnəvisi və dünya ədəbiyyatı” mövzusunda doktorluq dissertasiyası üzərində işləyir. O, eyni zamanda dahi ədibin yaradıcılığı haqqında “Nizami Gəncəvi və “Kəlilə və Dimnə” motivləri” adlı kitab tərtib etmişdir. Müsahibəmizdə həmin kitabdan doğan suallara cavab axtardıq...

– Nizami Gəncəvi yaradıcılığını bəzən fars, bəzən yunan, bəzən hind ədəbiyyatı ilə əlaqələndirirlər... Sualım ondan ibarətdir ki, bu cür tədqiqatlarla tanış olan bəzi oxucularda elə təəssürat yaranır ki, sanki Nizami Gəncəvi yazdıqlarını təsir altında qələmə alıb. Sizcə, bu cür təəssürat yaranmasının deyə oxşar məzmunlu tədqiqatlar hansı istiqamətdə tərtib edilməlidir?

– Sualın cavabına keçməzdən əvvəl mən o siyahıya qədim türk dastanlarını, xüsusilə “Kitabi-Dədə Qorqud”u, türk yazılı abidələrini, məsələn, Yusif Balasaqunlunun “Kutadqu-bilik” əsərini, Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrini də əlavə etmək istərdim.

Nizami Gəncəvi yaradıcılığı bütövlükdə dünya mədəniyyəti və ədəbiyyatının ayrılmaz tərkib hissəsidir. Şairin dövründə doğma şəhərində yaranmış şərait ona zamanının elmi, ədəbi və fəlsəfi biliklərinə yiyələnmək imkanı vermişdi. Təbii ki, burada onun şəxsi keyfiyyətləri, dərin zəkası da mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Necə ki, özü yazırdı: elə bir gün olmayıb ki, yeni bir şey öyrənmədən başımı yastığa qoyum. Amma əlbəttə ki, bunun üçün əlverişli şərait də olub və Nizami özündən əvvəl yaranmış bəşəri nailiyyətləri dərinlən öyrənmiş, orijinal təfəkkürünün, elmi, həkimanə sözünün qüdrətilə insan zəkasının bu gün də heyretlə oxuyub öyrəndiyi misilsiz sənət örnəkləri yaradıb. Sənət əsəri – söz, rəsm, musiqi olsun, fərqi yoxdur – sənətkarın zehninə və

qəlbinin sintezinin təzahürüdür. Orada qazanılmış biliklər də, gəndən gələn məqamlar da, təcrübənin töhfəsi də vardır. İstəsən də, istəməsən də yaratdıqlarında bunlar üzə çıxacaq, özünü büruzə verəcək. Məsələn, mən bəstəkarlardan eşitmişəm ki, hər hansı bir əsəri uzun müddət dinlədikdən sonra, notlar sanki zəhnə hopur və haçansa musiqi bəstələyəndə qeyri-ixtiyari həmin notlardan istifadə olunur.

Eyni milli ədəbiyyatların ayrı-ayrı nəsilləri arasında sələf-xələf əlaqələri olduğu kimi, yerli, lokal xüsusiyyətləri saxlamaqla fərqli coğrafi arealda məskunlaşmış, özünəməxsus tarixi inkişaf prosesi keçmiş ədəbiyyatlar arasında da mövzu, motiv, süjet oxşarlıqlarının olması ədəbi prosesin ən təbii və labüd təzahürüdür. Xüsusilə, söhbət bu günümüzədən tamamilə fərqli ölçülərin, yanaşma tərzlərinin olduğu orta əsrlərdən gedirsə, bu, deyərdim, artıq qanuniləşmiş bir hal idi: baxın, bu gün tərcüməçinin orijinal mətni dəyişmək, ixtisar və əlavələr etmək səlahiyyəti yoxdur. Ancaq orta əsrlərin tərcümələrinin orijinal əsər, yaxud tərcümə olduğunu isbat etmək üçün illərlə axtarışlar aparmaq lazım gəlir. Yeni sənətkar mətnə tam sərbəst yanaşırdı və bu da tamamilə təbii hal hesab olunur, hətta şairin istedadının göstəricisi sayılırdı. Digər tərəfdən, eyni mövzuda fərqli, orijinal əsər yaratmaq bir sənət yarışması idi və bu yarışmaya qoşulmağa da hər sənətkar cürət etmirdi. Təsəvvür edin, Nizaminin özünün mövzu və süjetlərində XX əsrədək – Nazim Hikmət və Səməd Vurğunadək dünyanın dahi sənətkarları və məhz öz milli ədəbiyyatlarının sayılıb-seçilən qələm ustadları əsərlər yazmışlar və bununla fəxr etmişlər, məhz Nizaminin hər hansı bir əsərini yenidən işlədiklərini də böyük qürur hissilə bildirmişlər.

XIV-XV əsrlər özbək şairi Heydər Xarəzmi Nizaminin “Məxzənül-əsrar”ına cavab olaraq yazdığı eyniadlı əsərdə deyir:

***Min ki bişürdüm bu leziz aşni
Şeyh-i Nizāmi'din alup çāşni.***

***(Bu dadlı şorbanı hazırlayarkən
Mən əvvəlcə Nizaminin şorbasını daddım)***

XVIII əsr hind şairi, “Xəmsə” müəllifi Mir İsmayıl Əbcədi açıq-aşkar Nizami mövzusunda əsər yazdığını etiraf edir:

***Əvvəlcə mən “Zübdətül-əfkar”ı (“Fikirlərin qaymağı”nı) bəyan etdim,
Bununla da “Məxzənül-əsrar”a cavab verdim.***

Və yaxud Nizami özü “Məxzənül-əsrar”da Sənai Qəznəvinin “Hədiqətül-həqayiq” əsərindən təsirləndiyini açıq yazır və qələmə aldığı əsərlə sələfinin məsnəvisini müqayisə də edir:

***Gərçə dəru sekke soxən çon zər əst,
Sekke vo zərə-mən əz an behtər əst.***

(Əgər o sikkədəki söz qızılırsa, mənim sikkəm və qızılım ondan daha yaxşıdır).

Elə “Xosrov və Şirin”də də Büzürgümidin söylədiyi qırx mətəlin “Kəlilə və Dimnə”dən olduğu əsərin özündəcə bildirilir:

***Tərifləyib dedi: "Ey qoca rəhbər,
Yoxdur zamanədə sənə bərabər.
Mədən xəznəsini açdın Pərvizə,
Bacarsan, bir pay da ver ondan bizə.
Bu işdə açar ol, gəl olma zəncir,
"Kəlilə-Dimnə"dən nəql elə bir-bir".***

Və sairə. Orta əsrlər ədəbiyyatında belə hallara saysız-hesabsız misallar gətirmək olar və buna məhz ədəbiyyatın, ədəbi prosesin inkişaf prizmasından, xüsusiyyətlərindən çıxış edərək yanaşıb qiymət vermək lazımdır ki, yanlış, tələsik, səthi qənaətlər alınmasın!

Ümumiyyətlə, ədəbiyyatı sözün böyük və geniş mənasında aralarında sıx və qoparılmaz bağlar olan, genetikası, qanı eyni olan, oxşar xüsusiyyətlərin – xarakterin, üz quruluşunun, səs və s. daşıyıcıları olan bir insan soyu, nəslinə bənzətmək olar. Ulu əcdadlar, ulu babalar, ata, oğul, nəvə, nəticə və s... Bu soyda zəif də var, güclü də, dahi də var, sıradan da... Aralarında oxşar cəhətlər də var, fərqli tərəflər də... Keşmiş ilə həm fəxr edirlər, həm də olur ki, tənqid edirlər... Beləcə gəlib, beləcə də davam edəcək. Ədəbiyyat da eynilə belədir: nəsillər arasında qırılmaz əlaqələr var və olmalıdır. Hətta baxın, postmodern mətn də məhz köhnə, qədim, işlənmiş motivlərin (mətnin) üzərində yaranır. Bir sözlə, sənətkarın orijinal təfəkkürü, fərqli yanaşma və deyim tərzini önəm daşımaqla təsir inkaredilməz faktdır, labüddür, əsl sənətkara və sənət əsərinə heç zaman xələl gətirməməlidir.

– Sizcə, Nizami “Xosrov və Şirin”də “Kəlilə və Dimnə”dəki təmsilləri “nə üçün bu qədər lakonik əks etdirir? Sanki Nizami bu yolla özündən əvvəlki dövrün söz çoxluğuna da bir işarə edir. Yəni bir beytə sığacaq mənanın uzun-uzadı yazılmasının əleyhinə olduğunu sətirləti formada dahi ədib əks etdirir, yoxsa başqa bir səbəb var?

– Bəli, çox güman ki, səbəblərdən biri məhz sizin qeyd etdiyinizdir. Çünki sözə qarşı həssaslıq, dəyəri ölçüyə gəlməz bir nemət olduğu üçün, eyni zamanda da çox olarsa, dəyərdən düşə biləcəyi üçün sözdən qənaətlə istifadə etmək söz qədri bilənlərin həmişə diqqətində olub. Necə ki, Nizami yazır: usta zərgər heç vaxt qiymətli incini özü deşmir, çünki onun qiymətini bilir və qorxur ki, əli əsər, inciyə zərər yetirər. Ona görə şagirdinə verir. Usta nazim də həmişə artıq söz işlətməkdən ehtiyat edir.

Elə “Xosrov və Şirin”də də yazır ki:

***Sözündə çoxluğa qoyma yer olsun,
Birin yüz olmasın, yüzün bir olsun.
Su artıb həddini aşarsa əgər,
İçəni doyurmaz, mütləq qərq edər.
Bədəndə həddindən artıq olsa qan,
Neşərlə tökərlər onu damardan.
Az danış, desinlər sözündə güc var,
Çox sözü dinləyən çox nöqsan tutar.***

Ancaq təbii ki, burda başqa səbəb də vardır. Düzdür, şair bir beytə sığacaq mənanı uzun-uzadı söyləməyin əleyhinədir, ancaq söhbət konkret olaraq məhz “Xosrov və Şirin”də verilən “Kəlilə və Dimnə” mətləblərindən gedirsə, bu böyük mətləblər bir beytə məhz arxetip mənbədən gəldiyi üçün, orada

incələnilb təfərrüatı ilə verildiyl üçün sığır. Şairin də istedadı və məharəti klassik poetika sənətinin qanunlarından yerli-yerində istifadə edərək fikrini oxucuya məhz bədii biçimdə, düşündürməyə, axtarmağa sövq edərək çatdırı bilməsindədir. Nizaminin oxucusu hazırlıqlı olmalıdır ki, onun işarələrini anlasın, təlimlərin hara aparıb çıxardığını bilsin, ipin ucunu itirməsin. Məhz Nizaminin oxucusu bildirdi ki, məsələn, bacarmadığı işdən yapışan meymunun başına nə gəlir, bəd zənnə düşən zahidin, başqasının balasının qanını axıdan şirin və s. başına nə gəlir. Çünki mütaliəsi olan hər bir oxucu “Kəlilə və Dimnə”ni əzbər bilirdi. Deyim ki, bu da, ümumiyyətlə, orta əsrlərdə bir ənənə halını almışdı.

Məsələn, XIII əsr tarixçisi Məhəmməd Ravəndi Səlcuq imperiyasının tarixindən bəhs edən məşhur “Rahət əs-südur...” salnaməsində bədii parçalarından istifadə etdiyi sənətkarların, o cümlədən də Nizami Gəncəvinin adını çəkməyə də, fikirlərinin təsir gücünü artırmaq üçün Şərqi digər məşhur ədəbi, tarixi şəxsiyyətləri – Əbülqasim Firdovsi, Xacə Nizamülmülk və başqaları ilə yanaşı, XII əsr Azərbaycan şairinin də tarixi, elmi və fəlsəfi-didaktik fikirlərlə zəngin olan əsərlərindən – “Leyli və Məcnun”, daha çox “Xosrov və Şirin” məsnəvilərindən faydalanıb. Amma bir dəfə də olsun, müəllifin adını çəkməyib və bunu da heç kim ona nöqsan tutmayıb. Çünki həmin əsərlərin müəllifi də, özü də təhsilli oxucuya zətən bəlli idi.

Və yaxud XV əsrdə Əbdürrəhman Cami “Baharistan”ı tərtib edərkən həm Firdovsi və həm də Nizamiyə aid fikirlərində bildirib ki, “hamıya məlum olan, məşhur, böyük yazıçı, əslində, tərcümeyi-halının işıqlandırılmasına heç ehtiyac duymur. Çünki şairin şəxsi həyatının hansısa bir xoşagələ təfəsilatı onun nəsilər arasındakı ədəbi şöhrətinə heç nə artırmayacaq, şəxsi həyatın mənfi tərəfləri də onun hamı tərəfindən qəbul edilən, ümumbəşəri şöhrətini əksiltməyəcək”. Yəni yersiz təfərrüatlara varmaqdan hər bir sənətkar çəkinib. Deyərdim ki, elə klassik Şərq poetikasının bədii fiqurlarla zəngin olmasının, fikri, mətləbi məhz örtülü şəkildə verməyin ədəbi norma halını almasının əsas səbəblərindən biri də məhz budur.

Bir məqam da var: indi elm sahələri o qədər bölünüb ki, elmi məlumatlar o qədərdir ki, hətta bir elm sahəsindəki bütün bilikləri mənimsəmək olmur, bir alim onun yalnız dar bir qolu ilə məşğul olur. Lakin bildiyimiz orta əsrlərdə yaxşı mədrəsə təhsili almış şəxs dövrünün differensasiya olunmamış elm sahələri barədə məlumatlı ola bilirdi.

– **Nizami Gəncəvinin “Kəlilə və Dimnə”dən əxz etdiyi deyilən bir çox təmsillər məzmunca xalq yaradıcılığında da rast gəlinir. Bu ikibaşlı məqam, iki yönlü təsir barədə nə deyərdiniz?**

– Nizami Gəncəvi hər hansı bir təmsili, yaxud hekayəti birbaşa götürüb işləməyib. Ümumi ideya, ayrı-ayrı motiv oxşarlığı ola bilər.

Bilirsiz ki, “Kəlilə və Dimnə” müəllifli ədəbi abidə hesab olunur və hind şahı Dəşşəlimin sifarişi ilə brəhmənlərin başçısı, hind filosofu Bəydəba tərəfindən qələmə alınmış, nə qədər gizli saxlanılsa da, İran şahı Xosrov Ənişirəvanın tapşırığı ilə Bərzuyə adlı təbib tərəfindən gizlicə İrana gətirilib tərcümə edilmiş və beləliklə, bütün dünyaya yayılıb. Həm də qeyd edirəm ki, “Kəlilə və Dimnə”nin motivlərinə təkcə Şərq ədəbiyyatında deyil, bütövlükdə dünya ədəbiyyatında, o cümlədən Avropa ədəbiyyatında da rast gəlinir. Ümumiyyətlə, geniş yayılması baxımından onu, adətən, “Min bir gecə” nağılları ilə də müqayisə edirlər.

Təhkiyə dilinin sadəliyi, yığcam süjetlər, personajların heyvanlardan ibarət olması, maraqlı, nağılvari məzmunu və ən əsası, didaktik-tərbiyəvi mahiyyəti,

təbii ki, bu təmsil və ya nağılların sadə xalq arasında da geniş yayılmasına səbəb olub və nəticədə dillərdə dolaşaraq müxtəlif variantları yaranıb. Hətta bəzən elə süjetlər və təmsillərə rast gəlinir ki, əvvəl hind abidəsində, yoxsa Azərbaycan şifahi xalq yaradıcılığında yarandığını söyləmək çətin olur. Axı “Kəlilə və Dimnə” özü də, tədqiqatçıların da qeyd etdikləri kimi, məhz folklor əsasında formalaşmış və sonradan ölkələri gəzdikcə, müxtəlif dillərə tərcümə edildikcə yerli söz sənətinin təsirinə uğrayaraq fərqli variantları yaranıb. Yəni bütün ədəbi təsir prosesləri kimi burda da qarşılıqlı nüfuz özünü göstərir. Həm də bu, məqsədli şəkildə, düşünülmüş bir müdaxilə deyil, ümumi prosesin təbii axarından doğan bir hadisədir. Necə ki, fəlsəfi düşüncələr bədii söz libasında daha təhlükəsiz və uzun bir yol qət etməyə, daha çox auditoriya cəlb etməyə müvəffəq olurdu və sanki bunun da müqabilində bədii sənət örnəyi fəlsəfi fikirlərlə daha dərinlərə baş vura bilirdi, beləliklə də bu iki düşüncə tərzinin bir-birinə nüfuzundan şedevr yaranırdı, burda da təsir və faydalanma qarşılıqlı şəkildə gedib.

– **“Kəlilə və Dimnə” motivlərindən Nizami, demək olar, “Xəmsə”nin hər poemasında istifadə edib. Bu, didaktikanın onun yaradıcılığındakı qaçılmaz məqsəd olması iləmi bağlıdır?**

– Ümumiyyətlə, ayrılıqda götürülmüş hansısa bədii yaradıcılıq və ya onun bir nümunəsi yalnız bir məqsədə, bir istiqamətə köklənir. Bu baxımdan “Kəlilə və Dimnə”də də ancaq didaktika axtarmaq onun, kitaba yazılmış orta əsr müqəddimələrinin birində deyildiyi kimi, “rəmzi danışıklardakı sirrini” azaltmış olar. Çünki bu kitab “filosof üçün – əngin bir fəza, ağıl üçün – böyük məşq meydanı, söz aşıqları üçün – unudulmaz xatirə, mənasını fərqləndirən qənaclar üçün gözəl bir ibrət xəzinəsidir”.

Təkcə Nizami Gəncəvi yaradıcılığı deyil, bütövlükdə Şərq ədəbiyyatı və onun qədim, zəngin bir qolu olan Azərbaycan ədəbiyyatı yaranışından insanın daxilən inkişafı və kamilləşməsi uğrunda çalışmış. Bu motiv Nizaminin də bütün əsərlərində ardıcıl işlənir: “Sirlər xəzinəsi”ndən başlayaraq “İskəndərnamə”yədək. Şair bunun üçün ən müxtəlif vasitələrdən – illüstrativ-əyani səhnələrdən, “təsədüfən” qəhrəmanlarının qarşısına çıxartdığı bayquşların söhbətindən, itin cəzalanmasından, yaxud da dünyanı hakimiyyəti altına almaq qüdrətində olan İskəndərə “hökmdarlıq nümunəsi göstərən” Nüşabənin rəmzi-simvolik “gedişləri”ndən və s. istifadə edir. Lakin Nizami üçün bu baxımdan ən təsirli yol eşqdır. Eşq – Xosrovu yüngül əyləncələrə meyil edən bir insandan hikmət xəzinəsinin açarını axtaran hökmdara, son nəfəsində belə, sevdinə əziyyət vermək istəməyən həssas qəlbli aşiqə çevirir. Xosrov hətta elmə, biliyə də məhz Şirin onu belə görməyi arzuladığı üçün can atır:

***Xosrov görəndə ki, o əziz sevgilisi
Onun üçün bilikdən yaxşı ad arzulayır.
Büzürgümidə öz yanına çağırırdı,
Böyük ümidlərlə onu qarşısında oturtdu.***

Bir məsələ də var ki, çox vaxt məhz şairin haradansa təsirlənməsinə dair qəti hökm də vermək doğru fikrə gətirib çıxarmır. Sadəcə, burada ümumi ideyadan, ümumi məqsəddən irəli gələrək üst-üstə düşən məqamlar da ola bilər. Professor Araz Dadaşzadə XVIII əsr lirikasına təsəvvüf və sufizmin təsiri məsələlərindən danışarkən yazırdı ki, “bir cəhət şübhəsizdir ki, keçmişdə yaşamış azsavadlı oxucu, habelə xüsusi filoloji, yaxud fəlsəfi təhsili olmayan

müasir oxucu üçün həmin şeirlər adi məhəbbət lirikasından başqa bir şey deyil; aşiq adi məhəbbət vurğunu, məşuqə adicə sevilən qız, vüsala yetmək arzusu da sevgililərin təbii qovuşmaq ehtirasıdır”. Bu fikir, ümumiyyətlə, filoloji tədqiqatın bütün məqamlarına aid ola bilər. Yəni, şair, sənətkar yazır və artıq onların hansı anlamda qəbul və dərk edilməsi, özündən əvvəlki və sonrakı ədəbi proseslə əlaqələndirilməsi daha çox tədqiqatçının bilik dairəsindən, tədqiqatın istiqamətindən və s. asılıdır.

Burda yeri gəlmişkən, bir məqamı da deyim ki, nəsihətçilik, ibrətamiz nümunələr isə ümumiyyətlə, Şərqin ən səciyyəvi xüsusiyyətinə çevrilib və bəzən hətta onun əksinə də işləyib: Əmin ər-Reyhani yazırdı ki, bəli, Şərq mədəniyyətin, fəlsəfənin beşiyidir, amma bunun üçün kim mənə təyyarə verəcəkdir?!

Təqdirelayıqdır ki, Nizami Gəncəvidə nəsihətlə real tarixə müdaxilə qoşa addımlayır. Onun qəhrəmanları vaizlərə qulaq asan passiv insanlar deyillər, öz vətəni, qanuni taxt-tacı uğrunda, sevgisi naminə vuruşan, mübarizə aparan, dağları-qayaları çapan, ədalətsizliyə qarşı üsyan edən, zəhmətlə yaşamağı hər kəsə əl açmaqdan daha şərəfli həyat bilən aktiv, fədakar, real insanlardır. Bu mənada bir faktı da qeyd edim ki, məhz Nizami ilə Şərq ədəbiyyatının dini-mifik obrazları real, gerçək həyatı qəhrəmanlara çevrilib.

– Nizami “Leyli və Məcnun”da yazır: **“Bir inci saflığı varsa da suda, / Artıq içiləndə dərd verir su da”**. Oxşar fikrə “Kəlilə və Dimnə”dəki **“Şah, şahzadə və torağay quşu”** adlı hissədəki **“Sudan da dünyada saf, təmiz nə var, /Lakin çox içilsə insanı boğar”** – rast gəlirik. Bu cür fikirlər sizcə, üzdən, zahiri təsirlənmələr deyilmi? Çünki məlum fikir az qala orta əsrlərin əksər öyüd kitablarında bu və ya digər dərəcədə keçir. Bu cür oxşarlıqlar nə dərəcədə əsaslı sayıla bilər?

– Əlbəttə, belə məqamları birbaşa təsir adlandırmaq, yaxud konkret hansısa mənbədən qaynaqlandığını demək, çox çətindir. Hətta belə bir versiya da ola bilər ki, sonrakı dövrlərdə, tutalım, Nizami Gəncəvi yaradıcılığı ilə tanış olan, onun əsərlərinin üzünü köçürən hansısa bir katib “Kəlilə və Dimnə”nin də üzünü köçürə bilər və bu zaman Nizaminin əsərindən hafizəsində qalan

hər hansı bir fikri ora əlavə edə bilərdi. Əlbəttə, bunlar ancaq ehtimallardır. Ancaq həm də tarixdən müxtəlif əsərlər xüsusunda saysız qədər belə faktlar da məlumdur. Elə Nizaminin öz əsərlərinə sonradan edilmiş ilhaq və dəyişikliklər də uzun illərin araşdırmalarından sonra təsdiqini tapıb. Həm də nəzərə alaq ki, katiblərin də əksəriyyəti şair, söz biliciləri idilər. Bəzən üzünü köçürtdükləri əsərlərdə hansısa bir sözü, bəzən misra və beyti də zövqlərinə uyğun dəyişə bilirdilər.

Ədəbi əsərlərdəki belə oxşarlıqlara aid bir maraqlı faktı da deyim. XVII əsrin sonu XVIII əsrin əvvəllərində yaşayıb-yaratmış Azərbaycan şairi Məhcur Şirvaninin “Qisseyi-Şirzad” əsərində belə bir səhnə var: Şirzadla Xurşidbanunun toy günü div bir tufan kimi gəlib Xurşidbanunu qaçırır. Hələ bu səhnə daha əvvəl Azərbaycan xalq nağılı “Tapdıq”da da rast gəlinir və nağılda cinlər padşahının qızının toy günü Ağ div tərəfindən qaçırılması əhvalatı ilə nəinki yaxından səsleşir, hətta tam eyniyyət təşkil edir. İndi XIX əsr rus şairi Aleksandr Puşkinin “Ruslan və Lyudmila” əsərini xatırlayaq. Yenə toy günü Lyudmilanın Çernomor tərəfindən qaçırılmağı tamamilə eyni epizoddur.

**Baş qoydu qızun dizi üstə yatsun,
Sonra duruban murada yetsün.
Qız nəre çəkdi, etdi əfqan,
Dur, mənı apardılar, oğlan.
Oğlan baxuban birini gördi,
Qızun yaxasın dutub apardı.
Şirzad o zaman özünü atdı,
Öz düşməninün əlini dutdı.
Çəkdi əlini əlinə aldı,
Bir barmağı ol əlində qaldı.
Apardılar ol qızı havada,
Dərdinə dava tapulmadı orada.
(Bu, Məhcur Şirvaninin “Qisseyi-Şirzad” əsəri)**

**И вот невесту молодую
Ведут на брачную постель;
...И вот они настали... Вдруг
Гром грянул, свет блеснул в тумане,
Лампада гаснет, дым бежит,
Кругом всё смеркло, всё дрожит,
И замерла душа в Руслане.
Всё смолкло. В грозной тишине
Раздался дважды голос странный,
И кто-то в дымной глубине
Взвился чернее мглы туманной.
И снова терем пуст и тих;
Встает испуганный жених,
С лица катится пот остывший;
Трепеща, хладною рукой
Он вопрошает мрак немой...
О горе: нет подружки милой!
Хватает воздух он пустой;**

*Людмилы нет во тьме густой,
Похищена безвестной силой.
(Bu da Puşkinin “Ruslan və Lyudmila” əsəri)*

Hətta hadisələrin sonrakı inkişafında da bənzərliklər kifayət qədərdir. Puşkinin Azərbaycan nağılından və ya XVIII əsr Azərbaycan şairindən təsirləndiyini demək nə dərəcədə münasib və elmi həqiqətə uyğun ola bilər sizcə?...

– **Nizami təlmihlər – zərb-məsəlləri əsərə daxil etmək metodundan gen-bol istifadə edib. Sizcə, tədqiqatınızda təlmihlərlə təsirlər məsələsində çaşbaşlıq yoxdur ki? Yəni hansısa hikmətli bir beytin mənbəyi mütləqdirmi hind qaynağı sayılmalıdır?**

– Əvvəla, qeyd edim ki, təlmih poetik fiquru bədii əsərlərin obraz zənginliyinin xüsusi önəm kəsb etdiyi orta əsrlərdə klassik sənətkarların ən çox diqqət yetirdiyi və bəhrələndiyi ifadə vasitələrindən biri idi. Çünki bu poetik fiqur, məlum olduğu kimi, müəllifin həm məlumat, elm və bilik dairəsinin, həm öyrənib mənimsədiklərindən istifadə bacarığının, daha əvvəl yaranmış ədəbi-bədii nümunələrə yaradıcı yanaşma istedadının və sair xüsusiyyətlərinin göstəricisi idi. Burada, eyni zamanda, işarə edilən tarixi-əfsanəvi, ədəbi olaya müəllif münasibəti də özünü göstərirdi. Azərbaycan poeziya məktəbinin görkəmli davamçısı və ən mütərəqqi prinsiplərinin yaradıcısı olan Nizami Gəncəvi yaradıcılığında da elmin müxtəlif sahələrinə, nücum və tibbi biliklərə, coğrafi-geoloji kəşflərə, xalq əfsanə və rəvayətlərinə, daha əvvəl yaranmış yazılı bədii qaynaqlara işarələr edilib. Şairin istifadə etdiyi təlmihlərin bir mühüm əhəmiyyəti də oxucunun bilik dairəsini genişləndirməyə xidmət etməsi idi. AMEA-nın müxbir üzvü Nüşabə Araslının qeyd etdiyi kimi, təlmih həm də “məlum olanı təkrar etməmək üçün poetik bir çıxış yolu” idi.

Əlbəttə ki, hər hansı ədəbi təsir özünü hökmən təlmihdə göstərmir. Təlmih – şairin istəyindən və bədii zövqündən asılı olaraq müraciət etdiyi poetik fiqurdur. Məsələn, Nizaminin “Məxzənül-əsrar”ından məşhur beyti xatırlayaq:

*Babele-mən Gənceye-Harut suz,
Zohreye-mən xatere-ənçom foruz.*

(Mənim Babilim Harutu yandıran Gəncədir, mənim zöhrəm ulduzları işıqlandıran xəyalımdır).

Bu beytdə şair doğma Gəncəsini Şərqi sehrbazlar yuvası kimi məşhur olan Babil şəhəri ilə müqayisə edir, özünü isə dolayısı yolla sehrbaz Harutla. Təbii ki, şair özünü “söz sehrbazı” kimi müqayisə edir. İkinci misradakı “ulduzları işıqlandıran fikrimdir” ifadəsindən də söhbətin nədən getdiyi aydın olur. Yeri gəlmişkən, filoloji tərcümədə “ulduzları işıqlandıran ruhumdur” gedib. Amma şair “xatere-mən” deyir. Və beytin sualınıza aid olan hissəsi: şair burada məşhur Harut-Marut əfsanəsinə işarə edir, amma əfsanənin məzmunundan danışmır. Nizamini anlamaq üçün, niyə Gəncənin onun Babili olduğunu başa düşmək üçün həmin əfsanəni bilmək lazımdır.

O ki qaldı sizin sualın **“hansısa hikmətli bir beytin mənbəyi mütləqdirmi hind qaynağı sayılmalıdır?”** hissəsinə, təbii ki, xeyr. Mütləq deyil. Amma konkret “Xosrov və Şirin”dəki həmin qırx beytdə verilən mətləblərdən danışırıqsa, burada, əlbəttə ki, bunu biz saymırıq. Şair özü deyir ki, bu mətləblər “Kəlilə və Dimnə”dəndir.

- **Hazırladığınız kitabda “Kəlilə və Dimnə”dəki Nizaminin örnək verdiyi hekayələri ayrı vermisiniz. Bu, lakonizm və məğzə daha tez yetişmək üçün əla metoddur. Amma nə üçün “Xosrov və Şirin”in Sabri Sevsevilin Türkiyə türkcəsinə nəslrlə tərcümə etdiyi bənddən müvafiq bəndi qoymağa da ehtiyac duymusunuz?**

– Bildiyimiz kimi, Nizami Gəncəvi “Xosrov və Şirin”də qədim hind abidəsindəki hekayələrin hər birini bircə beytlə təqdim edir, onların məzmunu oxucu üçün naməlum qalır. Təqdim olunan nəşrdə “Xosrov və Şirin”də işarə olunan “Kəlilə və Dimnə” hekayələri məsnəvidəki beytlərlə birlikdə verilib. Məqsədimiz oxucuların, xüsusilə də gənc mütaliəçilərin “işini asanlaşdırmaq”, hansı beytdə məhz hansı hekayəyə işarə edildiyini göstərmək və eyni zamanda da dahi şairin Şərq abidəsindən faydalanmaq özünəməxsusluğu haqqında təsəvvür yaratmaqdır. Zənnimizcə, belə olan halda Nizami Gəncəvinin çatdırmaq istədiyi yüksək bədii ideyalar, gələcək nəsllər, bizlərə göndərdiyi mesajlar daha da aydınlaşır. Bundan başqa, məlumdur ki, “Kəlilə və Dimnə”də bir hekayənin içində bəzən bir neçə süjet verilir, yəni hekayə hekayəyə qarışır. Hətta bəzən uzun süjetli hekayələrin daxilinə çox sayda digər hekayələr əlavə edildiyindən, əsas mətnlə əlaqə zəifləyir. Mövlana Ruminin məşhur “Məsnəvi”si də eyni quruluşdadır. “Məsnəvi”nin tərcüməçilərindən biri Rəfiq Can bu barədə yazır: “...bu çevirilərdən rahatlıqla yararlanmaq imkan dışındadır, çünki buradakı hekayətlər ya bir neçə səhifədə bitir, ya da hekayətlər içinə başqa hekayətlər girdiyindən, əsas hekayət uzanır. ...Amma zəncirvari biçimdə uzanıb gedən bu hekayətlər arasında oxucu əsas hekayəni və sonucda çatdırılacaq məğzin ipinin ucunu itirməkdədir”. Odur ki, Rəfiq Can öz tərcüməsində rəvayətləri bir-birindən ayrı şəkildə verib. Biz də oxucuları dolaşdıqlığa salmamaq və ölməz Nizaminin beytlərinin məzmununu daha aydın şəkildə çatdırmaqla bilmək üçün “Kəlilə və Dimnə”dəki həmin hekayələri bir-birindən ayıraraq müstəqil şəkildə verməyi məqsədəuyğun bildik.

Bilirsiniz ki, Nizami beytlərinin fars orijinalını da vermişik, bundan başqa, lazım olan məqamlarda Lev Xetaqurovun, Vəhid Dəstgirdinin, Barat Zəncaninin elmi-tənqidi mətnləri, Həmid Məmmədzaadənin filoloji və Sabri Sevsevilin mənsur tərcümələri müqayisə olunub, bəzi məqamlarda öz tərcüməmizi ya mötərizədə, yaxud əmək qeydlərində vermişik. Bu, Nizami mətnlərini oxucuya müqayisəli şəkildə çatdırmaq ehtiyacından yaranıb. Digər tərəfdən istəmişik ki, oxucu “Xosrov və Şirin”in türk dilinə tərcüməsi ilə də tanış ola bilsin, yeri gələndə özü qarşılaşdırmalara aparmaq imkanında olsun. Ümumiyyətlə, işləyəndə əldə edə bildiyim bütün mənbələrə baxmağa çalışıram ki, fərqləri və doğruya ən yaxın olan ehtimalı tapa bilim. Ümumiyyətlə, ilkin mənbələrin özü ilə işləmək lazımdır, imkan daxilində. Hərdən elə olur ki, bir istinadın izinə düşüb gedirsən ki, heç həmin mənbədə, həmin səhifədə elə bir fikir yoxdur. Dəfələrlə olub belə şeylər. Məsələn, bir tədqiqat əsərində rast gəlmişdim ki, İbn Bibidən və Məhəmməd Ovfiden sonra, XIII əsrdə Məhəmməd Ravəndinin “Rahət əs-südur və ayət əs-sürur”unda “Sirlər xəzinəsi”ndən bir neçə beyt verilib” və istinad olaraq da əsərin 1921-ci ildə Məhəmməd İqbal tərəfindən Londonda nəşr edilmiş nüsxəsinin 253-cü səhifəsi göstərilib. Məhəmməd Ravəndinin əsərinin çox səbr və diqqətlə araşdırılması nəticəsində aşkar oldu ki, Nizami Gəncəvinin və “Məxzənül-əsrar”ın adı kitabda bircə dəfə əmək qeydində çəkilib. Məlum olduğu kimi, həmin qeydlər də kitabın müəllifi Məhəmməd Ravəndiyə deyil,

tərtibçisi Məhəmməd İqbala aiddir. Yəqin ki, mənbənin özünə baxmasaydım, o fikri mən də təkrar edə bilərdim.

– **“Kəlilə və Dimnə”də, eləcə də Nizami yaradıcılığında nə üçün insana daha çox heyvanların həyatı, təbiət örnək göstərilir. Sanki insan – şüurlu varlıq, şüursuz varlıqlardan dərs almalıdır...**

– Əslində, bu sualın cavabı Behnüd ibn Səhvanın müqəddiməsində verilib. O yazır ki, “bu kitab ona görə heyvanların və quşların dilindən yazılıb ki, onun əsl məqsədi cahillərdən və nadanlardan gizli saxlanılsın”. Məlumdur ki, bu da bədii yaradıcılıqda ən çox müraciət olunan üsullardandır: sənətkarın öz fikrini bu və ya digər şəkildə pərdələyərək ifadə etməsi. Orta əsrlərdə bunun ən geniş yayılmış şəkli eşq mövzusu idi. Şərq ədəbiyyatında şairlər bu mövzuya yalnız sevgi hisslərini bildirmək üçün müraciət etməyiblər. Ayrı-ayrı zaman kəsirlərində dövrün və mühitin, şairin fəlsəfi təfəkkürünün süzgəcindən keçib bəzən çox geniş – ilahi, irfani, bəzən isə olduqca real və həyatı anlamda işlənsə də, mahiyyətə dəyişməyən və bəşəri əhəmiyyət kəsb edən eşq məfhumu şairin bir çox mətləblərə münasibətini bildirmək üçün ən güclü silah olub. Çox vaxt birbaşa, açıq deyə bilmədiklərini bu mövzunun cazibədar pərdəsi altında, incə, zərif duyğular və poetik obrazlarla ifadə etmiş, haqsızlıq və ədalətsizliyə qarşı etiraz səslərini ucaltmış, azadlıq arzularını rəmzlər və simvolik obrazlar vasitəsilə ifadə etmişlər. Eyni sözləri təmsillər, əsas personajlarının heyvanlar olduğu bədii örnəklər barədə də demək olar. Həm də xatırlayırsızsa, “Kəlilə və Dimnə”də heyvanlar bir-birlərinə müraciət edərkən “insan” sözündən istifadə edirlər. Məsələn, Dimnənin dilindən deyilən sözlərə baxaq: “İnsanın alınına nə yazılıbsa, o da olacaq... Heç taleyindən qaçıb qurtaran adam görübsənmi? Görübsənmi ki, insan böyük mənsəbə çata, bu dünyanın şərbətini içə, lakin məst olmaya? Qadınlar məclisində kef çəkə, lakin birinə bənd olmaya? Alçaq adamlara işi düşə, xar və zəlil olmaya? Fitnəkar adamlarla otura-dura, peşmançılıq çəkməyə? Padşahlarla dostluq edə, canını səlamət qurtara?” Ancaq Nizami Gəncəvidə sırf heyvanların iştirakı ilə verilmiş hekayətlər çox azdır. İndi mənim yadıma ancaq “Sirlər xəzinəsi”ndən “Bülbül və şahin”in hekayəti düşür...

– **“Kəlilə və Dimnə”də, eləcə də Nizami Gəncəvinin misallarının əksəri peşmanlıqla bağlıdır. Siz orta əsr mənbələrinə bələdsiniz, nə üçün o dövr ədəbiyyatı insanın dərs almaq üçün yolunun ancaq peşmanlıqdan keçdiyini göstərirlər?**

– Məncə, təkcə orta əsrlər ədəbiyyatı deyil, elə müasir ədəbiyyat da ən böyük müəllimin təcrübə olduğunu göstərir. Bir az şablon səslənsə də, deyim ki, ən böyük müəllim həyatdır. Bu, bir tərəfdən ümumiyyətlə, insan psixologiyası ilə bağlıdır, digər tərəfdən İslamın tövbəyə verdiyi böyük önəmlə əlaqədardır. Əgər deyiriksə ki, səhv etmək insana xasdır, demək, peşmanlıq çəkmək də insanın ən təbii hissləridir. Yəni insan tutduğu bəd əməldən peşmandırsa, demək onu təkrarlamamaq niyyətindədir, peşmanlıq da bir növ tövbədir. Bu da katarsisin bir şəklidir. Ədəbiyyatın da elə məqsədi budur: ən kamil varlıq sayılan insanı mənən təmizləmək. Tanrı da ancaq peşman olmuş qulunun günahlarını bağışlayır. Yazıçı isə bir nümunə göstərir, yollar cızır, hansı yolun hara aparıb çıxara biləcəyi ehtimallarını illüstrativ sərgiləyir və s. Fəhmli oxucu o yolları görüb nəticə çıxarmağı bacaracaq. Nizami Gəncəvi “Sirlər xəzinəsi”ndə ümitsiz padşahın dili ilə deyir:

***Hər nəfəsi kan benədamət bovd,
Şehneye-ğouğaye-qeyamət bovd.***

Xalq şairi Xəlil Rza Ulutürkün tərcüməsində:

***Peşmanlıq, tövbə dolu bir nəfəs getməz hədə,
Qiyamətdə Tanrının qəzəbini söndürər.***

– Nizaminin “Kəlilə və Dimnə”də istinad etdiyi obrazlardan biri də **Zahiddir. Sizcə, dahi şair nə üçün bu obraza bunca müraciət edir?**

– Zahid obrazı klassik ədəbiyyatın rəmzləşmiş obrazlarından. Necə ki, ədəbiyyatımızda klassik aşiq obrazları vardır, məsələn, Məcnun, Fərhad, Yusif, Leyli, Züleyxa və başqaları... İstənilən klassik şairin yaradıcılığına baxsaq, görürük ki, həm özlərini, həm də aşiq qəhrəmanlarını səciyyələndirmək üçün mütləq bu obrazlara etalon kimi müraciət etmişlər. Füzuli necə deyirdi:

***Olsaydı məndəki qəm Fərhadı-mübtəladə,
Bir ah ilə verərdi min Bisütuni badə.
Versəydi ahi-Məcnun fəryadımın sədasın,
Quşmi qərar edərdi başındakı yuvadə?
Fərhadü zövqi-surət, Məcnunü seyri-səhra,
Bir rahət içrə hər kəs, ancaq mənəm bəladə.***

Zahid də eynilə bu qəbildən olan, lakin həm də ziddiyyətli klassik obrazlardan. Zahid – bir düz xəttin iki əks qütbündən biridir: daha çox tərk-i-dünyalığın, dünya malına uymamağın, nəfsə qalib gəlməyin və s. rəmzlərindən biridir. Yəni belə olmalıdır, zahidlik bu olmalıdır... Ona görə də klassiklərimizin həmçinin çox da olmasa, Nizami Gəncəvinin də, bu obraza müraciət etməsi təbiidir.

Zahid obrazı xüsusundakı ziddiyyət nədədir? Bilirsiniz ki, ədəbiyyatda çox geniş istifadə edilən, obrazın daxili aləminin açılmasında müraciət olunan vasitələrdən biri də adla xarakterin təzadıdır. Daha çox mənfi qəhrəmanların ad seçimində iki üsuldən istifadə olunur. Ya seçilən ad mənfi obrazın bütün çirkin və eybəcər keyfiyyətlərinin məcmucunu ifadə edir, ya da onun xarakteri ilə tam əkslik, daban-dabana ziddiyyət təşkil edir. Bu isə obrazın xarakterindəki şər və pisiyin daha bariz, daha açıq-aydın görüntüsü üçün sanki bir bədii vasitə rolunu oynamış olur. Məsələn, Məhcur yazırdı ki:

***Var idi iki vəziriyi bil,
Biri Aqil, biri Kamil.
Aqil vəzir-əhli-təqva,
Kamil vəzir şəriri-ə'ta.***

Və yaxud Nəsimi deyirdi: “Zahidin bir barmağın kəssən, dönüb həqdən qaçar”...

Nizami Gəncəvidə də “Tövbəsini pozan Zahidin hekayəsi” var.

– Siz tərtib etdiyiniz “Nizami Gəncəvi və “Kəlilə və Dimnə” motivləri” adlı kitabda həm də Nizami Gəncəvinin əsərlərinin dilimizə çevrilmiş filoloji tərcümələrinin problemlərinə diqqət çəkirsiniz.

Sizcə, mövcud filoloji tərcümələrdə əsas problemlər nədədir, onlar hansı prinsiplə yenidən işlənib hazırlana bilər?

– Əvvəla onu deyim ki, son dövrlərdə keçən əsrin 40-cı illərində edilmiş tərcümələr haqqında olduqca radikal, birtərəfli fikirlər səslənir. Mən və ümumiyyətlə, Nizami Gəncəvi yaradıcılığı ilə bilavasitə məşğul olan hər bir kəs bu cür münasibətin əleyhinəyik. Hər şeydən öncə, o tərcümələr müəssəssəkil komissiya şəklində yerinə yetirilib və bu işə Azərbaycanın və keçmiş sovet məkanının ən görkəmli alimləri və ən istedadlı şairləri cəlb edilib. Həm də deyim ki, həmin tərcümələr sonrakı dövrdə edilən bütün poetik tərcümələrdən bədii-sənətkarlıq baxımından daha yüksək səviyyədədirlər. Hətta “Xəmsə”nin dörd poemasını öz vəznində – əruzda tərcümə edən və yarım əsrdən artıqdır ki, Nizaminin həyat və yaradıcılığının öyrənilməsi ilə məşğul olan professor Xəlil Yusifli də məhz 40-cı illərdə edilən poetik tərcümələrin yüksək sənətkarlıq nümunələri olduğunu həmişə qeyd edir. Əlbəttə, qeyri-dəqiqliklər də vardır və bu, iş prosesində rast gəlinə biləcək haldır. Bilirsiniz, işin ağırlığını bilməyəndə inkar etmək asan olur. Uzun illər tərcümə ilə məşğul olan biri kimi deyə bilərəm ki, tərcümədə və xüsusilə də poetik tərcümədə, həm də Nizami beytləri kimi məna yükü, fəlsəfi tutumu ağır gələn əsərlərin tərcüməsində bəzən fikri eynilə orijinaldakı kimi vermək mümkün olmur, məcbur olub fikri vəznə, qafiyəyə salmaq üçün orijinaldan uzaqlaşmalı olursan və s. Səzsiz qədər incəliklər vardır. Qərİbədir ki, o tərcümələri o kəslər inkar (tənqid deyil!) edirlər ki, onlar Nizamidən bir beyt də tərcümə etməyİblər.

Olduqca çətin, məsulİyyətli və həm də lazİmlı olan tərcümə məsələsinə həm alİmlər, həm də şairlər çox qİsqancılıqla yanaşıblar. Məsələn, akademik A.Krİmski yazır ki, bir dəfə Bayron müsahibinə deyib: “İnsanlar mənİm şeirlərimdən İngİlis orijinalında deyil, solğun, yəndəmsiz tərcümələr vasitəsilə necə zövq ala bilərlər?” Və belə bir izah verib: “Sizin dühanız istənilən iztirabə tab gətirmək üçün kifayət qədər qüdrətlidir”. A.Krİmski bu sözləri Nizaminin də tərcümələrinə aid edir: Nizaminin də qüdrətli dühası tərcüməçilərin dözülməz iztirablarına davam gətirib. Yeri gəlmişkən, onu da deyim ki, alman poeziyasının böyük estetikisi Gete “Qərb-Şərq divanı”nı nəşr etdirəndə Hammerin “Fars bədii ədəbiyyatı tarixi”ndə verdiyi, tədqiqatçıların, o cümlədən elə A.Krİmskinin özünün “yəndəmsiz” adlandırdığı nümunələr əsasında Nizamiyə “İncə, son dərəcə istedadlı üslubuna” görə yüksək qiymət vermişdi.

Hər halda, Nizami Gəncəvinin əsərlərini xalq üçün əlçatan etdikləri üçün biz həmin tərcümələrə və tərcüməçilərə minnətdar olmalıyıq. Mən hətta belə bir söhbətin şahidi də olmuşam: bir dəfə xüsusi filoloji təhsili olmayan bir nəfər, Nizami XII əsrdə yaşamasına baxmayaraq dili necə sadədir, demişdi. Bu, əlbəttə ki, həmin tərcümələrin uğurudur. Nizami əsərlərinin Səməd Vurğun, Rəsul Rza, Məmməd Rahim, Süleyman Rüstəm, Abdulla Şaiq və Mikayıl Rzaquluzadə tərəfindən edilən tərcümələri məhz belə tərcümələrdir.

Yeni tərcümələr isə, düşünürəm ki, keyfiyyətli nəticələr əldə etmək üçün, müəssəssəkil, mərkəzləşdirilmiş qaydada həyata keçirilə bilər. Yeni pərakəndə şəkildə, tək-tək deyil. Məsələn, görkəmli nizamişünaslardan ibarət komissiya-nın rəhbərliyi altında, AMEA-nın müvafiq institutlarının mütəxəssislərini cəlb etməklə, əlyazmaların müqayisəsi ilə birlikdə.

– **Çağdaş insan öz keçmişindən, klassiklərdən, orta əsr mənbələrindən dərslər alırmı? Robotlarla əlləşib-vuruşan, səmanı fəth etməyə hazırlaşan, yerə peyklərdən nəzarət edən, düymə ilə müharibələri**

idarə edən, klounlar, uçan maşınlar, elektrikle işləyən maşınlar icad edən insanın dünəni ilə yaşamağa vaxtı varmı? Bu baxımdan Nizami və “Kəlilə və Dimnə” nə dərəcədə aktualdır və gələcəkdə onların yerini necə görürsünüz?

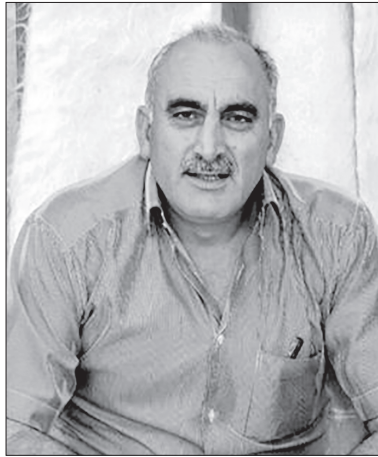

– Bəli, dünya dəyişir, insanlar da həmçinin. Maraqlar, məşğuliyyətlər də dəyişir. Amma, zənnimcə, dəyişməyən insanlıq var. İnsanlıq varsa, demək sözə ehtiyac var və həmişə olacaqdır. Axı bizi bütün canlı aləmdən fərqli edən elə sözümüzdür. Onu da itirsək, necə olar? İnsanın hikmətli sözə ehtiyacının bir təzahürü də elə Nizamiyə dönə-dönə qayıtmağımızda özünü göstərir. Və təbii ki, 2021-ci ilin “Nizami Gəncəvi ili” elan edilməsi də təsadüfi deyil. Məhz Nizami sözünə, hikmətli sözə insanlığın ehtiyacının təzahürüdür. İnsan üçün o şey əzizdir ki, onun qiymətini bilir. Bu baxımdan, mənə elə gəlir, Nizami Gəncəvi bizlərə hər zaman əziz olacaq!

Söhbəti Fərid HÜSEYN apardı

♦ P o e z i y a

Avdi QOŞQAR

İNSAN DƏRSİ

İnsanlar –
içinə çəkilmək öyrətdi mənə,
Öyrətdi sevinci tək yaşamaqdan –
kədəri gözümə sıxmağa qədər...
su kimi bulanıb axmağa qədər...
Öyrətdi insana dərd söyləməyin, –
ürək qızdırmağın fəsadlarını,
həyatın bölünməz təzadlarını...
İllərlə yaxına buraxmadığım
bir çox adətlərə vərdiş elətdi,
nə qədər əlləşdim, əlac olmadı,
bunu bircə-bircə, dərdişiş elətdi.

Yaşıl rəngdə idi – əyilən budaq,
əydilər – yaşıla ağ qar ələndi...
üstümə yeridi çöllərin daşı,
daş daşı gəmirdi – yer silkələndi.
Gözümdə enməyən ilğım varıydı,
axırdı bir səhra genişliyinə...
Dünyanı dərk edən ağılım varıydı –
qoydular çaylağın daşı yerinə...
İnsanlar,
İnsanlar içinə sümürdü məni, –
birinin gözünün rənginə çəkdim,

birinin ayağı altda yol kimi –
 tapdanıb, əzilib tozuna döndüm,
 biri yavaş-yavaş içimi yedi,
 yedi həvəsimi, köçümü yedi –
 içi çürük, yanıq ozana döndüm...

...Ömrə şırım çəkdi bu döndərmələr,
 verdim, aldığım qələtə dəyməz!
 itirə-itirə qurduğum çəmən,
 daşlı, toz-torpaqlı Ələtə dəyməz!

Dağdan, daşdan keçir həyatın yolu,
 əzablı-əzabsız hər ana şükür.
 Hər şeyin günahı – şüursuz insan,
 Şüurlu, şüursuz insana şükür.

NƏ DƏRSƏN...

Şah İsmayıl Xətaiyə...

Göyəmi çəkilmə,
 yerəmi girim –
 yoxsa ilim-ilim itim, nə dərsən?
 Ay yerin sahibi, göyün soltanı,
 “atalı-analı” yetim, nə dərsən?

Sinəmi qabağa verib durummu?
 qandalı, zənciri vurub qırımı?
 Al üzlü gündüzlər mənim yarımı?
 Qan üzlü səhərdə bitim, nə dərsən?

Gedir top yarası, getmir söz dağı,
 damır salxım-salxım, damır buz dağı.
 Gülün ləçəyində mənəm göz dağı –
 Şişliyə çəkilir mətin, nə dərsən?

Düz kəhər atında,
 şər öz altında.
 Qamçı götürəydim –
 gərək vaxtında,
 Söz deyə bilənlər –
 sükut taxtında,
 boynu kəndirdəmi bütün, nə dərsən?

Bir oddan su içir bu çərxi gərdis?
 həyat boş get-gəldi, yaşamaq vərdis?

Dəyirman daşdır, fırlanır, dərdiş! –
Budandır, tökülür ətim, nə dersən?

SƏNƏ DEMƏDİMMİ?!

Sənə demədimmi
dünya bir evdir?
Onun uzununa, eninə baxma.
Hamı bir göy altda –
təcəlla edib –
ayrı məzhəbinə, dininə baxma.
Evdır söyləyəndə –
bir az böyükdür, –
dərdi də böyükdür,
dərd verəni də...
udulmaz tikəsi boğaza yükdür
yükdür rahat, asta udulanı da...
sərhədlər, bölgülər maraq üçündür,
bir olan Tanrını yüzə bölüblər.
Nə ki söylənilir varaq üçündür,
seçmə ağırlığı bizə bölüblər...
Ağırlıq quluyuq –
hamıdan əzəl,
düzən gətirmişik
dünya evinə.
Yanaqda quruyan göz yaşı gözəl,
Baş tacı ayağa düşəndə necə?!
Ayağa salınan elimiz yazıq,
Tanrıya açılan əlimiz yazıq.
Haqqını başqası hayqırıb deyən –
Çarmıxa çəkilən dilimiz yazıq!
Sənə demədimmi
dünya bir evdir?
O evin laxlayan tavanı bizik,
kərəni əyilib, barısı uçub –
başına qar-yağış damanı bizik.
Bir də o selləmə yağış yağarmı?
bir də şığıyarmı qartallar leşə?
Deyəsən, üfünün gözü ağarmış,
deyəsən, leysan da yaramır işə...

SÖKÜN BÜTÜN DİVARLARI...

Mikayıl Müşfiqin xatirəsinə

Sökün bütün divarları
hasardan təcridxanaya.

Bəlkə sökülə örtüklər –
yaranın dibi qanaya.

Qan axıb qansız tuta,
axa canından aşağı...
sözü imansız tuta.
Ruh çıxı qanın içindən –
qanın, zamanın içindən –
Şığıyıb cəlladı tuta...

Hərəmiz bir az cəlladıq –
hərəmiz bir az qaniçən.
Bir təmiz dəniz axtaraq –
baxaq bir badya
qan içi.

Nargin adası görünür –
qan dolu açıq havada.
Yəqin balıqlar qan udur –
qana bulaşmış yuvada.

Qanlı şair yarasından
hələ də üfük qan dolu.
Bu qanı yalayır cəllad –
qandan keçir şair yolu.

Sökün bütün divarları
hasardan təcridxanaya.
Bəlkə sökülə örtüklər –
yaranın dibi qanaya.

BAĞIŞLA

Altmış il ömür dartdım dalımca,
o yaşama, bu ölümə bağışla...
Qor daşdım, köz becərdim boşuna –
o alova, bu külümə bağışla.

Dünya kösöv – ömür yolu sacdısı,
qovrulmağa sarı sünbül açdısı, –
tac gəzirdin –
dərdim başda tacdısı –
o şərəfə, bu zülümə bağışla...

Uyğunlaşdıq canı üzən bürküyə,
zədə düşdü, çat düzüldü hörgüyə,

tərs qurulan bu mizana, bölgüyə,
o gedimə, bu gəlimə bağışla...

Daha hənir avazıyır külümnən,
nə əyildi – özüm əydim dilimlə.
İndi daha əlləşirəm ölümlə –
O dilimə, bu ölümə bağışla.

Nəydi gedən, nəydi qalan, bilmədim,
sənə çatan, mənim olan, bilmədim,
Kimə doğru, kimə yalan, bilmədim –
O sözümə, bu dilimə bağışla...

* * *

Bizim getdiyimiz yol-iz dağılıb,
daha getdiyimiz ölüşə dəyməz...
bütün yazdıqlarım, düşündüklərim –
səninlə bir anlıq görüşə dəyməz.

Dəyməz yaşamağa sənsiz dünyanı,
öürüşsüz, görüşsüz ağzın nə dadı?!
Daha ürəyimə tıxanıb getmir –
ömür ehtiyacı, könül fəryadı.

Daha alt qatını gördüm həyatın,
gördüm gur selinin səngiməsi yox,
Gördüm gedişata qarşı asi çox,
vurdu tonqalının yanan istisi,
acıtdı gözümü qara tüstüsü –
o isti, bu tüstü nəyimə gərək...

Al apar qovğada kiflənən ömrü,
qopar
bu kəndirə, kərişə dəyməz.
bütün gördüklərim, eşitdiklərim, –
səninlə bir anlıq görüşə dəyməz!

* * *

“Bu dünyadı, bu da mənim” – demişdim,
İndi yoxam –
 bu dünyadı, bir də O!
Avazıdı, öləzidi nəyim var –
Tanrı odu, pənah odu, pirdi O!

İrəliyə addım atdım – yol hanı?
 yük daşıyım, daş qaldırım –
 qol hanı?
 Sirli gördüm bu aləmi, bu canı –
 gizli odu, aşkar odu, sirdi O!

Bir bulaqdan təam içir bu varlıq,
 di gəl yoxdur bir oxşarlıq, uyarlıq,
 Nə bu dünya, nə o dünya, nə yarlıq, –
 torpaqda O, səmada O, dürdə O!

Gəlməz oldu, səbir yüküm daraldı,
 bulud gəldi, dağ başını qar aldı,
 Gözləməkdən gözümlə kökü saraldı,
 bir varlıqdı, bir göylükdü, bir də O!

Göz yaşımıla suvarılır bu əkin...
 daha heç nə – nə tərəzi, nə çəki?
 Daha məni yer çağırır, göy çəkir,
 səmada O, buludda O, yerdə O!

OXUCULARIN NƏZƏRİNƏ!

“AZƏRBAYCAN”

jurnalına abunə yazılışı davam edir.

Pressinform

+ 99412 5115191

+ 99412 5391280

+ 99455 2560835

+994 55 315 60 02

**Jurnalının bir nüsxəsinin qiyməti 1 manat 50 qəpik,
 illik abunə qiyməti 18 manatdır.**

İNDEKS: 76300

XURAMAN

OĞLUNUN DƏFNİNDƏ OYNADI ANA

Bu necə taledi, bu necə baxtdı,
Uçuldu göylərin tavanı, taxtı.
Göylər yerə endi, yer göyə qalxdı,
Oglunun dəfnində oynadı ana.

Görənin, baxanın bağırını yardı,
Fələklərimi yandı, həyatımı durdu.
Bəlkə xəyalında toyxana qurdu,
Oglunun dəfnində oynadı ana.

Kədərdən günəşin bənizi soldu,
Mələklər ağladı, buludlar doldu.
Başına qırmızı yaylıq da saldı,
Oglunun dəfnində oynadı ana.

Çıxdı məhvərindən, döndü yerində,
Allahım, dünyanı gəl qoy yerinə.
Şəhid balasına layla yerinə
Dəfnində qol açıb oynadı ana.

Fikirlər qarışdı, ağıl almadı,
Təsvir eləməyə kəlmə qalmadı.
Toyunda oynamaq qismət olmadı,
Oglunun dəfnində oynadı ana.

AYRILIR

Nəsiminin “Ayrılır” qəzəlinə nəzirə

Allahım, imdada çat, canımdan can ayrılır,
Dünyadan kam almamış bir növcavan ayrılır.

Bağla yaramı təbib, görmürsənmi, a zalım,
Bədənimdə dövr edən damardan qan ayrılır.

Könül bağçamda güllər yenə fəqan eyləyir,
Çün, onlara can verən yarı-bağban ayrılır.

Hicrindən xəstə düşdü ona can verən ana,
Dərdinin dərmanı yeganə loğman ayrılır.

Ata dadın bilməmiş bir körpənin naləsi,
Yandırır bağrım başın, tökür leysan, ayrılır.

Bir sevgini əbədi həsrətə qurban verib,
Etməyir əhdə vəfa, pozur peyman, ayrılır.

Mən də köçdüm onunla, qalan quru cismimdi,
Baxın, görün ki, necə ruhi-Xuraman ayrılır.

KÖNLÜM ELƏ BİLİR Kİ...

Könlüm elə bilir ki, mən bir dağam, qayayam,
Onun üsyanlarına dözərəm, dayanaram.

Könlüm hələ bilmir ki, mən bir quru türpəyəm,
Bir üfürçək yetər ki, kökümdən aralanam.

Könlüm elə bilir ki, mən bir dərin dəryayam,
O coşduqca, daşdıqca asanca ram edərəm.

Könlüm hələ bilmir ki, mən bir sısqə bulağam,
Bir göy gurultusundan bataram, quruyaram.

Könlüm elə bilir ki, mən bir əngin səmayam,
Onun arzularına qanad taxıb quş kimi

göyə uçuracağam.

Könlüm hələ bilmir ki, mən göylərdən çəkilən
son zərrəyəm, qürubam,

Ölmüş arzularına, itən ümidlərinə

açılan bir qucağam.

Könlüm elə bilir ki, mən bir odam, atəşəm,

Onu sıxan, incidən həsrətini, qəmmini

Yandırır yaxacağam.

Könlüm hələ bilmir ki, mən bir solmuş, sovulmuş,
Külünün hənirinə güclə isinə bilən,
Anbaan öləziyən odsuz, közsüz ocağam.
Könlüm elə bilir ki...
Könlüm bəlkə də bilir, amma barışa bilmir.

DUA EDƏK

Heç bir gözlə görülməyən,
Əllə tutula bilməyən,
Kiçicik bir nöqtə qədər
bəla gəldi Yer üzünə.
Silkələdi, alt-üst etdi millətlərin həyatını,
Buxovladı dünyamızın ömür atını.
Pozdu bəşər övladının növrağını, büsatını.
Düşündükmü nədən oldu?
Axı, bütün bəlalərin özəyini, özülünü
insan oğlu əllərilə özü qoyur.
Görən hansı xətamızın bəlasıdır çəkdiyimiz?
Ey amirlər, əmr edənlər!
Yer üzünə, bu dünyaya sahib olmaq istəyənlər,
Bir düşünün, bir daşının,
nöqtə boyda bir virusa əlac tapa bilmirsiniz.
İnsanlığı məhv edən silahları yaradanlar,
Bir silah da indi tapın,
Bəşəri bu bəlalardan xilas edin!
Bəlkə Tanrı qəzəbidir gəldiyimiz?
Bəlkə Tanrı görk edlənir.
Bizə deyir görün, baxın,
İddiası böyük olan, “mənam-mənam” deyənlərə,
Bir nöqtənin qarşısında acizcə baş əyənlərə.
Gəlin, tövbələr edlənək,
Tanrımızdan əfv dileyək,
Səhər-axşam dua edək:
Ey dünyanın, Yer üzünün tək memarı Ulu Tanrım!
Bu bəlanın əlacını göndər bizə!
Bu müşkülün, bu sualın,
bu sınağın, imtahanın
cavabını göndər bizə!
Sənə açılan əllərin, dua edlən dillərin
muradını göndər bizə!
Ey Allahım, gözəl Rəbbim!
Qəbul elə duamızı,
savabını göndər bizə!
Savabını göndər bizə!

NIYƏ QOYMADIN, İLAHİ!

Qəlbimdən bir ah gəlirdi,
Ömrümə günah gəlirdi,
Bəlkə bir pənah gəlirdi,
Niyə qaytardın, İlahi?

Aşılmaz dağı aşmışdım,
Əzrayılla dostlaşmışdım,
Qoysan çoxdan daşlaşmışdım,
Niyə qoymadın, İlahi?

Haqq atıldı sərt qayadan,
Ümid boğuldu dəryada,
Küsüb gedirdim dünyadan,
Niyə qaytardın, İlahi?

GƏLMƏ, ÜSTÜMƏ

Görən gözüm də qalmadı,
Bitdi, sözüüm də qalmadı.
Daha dözüüm də qalmadı,
Üstümə gəlmə, ay dünya!

Qəmlə kəsirsən başımı,
Axıdırsan göz yaşımı.
Soyutdun isti aşımı,
Üstümə gəlmə, ay dünya!

İgidlərimi apardın,
Sanki qəlbimi qopardın.
Qəm dəryasına batırdın,
Üstümə gəlmə, ay dünya!

Yaman qan eylədin yenə,
Sınayırsan dönə-dönə.
Daha sözüüm yoxdu sənə,
Üstümə gəlmə, ay dünya!

Dərd əlindən sərsəriyəm,
Qanlı savaş əsgəriyəm.
Mən onsuz da gedəriyəm,
Üstümə gəlmə, ay dünya!

♦ Seyran Səxavətin 75 yaşı

MÜDRİK XALQIN YAZIÇI OĞLU

İNTİQAM QASIMZADƏNİN YAZIÇI SEYRAN SƏXAVƏTLƏ SÖHBƏTİ

İntiqam Qasımzadə: – Əvvəla, əzizim Seyran, mən səni 75 yaşının tamamı münasibətilə ürəkdən təbrik edir, sənə möhkəm can sağlığı arzulayıram. Biz köhnə dostuq, 40 il bundan əvvəl mənim heç ağılıma gəlməzdi ki, (heç sən də) bir gün 78 yaşlı İntiqam 75 yaşlı Seyranla üzbəüz oturub onun 75 illik yubileyi münasibəti ilə “Azərbaycan” jurnalı üçün söhbət edəcək. Bizim əslində sənə ilə söhbətlərimiz çox olub; müxtəlif məclislərdə, o məclislərdə ki, dostlarla yığılmışıq və ya elə ikimiz olmuşuq, ürək sözlərimizi bir-birimizə demişik, həyatın ən müxtəlif mövzularında söhbət etmişik: ədəbi cameədə baş verənlərdən, şəxsiyyətlərdən, yazıçı dostlarımızdan danışmışıq. Biz qeybət etməmişik, söhbət etmişik, onların yaradıcılığından danışmışıq, gözəl xatirələr yada salmışıq. Məzəli əhvalatlar... Xüsusən sən belə xatirələri çox şirin danışırısan. Səni dinləmək mənə həmişə maraqlı olub. İndi yaşımın bu vədəsində bir balaca başqa cür qurmaq istəyirəm söhbəti. İstəyirəm həm sənənin yaradıcılığının ətrafında, həm də ümumiyyətlə, ədəbiyyatımızın bugünkü vəziyyəti barədə danışaq. Mən çox az danışacam. İstəyirəm oxucular səni eşitsinlər. Çox maraqlıdır, 75 yaşına gəlib çatmış Seyran Səxavət adlı şair, nasir, dramaturq, publisist və vətəndaş, görəsən, nə düşünür. Bilsən, hər adamın sinəsində sənəki qaynar, alovlu ürək yoxdur. Sənənin yazılarının da o ürəkdən qaynaqlanmış yazılardır.

Yaşını təbrik etdim, indi də icazə ver, bizim gözəl Qarabağımızın azad olunması münasibətilə təbrik edim hər ikimizi.

Seyran Səxavət: – Çox sağ ol.

İntiqam Qasımzadə: – Bu, həqiqətən böyük hadisədir. Mən bilirdim ki, Qarabağ alınacaq. Bilirdim ki, biz torpaqlarımıza qayıdacağıq. Amma bilmirdim ki, İntiqam bunu görəcək, ya yox. Şükürlər olsun, o gün gəlib çatdı, Qarabağ işğaldan azad oldu, görüntüləri də gördük. İndi bircə arzum var; bilirəm sən getmisən Füzuliyə, ayağın dəyib o torpaqlara. Amma mənim ayağım hələ gedib dəyməyib doğma Şuşama. Yəqin Allahın mənə rəhmi gələr, o günü də görərəm. Xülasə, səni təbrik edirəm.

Seyran Səxavət: – Çox sağ ol, əzizim.

İntiqam Qasımzadə: – Madam ki, söz düşdü sənin anadan olduğun Füzulidən. Sən Füzulinin Yağlıvənd kəndində anadan olmusan, elə deyilmi?

Seyran Səxavət: – Elədir, sənin anadan olduğun Şuşa doğum evi ilə mənim anadan olduğum doğum evi arasında 45 km məsafə var. Həm də sən məndən bir az qabaq anadan olmusan.

İntiqam Qasımzadə: – Seyran, Füzulidən sən 16-17 yaşında çıxmışdın və indi üstündən 68 il keçib. Sən o zaman təhsil almaq üçün Bakıya gəldin; əvvəlcə hər şey gözəl idi. Sonra 90-cı illərin əvvəllərində Füzuli də, Qarabağın digər rayonları da işğal olunandan sonra – baxamayaraq ki, sən ordan çoxdan çıxmışdın, şəhərdə ailə də qurmuşdun; evin-eşiyin, hər şey Bakıyla bağlı idi, – Səndəmi məcburi köçkünlərin yaşadıqlarını yaşayırdın?

Seyran Səxavət: – Biri var rəsmi qaçqın statusu, biri də var qaçqınların qohumu statusu. Mən həm də qaçqınların qohumu statusunda idim, qohumlarıma deyirdim ki, qaçqın olmaq daha asandı, nəinki qaçqının qohumu olmaq. Çünki hamı sənin üstünə yüyüyür, hamı səni özünə arxa bilir, hamı sənə etibar etmək istəyir. Tərəzinin gözüne səni qoymaq istəyir ki, bərabərlik əmələ gəlsin. Qaçqınlar respublikamızın müxtəlif rayonlarına səpələnmişdilər və bir ucdan da qırılırdılar. Məsələn, mənim özümdən iki yaş böyük qardaşım – Xanlar (onu sən də tanıyırdın) və dörd yaş kiçik qardaşım – Fəxrəddin, Bakıda dünyalarını dəyişdilər. Bilirsən, bu, Allahın yazdığı əcəldir, amma onu bir az sürətləndirən nüanslar var. Məsələn, mənim qardaşım Xanlar (Füzuli ticarət şöbəsinin müdiri idi) işə gələnə qədər əlli adamla salamlaşır, hal-əhval tuturdu. Bakıda Xanları tanıyan, onunla hal-əhval tutan kim idi ki?! Bax, dediyim bu yoxluğun, qeybin içində vətən nostaljisi var idi. Qardaşlarım və neçə uşaqılıq dostum dünyasını dəyişdi və onların hamsının da bir diaqnozu var idi – Vətən xiffəti. O olmasaydı, onlar yaşayırdılar. Çünki onlar o cür havadan, sudan içib qidalanmışdılar. Yeri gəlmişkən, Şuşa dünyada yeganə coğrafi məkandır ki, yuxarı qalxdıqca, dünyanın başqa yerlərində olduğunun əksinə, oksigen seyrəlmir, Şuşa və ətrafında və dərədə hava necədirsə, yuxarıda da elədir. Deyirlər ki, 11 iqlim şəraitindən 9-u Azərbaycandır. Bilirsənmi ki, sənin doğulduğun Şuşanın payına onlardan 6-sı düşür. Yerdə qalan üçü bütün Azərbaycanın payına düşür. Şuşalılar sözün yaxşı mənasında başqa bir millətdir. Bir lətifə deyəcəm. Olmuş hadisədir.

İntiqam Qasımzadə: – Lətifə həm də ezop dilidir. Müdriklik məktəbidir; de.

Seyran Səxavət: – Bizdə bir futbol komandası var idi, bir də bir poçtalyon Qadir – Yusif Səmədoğlu ilə də dost idi. Füzuli bazarında bir qalalı Əli kişi vardı – mənim nənəm də qalalı idi, yəni şuşalı. Əli kişinin də kababxanası vardı – düz bazarın ortasında. Bu Qadir bir gün 3-4 futbolçu götürüb gəlir bu kababxanaya. Qadir Əli kişini gören kimi deyir ki, Əli əmi, təbrik edirsən. Əli əminin də başı qarışıq olur, soruşmur ki, nə münasibətlə təbrik edirsən. Guya Qadir təbrikə gəlib. Əli kişi bir də görür ki, Qadirqil yeyib-içib gedirlər, deyir: Qadir, bir bura gəl görüm. Nəyi təbrik edirdin? Əli əmi, xəbərin yoxdu, Jabatinski dünya çempionu olub. O, şuşalıdır da, gəldik səni təbrik etməyə. Əli kişi: Ə, Qadir, sən maa de görək, nə iş görürmüş o Jabatinski? Qadir deyir: 400 kq qaldırıb. Əli kişi: Qadir, o yeyib-içdiyiniz halal xoşunuz olsun. Amma şuşalı özünü elə ağır işin altına verməzdi... Onların söz aləmindəki relyefi, budur. Onlar həm də bu məqamın ucundan tutub bahalıqına gedirdilər, ucuzluğuna yox. Bu cür də yaşayırdılar. Onların yanında bir quş buraxsaydın, səni dəli etmək dərəcəsinə qədər dolayardılar.

İntiqam Qasımzadə: – Çox sağ ol bizə verdiyin qiymətə görə. Özün çox gözəl məqamın üstünə gəldin – Sözün. Bu gün biz sözün yetişdiyi yer olmasa da, sözün millətə çatdırılması üçün döyülən dəmirçixanadayıq. O sözlər burda ələkdən keçir, xalqa çatdırılır. Sözü xalq yaradır, sözlə işləyən təcrübəli bir yazıçı kimi istəyirəm deyəsən ki, söz nədir səninçün?

Seyran Səxavət: – Var söz, var adam. Adamı Allah yaradıb, eləmi? Sözünü də yaradan Allahın yaratdığıdır. İkincisi, yeri gəlmişkən, bu həm də mesajdır. İki il əvvəl bir məqaləmdə yazmışdım ki, “Azərbaycan dilinin sürətlə korlanmağından və reanimasiya vəziyyətində olmasından çox narahatam”. Bu yazı xeyli müzakirə də olundu. Məqalənin qısaca adı beləydi – “Cümlə qurmaq, dövlət qurmaq qədər çətindir”.

İntiqam Qasımzadə: – Amma gözəl demisən.

Seyran Səxavət: – Bax, sözün məsuliyyətini sizlər kimi hiss edən adamlar mənə inanacaqlar və hətta deyəcəklər ki, yaxşı demisən. Amma

sözdən başqa dünyada hər şeydən xəbəri olan adamlar deyəcəklər: “Bu nə deyir?” O adamlara nə deyə bilərəm, Allah onların köməyi olsun... Elə dövlətin özünü də sözlə qururlar.

İntiqam Qasımzadə: – Sözü çox böyük hikməti var. Hamımızın işlətdiyi eyni sözlər var; Seyran da, İntiqam da və bir başqası da işlədir bu sözləri. Birinin işlətdiyi sözün kəsəri var, o birininkinin isə – yox. Birinin sözünün vüsəti var, yazıçının sözünü oxuyursan, çox şey duyursan. Amma eyni sözləri işlədən başqa adamın dediklərindən heç nə duymursan.

Seyran Səxavət: – Söz Allahdan sonradı. Toylarımızda, yaslarımızda necə məsrəfçilik edirik, danışanda da elə. Məndə minlərlə faktlar var. Söz xalqdan qidalanır, enerjini ondan alır. Bir misal çəkim, məsələn: “Telefonuma bir zəng daxil oldu. Nəzərimə çatdırdılar ki, ananız filan yolda avtomobil qəzasına məruz qalaraq, avtomobil qəzasında iştirak edib. Mən özümü çatdırdım hadisə yerinə, anama baxış keçirdim” və s. Hər şeyi xasiyyət həll edir; israfçıyamsa, danışanda da onu edirəm. İsfafçıyamsa, toyumda, yasda da onu edirəm. Bax, bu xasiyyətimizə çevrilib, dil əxlaqımıza keçib, həyatımızın bütün mərtəbələrində biz dəhşətli dərəcədə israfçılıq edirik. Bu çox təhlükəlidir. Mən dünyanı gəzmisəm, özün bilirsən, belə qənaətə gəlmişəm ki, dünyada pul qazanmaq problemdir. Bizdə isə pul qazanmaq asandır, pul xərcləmək onu qazanmaqdan çətinidir. Sözə münasibətdə də eləyik, bir-birimizə münasibətdə də... Narazılıq edirik ki, yaxşı adam azdır. Amma yaxşılıq edənin qədrini bilək də. Mən, məsələn, İntiqamı çox istəyirəmsə, ibtidai, məişət məntiqiylə ona minnət qoymamalıyam. Sən mənə minnət qoymalısan ki, mənə sevə-sevə bərkimisən, adam olmusan, ortalığa çıxmısan. Bilirsən, istənilən daş-qaya heykəldir, yalnız onun üzərindən artıq şeyləri atmaq lazımdır. Sevginin verdiyi şeyi nə atası, nə anası, nə atasının belə, nə anasının südü o gücdə deyil versin adama.

İntiqam Qasımzadə: – Bu yerdə istəyirəm hamı bilsin ki, sözü sevə-sevə işlətmək lazımdır. Bu, sözün işığını, parıltısını daha da artırır. Bu mənada sən yaradıcılığa başlayanda sevgi şairi olmusan. Populyarlığını elə şeirlə qazanmısan.

Seyran Səxavət: – Hətta yoldaşımın gündəliyindən də sonra o şeirlər çıxdı. Axı o vaxt cavanlar gündəlik yazırdılar.

İntiqam Qasımzadə: – Amma sonra bir müddət keçdi. Hətta məclislərdə səndən indi də xahiş edirlər, ay Seyran, filan şeirini oxu. Mən də həmişə sevinirəm ki, hə, indi Seyran şeir deyəcək, çünki o şeirləri sənə kimi heç kim oxumur.

Seyran Səxavət: – O, bütün şairlərə aiddir.

İntiqam Qasımzadə: – Sən sonradan nəsrə keçdin. Hətta Məmməd Araz da sənə poeziyadan uzaqlaşmağına çox təəssüf etmişdi. Mənim bax, bu da yadımdadır.

Seyran Səxavət: – Hə, belə bir məqalə yazmışdı ki, Seyran Səxavət niyə ədəbiyyatdan qaçaq düşüb. Mən də o vaxt Bışkekə hərbi hissədə qulluq edirdim.

İntiqam Qasımzadə: – Nə idi sənə nəsrə keçməyinə səbəb?

Seyran Səxavət: – Bu sualı mənə çox veriblər.

İntiqam Qasımzadə: – Onda mən sənə orijinal sual verməmişəm ki...

Seyran Səxavət: – Yox, bu sual altı ay qabaq olsaydı, ayrı cavab olardı. 6 ay sual da yaşa dolur, Seyran da yaşa dolur və başqa cavab meydana çıxır. Deməli, mən uzun müddət heç nə yazma bilmədim. Soruşdular ki, – 50 illiyimdə – niyə bu qədər müddət heç nə yazmadınız. Mən də dedim ki, mən hərbi xidmətdə olmuşam və orda da susmağımla ədəbiyyata xidmət etmişəm. Çünki onun ekologiyasını korlamaqdansa, heç nə yazma.

İntiqam Qasımzadə: – Bunu amma sən gözəl dedin. Deməli, bəzi qələm adamlarına deməyə sözü olmayanda üyüdüb tökmədiklərinə görə də qiymət vermək lazımdır.

Seyran Səxavət: – Mənim üçün poeziya şəhər uşağıdır, nəsr – kənd uşağı. Mən də sinfi mənsubiyyətimə görə kəndçi olduğum üçün, sözün şirin mənasında zır kəndçi olduğum üçün, nəsrə keçdim. Ramiz Rövşən o zaman bir söz demişdi: “Şairlərin xoşbəxtliyindən, nasirlərin bədbəxtliyindən Seyran Səxavət nəsrə keçdi”.

İntiqam Qasımzadə: – Yaxşı deyib; cavabın qəbul oldu. Əksər şairlərin nəsrindən fərqlidir sənin nəsrin. Səndə onların nəsrindəki qədər həddindən artıq şairanəlik yoxdur. Sənin nəsrində həyatın özündə olan tünd boyalar, qabalıqlar kifayət qədərdir. Səndə realizm daha qabarıqdır. Şair nəsrinə haqda nə deyə bilərsən? Bizim şairlərin çoxu nəsrə keçir, bəziləri müvəffəq olur, bəziləri – yox. Düzü, böyük əksəriyyətinin nəsrindəki nəsrə yaraşmayan şairanəlik mənə qane etmir.

Seyran Səxavət: – İnan ki, səmimi deyirəm. Mən heç onun fərqi bilmirəm. Çünki poeziyanın, nəsrin, dramaturgiyanın, publisistikanın, insanlar arasındakı ünsiyyətin və münaqişənin də, hamısının materialı sözdür. Rəhmətlik Cəfər Xəndanın kitabında da var idi janrların bölgüsü. Bu bölgülər mənim üçün, əslində, yox dərəcəsidir. Bu, tənqidçilər və ədəbiyyatşünaslar üçün bir bələdçidir, xəritədir. Bu əqidədə olduğumdan, belə bir nəticəyə gəldim ki, burda qərribə bir şey yoxdur. Hamısının materialı sözdür. Bir dəfə məndən soruşdular ki, bu yazdığın avtobioqrafik əsərdir? Bir də hansı əsərinizi daha çox sevirsiniz, deyə soruşurlar. Əvvəla, mənim 7 romanımın – yarısından çoxunu da sən çap etmisən – elə hamısı avtobioqrafikdir, qardaş. Qaldı “hansı əsərini xoşlayırsan” sualına, Seyran Səxavətin bütün kitabları, yaradıcılığı bir kitabdır və mən o kitaba necə münasibət bəsləyə bilərəm. Ancaq sevmə bilərəm.

İntiqam Qasımzadə: – Doğrudur, əsil yaradıcı insan yazanda öz aləminə qapılır, heç bir ölçü-biçi nəzərə almır. Amma elələri də var ki, əsər yazanda məlum modelləri, sənətin dediyin o xəritəni qarşılarına qoyurlar. Bir çoxları postmodernizmdən danışanda, hətta modernizmi keçirilmiş mərhələ adlandırırlar. Halbuki bu çox uzun söhbətdir, postmodernizm özü də elə modernizmdir, modernizmin üst mərhələsi.

Seyran Səxavət: – Ən böyük postmodernizm elə realizmdir. Həqiqətdən böyük heç nə yoxdur. Həqiqət yeganə şeydir ki, bizə lazımdır.

İntiqam Qasımzadə: – Postmodernizm bu gün dəbdədir deyə, onun nəzəri prinsiplərinə uyğunlaşdırıb əsərlər yazırlar ki, insanı qətiyyənləndirir. Amma elə postmodern əsərlər var ki, onları oxuyanda zamanı da, məkanı da – hər şeyi unudursan, əsər sənə başqa bir aləmə aparır, həyatın realıqda görə bilmədiyən qatlarını görürsən. Həqiqətən əsil sənətkarlar əsər

yazanda heç bir ədəbiyyatşünaslıq postulatlarını, qanunlarını nəzərə almırlar. Bir dəfə bu fikrimi Ramiz Rövşenin yaradıcılığından danışanda – gerek ki, yubileyi idi – Natəvan klubunda dedim. Dedim ki, bizim sevdiyimiz o gözəl şeirlərini yazanda heç bir izm haqda düşünməyib Ramiz. O, sanki özünü dərvişlərin düşdükləri ekstaz vəziyyətinə salır.

Seyran Səxavət: – Daha doğrusu, o, özünü o vəziyyətə salmır. Gözləyir, gözləyir, o vəziyyətə düşəndə yazır. Bir dəfə mənim böyük dostum heykəltəraş Fuad Salayev (biz bir kurs birlikdə oxumuşuq) eşitdi ki, mən şeir yazıram, dedi bir modernist rəssamın əsərini gətirmişəm, ona bax. O vaxt mən Yağlıvənddən gəlmiş bir kənli oğlan idim, nə bilirdim Pablo Pikasso kimdi. “İynə saplayan qadın” əsəri idi. Qadının barmağının ucu iynədən də nazikdi. Elə bil ki, göz, qaş, çənə – hamısı iynədən də nazikdi. Sanki qadın özü o deşikdən keçəcək. Bu reallıqdır, bu realizmdir. Bu həyatımızın, məişətimizin, yaslarımızın, toylarımızın, təsviri sənətimizin – bütünlükdə həyatımızın bütün sahələrinə aiddi; “İynə saplayan qadın”. Adamın elə bir nənəsi ola (gülür).

İntiqam Qasımsadə: – Deyirlər, Seyran Səxavət kəndi gözəl bilir, orada yaşayan insanların xarakterinə dərinlən bələddir. Ordakı münasibətləri çox dəqiq göstərə bilir. Sən 16-17 yaşına qədər kənddə yaşamısan, sonra şəhərə gəlmişən. Təhsil illəri, əmək fəaliyyəti, ailə qurmaq, ata, ər olmaq – bunlar hamısı şəhərdə olub. 60 ildir şəhər mühitindəsən. Bizim bir çox yazıçılarımız uzun illər şəhərdə yaşadılar, amma kənd mühitindən çıxıb bilmədilər. Amma sən çıxdın. Son 20-25 ildə yazdıqlarının bir yönü şəhər nəsrinə aiddir. Mən bunu şərti deyirəm, ona görə ki, özüm də şəhər-kənd bölgüsünü böyük mənada qəbul etmirəm. Mənim üçün əsər var və sənət var. Buna rəğmən, mövzuya və digər nüanslara görə fərqlənir. Sən bura gəldin və illər keçəndən sonra çıxıb bildin o mövzudan. Buna səbəb nə oldu?

Seyran Səxavət: – Şəhər məndə niyə alındı? Bu sualı bu yaxınlarda bir dəfə də mənə vermişdilər.

İntiqam Qasımsadə: – Qoy, cavabını mən özüm deyim. Çünki sən şəhəri duydu, onun alt-üst qatlarını gördün, sevdin, şəhəri şəhərli kimi yaşaya bildin, ona görə.

Seyran Səxavət: – “Daş evlər” haqda bu yaxınlarda mənə sual vetdilər. Bu mənim ilk romanım idi və 100 min tirajla çap olunmuşdu. Bir məhəllə haqdadır. Dedim mən ora girən ilk gündən oranı sevdim, xoşuma gəldi. (“Xoşuma gəlir” ifadəsini “sevmək”dən daha çox bəyənirəm.)

İntiqam Qasımsadə: – Ucuzlaşdırıblar sevgi sözünü, – ona görə.

Seyran Səxavət: – Mən orda kənddə evimizdə yaşadığım kimi yaşadım. Necə evimizdə: əvvəl ailəmə, sonra qonşularımıza, daha sonra kəndimizə münasibət bəsləyirdim; axırda da mənə ora gətirdi. Sevgisiz yazmaq mümkün deyil. Heç nə mümkün deyil. Orda 10-15 obraz var. Bütün obrazlar mənə o qədər doğma oldular! Mən bu gün də onlardan salamat qalanlarla əlaqə saxlayıram. “Daş evlər”in II, III cildləri həyatda bizim münasibətlərimizdə davam edir.

İntiqam Qasımsadə: – Mən bu fikri bir dəfə də demişəm. Bəzən olur ki, bir şairi, yazıçını sona qədər sevməyinə nəsə sənə mane olur. Məsələn, filankəsov filankəsi Vəqif Səmədoğlunun poeziyasını, Yusif Səmədoğlunun

nəsrini sevdinin kimi sevə bilmirsən. Görürsən ki, bu şair misraları qurub; sapları görünür. Amma çox ustadı. Seyran isə qurmur, baş alıb gedir.

Seyran Səxavət: – Sən məni 50 ildir tanıyırsan, elə yerə gəldin çıxdın ki, məni danışdırırsan, məni oyadırsan... Mənim mətbəximdə yazı məsələsi necə həll olunub? Məsələn, “Yəhudi əlifbası”nı 2 ay yarım yazmışam. Bu müddətin 10 günü ilk cümləni yazmağa sərf olunub. Söz kainatında qəribə bir haqq-ədalət tərəzi var. Deyir əvvəl sən məni apar, sonra mən səni aparacam. Qulaq as, gör söz aləmində əvvəl Seyran Səxavət əjdaha olar, yoxsa söz. Əlbəttə, Söz. Bir söz yüz Seyrana dəyər. Mən həmişə deyirəm ilk cümlə də ona görə çətindi. Sanki sən sözə işarə edirsən ki, mən bu yerdəyəm a, məni burdan apar. Bir misal çəkim. “Nekroloq” romanı belə başlayır: aralıdan baxanda Yer kürəsi çürük toxuma oxşayırdı, yaxından baxanda isə oxşamırdı, çürük idi. Sözün də axı vicdanı var; hoppalara aparır sanki.

İntiqam Qasımsadə: – Mən uyudum sən bu sözlərdən, amma söhbətimizə davam etməliyik.

Seyran Səxavət: – Bütün yazdıqlarımda hər şey sözüdür, mən katibəm. Amma axırıncı cümlədə dayanıb deyir ki, bu hissəni sən özün yaz. “Nekroloq” romanında sonda bir cümlə var – dünya Allahın çin olmuş yuxusudur. Mənə elə gəlir.

İntiqam Qasımsadə: – Bu, sən sən sənimiyyətindən irəli gəlir; etiraf edirsən ki, əvvəl söz var. Əvvəl o gəlir, mən katibəm. Burada bir təvazökarlıq var, amma sən özündə də yaratmaq qabiliyyəti olmalıdır ki, sən formal katiblik etməyəsən. Mən sən əsərlərinin xronologiyasını izlədim; başqa vaxt biz həyatda bunun fərqi varmı. Mən sən tədqiqatçı deyiləm, dostnam.

Seyran Səxavət: – Burada bir söz deyim. Mənim ən böyük tədqiqatçılardan biri elə sən. Tədqiqatçı 5 il işləyir, dayanır, amma sən məni illərdə tədqiq edirsən. Görək hansı tədqiqatçı böyükdür: dissertasiya müdafiə edən, yoxsa, İntiqam?!

İntiqam Qasımsadə: – Hə, deyirəm, biz bəzi xronoloji məqamların fərqi varmı. Yazılış tarixi ilə götürsək, sən II Dünya müharibəsindən başlayaraq, demək olar ki, Azərbaycan həyatının ardıcıl olaraq, sonrakı həyatını mərhələ-mərhələ qələmə almısan. Əlbəttə, bir tarixçi kimi yox, bir yazıçı kimi. Bunu düşünərək etməmiş, yoxsa belə alınıb – bilmirəm. Dediym nədir? “Ağrı” povesti müharibə illərindədir, “Ocaq daşı” – müharibədən sonrakı dövrdür. Başqa hekayə və povestlərində oxucuları 60-70-ci illərə aparırsan. Sonra “Qızıl təşt”, “Nekroloq”, “Yəhudi əlifbası” və s. Bu əsərlərdə yeni Azərbaycan tarixinin mərhələləri əks olunub. Söhbət əsnasında qismən cavab aldım bu suala. Sən dedin ki, yazdıqlarım bir kitabdır. Özümü yazıram. Amma bununla yanaşı, sən bir yazıçısan və Azərbaycan tarixini, gerçəkliyini yazır, onun anatomiyasını açırsan. Bax, bu məsələ ilə bağlı sən fikirlərini bilmək istədim...

Seyran Səxavət: – Eşq olsun ki, bu xronologiyayı da özün üçün müəyyənləşdirmiş. O xronologiyayı mən elə özüm indi eşitdim, mənə də xoş oldu. Mən müharibə uşağı deyiləm; müharibənin qızgın vaxtında doğulan bəzi dostlarım var ki, mənə zarafat edirlər ki, sən kişi deyilsən,

gözləmişən müharibə bitsin, sonra doğulmusan. Əlbəttə, bu, bir zarafatdır. “Ağrı” povestini ismayıl Şıxlı çap etmişdi; sən də elə onunla işləyirdin o vaxt, burda – bu “Azərbaycan” jurnalında. Mən həmişə deyirəm ki, çox zəngin yaşamışam – demirəm ha, hamıdan yaxşı yaşamışam, deyirəm ki, zəngin yaşamışam. Bəlkə də Azərbaycanda məndən zəngin yaşayan insan olmayıb; ünsiyyət mənasında. Mənim evimdə nazir də oturub, qırçı balası da. Ata yurdunda Yusif Səmədoğlu da oturub, poçtalyon Qadir də. Gör indi adını çəkdiyim insanlar arasında nə qədər məsafə var – poçtalyondan Y.Səmədoğluna qədər. Söhbət burda kimisə aşığılamaqdan getmir. İki də fərqli olsa da, mən onları eyni görmüşəm.

İntiqam Qasımzadə: – Mən də eləyəm; yəqin ki, elə bir də ona görə bizimki tutur. Mənim də dost çərçivəm çox böyükdür.

Seyran Səxavət: – Mənim atam o vaxt Laçının Minkəndindən 4 uşağıyla kəndimizə pənah gətirən ailəyə sahib çıxmışdı. Müharibə vaxtı bizim kəndimizdə bolluq idi...

İntiqam Qasımzadə: – Sözü nü nəvələrinin toyunda kəsir, bir şeyi qeyd edir, bizim Kirs dağının ətəyində yaşayan qohumlarımız da danışırıdılar ki, müharibə vaxtı Füzuli biz tərəfin camaatının çörək verəni idi – taxılı ordan gətirirdik.

Seyran Səxavət: – ...Hə sonra o dul qadın Firəngiz xalanı gördüm. Onların törəmələrindən Strasburda qalan var. İndi də biz onlarla əlaqə saxlarıq. Bütün bunların fəvqündə nə dayanır? Adam balası olmaq.

İntiqam Qasımzadə: – Və sən də adam balası olaraq öz tarixini yazdın; həyatımızın real mənzərələri... bu da vətənimizin yaşamış tarixidir.

Seyran Səxavət: – Bununla belə, səmimi deyirəm, mən mühitimə çox borcluyam. Bir dəfə verilişlərdən birində borcları xırdalayırıdılar – övlad, valideyn, vətən qarşısında borc və s. Dedim a bala, bunu belə xırdalamayın də... Sən demə, biz elə xırdəyəcən borc içindəyik ki. Soruşdu, bəs, əlac? Dedim bir əlacı var – adam balası kimi yaşamaq. Onda bunu edən, yəni adam balası kimi yaşayanın bütün borcları silinəcək.

İntiqam Qasımzadə: – Seyran, bilirən, bax, indi sən danışırısan, mənim birdən niyə Mirzə Ələkbər yadıma düşdü – Mirzə Ələkbər Sabir. O deyirdi:

Niyə bəs böylə bərdərsən a qare, gözünü,

Yoxsa bu ayinədə əyri görürsən özünü?

Yəqin elə-belə düşməyib yadıma... Bu yerdə daha bir sualım var sənə: sən əsərlərinde yaşadığımız dövrün konkret hadisələrinin neqativ məqamlarına aktiv münasibət diqqəti cəlb edir. Bu məqamları sən vətəndaş yazıçı mövqeyindən qələmə alırsan. Bəziləri bunda siyasi notlar axtarır, hətta səni siyasi müxalifət cərgəsinə qoşmağa cəhd edirlər. Zənnimcə, bu, sən yazıçı məramını, əsas da əsərini cılızlaşdırmaqdır. Çünki əsl yazıçı heç vaxt siyasi məqsəd güdmür. Daha dəqiq desək, onun məqsədli siyasi təəssübkeşliyi olmur. Səni də mən əsil yazıçı hesab edirəm. Əsil yazıçı xalqının təəssübünü çəkir, xalqını narahat edən problemlər düşündürür onu. Sənin yaradıcılığını yaxından izləyən və sənə ilə naşir kimi əməkdaşlıq edən, iri əsərlərinin əksəriyyətini dərc edən biri kimi bunu deyirəm. Səhv etməm ki?

Seyran Səxavət: – Əvvəla, bu yaşda səhv etmək olmur. Bu yanaşman isə dəqiqdir.

İntiqam Qasımzadə: – Bir-bir əsərlərin gəldi gözümün önünə. Xüsusilə 90-cı illərdən bəri yazılan “Qızıl təşt”in, “Nekroloq”; “Qaçhaqaç”ın. Mən də səni tanıyıram və bilirəm ki, mənim kimi, bu gün sən heç bir partiyanın üzvü deyilsən. Yazıçı partiya üzvü ola bilməz. Yazıçı həyatı boyu müxalifdi; E.Zolya da müxalif olub, A.Çexov da, Qoqol da, Cəlil Məmmədquluzadə də müxalif olub. Hamısı müxalif olub. Yazıçı ona görə müxalifdir ki, həyatı alilərin gözü ilə təsvir etməsin, öz gördüyü kimi təsvir etsin, xalqının gözü ilə görsün.

Seyran Səxavət: – O vaxtı dram teatrında mənim əsərim getmişdi “Qızıl təşt”, 160 dəfə oynanılmışdı – anlaşıqla. Sonra tamaşa dayandırıldı, çünki teatr təmirə dayandı. Sonra da Azərbaycan xalqının taleyi təmirə dayandı. Sonra da Sovet İttifaqı təmirə dayandı; heç nə də alınmadı, dağıldı getdi. Sonra onu siyasiləşdirdilər. Yuxarıdan bir nəfər mənə xəbər göndərdi ki, o əsərin adını çəkməsin. Hər o əsərin adı çəkiləndə məni sıxışdırırlar. Nə isə... ona cavab verdim. Mən yazıçıyam, azdan- çoxdan; bunu ətrafımdakılar da deyir. Mən felyetonçu deyiləm ki, kimisə nəzərdə tutub yazı yazım. Teatrın təklifi ilə səhnələşdirilən əsəri kommunist rejiminin əleyhinə yazmışam. O rejimin əleyhinə ki, mənim Cümhuriyyətimi beşiyində boğdu, ağzına yastıq qoyub boğdu. O rejimin əleyhinə ki, xalqımın başına 37-ci il qırğını gətirdi. 20 yanvar hadisəsini törətdi, Xocalı soyqırımını törətdi. “Qızıl təşt” əsərini ona görə yazmışdım və bu əsərlə bu gün də fəxr edirəm. Yəni siyasiləşmə məsələsi belədir. Əsərlərdəki həyatın neqativ tərəflərinə münasibət insana olan sevgidən irəli gəlir. Sanki insandı, qaçır, bilmir ki, qarşıdakı qayadı. Ona deyirsən ki, qadan alım, qarşıda qaya var, ordan aşağı düşsən, tikən də ələ gəlməyəcək. O neqativ dediyin çayır kimi bir şeydi, deməsən, çox başlar kəsər. Çox papaqlar boş qalar. Neqativ mənim düşmənimdi.

İntiqam Qasımzadə: – Bəzən insan öz düşməninə görmür. Bu mənada bəzən o neqativi ört-basdır edən hakim dairə, bilmir ki, o neqativ elə onun özünü də məhv edir. Axırına çıxır. Sovetin axırına da elə belə məsələlər çıxdı. “Qızıl təşt”i deyirəm.

Seyran Səxavət: – Ordan sənə bir fakt deyim, İntiqam. Əsəri yazmazdan əvvəl xeyli sənəd yıxdım. O vaxt bir hektara 200-250 qram zəhər bəs edirdi. Amma elə faktlar var ki, bir hektar yerə 80 kilo zəhər tökülüb. Özünü də nə zəhər; dete-dir nədir?! Dünyada qadağan olunmuş zəhər. Son illər, görürsən, qızlarımız təbii yolla ana ola bilmirlər. Deyə bilərsən, Bakıda ki, pambıq əkmirlər. Nə olsun, küləyə nə gəlib?! O torpaqda əkilən tərəvəzi kim yeyib? 90 il gəndə qalan zəhərdir. Orda bir həkim obrazı var ki, katibin üzünə qayıdır. Katibi də rəhmətlik Kamal Xudaverdiyev oynayırdı. Axırda deyir ki, xoşuma gəlirsən, amma çox erkək-erkək danışma. Heç eşitmisən sürüdə qoyunun əmcəyini kəsələr? Həmişə erkəyi axtalayırlar. Kişi kimi mənə də görüm, sənə yuxarıda kimin var? Həkim deyir, vallah, yuxarıda bir Allahdı, aşağıda da bir cındır qayınatam var. Yeri gəlmişkən, “cındır” sözü də o tamaşadan sonra dəbə düşdü. O mənada ki, cındırından cin hürkən, kasıb. Yazıçı bir az da vicdan deməkdir. Şura hökumətinin yola vermədiyi, mənim çox sevdiyim bir yazıçı var idi – Mikayıl Rəfil. Ondan soruşurlar ki, yazıçı, şair sənə üçün kim deməkdir. Deyir, heç nə, meşədə azıb qalmış körpə uşaq. Bu körpə uşaqdan qorxmaq lazım deyil, onu sevmək lazımdır. Sonra

güzgü məsələsini dedin. Əvvəla, üç nəfərin adını çəkim – Cəlil Məmməd-quluzadə, Mirzə Ələkbər Sabir, Üzeyir Hacıbəyli. Cəlil Məmməd-quluzadənin bir sözü var. Mənimçün indi yazılan onlarla ton romanlara dəyər. Özümünkülərdən başqa, təbii ki, bu, həm də zarafatdır. Səmiimi deyirəm. Deyir ki, bitmiş bir fikri ifadə edən söz və ya söz birləşməsinə cümlə deyilir. Eləmi? İndi bax, gör bir cümlə deyəcəm, ona nöqtə qoymaq olarmı? Deyir, bir müsəlman vurdu, o biri müsəlmanı öldürdü. Burda nöqtə qoymaq olar? Deyir, yox, orda vergül qoy. Onun qohumları da vurub o birini öldürəndən sonra nöqtə qoyarsan. Dahiyənədir. Güzgü məsələsi də belədir ki, çox qəlizdir. Söze hamı Allah səviyyəsində hörmət etməlidir. Açması: evdə güzgülü sınırsa, bizim inanclara görə, deyirlər ki, ailəyə bədbəxtlik gətirəcək. Ziyalı sınırsa, ziyalıyı sındırırlarsa, o da cəmiyyətə bədbəxtlik gətirir.

İntiqam Qasımzadə: – Sən danışdıqca, elə bilirəm, mən üreyimdə düşünüb sənə verəcək suallarımın ardıcılığını hardansa əvvəlcədən bilmisən. İndi də, təxminən demək olar ki, axırıncı sualımı verirəm.

Seyran Səxavət: – Bayaq dedim e, zəngin yaşamışam. Odu e.

İntiqam Qasımzadə: – Seyran, söhbətimizdən belə alındı ki, yaza-yaza hər şeyi gördün. Yaxşını da, neqativi də; mərdi də, namərdi də; kişiləri də, nacinsləri də... Məsələn, “Qaçhaqaç”da bir fəsli Yusifə həsr etmişən.

Seyran Səxavət: – Bütün dünya qara geyinsə, bir Yusifin varlığı bəs idi ki, sev, evlən, doğ, ək, biç, yaşa.

İntiqam Qasımzadə: – Belə qənaətə gəldik ki, ümumilikdə hər is adamlar cəmiyyəti məhvə aparırlar. Bütün bunlardan sonra, xüsusilə “Qızıl test” və “Nekroloq”dan sonra sən gəldin çıxdın qlobal məsələnin üstünə. Dünyanın qlobal probleminə gəldin – “Yəhudi əlifbası”na. Bax, bu, çox maraqlıdır. Bu əsərə görə çox sevindim. Çünki bu əsəri mənim dostum, üstəlik, sevdiyim yazıçı yazmışdı. Bu əsərin artıq alleqorik əsərdir.

Seyran Səxavət: – Bu əsər əsasən assosasiyalar üzərində qurulub.

İntiqam Qasımzadə: – Mən səni o vaxt bu əsərə görə təbrik etmişdim və sonra da çap etmişdim. Bu gün də belə bir əsər yazsan, çap etməyə hazıram. İstəyirəm “Yəhudi əlifbası”nın taleyi haqda danışaq. Sonradan əsər haqda yazılanlar və onun təhlili, çoxqatlı əsər olduğu üçün – yozumu səni qane etdimi? Sənin haqqında bizim tənqidçilər yazırlar, amma o qədər də fəal deyillər, dərinlərə getmirlər.

Seyran Səxavət: – “Yəhudi əlifbası” əsəri Seyran Səxavət kitabının bir fəsli olaraq, o tip əsərlərdəndir ki, onu özüm də hələ yozub qurtara bilməmişəm. Yazmışam, amma yozub qurtara bilməmişəm.

İntiqam Qasımzadə: – Bunu yaxşı dedin amma...

Seyran Səxavət: – Ona görə də mənim içimdə bir ehtiyac olub, bəlkə də bu ehtiyac deyil, ummaqdı. Gördüm heç tərpənən yoxdu. Hətta əsəri 5-6 nəfərə verdim, altını üstünə, üstünü altına çevirsin. Heç biri eləmədi bunu, hətta ən bərkgedənlər belə. Ümumi sözlər yazdılar. Sənin sözündən o qədər xoşum gəldi; yozmaq dedin. Düzdü, dedim ki, onu özüm də hələ yozub qurtara bilməmişəm, amma bilirdim ki, nəse yaxşı bir şey yazmışam. Amma heç özüm də konkret deyə bilmərəm nəyi yaxşıdı. İstəyirdim mızdılu və ya günəməzd tənqidçilər nəse desinlər. Hətta hazır idim ki, əsəri didik-didik eləsinlər. Elə bilirdim ki, əsər yun kimidir, didildikcə çoxalacaq, şişəcək. Daha

da ağırlaşacaq; bəlkə bu istəkdən irəli gəlirdi. Bu bir havadır əslində. Hava sözü çox mənada işlənir. Havalanmaq var, səsin özünün havalanmağı var və s. Bu əsər havalanmış nəşə bir şeydir, onun adını özüm də bilmirəm. Bu bisavadlar nə bilsin ki, mən nə yazmışam.

İntiqam Qasımzadə: – Yazıçıların əksəriyyətinin çoxunda bir öncə-görənlik olur.

Seyran Səxavət: – “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti koronanın erkək vaxtı məndən münasibət istədi. Dedim, bala, mən 11 il qabaq korona haqda yazmışam. Əsərin əvvəlində var e: “Qalxın. Gələn gəlir. Bütün bəşəriyyət dik qalxdı. Qəbirlər də dikəldi. Başdaşları da dikəldi, üzbəüz qaldılar. Zaman da dikəlib dayanan kimi oldu. Gələn gəldi. Yer kürəsi sətəlcəm olmuş adam kimi ölü sükutuna büründü. O dedi: qiymət vermək vaxtıdır”. Bir-bir sayır: “Sülh – 2, Müharibə – 5, Gözütoxluq – 2, Allahsızlıq – 5, axırda da deyir ki, bütün bunları nəzərə alaraq qərara alıram: bəşəriyyət haqda həbs qətimkan tədbiri görülsün. Bu hökmdən, Allahdan yuxarı nəşə tapsanız, quşların vasitəsiylə ora şikayət edə bilərsiniz”. Bu koronadı e. Yazmışıq, düz çıxıb, nə edək?!

İntiqam Qasımzadə: – Mən də korona qılıncını sivirib tüğyan eləməyə başladığı vaxt yoldaşıma dedim ki, deyirlər bu virusu Çində yaradıblar. Qəti belə deyil. Bu, Allahın göndərdiyi bəladır, özü də hələ əvvəlidir.

Seyran Səxavət: – Tutaq ki, elə Çində hazırlanıb. Allah Çinin əli ilə hazırlayıb.

İntiqam Qasımzadə: – Teatrlarda tamaşa başlamazdan əvvəl üç zəng olur. Bu, ilk zəngdir. Hələ bunun ikincisi və üçüncüsü var.

Seyran Səxavət: – Qorxutma, İntiqam. Amma yox, Qorxu müalicə edir.

İntiqam Qasımzadə: – Biz düşündüyümüzü deməliyik. Siyasətçilərə baxanda, Ermənistanın bugünkü vəziyyətinə baxanda, Prezidentimiz demiş: “iti qovan kimi, qovduq”, amma farağat durmurlar, yenə də nələrsə sayaqalayırlar. Və ya Amerika, başına gələn bu qədər bəlalərin içində, dünyanı sanki dağıtmaq istəyir. Ona sanksiya qoyur, buna qurub-yaratmağına mane olur. Bir barel artıq neft satmaqdan ötrü az qalır ölkələri dağıtsın. Seyran Səxavət də 11 il əvvəl bunu gördü ki, çaşıblar insanlar. Artıq bütün dəyərlər itib və elə də oldu. Yusif Səmədoğlunun dili ilə desək, “Deyilənlər gəldi başa”.

Seyran Səxavət: – Burda bir söz deyim. Dünyada kütləvi ölüm başladı. Səncə niyə Allah bu kütləvi qırğın yolunu seçdi? Səncə, qorxutmaq üçün? Bir az da elədi. Belə bir həqiqət var mənim üçün dünyada. Qəribədir, insan müdirinə yaltaqlana bilir, qayınatası imkanlıdırsa, ona da yaltaqlana bilir; hamıya və hər kəsə, hər şeyə. Allah ona görə ölümü göndərdi ki, hər şeyə yaltaqlanmağa qadir insan ölümə yaltaqlana bilmir. Sən məqama bax e. Mənə elə gəlir ki, bax, o, bunu rəhbər tutub.

İntiqam Qasımzadə: – Biz səninlə bir 40 ildir ki, bəlkə daha çox, söhbət edirik; bu gün də onun bir növ davamıdır. Mən sənə də, özümə də, oxucularımıza da sağlam, gözəl həyat arzu edirəm, arzu edirəm ki, yaşasınlar, yaxşı yaşasınlar. Bizim hələ söhbətlərimiz davam eləsin. Oxucularımızın öz sevdikləri yazıçıları ilə münasibətləri davamlı olsun. Ədəbiyyatımız inkişaf eləsin. Bizim hələ deyiləsi bir çox sözlərimiz,

mətləblərimiz qaldı, ədəbiyyatımız haqqında, nəsilər haqda... “Qaçhaqaç” haqda... söhbətimiz qaldı. Eybi yoxdur, imkan düşdükcə, yenə söhbətləşərik. Bir daha səni 75 yaşın münasibətilə təbrik edirəm və sənə də, özümə də, oxucularımıza da – qoy, deməsinlər bunlar eqoistdirlər – can sağlığı arzu edirəm. Allah bizə qismət eləsin ki, o alçaqların viran qoyduğu torpaqlarımız ki, var e, – mina əkilər oralara, gedib ziyarət edək. Başqa xalqlar olsaydı, taxıl, yonca əkərdi, daş üstə daş qoyardı, amma bunlar mina əkilər. Ya sənın məşınıla, ya mənimki ilə, ya da elə ard-arda sürə-sürə...

Seyran Səxavət: – Yox, elə mənim məşınımla. Sənə etibar etməirəm, oraların dolayları, yoxuşları, enişləri çoxdu...

İntiqam Qasımozadə: – Əvvəlcə gedərik Füzuliyə, sonra ordan da yeni çəkilən yolla Şuşaya. O yol bizim sabaha gedən uğur yolumuzdur. Sənə can sağlığı arzu edirəm.

Seyran Səxavət: – Son olaraq bir sözüüm var. Mən deyərdim ki, son 200 ilin ən böyük, vacib əsərini Ali Baş Komandan Heydər oğlu İlham yazdı. Bir televiziya verlişində neçə il əvvəl biri bizi dirəmişdi ki, niyə Qarabağdan yazmırsız. Mən də qayıtdım ki, ay bala, dilotu yemisən, nədi. Bir dayan da. Dedim mən dostlarıma da qadağan etmişəm, adların da çəkdim – Vaqif Bəhmənlinin, Ramiz Rövşənin, Musa Yaqubun və başqalarının. Bu nə deməkdir? Yaxın qonşular və uzaq qonşular bizi aldadır, heç olmasa, özümüz özümüzü aldatmayaq. Vaqif Səmədoğlunun bir sözü var: “Şeirlə, poeziya ilə Qarabağı almaq mümkün olsaydı, təkçə Xəlil Rzanın şeirləri ilə lap Yerevana qədər getmək olardı”. O vaxt dedim ki, Qarabağ haqqında ən vacib və gözəl əsəri Ali Baş Komandan yazmalıdır. Vallah, elə belə də dedim.

İntiqam Qasımozadə: – O iki yüz il ki deyirsən, “Kürəkçay”dan gələn 200 ildir.

Seyran Səxavət: – Son iki yüz ilin ən vacib əsərini İlham Heydər oğlu Azərbaycan əsgəri ilə birgə yazdı. Eşq olsun onlara! Ruslar buna soavtor, həmmüəllif deyirlər. Sən demə, Qarabağın açarı onların döş cibində imiş – İlham Əliyevin, o cəngavər, şir oğulların – biz də orda-burda axtarırdıq. Mən onların hamısını, ən azı, Allaha əmanət edirəm, sevirem onları. Əminəm ki, Allah heç vaxt əmanətə xəyanət etməz; O bəndə deyil ki?! Arzularımızın həyata keçməsi üçün Azərbaycan xalqından bircə xahişim var – onların qadasın alım, başına dönüm – çox balaca xahişdir: qatığın rəngini dəqiq bilsinlər.

İntiqam Qasımozadə: – İnanıram ki, bundan sonra bilərlər; deyirsən başımız bu boyda bəlalər çəkəndən sonra, yenə də kiməsə, nəyəsə aldanar? Yox, xalqımız müdrik xalqdır.

Seyran Səxavət dünyası

Seyran Səxavət XX əsrin 70-ci illərində ədəbiyyata gəlmiş gənclər arasında istedadı ilə dərhal diqqəti cəlb edənlərdəndi.

Onun yaradıcılıq dünyası bütövlükdə zəngin bir daxili aləmin, sistemli bədii təfəkkürün, dünyagörüşün güzgüsüdür və bu gün artıq cəsarətlə demək olar ki, Azərbaycan nəsrində ayrıca bir mərhələdir. Seyran Səxavət yaradıcılığı klassik Azərbaycan nəsi ilə çağdaş nəsr arasında etibarlı bir mənəvi körpüdür. O, Azərbaycan bədii nəsrinin çox məhsuldar yaradıcılarından biridir. Ədibin bənzərsiz fərdi üslubu, fərqli yazı tərz, əsərlərində qaldırdığı problemlərin

aktuallığı, yaradıcılığına məxsus dərin humanizm, fəlsəfilik, psixoloji dərinlik ilk qələm təcrübələrindən oxucuların və ədəbi-elmi ictimaiyyətin diqqətini cəlb etmişdir. Şair, nasir, publisist və dramaturq kimi geniş oxucu auditoriyası, rəğbəti və sevgisini qazanan Seyran Səxavətin çoxjanrlı və çoxşaxəli yaradıcılığını ədəbi tənqid diqqətlə izləyir.

Seyran Səxavət həyatın geniş sosial mənzərəsini deyil, onun insan mənəviyyatında doğurduğu konkret, retrospektiv cəhətlərini işıqlandırmış, nəsrin müxtəlif janrlarında cəmiyyətin tipik mövzularını, problemlərini, milli və ümumbəşəri məsələlərini, mürekkəb insan xarakterlərini rəngarəng boyalarla əks etdirmişdir.

Seyran Səxavət dilimizin gözəlliyini, zənginliyini özündə ehtiva edən, xalq ruhuna yaxın, Tanrının aliliyinə, insanın özünüdərkinə, mənəvi cəhətdən ka-

milləşməsinə həsr olunan, ümumbəşəri ideyalara söykənən, dərin məzmunlu, düşündürücü roman, povest və hekayələrin müəllifidir. O, sözə həssaslıq və ehtiramla yanaşan, Haqqı-Sözü yerində və zamanında deməyi bacaran cəsarətli qələm sahibidir.

Seyran Səxavət – Xanlarov Seyran Əsgər oğlu 1946-cı ildə Füzuli rayonunun Yağlıvənd kəndində ziyalı ailəsində dünyaya göz açmışdır. Orta məktəbi həmin kənddə bitirdikdən sonra 1964-1970-ci illərdə Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki Bakı Dövlət Universitetinin) şərqşünaslıq fakültəsində fars şöbəsində ali təhsil almışdır. Sovet ordusu sıralarında əsgəri xidmət zamanı SSRİ Müdafiə Nazirliyində tərcüməçi işləmişdir (1970-1972). Hərbi xidməti başa vurduqdan sonra “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti redaksiyasında xüsusi müxbir, ədəbi işçi kimi fəaliyyət göstərmişdir. 1974-1976-cı illərdə göndərişlə İranda tərcüməçi işləmişdir. 1976-cı ildə Bakıya qayıdan yazıçı 1981-ci ilədək “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti redaksiyasında ədəbi işçi, 1981-1991-ci illərdə “Ulduz” jurnalı redaksiyasında nəsr şöbəsinin müdiri vəzifələrində çalışmışdır.

İlk bədii yazısı – “İki arzu” adlı şeiri 1962-ci ildə 16 yaşında ikən “Qızıl Araz” qəzetində çap olunan Seyran Səxavət şeir, hekayə və publisistik yazıları ilə bugünə qədər mətbuat səhifələrində müntəzəm çıxış edir. Şair, filologiya elmləri doktoru Qasım Qasımzadə hələ tələbəlik illərində 19 yaşlı gənc Seyranın istedadını yüksək qiymətləndirmiş, “Azərbaycan gəncləri” qəzetində o illər üçün dəbdə olan “Uğur olsun” yazısı ilə gənc şairə gələcək yaradıcılıq fəaliyyətinə xeyir-dua vermişdir. Seyrana “Səxavət” təxəllüsünü də elə həmin yazısında Qasım Qasımzadə vermişdir. Hələ ADU-nun şərqşünaslıq fakültəsinin V kursunda oxuyarkən, 1970-cu ildə gənc şairin “Adalar” adlı ilk şeirlər kitabı çap olunur və ədəbi ictimaiyyət tərəfindən böyük maraqla qarşılanır. 1977-ci ildə isə şairin “Mənim planetim” adlı ikinci şeirlər kitabı işıq üzünə görünür. Bu kitabları ədəbi tənqid və oxucular poeziyada yeni nəfəs, yeni söz kimi qarşılamışlar.

Çünki Seyran Səxavət bizə tanış predmetləri şeirə gətirəndə onları tamamilə yeni və fərqli rəqəsdə təqdim edirdi və onun orijinal bənzətmələri oxucu yaddaşında iz qoyurdu:

***Dənizdə yaşayar bütün ömrünü,
Öləndə sahilə ölər gəmilər.***

Və ya :

***İnsanlar anadan doğulubdular,
Yollar da insanın ayaqlarından.***

Yaxud:

***Quşlar tüklənsə, pərvazlanacaq,
Yollar “tüklənsə” ölür, deməli...***

“Gəmilər” və “Yollar, ayaqlar” şeirlərindən gətirdiyimiz bu nümunələr böyük ədəbiyyat yollarına addımlamaqda olan gənc Seyranın dərin və həssas müşahidə qabiliyyətindən və obrazlı təfəkküründən xəbər verirdi.

Seyranın 1970-ci ildə işıq üzünə görən “Adalar”, 1977-ci ildə nəşr olunan “Mənim planetim” kitablarında yer almış şeirlərin böyük əksəriyyətində gənc müəllif sevən qəlbinin pünhan duyğularını dilə gətirir, məhəbbətin ülviliyətindən, qüdsiyyətindən yazırdı. Sənətə şeirlə gələn, ilk qələm təcrübələrində bədii müşahidə və araşdırmalarını lirikanın, rübabi duyğu və hisslərin işığında aparan gənc müəllifin yaradıcılığında poeziya xətti nə qədər uğurlu alınsa da,

Seyran Səxavətin yaradıcılığının bənzərsizliyini üzə çıxaran məhz onun zəngin ədəbi ənənələrə söykənən nəsr yaradıcılığı olmuşdur.

Ədibin müasiri, çağdaş Azərbaycan poeziyasının görkəmli simalarından olan, əsərləri ilə çağdaş poeziyamıza yeni ruh, yeni nəfəs, bədii-fəlsəfi obrazlar sistemi gətirən Ramiz Rövşən Seyran Səxavət haqqında müsahibələrinin birində belə deyir: "Mən tam səmimiyyətlə deyirəm ki, Seyran mənim, Sabir Rüstəmxanlının və bir çox yaradıcı dostlarımızın, yaşadığımızın gözünü qorxudan bir şair idi. Amma xoşbəxtlikdən o, sonra şeirdən nəsrə keçdi. Bu barədə mən bir dəfə demişəm ki, şairlərin xoşbəxtliyindən, nasirlərin bədbəxtliyindən Seyran Səxavət şeirdən nəsrə keçdi".

Müsahibələrinin birində yazıçıya sual verirlər: "Şeirdən nəsrə keçid sizin üçün çətin olmadı ki?" O zaman Seyran Səxavət bu suala çox orijinal bir cavab vermişdi: "Əgər mən inşaat mühəndisliyindən ayrılıb nəsr sahəsinə gəlmiş olsaydım, bu, əlbəttə, çətin olardı, amma indi niyə çətin olsun ki? Şeir də, nəsrin də, dramaturgiyanın da, publisistikanın da materialı, özülü sözdür. Bu baxımdan keçidlərdə təəccüblü bir şey yoxdur. Hansı sahədə özünü tapsan da, yenə tikinti materialın – xammalın söz olacaq. Buna görə də şeirdən nəsrə keçərkən mən heç bir çətinlik hiss etmədim. Mənim üçün şeirdən nəsrə keçmək şeir yazanda bir bənddən başqa bəndə keçmək kimi bir şeydi. 1970-ci ilə qədər şeir yazmışam. Amma əslinə qalanda, yaradıcılığa nəslə başlamışam. Çünki, şeir yazdığım zamanlarda çox yeniyetmə idim və bu yazdıqlarım yaradıcılıq deyildi. Sadəcə, ədəbiyyat aləmində vurnuxurdum...

...1975-ci ilə qədər heç nə yazmadım. Düşünürəm ki, bu müddət ərzində susmağımla da ədəbiyyata xidmət etmiş oldum. Gözəl ədəbi nümunə yarada bilmirsənsə, kənara çəkilmək də bir növ xidmətdir. Ürəyincə olmayan şeyləri yazıb çap etdirməkdənsə, susmağı bacarmaq özü də yazmaq qədər istedad istəyir".

Müsahibədən də aydın olduğu kimi, Seyran Səxavət 1975-ci ildə nəsr yaradıcılığına qədəm qoymuş, İranda tərcüməçi işləyərkən "Hamı elə bilirdi" adlı ilk hekayəsini yazmış və nəşr olunmaq üçün Bakıya göndərmişdi. Hekayə "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzetinin Üzeyir bəy Hacıbəyliyə həsr olunmuş yubiley nömrəsində çap olunmuşdu. Ramiz Rövşən bu hekayəyə yüksək qiymət verərək Seyran Səxavəti dünya şöhrətli Amerika yazıçısı Folknerlə müqayisə etmişdi. Seyran Səxavətin "Hamı elə bilirdi" adlı ilk hekayələr kitabı 1979-cu ildə çap olunmuşdu. Kitaba yazıçının "Hamı elə bilirdi", "Çayçı Rəşid", "Alça çiçəyi", "Toy havası", "Ət taxtası", "Dəyirmanın boğazında", "Paravozsürən" hekayələri və "Ağrı" povesti daxil edilmişdi. Bu əsərlər onlardakı obrazlar canlılığı və avtobioqrafik məzmunu ilə bu gün də diqqəti çəkməkdədir.

Xalq şairi, professor Bəxtiyar Vahabzadə Seyran Səxavətin yaradıcılığı ilə bağlı "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzetində "Oxudum, heyran oldum" adlı olduqca maraqlı bir resenziya yazmış, onun bir sıra əsərlərini təhlil süzgəcindən keçirmiş və yazıçının üslubi özünəməxsusluğu ilə bağlı maraqlı fikirlər söyləmişdir.

İlk yaradıcılıq axtarışlarının toplandığı "Hamı elə bilirdi", "Yaz oğrusu" və digər kitablar bir daha göstərir ki, Seyran Səxavət öz gənclik illərindən əsl vətəndaş qayğıları ilə, daxili narahatlıqla yazır. Onun "Ət taxtası" və "Dəyirmanın boğazında" hekayələrində cəmiyyətimizdəki meşşan əhval-ruhiyyəli adamlar kəskin tənqid olunur.

Seyran Səxavətin hekayələrinin başlıca mövzusu insanın mənəvi-əxlaqi kamilləşməsi, ruhən təmizlənməsi, günahlarını və səhvlərini dərinlən dərk

edib durulması, saflaşması prosesi ilə bağlıdır. Onun əsərləri dil, üslub baxımından orijinallığı ilə seçilir.

Seyran Səxavətin əsərlərini təhlil edərkən aydın hiss olunur ki, yazıçının mövqeyi Mirzə Ələkbər Sabirlə yaxından səsleşir. Böyük Sabir kimi Seyran Səxavət də məsələlərə münasibət bildirməkdə sərt və amansızdır. "Paravozsürən", "Dəyirmanın boğazında" hekayələrində yazıçı Zülfəli, Bomba Saleh kimi obrazları danışdıraraq onların iç üzünü açır və tipi öz dili ilə ifşa edir.

Böyük Sabirlə başlayan tipi öz dili ilə ifşa etmək ənənəsini Seyran Səxavət öz əsərlərində uğurla davam etdirir. Sabir tərəqqiyə, milli oyanışa nail olmağın yolunu elmə və təhsilə yiyələnməkdə, özünüdərk etmədə, dünya işlərindən baş çıxarmaqda görür. Buna görədir ki, M.Ə.Sabirin yaradıcılığında məktəbə, maarifə, elmə, təhsilə köhnəpərəst münasibətin sərt tənqidi mühüm yer tutur. Təəssüflər olsun ki, üstündən uzun illər keçməsinə baxmayaraq, elmsiz mühit, cəhəlet hələ də öz aktuallığını qoruyub-saxlamaqdadır. Seyran Səxavətin "Paravozsürən" hekayəsinin baş qəhrəmanı Zülfəli də Mirzə Ələkbər Sabirin satiralarının qəhrəmanları kimi məktəbi, maarifi lənətləyir, oxumuş adam görmək istəmir.

1987-ci ildə Seyran Səxavətin növbəti "Dar köynək" adlı nəsr kitabı işıq üzü görür. Bu kitaba yazıçı "Dar köynək" və "Gözü işığa düşmüş adam" povestlərini daxil etmişdi. Bu əsərlərdə də müəllifin əşyanı, faktı mənalandırmaq bacarığı diqqətdən yayınmır.

"Dar köynək" povestini çox sadə, büllur dil, bir qədər kinematoqrafik üslub – sadə həyat materialına uyğun, yatımlı ifadə tərzini fərqləndirir. Bu əsər doğum-ölüm qütbləşməsi üzərində qurulub və oxucunu ilkin və əbədi başlanğıclar barədə düşündürür. Bu iki qütbün arasında isə sonsuzluq problemi durur. Həyatın əbədi gəncliyi, onun özünüdəkərrarı məsələsi Seyran Səxavətin yaratdığı ən gözəl obrazlardan biri olan Reyhanın simasında ümumiləşir. Cavan olsa da, xalq ruhunun bütün gözəlliyi, təmənnasız xeyirxahlığı və müdrikliyi onun timsalında olduqca həssaslıqla öz bədii əksini tapır. Seyran Səxavətin yaratdığı Reyhan öz dövrünün ən gözəl qadın obrazlarından biridir.

Seyran Səxavətin dramaturgiya sahəsində də qələmi uğurlu olub. Bir neçə televiziya tamaşasının ssenari müəllifidir: "Paravozsürən" (1977), "Gün ağladılar" (1979), "Bir kisə kartof" (1981). O, "Qızıl təşt" povesti əsasında yazdığı eyniadlı pyesi 1988-ci ildə Azərbaycan Dövlət Akademik Dram Teatrında, "Büst" pyesi 1989-cu ildə Lənkəranda, "Qapıların o üzündə qalan dünya" pyesi 1990-cı ildə Füzulidə dövlət teatrlarında tamaşaya qoyulub.

Seyran Səxavətin əsərlərinin fəlsəfi-estetik istiqaməti Tanrının, həyatın və insanın dərkinə doğrudur. Müraciət etdiyi mövzudan asılı olmayaraq o, hər bir mövzuya çoxlarını düşündürən ümumbəşəri problemlər kontekstində baxır, həmin problemlərin bədii-obrazlı həllini axtarır və öz səmimi yazıçı sözünü deməyə çalışır.

Seyran Səxavət oxucunu, dinləyicini bütün məqamlarda gərgin saxlamağa qadir olan istedadlı nasirdir. Oxucu özünü həmin əsərlərdə hadisələrin içində zənn edir, yazıçının təhkiyəsi, demək olar ki, hiss olunmur. Onun bəhs etdiyi həyat hadisələri hər addımda yeni detallarla, yeni təəssürlərlə dolğunlaşır və bunların hamısı bizim üçün doğma və təbii səslənir.

S.Səxavət nəsr və dramaturgiyanın əlvan janrlarında mövcud cəmiyyətin tipik mövzularını, problemlərini, milli və bəşəri məsələlərini, mürəkkəb insan xarakterlərini özəl boyalarla əks etdirmiş və yazıçı istedadının poetik sirlərini canlandırmışdır.

Sənətkarın zəngin təxəyyülü, istedadı narahat dünyamızın sosial-siyasi problemlərini, milli həyatımızın mənəvi-psixoloji aspektlərini açıb göstərməyə imkan verir.

Yazıçının “Qızıl təşt”, “Daş evlər”, “Dar köynək”, “Palıd toxumu”, “Nekroloq”, “Yəhudi əlifbası”, “Bəhanə”, “Qaçqaq” və başqa əsərlərində mənəvi cəhətdən şikəst insanların və bunları doğuran obyektiv və subyektiv səbəblərin mahiyyəti, cəmiyyətdəki sosial haqsızlıq və ədalətsizliklərin ailələrə, talelərə gətirdiyi psixoloji-fəci ağrılar əks olunmuşdur.

S.Səxavət psixologizminin mahiyyəti müxtəlif obrazların düşdüyü vəziyyət, təsvir olunan hadisələrin təzadlarından, habelə, cəmiyyətin psixologiyasından doğur. S.Səxavətin psixologizmi doğma ana dili, adət-ənənə və sosial gerçəkliyin öz təbiətindən qidalanır.

Ədibin həssas müşahidə qabiliyyəti, zəngin erudisiyası və bədii təxəyyülü narahat dünyamızın sosial-siyasi problemlərini, milli həyatımızın mənəvi-psixoloji yönələrini açıb göstərməyə imkan verir.

S.Səxavətin ədəbi-bədii dili şirəli və axıcı, yazıçı təxəyyülü çox zəngin və həssas, tənqidi realizmi dərin və əhatəli, üslub vasitələri əlvan və yetərlidir.

Seyran Səxavət mənsub olduğu xalqın, dövlətin əxlaq və mənəviyyatını həmişə sağlam ruhlu, köklü, rişəli görmək istəyir. Bu baxımdan ədibin bədii yaradıcılığının mənəvi-əxlaqi, sosial-siyasi və tərbiyəvi əhəmiyyəti çox güclüdür.

Sözünü, zamanını, vaxtını dəyərləndirməyi bacaran Seyran Səxavət pəyğambərinə düşən ömrü şərəflə yaşayır. O, tutduğu yoldan, əqidəsindən, məsləhətindən dönmədən həmişə haqqın tərəfindədir. O, şərəfini, ləyaqətini, heysiyyətini ayaqlar altına atan, məddahlığı özünə peşə edən insanlara niffətini gizlətmir.

Zamanın nəbzini tutmayan, mənsub olduğu xalqın dərdlərini dilə gətirməyən, onun sosial-mənəvi problemlərini bədii həqiqətə çevirməyən ədəbiyyat böyük ədəbiyyat sayıla bilməz. Bu mənada, Seyran Səxavət Azərbaycan cəmiyyətini narahat edən gerçəklikdən doğan problemləri özündə əks etdirən, oxucunu düşündürən və doğru yola yönəldən, dərin mənə qatlarına malik qiymətli əsərlər müəllifi kimi tanınmışdır.

İstedad həm də gerçəyi deyə bilməkdir. İstedad o vaxt böyük olur ki, cəsarətə söykənsin. İnsan o zaman şəxsiyyət olur ki, özünü xırdalamasın. Siz bunu bacardınız, ustad.

Yaxşı ki Varsınız!

Həmişə Var olun! Sizi ürəkdən təbrik edirəm. Müzəffər Ordumuz bizə Qarabağ boyda bir dünya bəxş edib. Adama bundan daha böyük ərməğan nə ola bilər?! Azad Qarabağınız mübarək! Ata yurduna qayıdışınız mübarək!

Xəyalə ZƏRRABQIZI

♦ P o e z i y a

Balayar SADIQ

HADİNİN SƏSİ

Sükut beşiyində üşüyər qəbrim,
Üstünə nə oğul, nə qız gələcək.
Qərrib küləklərin dodaqlarında
Qəmli misralarım yalqız gələcək.

Öz harayım qonar öz başdaşıma,
Bir yarpaq dıksınər kimsəsizliyim.
Qərrib sözlərimin pıçıltısından
Qırıqlar güzgüsü daş səssizliyin.

Bir vaxt misralanan göz yaşlarımdan
İndi qəbrimin də divarı nəmdi.
Dünyanın yeganə şairiyəm mən,
Vətənim – kədərli, millətim – qəmdi.

Torpağın altda da sümük əllərim
Haqqın qapısına uzalı qalıb.
Bəxtimi unudub getmisən, Allah,
Qələmin alnımdan asılı qalıb...

ADAM

Nə vaxtdır özünü gəzirsən, adam,
Gəzirsən bir belə adam içində.

Nə vaxtdır yolunu gözləyir sənin,
Oturub bir qərib adam – içində.

Ömründən nə qədər yolları çırpdın,
Budağı çırpılan tut ağacıtək.
Qonub budağına əcəl quşları,
Barı bircəsini tut, şəklini çək.

İçimdə dəfn etdim mən bu şəhəri,
Əllərim batıbdır ümid qanına.
Bir gun misraların başını qatıb
Durub gələcəyəm sənin yanına.

Bir ovuc kənd idim şəhər içində,
O kəndin üstündən keçib getdilər.
Arzular dağıldı küçələr boyu,
Ümidlər ömrümdən köçüb getdilər.

Hardasa bir mələk cibindən salıb
Mənə gətirəndə bəxt kağızımı.
Qanıma batırıb öz əllərimlə
Yazmışam ovcuma alın yazımı.

Mən sənə gün verdim, işıq vermədim,
Haqqın var üzümə nə desən, adam.
Bu şeirin gözüne kül üfür, gedək,
Nə mən adam oldum, nə də sən adam.

DODAQLARIN SİMFONİYASI

Bu şeirimi sən pıçılda, ilahi,
Gül qoxulu yuxusuna o qızın.
Səndən gələn ayrılıq da, ölüm də
Qoy bələnsin qoxusuna o qızın.

O gözlərə özün söylə, ilahi,
Danışmasın ayrılığın dilində.
Baxışlarım gecə-gündüz can verir
Küləklərə gülümsəyən telində.

Hər gün çırpır qanadını misralar
Könlümdəki bu ağrının ətrinə.
Daha səndən incimirəm, ilahi,
Verdiyin bu xoş əzabın xətrinə.

Bax, o qızın dodaqları çiylək,
Həyat özü həyat alıb dadından.
Nə yaxşı ki, dadmamısan, ilahi,
Allahlığın çıxacaqdı yadından.

Ovuduram doluxsunan bəxtimi,
Göz yaşımdın həmirində gəl, qızın.
Bu üşüyən ürəyimi, ilahi,
Dur, dəfn elə dodağında o qızın.

UNUTMAĞIN ƏTRİ

Dodağında çiçəkləməz
Bir də o qızın əlləri.
Ta könlüm dərd ocağıdı,
Gəl, bir az qızın, əllərim.

Unutmadım saçlarımda
Güləmsəyən barmaqları.
Ürəyimdən bir ah qopub,
Sevindirir varaqları.

Bax, necə bələnib dünya,
Unutmağın qoxusuna.
Hər gecə daş atır ürək
Misraların yuxusuna.

Düz kimi səp xatirəni
Bu yaramı ovutmağa.
Dur, gəl mənə kömək elə
Səni bir az unutmağa.

O əllərin pıçıltısı
Hər gün gözlərimdən yağır.
Allah, qapını döyürəm,
Get, o qızı özün çağır...

EŞQ

Ah, o qızın yanağında
Bir körpə çiçək ağlayır.
O dıksinən öpüş yeri
Nə gözəl-göyçək ağlayır.

Dur, şəhid ol, göz yaşında,
Damlı-damlı səni yuyar.

Sərər dodağı üstünə
İslanmış adın quruyar.

Ağrı kəsən dərman kimi
Adını qoy dilin üstə.
Bir qonaq get xəyallara,
Əli qonsun əlin üstə.

Yayın əcəlin gözündən,
Bu ömürdə bircə saat.
Bağışlayar, o qız üçün,
Lap istəsən Allahı sat...

UZAT ƏLLƏRİNİ

Götür bu qərib könlümü,
Bağışlayım sənə, getsin.
Çıxım gözünün seyrinə,
Neçə-neçə sənə getsin.

Yanağını əzbərləyim
Öpüş-öpüş, dodaq-dodaq.
Bir mən olum qiyamətdə,
Bir sən, bir də tənha otaq...

Sətir-sətir döyür qələm
Hər gün bəxtin qapısını.
İnan, çoxdan itirmişəm
Mən bu vaxtın qapısını.

Xəyalımdan kölgən düşür
Sinəmdə sözün üstünə.
Həsrətdən çəkdiyim ahı
Qoyuram gözün üstünə.

Ürəyimi kirpiyindən
Nə vaxtdı asıb qalmışam.
Uzat mənə əllərini,
Gözündə azıb qalmışam.

ŞEİR QOXULU QADIN

Dodağımda bir misra
Əl eləyir adına.
Ömrü şeir qoxulu,
Qəlbi tənha qadına.

O köksündə çırpınan
Ürək – həsrət çiçəyi.
Sən çəkdiyim dərdlərin
Ən gözəli, göyçəyi.

Misralara səpmisən
Ağrısını bir eşqin.
Həsrətinlə üşüyür,
Qapısından gir eşqin.

Dodağında titrəyən
Misralara salam de.
Könlünü duymazlara
Sözüm yoxdu, lalam de.

Bu ayrılıq qoxulu
Qəlbimi al ovcuna.
Nəfəsini qoxlasın
Qoy uçuna-uçuna.

Kaş yuxun qarışmasın
Bir qəribin sözündən.
Mənim şeir qoxulum,
Muğayat ol özündən...

ÖMÜR

Yenə ad günümdür, xoş gördük, ömür,
Adımın əlini sıxıb gəlirəm.
Bu qürbət köynəkli tale yolumu
Geyib ayağıma, çıxıb gəlirəm.

Duyğular gecədən döyür qapımı,
Astadan deyirəm, “döz” – axtarıram.
Necə bu misranın könlünü alım? –
Səhərdən bir yarpaq söz axtarıram.

Qoxlaya bilmədim bir arzunu da,
Ömür başdan-başa qürbət qoxulu.
Sən məni bağışla, bağışla, vətən,
Təkcə sözlərimdir qeyrət qoxulu.

Gözünü təzəcə açan ağacın
Yaşıl təbəssümü sənənin payındı.

Daha bundan böyük hədiyyə olmaz,
Bu gün də qismətdən əcəl yayındı.

Nimdaş ümidlər də gedibdi çoxdan,
Yayınmaq istəyir gözümdən ömrüm.
Səni bu şeirlə təbrikə gəldim,
Sil göz yaşlarını, yaxın gəl, görüm.

AĞRI

Bu körpənin gözlərində
Allahın adı ağlayır.
Üzündə ölən mələyin
Bir cüt qanadı ağlayır.

Ömrü çoxdan qocalıbdı,
Bir körpəlik borc alıbdı.
Bax, bir gözü Xocalıdı,
Ya Kərbəladı, ağlayır.

Xəbəri yoxdu Allahın,
Yaşmağı düşübdü ahın.
Açılmayan bir sabahın
Ləzzəti, dadı ağlayır.

Ayaq üstə duran qəbir
Dərdi gözlərinə təpir.
Əzrayılın qolunda bir
Ölüm saati ağlayır.

Yox dərmini xəbər alan,
Tanrı yalan, bəndə yalan.
Dodağında sözsüz qalan
Bir lal bayatı ağlayır.

Dünya yoldu, o, qarınca,
Heç baş qoymayıb balınca.
Gəlməyən bəxtin dalınca
Bütün həyatı ağlayır.

NOSTALJİ

Qadınlar əlindən qocalır, xanım,
Belindən qocalır bütün kişilər.
Qeyrəti köksünə sıxıb getdilər
Tənbəki, maxorka, tütün kişilər.

Tozlu yaddaşlarda qalıb sorağı
O sultan, o paşa, o xan günlərin.
Üzünə baxmağa kimsədə üz yox
Keçmişdən boylanıb baxan günlərin.

Xanım təbəssümlər, gəlin gülüşlər
Bu sürtük şəhərin yadına düşmür.
Muzeydə üşüyən abir-həyanın,
Ölçüsü daha hər qadına düşmür.

İsladıb şəhərin küçələrini
Hər gün axıb gedən üzlərin suyu.
Qeyrətin papağı itəndən bəri
Yuyub çox suları gözlərin suyu.

Qeyrət bu yerlərdən gedəndən bəri
Ta Allah baş qoşmur dərdə, gileyə.
Səsi güllələnmiş minarələrdə
Keşiş xaç çevirir üzü qibləyə.

Qadınlar yıxıldı xanımlığından
Kişilər qeyrətdən yıxılan günü...
Götürün bu seirin başına tokün
Deyə bilmədiyim sözün külünü...

DƏRVIŞ DUASI

Könül, Allahdan yıxıldın,
Yıxılma üzü qibləyə.
Üstündə Tanrı ətri var,
Göndər bu üzü qibləyə.

Hərfləri əcəl qoxuyur,
Ürəyimdən dər bu sözü.
Köynəyini qurutmağa
Göz yaşına sər bu sözü.

Məscidlər dəvə karvanı, –
Gövşəyir qibləyə sarı.
Götür “ənəlhəqq” sözünü,
Üşüyən qibləyə sarı.

Hələ də haqqı çağırır,
Bir bax, Kərbəla çölləri.

Gör necə xoşbəxt eləyib,
Bu dərd, bu bəla çölləri.

Məscid-məscid eşələnir,
Cahana sığmayan ürək.
Mən ki məscidə sığmazam,
Allah, məndən əlini çək...

Eşqin bənövşə vaxtıdır,
İlahi, çevir üzünü.
Mən tək günahkar üstündə,
Salma günaha özünü...

KİTABIMI ALAN ADAM

Qoyub arzusunu ayağı altda,
Dövrən ümidindən asıb adamı.
Mənim kitabımı sən alacaqsan,
Bu varlı səhərin kasıb adamı.

Allaha uzanan qabarlı əllər
Cavabsız məktubtək qayıdar sənə.
Çapıb talayırılar sənə haqqını
Gör neçə illərdir, gör neçə sənə.

Susursan Azadlıq meydanı kimi,
Dilindən utanır Qarabag sözü.
Səni bu görkəmdə kaş görməyəydi,
Barı kor olaydı qeyrətin gözü.

Varaqla bəxtintək lal harayımı,
Sonuncu ümidin göz yaşını sil.
Geyin ürəyinə misralarımı,
Üstünü toz başmış yaddaşını sil.

Mən sənə üzünü görməsəm belə,
Mehriban qəlbini görmüşəm çoxdan.
Səni tanıyıram, başına dönüm,
Azadlıq ruhuna sancılan oxdan...

AĞLAMAĞIN RƏNGİ

Götür bu misranı, çırp o dağlara,
Bəlkə buludların açıldı eyni.
Halına nə olub görən bu yurdun,
Sevinci, kədəri eynidir, eyni.

Özündən-özünə yüyürür hamı,
Əhvalı eynidir toxun, acın da.
Daha sevinməyə bir şey qalmayıb,
Üstünə qar yağır ehtiyacın da.

Alnında bir güllə yeri üşüyür
Ümid bayrağını tutan adamın.
İlahi, ahını necə götürdün? –
“Azadlıq” sözünü udan adamın.

Sovxa medal kimi asılıb ümid,
Alnımın çatlamış qırıqlarından.
Sonuncu məktubu yazdım, ilahi,
Xəbər tut səbrimin göz yaşlarından.

Arzu KAZIMQIZI NEHRƏMLİ

BALAM YATIR!

Gecədir...
Balam yatır.
İlin şəh baharı
kimi...
Yenicə doğulmuş,
ağzı süd qoxulu quzu kimi...
Gecədir...
Balam yatır
mışıl-mışıl.
Şirin yuxusundan bal dadır.

Məsum üzünün sabahın
sərt üzünə toxunacağını düşündükcə,
ürəyim qımışır.
Obaşdır...
Balam yatır.
Xoruzların banından xəbərsiz,
sevinc dolu, kədərsiz,
qayğısız günlərin,
ümid dolu sabahların
kefini çəkir yuxusunda.
Bu yuxunu mən də görmək istəyirəm.
Bu yuxunun içindəki xoşbəxtliyi
sübhədək gerçəkləşdirmək,
bu sevinci yaşamaq ümidi ilə.
Azan səsi...
Balam yatır.
İLƏHİ, sənə açılan əllərimi
naümid geri qaytarma.
Dan yeri sökülür...
Balam yatır.
Günəş nurun tökür.
Evimizə sabah çökür.
İşıq gözlərinə tuşlandıqca,
yuxusundan xoşlandıqca,
sabahları düşündükcə
əriyirəm, incəlirəm,
Şirin-şirin o yatdıqca,
elə bil ki, mən yatıram, dincəlirəm.
Balam yatır...
Ürəyim bu yuxunu min bir yerə yazır, yozur...
Sübhün şirin yuxusunu
pəncərəyə tuşlanan
günəşin şəfəqləri pozur.
Asta-asta saata yaxınlaşır,
zəngi söndürür:
"Bərkdən vurur,
Anam yatıb, Anam durar!"

ÖMRÜM

Sabahın xeyir, ömrüm!
Ayağı daşlı,
başı savaşı,
yaşından yaşlı ömrüm,
Coşqun, təlaşlı ömrüm.
Bir xoşbəxt qadının şükründən

ayağı yer alıb,
 yaxasından tutub bərk-bərk,
 Günü günə calamaqla edib ərk.
 Qazandın, ömrüm!
 Bir günün də mübarək!
 Bu ötən səhərimdi,
 gecən xeyrə qalsın!
 Sabaha Allah kərimdi.

Azad FƏRHADOĞLU

DÜNYANIN

Yolmu bizi aparır, yoxsa bizmi yolları,
 Yolmu izə möhürdü, yoxsa izmi yollara?
 Əyrimi yar olacaq, görən düzmü yollara,
 Kimə çəpər olacaq – daş hasarı dünyanın?

Kökləyib arzuları bir gün sabah çağına,
 Ümidimiz darıxır, ümid duracağına.
 Döngəmi işarədi, daşmı yol qırağında,
 Hansı ünvana çapır bu qatarı dünyanın?

Gedənmi doğru yolda, qalanmı doğru yolda?
 Nəfəsləri ləhlədən, yalan – bu oğru yolda.
 Işıqmı düşdü sağda, itmi hürürdü solda,
 Ümidləri uçaraq – hara sarı – dünyanı?

Ha çağıraq – eşitməz – öpdüyümüz anları,
 Arxasıyla sel gedib həməən o zamanların.

Çığirtısı dərindi yolda yol azanların,
Qulaqları eşitməz, bu sərsəri dünyanın.

Ha vurnux da yolları, ha ütün vurhavurda,
Çəhlimlər orda bitər, ləpirlər isə burda.
Dönərik asta-asta – qara, əbədi yurda,
Qəmli nəğmə çıxırdar qəmli tarı dünyanın.

SARALMASIN

Ellər bu yerlərə heç daha gəlmir,
Ot basıb yolları, köç daha gəlmir.
Götür kərəntini, biç, daha gəlmir,
Payıza qalmasın, ot saralmasın!

Soyuqlar yerişər, göy çiskin eylər,
Solar, heyif olar yaşıl güneylər.
Biçdiyın otlara, qaz, çuxur eylə,
Üstünü torpaqla, ört, saralmasın!

Eniş-yoxuşu, zilləri vur, biç,
Daşlı cığıruları, yolları dur, biç.
Əlin gəlməsə də, gülləri qır, biç,
Gözəl ürəyini ud – saralmasın!

Bir vaxt duyğulanıb gözü axanda,
Nə bilim, nə vaxtsa, bəlkə yaxında.
Lap ey... uzaqlardan durub baxanda
Torpaq qaralsa da, yurd saralmasın.

ELEGİYA

İndi bu ağacın vaxtı tamamdır,
Yollara, izlərə baxmağı gedib.
Elə çırpı-çırpı düşür torpağa,
Daha göy üzünə qalxmağı gedib.

Çoxdandan quruyub su çəkən yeri,
Çopur gövdəsində yara dən-dəndir.
Halallıq eləyir yüksəkliklərə,
Bir dəli küləyin himinə bənddir.

Elə öz altıdır qəbri də onun,
Qopub, üst-üstünə düşüb qalacaq.
Bu ağac da bütün canlılar kimi
Düşdüyü yerdəcə torpaq olacaq.

Yığıb qoltuğuna budaqlarını,
Bir az yarıquru, bir az yarışax,
Quşların nəğməsi ötən yerini
Hara aparırsan hara, ay uşaq?

* * *

Rəngini ayaz vurur,
saçını yel kürüyər.
A ayaqları yerdə,
əli göydə yüyürən...

Belə qaçmaq mı olar,
belə də, yüyürmək mi?
Yarı özün qaçırsan,
yarı səni yol çəkir.

Nə deyəcən yollara,
gec deyilmi, gec axı?!
Ayaqların bir yana,
səsindən də toz qalxır.

...Hünərinlə – çöllərə
adın yazıb, qaçırsan.
Adına ən vəfalı
qadın yazıb qaçırsan.

indi düzmü, karıxıb
hönkür-hönkür ağlamaq?
Gedəcəyim qatarı
bir də belə saxlama.

♦ Barat Vüsalın 70 yaşı

Barat VÜSAL

**ÖZÜMÜN HAQQIM VAR BARAT ÇAĞRILIM,
SÖZÜMÜN HAQQI VAR YAŞAMAQ ÜÇÜN...**

YOL HİMNİ

Xeyli çətinləşib mənim də işim,
Başlayıb deyəsən mənim döyüşüm,
Başlayıb deyəsən yaşamaq yolum.
Gərək şeirlərdən mən də daş yonum,
Gərək sətirlərdən mən də yol salım.

Haqqa yollar çəkir, gedə bilirəm
Mən özümə qalan ləpirlərimnən,
Hərdənbir körpü də çəkə bilirəm
Mən öz sözlərimdən, sətirlərimdən.

A zalım, insaf et, vermə əlindən
Sən var kimi yolu,
Yox kimi yolu,
Oxumaq istəsən şeirlərimi,
Sən Allah, oxuma adi söz kimi,
Cığır kimi oxu, yol kimi oxu!

Hamı gedə bilmir mən çəkən yolnan,
Hər gün çətin-çətin yollar salıram.
Hər gün şeir-şeir cığırılar açır,
Hər gün sətir-sətir yollar salıram.

İzdi, yoldu bəlkə göz işığı da,
Yoldu adi hərf də,
heca da elə?!
Ulduzlar yol çəkir öz işığıyla,
Yol çəkir gündüz də, gecə də, elə!

Demirəm yolların hansı yaxşıdı,
Yol var yerdən, yol var fələkdən keçir.
Çəkilən yolların hamsı yaxşıdı,
Sözün çəkdiyi yol ürəkdən keçir!

Elə duruluram, duruluram ki,
Elə vuruluram bu yollarda ki!
Paxıllığı tutur duru suların,
Ruhum da çevrilib olur Yol təki!

Sanıb şeiri ərzini ucuzu belə,
Şairə baxırlar...
Gözəl baxmırlar.
İndi mən neynim ki, gözucu belə,
Sətirə baxmırlar, sözə baxmırlar!

Yol çəkir qarışqa – o köhnə bəndə,
Deyilmi deyirsən, heç qabil, nəyə?
Yol çəkmək öyrənək hörümçəkdən də,
Çəksin beş ilə yox,
beş dəqiqəyə!

Mən yolu bilmişəm, yol da ha bilib,
Yoxsa bildiyimi yol daha bilmir!
Sözüm hara desən yol sala bilir,
Öldür, qəbristanı yol sala bilmir!

Təzə yollarıydı, bax, səmti-yönü,
Yol çəkən ürəyin, yol çəkən gözün.
Başına dolanım, başına dönüm,
Yol salan ürəyim,
yol çəkən gözüm!

Mən həmişə əyalət yazıçısı anlayışının əleyhinə olmuşam. Vaxtilə Naxçıvanda Məmməd Səid Ordubadi, Cəlil Məmmədquluzadə, Qazaxda Vaqif, Səməd Vurğun, Şamaxıda Mirzə Ələkbər Sabir və başqaları yazıb yaradıblar.

Əsas olan harada yaşayıb-yaratmaq yox, necə yazmaq, yazmaqdı.

Bu mənada Barat həmişə ədəbiyyata və əbədiyyətə işləyən sözü yazıb.

Mən onun bir cəhətini ayrıca qeyd etmək istəyirəm. Yəni bizim Yazıçılar Birliyinin çox razı qaldığı bir cəhətini qeyd etmək istəyirəm. O da onun Yazıçılar Birliyinin Qazax filialına rəhbərlik etməsidir.

Qazax dövlətimizin sərhədində yerləşir. Bir yanda Borçalılar yaşayırlar, digər tərəfdə vaxtilə Ermənistandakı soydaşlarımız yaşayırdılar. Əminəm ki, vaxt gələndə yenə yaşayacaqlar. Belə bir üçbucaqda Qazax böyük mədəniyyət mərkəzidir. Belə bir yerdə filiala rəhbərlik etmək Barat Vüsal üçün həm məsuliyyətdir, həm də şərəfidir.

ANAR

BU YOL ŞUŞAYACAN GEDİR

Sevin Vətən, torpaq, sevin,
Bu yol Şuşayacan gedir.
Daha yarıda qırılmır,
Bu yol Şuşayacan gedir.

Aşıb-daşib sel olmuşuq,
Birləşib bir el olmuşuq.
Hamımız bir yol olmuşuq,
Bu yol Şuşayacan gedir.

Əyil, qarşısında əyil,
Bələdçi-zad lazım deyil.
Yollar qucaqlaşib deyir:
“Bu yol Şuşayacan gedir!”

Yeri, vur bir başa yolu,
Qoyma dəysin daşa, yolu.
Bütün yollar Şuşa yolu,
Bu yol Şuşayacan gedir.

İgidlərin namı salıb,
Şəhidlərin qanı salıb,

Yurdumun İlhamı salıb,
Bu yol Şuşayacan gedir.

Bax, dağ burda, dəniz burda,
Bax, yol burda, bax, iz burda,
Bax, görünür Təbriz burdan,
Bu yol Şuşayacan gedir.

Ağa, Bəyimi görəcəm,
Ağa evimi görəcəm.
Ağabəyimi görəcəm,
Bu yol Şuşayacan gedir.

Di keş ver bu keşə, yolçu,
Ay Əfəndi – Əfə yolçu!
Əmin ol, bu dəfə, yolçu,
Bu yol Şuşayacan gedir.

Yol da keçib başa, durub,
İstər yola düşə, durub.
Yollarla ötəşə durub,
Bu yol Şuşayacan gedir.

Duman enir, çən qayıdır,
Yerinə Vətən qayıdır.
Şuşa səfərdən qayıdır...
Bu yol Şuşayacan gedir.

Sual-sorğu olmayacaq,
Qara-qorxu olmayacaq.
Heç kim yolda qalmayacaq,
Bu yol Şuşayacan gedir.

KİŞİ HEYKƏLİ

*Bir şəhid anası təkbaşına böyütdüyü,
Vətən müharibəsində həlak olmuş yeganə
oğlu üçün dövlətimizin verdiyi 10000
manat pulu Ordumuza hədiyyə etdiyini
bildirdi.*

Ana budur, bu Ana!
Yeganə oğlu şəhid,
Yurdun ordusu Ana!

Ana budur, bu Ana!
Ağ saçları da silah,
Döyüş süngüsü Ana!

Ana budur, bu Ana!
Qaranlıq gecələri
Nurlu, çıraqlan edən,
Günüm-gündüzüm Ana!

Ana budur, bu Ana!
Vətənin baharını
Sarılmağa qoymayan,
Ömrün payızı Ana!
Bu dağın qızı Ana,
Bu daşın qızı Ana!
Mərd oğullar yetirən
Bu kişi qızı Ana!

Ana budur, bu Ana!
Anaların Anası.
Bizi Vətən, Yurd edən,
Bir ovuc torpaq edən
Allahın özü Ana!
Bayrağın özü Ana!

Ana budur, bu Ana!
Özü də, balası da
Ancaq Haqqa can verən,
Ancaq Haqqı qoruyan.
Vətəndən, Yurddan ötrü
Qələbə hardadırsa,
Ona doğru yürüyən!

Ana budur, bu Ana!
Xudafərin adında
Vətən körpüsü Ana!
Azərbaycan adlanan
Qədim bir məmləkətin
Başında öz papağı,
Öz baş örtüsü Ana!

Ana budur, bu Ana!
Tükənməyən, bitməyən
Silah-sursat anbarı!
Özü kimi on milyon

Mərd kişilər heykəli,
Mərd analar diyarı!

Ana budur, bu Ana!
Töküb göz yaşlarını,
Təzə qırma düzəldən!
Qara yas paltarından
Varıb toya gedəndə
Gözlərinə çəkməyə
Təzə sürmə düzəldən!

Ana budur, bu Ana!
Çörək Ana, su Ana!
Qurban olum mən Ona!
Belə anası olan
Yaşayar əsrlərlə,
Çörəksiz-susuz qalmaz.
Belə Ana hər zaman
Yaşar ömrü uzun,
İtirsə də oğlunu,
Oxşar oğul boyunu,
Heç vaxt oğulsuz qalmaz!

Barat Vüsalın şeirləri tarıma çəkilməmiş yayı xatırladır, hədəfə dəyincə, o, yenidən tarıma çəkilir. Əli tətikdə olan şairin özü də hədəfdədir. Şair hardan keçirsə, ora sərhəddi.

O sərhəddə şairlər daha tez görünür, daha tez yaralanırlar, amma ölmürlər.

Şairlər yaralı olurlar, yarasız olanda ölürlər. Bəlkə də şair vətən sözünün sinonimi kimi yaşayır. Elə buna görə də şairin tərcümeyi-halı vətənin tərcümeyi-halıdır.

Başqa şəkildə, başqa yozumda, başqa məzmununda şair yoxdu, varsa, o, vətən deyil. Elə ona görə də şairi nişan vermək – Vətəni nişan vermək deməkdir.

Artıq öz adı ilə, öz istedadı ilə tanınan görkəmli şairimiz Barat Vüsal mənim fikirlərimi təsdiq edir.

*Biz uzaq düşmüşük toydan-mağardan,
Kür boyu gördüyüm axar-baxardan.
Orda üzümüzü sənsən ağardan,
Barat,sənin evin ocaq olubdu!*

Nəriman Həsənzadə

KƏLMEYİ-ŞƏHADƏT

Qılıncını dağların hər daşına çəkmişdi,
Döyüşdə Mübariztək qardaşına çəkmişdi.

Düşmənin al qanını öz başına çəkmişdi,
O, içdikcə içirdi!

Xətir ana Vətənin əziz olan xətridi,
Ətir "Xarı bülbül"ün ərzi saran ətridi.
Fərman budur, qərar bu: "Bu can nədən ötrüdü?"
"Vətən... Vətən üçündü!"

Canını döyüşlərin odundan çıxarmadı,
Çiyinini ağır yükün altından çıxarmadı.
Yurdun bir dərini də yadından çıxarmadı,
Uçum-uçum uçundu...

Elə bil ki, min illik döyüş yolu keçmişdi,
Hər yerdən əli boş yox, əli dolu keçmişdi.
Aya doğru keçmişdi, Günə doğru keçmişdi,
Qanadlanıb uçurdu!

Hər addımda haraya, haya yetirtək getdi,
Hər döyüşə bayrama, toya gedirtək getdi.
Gözünü qıya-qıya, barmaq tətikdə getdi,
Güllə kimi açıldı!

Son döyüşdə o əsgər sehtək pıçıldadı,
Önündə bir afəti sevirtək pıçıldadı.
Kəlmeyi-şəhadətin deyirtək pıçıldadı:
"Şu-şa!" – deyib keçindi!

***Sən bina uçurub, bina tikirsən,
İnsanı uçurub tikməkdəyəm mən!***

Söhbət əsnasında bu beyti mən Baratın dilindən eşitdim və dərin məzmunlu, bütöv bir şeirə bərabər hesab etdim. Onun "Sənin kimi olacağam, Azərbaycan!" şeirini kövrəlmədən oxumaq, şairə "Əhsən" demədən keçmək olmaz. Qəhər boğaza tıxanır. Bu qəhərlə birlikdə Vətən üçün belə misralar yazan şair Barata görə qürur da var! Bu, həqiqi şair nəsidir.

Onun şeirlərində Vətən məfhumu ilə xalq məhfumu vəhdətdədir. Vətən necə global, uca, dərin fikirlərlə, boyalarla təsvir, tərənnüm olunursa, xalq da o cür tərənnüm olunur. "Türk ruhu" şeirinə diqqət edin:

***Səndə yaşar ruhlar, səndə,
Ruh verdikcə ruhlan sən də!
Ruh içində ruh var səndə,
İçimdəki türk ruhu, coş,
Yer üzünün tək ruhu, coş!***

Bu şeir əbədi mahnılardandır. Himndir!

Onun əsərlərindən mən bədii sözün qüdrətini və Azərbaycan poeziyasının əsrlərdən gələn ətrini duydum. "Ömrünü Qazaxda yaşayan şair" Yazıçıların Qazax filialının sədrliyinə təsadüfən seçilməyib. Mən onun hələ uzun illər öz vəzifəsində qalmasını arzulayıram.

Mən Baratı çox istəyirəm, həm insan, həm də şair kimi!

Təəssüf ki, onu gec tanımışam. Oxuduğum az sayda şeirlərində böyük şair ruhu gördüm və sevdim.

İsa Muğanna

KÖK

Oğul doğrudan da oğulsa əgər,
Düşmənin qanını töksə yaxşıdır.
Qoy məndən dayılar inciməsinlər,
Oğul atasına çəksə yaxşıdır,
Yaxşı ki bu millət kökünə çəkdi!

Bir tarixmi çatar heç bu tarixə,
Yanaş ona Haqqa yanaşır kimi!
Qarabağ savaşı düşdü tarixə
Kökün köksüzlərlə savaşı kimi,
Yaxşı ki bu millət kökünə çəkdi!

Millət dərdi döysə, o dərddərddimi,
Kimdi çəkən, başdan əkirlər onu.
Niyə Çinar belə əzəmətlidi,
Çünki yer təkində kökü var onun,
Yaxşı ki bu millət kökünə çəkdi!

Qartalı yaşadır qartal balası,
Səməndər quşuna səməndər çəkir.
Hər adam kökünə çəkə bilərmidi?
Kökünə şir südü əmənlər çəkir,
Yaxşı ki bu millət kökünə çəkdi!

Qaldı, sadıq qaldı getdiyi yola,
Bir qoca karvandı, tutdu yükünü.
Bir az qarışsa da it südü ilə,
Şükür, unutmadı öz saf südünü,
Yaxşı ki bu millət kökünə çəkdi!

Özünün səsinə özü səs verdi,
Çatdı, özü çatdı öz sədasına!
Tarixlər boyunca olduğu kimi,

Çəkdi öz Əcdadı – öz dədəsinə,
Yaxşı ki bu millət kökünə çəkdi!

Südü çürümədi yaxşı ki tamam,
Min yol zədələndi,
Kökü sağ qaldı.
Kiçiklər əliylə kiçildilsə də,
Böyüdü, bu Vətən, bu torpaq qaldı,
Yaxşı ki bu millət kökünə çəkdi!

Yağdı oğlu, qızı qar istəyəndə,
Ələndi qar kimi, ələndi getdi.
Ölüb yaşamasa yaşaya bilmir,
Sanki yaşamağa öləndə getdi...
Yaxşı ki bu millət kökünə çəkdi!

Sancdı, bayrağını bağrıma sancdı
Sancırtək ilk dəfə Qız qalasına!
Yeni Koroğlusu, təzə Babəki
Döndü Çənlibelə, Bəzz qalasına!
Yaxşı ki bu millət kökünə çəkdi!

Min yol adı üçün candan keçibdi,
Tarixdən aldığı quru “sağ ol”du.
Ancaq döyüşəndə, yaralananda,
Yarası Vətənin, yurdun sağaldı...
Yaxşı ki bu millət kökünə çəkdi!

Axı, tapdamışdı kimin haqqını,
Kimə neynəmişdi, kimə, bu millət?!
Özündən getsə də, özünə gəldi,
Yaxşı ki deyirəm yenə bu millət!
Yaxşı ki bu millət kökünə çəkdi!

Barat Vüsal klassik şeirə, aşiq poeziyasına yaxından bələddir. Bu xüsusiyyət onun yaradıcılığında tam şəkildə özünü göstərir. Həyat hadisələrinə fəal münasibət, müasirliyə meyil, doğma vətənin, xalqın dünəninə, bugününə maraq, sevgi onun yazılarını daha məzmunlu, təravətli edir. O, hər şeirində yeni deyim formaları, ifadə tərzləri arayıb axtarır, buna nail olur.

Dili saz dilidir, oynaqdır, axıcıdır, təsirlidir. Yəqin ki, bu, bir də yaxşı saz çalması ilə əlaqədardır.

Hüseyn Arif

LALƏ MƏZARLIĞI

Gedib Qarabağı onlar aldılar,
Canı yurda, elə qurban etdilər.
Şəhid olmadılar şəhid oğullar,
Qarabağda yaşamağa getdilər!

O biri dünyaya köçməyibdilər,
Hər birindən bir nur,
Bir işıq qalıb.
Burda ömürləri yarımçıq deyil,
Burda əkinləri yarımçıq qalıb.

Tutub əllərindən balalarının,
Hazırlaşır “Xarı bülbül” deməyə.
Gedəmməz hər oğul... torpaq altda da,
Yarı gül, yarı da bülbül dərməyə!

Onlar sahib çıxdı yurd yerlərinə,
Onları bu ruhdu, eşqdi yaşadan.
Dayanıb əl edir biri-birinə,
Biri Cəbrayıldan, biri Şuşadan!

Gedirlər at üstə çapırmış kimi,
Aşır iş-gücləri başlarından, bax.
Vətən bayrağından öpürmüş kimi,
Öpürlər Vətənin daşlarından, bax!

Tapırlar, qoyurlar ayağı üstə,
Od üstədən odlara qalanmış kəndi.
Onların evləri dağılmış şəhər,
Onların villası talanmış kənddir.

Bir an boş vaxtları yoxdu, görərsən,
Əbədi əkində, biçindədirlər.
Burda – al geyinmiş məzarlarında,
Orda – lalələrin içindədirlər!

OLMASIN... OLSUN

Elə istəyirəm ömür dünyada
Tez tamam olmasın... tez tamam olsun!
Nə vaxtsa böyüyüb çevrilsin yola,
İz tamam olmasın... iz tamam olsun!

Üzün tutub dostu, tanışa gülsün,
Qoy dil açıb dınsın, danışa bilsin!
Başqa ocaqlar da alısa bilsin,
Köz tamam olmasın... göz tamam olsun!

Çatsa da axıra hər iş, deyirəm,
Gəlib ürəyimə dərdiş, deyirəm:
Təki tükənməsin bu Eşq deyilən,
Yüz tamam olmasın... yüz tamam olsun!

İşıq, bax, aşib-daşar dünyada,
Yaşayan işıqtək yaşar dünyada.
İnsan, elə üzlə yaşa dünyada,
Üz tamam olmasın... üz tamam olsun!

Eşqdir əkinçi bu səpində ki,
Demək, əbədidir bu səpindəki!
Yar keçən yollara su səpin, təki,
Toz tamam olmasın... toz tamam olsun!

Qızarmı düz-dünya, od ha qalansın,
Gərəkdir Barat da oda qalansın,
Bir də bu xalq deyən şair yaransın,
Söz tamam olmasın... söz tamam olsun!

Mənə görə Barat hərbiçi şairdir. O, hər misrasında, şeirində
əsgər kimidir. Barat öz-özünün həm komandiri, həm də əsgəridir.
Əsl şair ədəbiyyata birdəfəlik gəlir.
Barat Vüsal da belə şairlərdəndir.
O, etibar ediləsi adamdır, kiçik qardaşım, dostumdur.
Sevdiyim şairlər sırasında Baratın da adı var.

Vaqif Səmədoğlu

BOŞUNA OLMAYAN İŞLƏR

Cana yayılarmı istisi odun,
Əgər edilməsə göz eşim-eşim.
Var olduğu zaman bax, belə olar,
Car olduğu zaman bax, belə olar,
Könül eşim-eşim, söz eşim-eşim!

Yerdən alov kimi bu nar çıxır, bax,
Bağbanın bir dəfə keçdiyi yerdən.
Daşdan su çıxırtək sular çıxır, bax,

Mərdə səngər qazan at dırnağının
Qəfil eşim-eşim eşdiyi yerdən?!

Qayalarda bitən güllərin ətri,
Daşı eşqin himni etməmişdimi?
Fərhad "Süd arxı"nı çəkməkdən ötrü,
Dağı eşim-eşim etməmişdimi?!

Boş yerə düşməyib su pərən-pərən,
Axır sanki olub sel eşim-eşim.
Ərənlər güşt edib biri-birinnən,
Harda ki olubdu yer eşim-eşim!

Dərdmi çəkir eşim-eşim o bulaq?
Yoxdu özü bilmir bir dərdi, bəlkə?
Eşim-eşim məzarlarını gördüyüm,
Müqəddəs ocaqlar, pirlərdi bəlkə!

Mənasız görünən bir şey varmı ki,
Ey təbiət, yoxmuş boş eşim-eşim.
Tökülən yarpaqımı, yağan qarmı ki,
Payız eşim-eşim, qış eşim-eşim...

Eşq olsun, eşq, eşim-eşim ölümə,
Kim olardım mən bu eşqim olmasa.
Görən yatardımı qələm əlimə,
Mən özüm də eşim-eşim olmasam?!

Barat Vüsal bizim böyük ədəbiyyatımızın hadisəsidir. Barat Vüsalın şeirlərində üç cəhət xüsusilə diqqəti cəlb edir: Xalq poetik təfəkkürünün ən dərin qatlarından gəlmək, müasir fəlsəfi-ictimai düşüncə səviyyəsinə qalxmaq və fəal (əslində üsyankar) bir şair-intellekt mövqeyi. Buraya onun sənətkar səmimiliyini, mütəfəkkir narahatlığını, maarifçi təmkini də əlavə etmək olar.

Barat Vüsal ömrünün bütün illərini mərkəzdən kənarda yaşasa da, heç vaxt mərkəz ədəbi mühitindən uzaq olmayıb.

Qazax Molla Pənah Vəqifin, Səməd Vurğunun, Osman Sarıvəllinin, İsmayıl Şıxlının, İsa Hüseynovun, Nəriman Həsənzadənin və bir çox başqa sənətkarların yurduudur.

Adətən ata ocağı başında kiçik övlad qalır. Barat da o ocağın kiçik övladı kimidir. O, tarixi qoruyur və şeirlərində də tarixi yaşadır.

Baratsız Qazaxın poetik landşaftında bir zirvə çatışmazdı. Vidadisiz, Vaqifsiz, Səməd Vurğunsuz, Hüseyn Arıfsiz, Nəriman Həsənzadəsiz və Barat Vüsalı Qazax Qazax olmazdı.

Nizami Cəfərov

ŞAİR ŞAİR HAQQINDA

“Qürbətdən qayıdan Qarabağ mənəm”

Rizvan Nəsiboğlunun yaradıcılığı ilə ilk dəfə “Ey kimsə” adlı şeirlər kitabı ilə tanış oldum. Adətimdir, əlimə aldığım kitabı vərəqləyəyəm, içindən bir şeir oxuyaram və onunla da özüm üçün qərarımı verərəm; “bu kitabı oxumağa dəyər. Bu şair mənim şairimdi. Və ya...” Rizvan Nəsiboğlunun kitabı da müəllifi haqqında bu sözləri dedirdi mənə: “Oxumağa dəyər!”

Məncə də, Nəsiboğlunun kitab haqqında ən gözəl sözüdü bu, bu sözü kitab özü dedirdir. Bu söz kitabın vizit kartıdır. Və mən etiraf edirəm ki, Rizvanın kitabdakı fikirlərini bir yox, bir neçə dəfə oxudum.

Rizvan Nəsiboğlunun “Elçi daşı”, “Ömür qələmdən adlayır”, “Ey kimsə”, “Ömrüm atmışam göyün altına” adlı şeir kitabları, şairin poeziya dünyasında görünən üfüqlərin əlvanlığından, poetik fikrin genişliyindən xəbər verir. Bir-birindən fərqli şeirlər oxucunu öz rəvanlığı və düşüncə tərzilə düşünməyə dəvət edir və istiqamətləndirir.

İndi qarşımda Rizvan Nəsiboğlunun yeni şeirləri var. Hər bir şeirin də öz duyğusu, öz səsi, öz nəfəsi. Şeirləri oxuduqca misralardan şairin narahat, qayğılı baxışlarının boylandığını, hər sözünün üstündə ürək çırpıntılarının səpələndiyini görürsən. Hər şeirdə şairlə həmsöhbət olursan. İnsan sözü sevir, insan sözə bağlanır. Rizvan Nəsiboğlu sözü bir ayrı cür sevir. Sözə bağlılığı, sözə dəqiqliyi, sözə fərqli baxışını poeziyasında da ortaya qoyur. Onun poeziyasındakı dəqiqliyi bəzən saat əqrəbinə bənzədirəm mən. Bir də bu dəqiqliyin içərisində şair ruhunun zərifliyi var. Rizvan Nəsiboğlu yaradıcılığını izləyən oxucu şeirləri görərkən elə oxusun ki, misraların ruhu inciməsin. Hər misra öz səsinə, öz avazında səslənsin. Rizvan Nəsiboğlu sözü balası kimi bəşirə basan şairdir. Onun şeirlərində sözlər sanki şeirə çevrilməyə can atırlar. Sözlər əvvəlcədən qurulmur, düşünülür, beynin yox, ruhun bəhrəsidir.

Rizvan Nəsiboğlunun şeirlərində süjet xətti film kimi oxucunun gözünün önündə canlanır. Sözdən çəkilən tabloya; peyzaja, natirmorda, portretə çevrilir.

***Daha ağ elədi bu sısqa yağış,
Döngədən, dalandan izimi kəsdi.
İstədim od kimi xəyal eləyəm,
Buz kimi damlalar sözümü kəsdi.***

Sısqa yağışın damcılarına bürünüb, döngədən, dalandan keçən izlərin tablosu sanki sözlərlə çəkilmiş bir naxışdır.

Və yaxud:

***Pəncərə şüşəsi dumana düşüb,
Piano dilidi yağış damlası.
Hələ bu nəgməni eşitməmişən –
Torpağı oynadır “yağış havası”.***

Və ya:

***Bir nöqtə gözləyir bu gödək ömrü,
Nə göydən boylanır, nə yerdə gəzir.
Düşüb dalımızca bizdən xəbərsiz,
Avtobus gözləyir, şəhərdə gəzir...***

Nöqtələr... Şeire sığmayan nöqtələr. Ömür...

Rizvan Nəsiboğlu neçə illərdir ki, poeziya aləmindədir. O, yaradıcılığının bütün mərhələlərində şeirləri ilə Vətənə boylanmış şairdir. Vətənin dərdlərinə, uğuruna, sevincinə yazıları ilə, könlü ilə yanan, Vətəni haraylayan şairdir... Vətənin dərdlərini sözə bürüyüb, qələmini süngü edən şairdir...

Rizvan müəllimin şeirlərinin təsiri ilə bu yazını yazdığım günlər Zəfər günlərimizə təsadüf etdi; doğma Qarabağımızın işğaldan azad olunduğu, Vətən müharibəsində qələbə qazandığımız günlərə. Torpaqlarımızın azadlığına qovuşduğu günlərə. Təbii ki, qələbə sevinci şairin yaradıcılığına, şeirlərinin canına, qanına hopmamış olmadı. Qələbə ətirli günlərdə şairin rəşadətli, qəhrəman, mübariz ordumuza həsr etdiyi “Azərbaycan ordusu” şeirindəki misralar işğaldan azad olmuş torpaqlarımızla görüşün həyacanlarıdır. Bu şeir bütün ruhu ilə Vətən müharibəsində döyüşən əsgərimizin yanındadır, onunla birgə döyüşür. Gözəl Qarabağımıza doğru yol alır. Bu Rizvan Nəsiboğlunun Vətən ətirli şeir dünyasıdır!

***Bu bahar açacaq o solan çiçək,
Doğma hənirindən yer puçur-puçur.
Bizdən uzaq düşən dağ isinəcək,
Özündən qabaqda ürəyim uçur –
Azərbaycan ordusu!***

“Özündən qabaqda ürəyim uçur...” Vətən övladının ayağı, nəfəsi dəydikcə isinən, hənirdən puçurlanan gözəl yurdumuz şairin qələmindən öz rəngini, ətrini sözlə alır. Bəli, bu, vətənə olan sevginin çox gözəl etirafıdır... Pafosdan uzaq, sakit, səmimi, ürəkdən, candan gələn sevgidir.

Yaxud erməni işğalçılarına hiddətini görün şairin:

***Mənimdi bu torpaq, mənimdi bu yurd,
İçimi əridən qara dağ mənim.
Daha parçalanıb yolumda sükut,
Qütbətdən qayıdan Qarabağ mənim!***

Rizvan Nəsiboğlunun şeirlərində bir nüans da diqqətimi çəkir. Şairin şeirlərindəki süjet xətti həyatın özüylə paraleldir. Bəzən, bu, yol xəritəsinə bənzəyir; gah hamar, gah da enişli-yoxuşlu. Gah qarmaqarışlıq, gah... Amma hər biri ayrı-ayrılıqda olsa da, sonunda bir yola çıxır; şairin özünə.

***Qəm var üfürəcəkdir,
Qəm var fırtına.
Hər alın qırışı təzə iş deyil.
Ömrümü atmışam göyün altına,
Təəssüf, hər səhvə düzəliş deyil.***

Bəli, bu, ömrünü göyün altına atan bir şair obrazıdır. Bu, Rizvan Nəsiboğlunun obrazıdır və onu mən imzası olmasa da, başqalarıyla səhv salmaram.

Mənsurə QAÇAYQIZI

♦ Mədəni irsimizdən

Tural ADIŞIRIN

YADDAŞIN İZİ İLƏ

*Balakən-Şəki bölgəsindən
toplanmış nağıllarda
“Kitabi - Dədə Qorqud” paralelləri*

Folklor hər bir xalqın mənəvi varlığını müəyyən edir. Bu anlayışda xalqın mənəvi həyatı, gen yaddaşı əks olunur. Dildən-dilə, ağızdan-ağıza keçərək əsrlər dolaşan folklor örnəkləri xalqın özünü-özünə tanımaq, soy-kökünə, tarixinə qayıtmaq vasitəsidir. Xalqımızın şifahi və yazılı fikir dünyasının nadir incisi olan “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı etnoyaddaşın məhsuludur.

Azərbaycan folklorşünaslığı bir elm kimi XIX əsrdən başlayaraq formalaşsa da, öz izini Şərqi qədim bədii-fəlsəfi abidəsi olan “Avesta”da, “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında qoruyaraq sonrakı nəsillərə ötürmüşdür.

Ümumazərbaycan folklorunun formalaşmasında region folklor nümunələrinin müstəsna əhəmiyyəti var. Xüsusilə, Azərbaycanın Şimal-qərb bölgəsinə aid olan Qəbələ, Oğuz, Şəki, Qax, Zaqatala, Balakən rayonlarından toplanmış folklor örnəklərində özünəməxsus spesifik cəhətlər, elmi-tədqiqat üçün yenilik daşıyan məqamlar diqqətçəkicidir. Müqayisəli folklorşünaslıq xətti ilə bu bölgənin nağılları ilə “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının boyları arasındakı oxşarlıq yerinə yetirdiyi- miz tədqiqat işinin aktuallığını ortaya qoyur.

Azərbaycan nağıllarının tədqiqatçılarından olan Oruc Əliyev “Kitabi-Dədə Qorqud” və Azərbaycan nağılları” adlı məqaləsində bu mövzuya ümumi şəkildə toxunsa da, Azərbaycanın Şimal-qərb bölgəsinin nağılları ilə “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının boyları arasındakı paralel xüsusiyyətlər, demək olar ki, işlənməmişdir.

Balakən-Şəki bölgəsindən toplanmış nağıllarla “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanındakı oxşar paralellərə nəzər salaq.

Epik janrlar içərisində bir-birinə daha çox yaxın və müqayisə olunanı dastan və nağıldır. Folklorşünaslıq iddia edir ki, dastanlar nağıllardan yaranmışdır. Dastan və nağıl nə qədər bir-birinə oxşasa da, fərqli xüsusiyyətləri də çoxdur. Folklorşünaslıq elmimizin tarixi-nəzəri sistemindən bildiyimiz kimi, dastan struktur etibarilə şeir və nəsrden, nağıl isə yalnız nəsrden ibarət olur. Digər fərq: dastan olmuş bir hadisədən qaynaqlanırsa, nağıllar daha çox uydurmadan yaranır. Bir məsələni də qeyd edək ki, dastanlar müvafiq nağıl süjetlərindən yaranmış, sonrakı zamanlarda isə aşılıqlar tərəfindən mükəmməl işlənərək dastan halına gəlmişdir.

Balakən-Şəki bölgəsindən toplanmış nağıllarda dastanla paralellik oxucuda həm böyük maraq doğurur, həm də onu düşündürür. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanı Balakən-Şəki bölgəsi üçün daha doğmadır. Çünki, böyük araşdırmaçı, folklorşünas alim Salman Mümtazın arxivindən "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanı olmaqla 238 adda əlyazma əldə olunub. Buradan görünür ki, Salman Mümtaz dastanın ən qədim əlyazma nüsxələrini məhz bu bölgədən tapmışdır. Professor Ədalət Tahirzadə "Salman Mümtaz" (tərcümeyi-hal oçerki) kitabında yazır: "Sonsuz əziyyətlə topladığı əlyazmalardan o, misilsiz kitabxana yaratmışdı. "Kitabi-Dədə Qorqud" eposunun Vatikan və Drezdendəkilərdən sonra üçüncü nüsxəsi, Füzuli "Divan"ının dünyada ən qədim və ən mükəmməl əlyazması, Şah İsmayıl Xətai "Dəhnamə" və "Nəsihətnamə"sinin elmə bəlli ilk nüsxələri, Azərbaycanın yüzlərcə qüdrətli şairinin əlyazmaları yalnız bu kitabxanadaydı".

Balakən-Şəki bölgəsindən toplanmış "Paxıl bacılar", "İstəkli oğul", "Aslanın əhvalatı", "Çoban İbrahimin nağılı", "Naxırçı ilə padşah qızı", "Dəyirmandaşı və sandıq əhvalatı" kimi nağıllarla "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanının "Baybörənin oğlu Bamsı Beyrək boyu", "Salur Qazanın evinin yağmalandığı boy", "Dirse xan oğlu Buğac boyu", "Basatın Təpəgözü öldürdüyü boy", "Duxa qoca oğlu Dəli Domrul boyu" və s. boylar paralellik təşkil edir.

Qeyd edəcəyimiz paralelləri "qan", "can" və "rəqəm" anlayışları üzərində izah edəcəyik. Folklorşünas alim, professor Vaqif Vəliyev "Azərbaycan folkloru" kitabında qan məsələsini "Aşıq Qərib" dastanından gətirdiyi oxşarlıqla açıqlayır. O, Beyrəyin atasının gözlərini öz qanı ilə açmasını Aşıq Qəribin anasının kor olmuş gözlərini açmasıyla tutuşdurur. Qeyd edək ki, bu məsələyə dastan araşdırıcıları dastanlar arasında toxunsalar da, nağıllarla dastanlar arasındakı qan paralelliyinə toxunulmamışdır. Bu cəhətdən "Paxıl bacılar" nağılı xüsusi maraq doğurur və hər iki folklor örnəyində paralellik olduğu kimi cərəyan edir.

"Paxıl bacılar" nağılından gətirdiyimiz nümunəyə diqqət edək: "Əgər sən mənim qızımsansa, qanımdan bir az mənim gözlərimə sürt. Qız əlini kəsir, qanımdan anasının gözlərinə sürtür. Anasının gözləri sağalır". Nağılda kiçik qızımdan ayrı düşən ananın gözləri ağlamaqdan kor olur. Bu oxşarlıq eynən "Baybörənin oğlu Bamsı Beyrək boyu"nda da diqqətçəkicidir. Beyrək 16 il əsirlikdə qalır, bu ayrılığa dözməyən Baybörə bəyin gözləri tutulur. Boydakı oxşarlığa nəzər yetirək: "Qazan bəy dedi: "Baybörə bəy, muştuluq, oğlun gəldi. Baybörə bəy dedi: "Oğlum olduğunu ondan bilərəm ki, kiçik barmağını qanatsın, qanını dəsmala silsin, qanını gözüme çəkim, gözüm açılsa, oğlum Beyrəkdir." Baybörə bəy dəsmalla gözünü silən kimi Allahın qüdrəti ilə gözü açılır".

Digər paralelə diqqət edək: Nağılda evinə dönməyən kiçik bacını böyük bacılar tanımır, boyda Beyrəyi də bacıları tanımır, yalnız kaftanı geydikdə şübhənlirlər ki, bu, Beyrəkdir.

Qan kultu qismən fərqli məqamda bölgənin daha bir nağılında da özünü göstərir. "Dəyirmandaşı və sandıq əhvalatı" nağılında qan məsələsi olduqca maraqlı tərzdə verilib. Nağıldakı nümunəyə diqqət edək: "Gültəkin barmağını kəsib Fərhadın yanına gəlir, barmağının qanını Fərhadı sürtür, Fərhadın daşları əriyib tökülür, sonra isə Fərhad Gültəkinin barmağının qanını ovcuna töküb daş olmuş adamlara sürtür". Bu nağılda da Gültəkinin qanı köməyə gəlir, Fərhadın daş olmuş bədəni Gültəkinin qanı ilə öz əvvəlki vəziyyətinə qaydır.

Daha bir oxşarlıq kimi bölgə nağıllarıyla dastan arasındakı rəqəm simvolikası böyük maraq kəsb edir. Bilirik ki, nağıllarda 40 rəqəmi daha çox rəmzi, simvolik xarakter daşıyır. 40 gün 40 gecə toy, 40-cı qapının nağılda daha çox sehirli olması və s. məqamlar xasdır. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında 40 rəqəminin də simvolikası var. Dastanın boylarında işlədilən 40 incəbelli qız, 40 igid kimi təqdimlər diqqətimizi çəkir. 40 rəqəmi ümumi bəsit oxşarlıq yaratsa da, Balakən-Şəki bölgəsinin nağıllarında işlədilən “40 incə belli qız” formantı oxucunu düşündürməyə bilməz. 40 incə belli qız formantına nağıl və dastandakı nümunələr rakursundan baxaq.

“Kitabi-Dədə Qorqud”da: “Salur Qazanın evinin yağmalandığı boy”da: “Qırx incə belli qız ilə Boyu uzun Burla Xatun əsir getdi”, “Dirse Xan oğlu Buğac boyu”nda: “Dirse xanın arvadı “oğlancığının ilk ovudur” deyər yerindən durdu, qırx incə belli qızı da özü ilə götürdü. Dirse xana tərəf getdi”.

Bölgənin nağıllarında: “Naxırçı ilə padşah qızı” nağılında: “Padşahın qızı qırx incə belli qızla meçidə gəldi”. “Çoban İbrahimın nağılı”nda: “Qədim zamanlarda Şirvan mahalında Xanəhməd adlı bir bəy yaşayırdı. Onun saysız-hesabsız qul-qaravaşları, qoyun-quzusu, qırx incə belli kənizi, çoxlu var-dövləti vardı və o, böyük malikanəsində ömür sürürdü”. Gətirdiyimiz paralellər bir daha “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının bu bölgəyə - Balakən-Şəki bölgəsinə daha çox yaxın olmasını ehtiva edir.

Dastanda xüsusi mənə daşıyan daha bir rəqəm 15-dir. 15 rəqəmi dastanda sınaq rəqəmidir, yəni 15 yaşına çatan oğuz gənci igidlik göstərməli, ad qazanmalı idi. 15 rəqəmi bir növ oğuz gəncinin döyüş sınağıdır. “Qazan xanın evinin yağmalanması boyu”nda Uruz 16 yaşındadır, ancaq heç bir igidlik göstərməyib, ad qazanmayıb. Bu, Uruz üçün mənfi cəhətdir, çünki 15 yaşında artıq o, igidlik məqamına yüksəlməliydi. 15 rəqəminin döyüş simvolikasını biz Balakən-Şəki bölgəsindən toplanmış nağıllardan olan “Aslanın əhvalatı” nağılında da görürük. Nağıldakı nümunəyə diqqət edək: “Aslan gəlib 15 yaşına çatır. Bir gün əmisi Aslanı və öz iki oğlunu yanına çağırır deyir: “Övladlarım, artıq vəzirdən qardaşımın və bütün nəslimizin qisasını almaq vaxtı yetişib, yaraqlanın, döyüşə gedirik”. Bu nağılda da 15 yaşına çatan gənc döyüşə təhrik edilir. Daha bir paralel kimi dastanın “Qazlıq qoca oğlu Yeynek boyu”nda Yeynek də 15 yaşına çatır, o da sınaqdan keçməli, atasını əsirlikdən qurtarmalıdır. Yeynek dustaq olan atasını xilas etməlidirsə, Aslan öldürülmüş atasının qisasını almalıdır. 15 rəqəminin həm dastanda, həm də nağıldakı ideya oxşarlığı yenə də oxucuda böyük maraq yaradır. “Aslanın əhvalatı” nağılı “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının “Basatın Təpəgözü öldürdüyü boy”la da səsleşir. Həm nağıldakı Aslan, həm də boydakı Basat şir südü ilə bəslənmişlər. Paralellərə nəzər yetirək. “Basatın Təpəgözü öldürdüyü boy”da: “Bir gün yağılar yurda basqın edərkən Aruz qocanın körpə oğlu düşüb yolda qalır, bir şir tapıb götürür, bəsləyir. Oğuz camaatı yenə öz yurduna qayıdır. Xanın ilxıcısı gəlib xəbər gətirir: Xanım, qamışlıqdan bir şir çıxır, sıçrayıb qaçmağı adam kimidir”. Aruz deyir: “ Bu, bəlkə itən körpə oğlumdur, bəylər şirin yatağı üzərinə gəldilər, şiri qaçırır, oğlanı tutdular. Aruz oğlanı evə gətirdi. Dədəm Qorqud gəldi adını Basat qoydu”. Boydan gördüyümüz kimi, Basatı şir baxıb böyüdür. “Aslanın əhvalatı” nağılında da Aslan şir südü ilə bəslənilib. Nağıldakı paralelə baxaq: “Padşahın qardaşı vəzirin zülmündən qurtarmaq üçün başına bir dəstə adam yığıb dağlara çəkilməmişdi. Bir dəfə onun adamlarından biri dərədəki aslanın yuvasının qarşısında oynayan bir uşağa rast gəlir və uşağı götürüb onun

yanına gətirir. Padşahın qardaşı baxıb görür ki, uşağın biləyində bir bazubənd var. Bazubəndi oxuyub onun öz qardaşı oğlu olduğunu başa düşür. Uşağı götürüb bağrına basır, şir südüylə bəsləndiyinə görə adını Aslan qoyur". Nağıldakı adqoyma məsələsi də çox maraqlı məqamdır, dastanda bu işi Dədə Qorqud edirsə, nağılda isə padşahın qardaşı edir.

Balakən-Şəki bölgəsinin nağıllarıyla "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanının boyları arasındakı paralellik kimi can kultuna da nəzər salaq. Can məsələsi, canını fəda etmə, bağışlama dastanın "Duxa qoca oğlu Dəli Domrul boyu"nda verilib. Boyun məzmunundan bilir ki, Domrul öz canının əvəzinə bir can verməli. Atasının, anasının yanına gəlir, ancaq onların heç biri canlarını öz övladına fəda etmir. Yalnız Domrulun qadını canını yoldaşı üçün qurban edir. Burada öz doğma ata-anasının övladı üçün canını fəda etməməsi təəssüf yaradır: "Dəli Domrul durub atasının yanına gəldi. Atasının əlini öpüb dedi: "Ata, səndən can istəyəm, verərsənmi? Atası deyir: "Dünya şirin, can əzizdir. Canımı qıya bilmərəm. Məndən əziz, məndən yaxın anan vardır, get yanına". Dəli Domrul atasından ümidi üzülüb anasının yanına gəldi. Dedi: "Atamdan can istədim, amma vermədi. Səndən can istəyirəm, ana, canını mənə verərsənmi?" Anası dedi: "Dünya şirin, can əzizdir. Canımı qıya bilmərəm, yəqin bil". "İstəkli oğul" nağılında da "can şirindir" ideyası vardır. Boydan fərqli olaraq burada oğul tək anasından kömək istəyir: "Aman ana, qoyma, Əzrayıl gəldi canımı almağa. Qarı deyir: Aman Əzrayıl, xəstə mən deyiləm, oğlumdu. Get onun yanına, mən hələ ölmək istəmirəm."

Balakən-Şəki bölgəsindən toplanmış nağıllarda "Kitabi-Dədə Qorqud" paralelləri dastanın ən qədim əlyazmasının məhz bu bölgədən tapılması ehtimalını yaradır. Bu mövzunun daha da ciddi araşdırmaya ehtiyacı vardır.

OXUCULARIN NƏZƏRİNƏ!

“AZƏRBAYCAN”

jurnalına abunə yazılışı davam edir.

Pressinform

+ 99412 5115191

+ 99412 5391280

+ 99455 2560835

+994 55 315 60 02

**Jurnalının bir nüsxəsinin qiyməti 1 manat 50 qəpik,
illik abunə qiyməti 18 manatdır.**

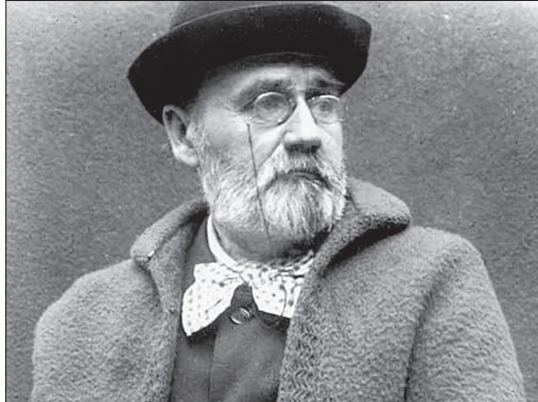
İNDEKS: 76300

◆ Ədəbi kaleydoskop

EMİL ZOLYA

• XIX əsr görkəmli fransız yazıçısı Emil Zolya (1840-1902) uşaqlığında tez-tez xəstələnərmiş. E.Zolyanın, üstəlik, görmə qabiliyyətində və nitqində də qüsurları varmış. Bu səbəbdən də sinif yoldaşları onu ələ salar və təkləyərmişlər.

• Atasını erkən itirən Emil kiçik yaşlarından evin bütün yükünü çiyinlərində daşımalı olur. Bəzən günlərlə ac olan və çörəkpulu qazanmaq üçün 9-10 saat işləməyə məcbur qalan gələcək yazıçı bütün çətinliklərə baxmayaraq, hər gün 1000-2500 söz yazır.

• Həyatının çox hissəsini, demək olar ki, anasına həsr edən yazıçı gec ailə həyatı qurur. Yazıçı 1870-ci ildə orta səviyyəli bir ailənin qızı ilə evlənir. Onun sevib-seçdiyi xanım Aleksandrina Meley tez bir zamanda ailənin bütün məişət qayğılarını üzərinə çəkir. Bu da Emilə daha rahat yazmaq üçün şərait yaradır.

• Bir müddət sonra evli Emil Zolya 20 yaşlı paltaryuyan Janna Rozərə vurulur. Bu vaxt o, artıq varlı və tanınmış yazıçı idi və iki ailənin xərclərinin öhdəsindən asanlıqla gəlirdi. Tezliklə Janna iki övlad dünyaya gətirir. Maraqlısı budur ki, madam Zolya ərinin bu münasibətindən xəbər tutsa da, hər şeyi normal qarşılayır.

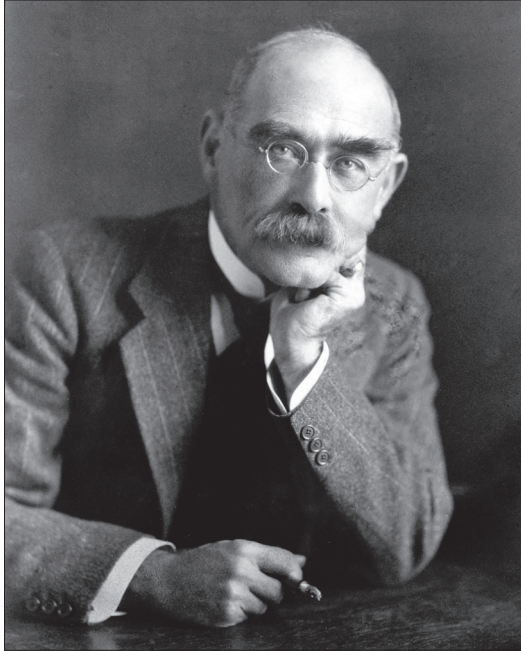
• Uzun illər E.Zolya özü üçün müəyyən etdiyi gündəlik rejimindən kənara çıxmır: hər gün saat 8-də yuxudan oyanır, gəzintiyə çıxır, daha sonra günortaya qədər yazır, günortadan sonra lazım bildiyi insanlarla görüşür, yenidən yazır və kitabxanada vaxt keçirirdi. Beləliklə, o, zaman keçdikcə “ədəbi maşın”a çevrilirdi.

• Yazıçı rəssam Pol Sezanla, demək olar ki, ömrünün sonuna kimi dostluq edir.

• E.Zolya uşaqlıqdan arzu edirmiş ki, anası onunla fəxr etsin. Yazıçı ömrü boyu uşaqlıq arzusunu həyata keçirmək üçün çalışır.

• Məşhur yazıçı 1902-ci ildə bədbəxt bir hadisə nəticəsində – dəm qazından zəhərlənib ölür. Ölümündən sonra övladları Deniz və Jak məhkəmənin qərarı ilə onun soyadını daşımaq hüququ qazanırlar. Janna da 1914-cü ildə uğursuz əməliyyat nəticəsində dünyasını dəyişir. Aleksandrina isə ahıl yaşlarına qədər Emilin varislərinin qayğısını çəkir.

COZEF REDYARD KIPLİNG

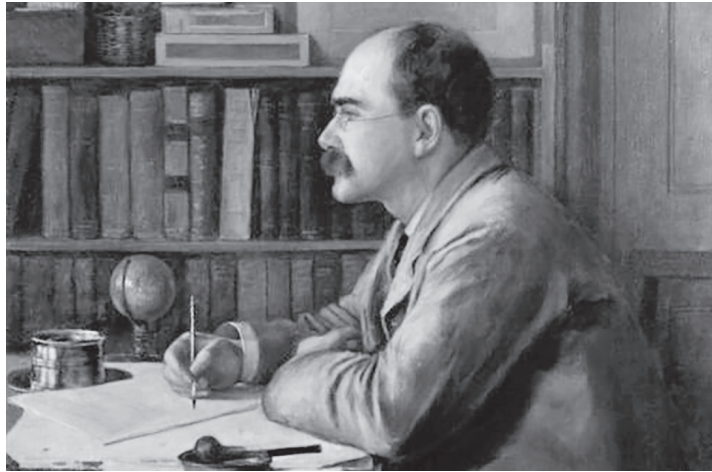
Yeni Çarlz Dikkens

Bir vaxtlar “Yeni Çarlz Dikkens” adlandırılan tanınmış yazıçı Redyard Kiplinq hələ yaradıcılığının erkən mərhələsində öz ədəbi üslubu ilə seçilməyi bacarır. 1865-ci ildə Bombeydə dünyaya göz açmış Kiplinq hərbi məktəbdə təhsil almasına baxmayaraq, zabıt ola bilmir. Onun ədəbi istedadını təhsil illərində məktəbin direktoru Kornell Prays kəşf edir. İllüstrasiyaçı atasının təkidi ilə o, kiçik yazılarını da nəşr etdirdiyi “Civil and Military” qəzetində müxbir kimi işə başlayır, Asiya, Afrika və Cənubi Amerikaya səfərlər edir. Orta yaşlarında isə artıq Avropanın əksər

hissəsini gəzir. Yazıçı ömrünün çox hissəsini İngiltərə və Amerikada yaşamasına baxmayaraq, Hindistanı əsil vətəni hesab edir.

Ən gənc Nobel mükafatçısı

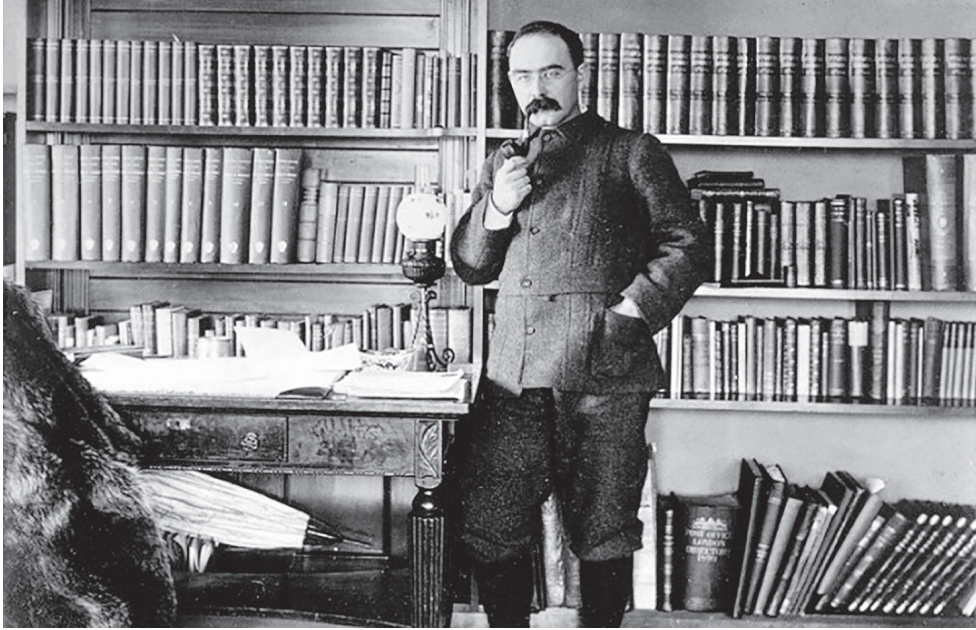
İstedadlı yazıçı-nı oxucular çox tez qəbul edir, əsərlərini maraqla oxuyurlar. Həm nəzm, həm də nəsrə özünü sınayan R.Kiplinqin ilk romanı – “İşıq söndü” 1890-cı ildə nəşr olunur. Dörd il sonra isə yazıçının əfsanəvi əsəri –

– “Cəngəlliklər kitabı” çapdan çıxır. 1899-cu ildə Cənubi Afrikada bir neçə ay qaldıqdan sonra “Kim” romanını (1901) dərc etdirir. Elə oradaca yazıçı “Sadəcə hekayələr” (1902-ci il) üçün material yığır. O, 1907-ci ildə “müşahidəçilik qabiliyyəti, parlaq fantaziya, ideya zənginliyi və istedadına” görə Nobel mükafatına layiq görüləndə vur-tut 41 yaşı var idi.

Kitablarındakı qeyri-adi simvol

Yazıcının kitablarında həkk etdirdiyi svastika və xortumunda lotos tutan fildən ibarət işarənin müəllifi atası olub. Lotos Hindistanda uğur, sağlamlıq və

xeyirxahlıq mənasını ifadə edir. Nasional-sosialistlər Almaniya hakimiyyəti gəldikdən sonra yazıçı bu simvoldan ticarət markası kimi istifadəni dayandırır.

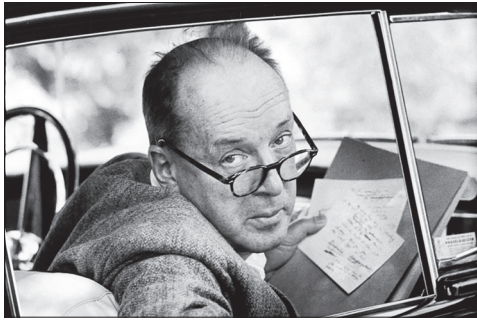
Masson lojasına üzvlüyü ilə fəxr edir

Yazıçı gənc yaşlarında – 21 yaşında masson lojasına üzv olur (qardaşlığa üzv olmaq üçün bu, rəsmi yaş həddidir). O, bunu heç kimdən gizlətmir və hətta “The Times” qəzetinə müsahibəsində bunu çox fəxrlə bəyan edir və deyir ki: “Mən, bir neçə il lojanın katibi də olmuşam...”

İki övladını itirən yazıçı

Kiplinq hekayələrinin çoxunu övladları üçün yazırmış. Yaratdığı obrazlarla xəyalları bəzəyən yazıcının övladları dünyasını çox erkən dəyişirlər. Böyük övladı – qızı Jozefinanın ölümü Redyard Kiplinqi dərinə sarsıdır. 1899-cu ildə böyük qızını itirən Redyard, 1915-ci ildə kiçik oğlunu da torpağa tapşırır. Con Kiplinq isə Lose döyüşündə həlak olur və onun cəsədi tapılmaz. Yazıçı və Qırmızı Xaç Komitəsində xidmət edən həyat yoldaşı onu 4 il axtarsalar da, axtarışları nəticəsiz qalır. I Dünya müharibəsindən sonra Kiplinq dünyadakı ingilis əsgər və zabitlərinin məzarlarının qorunmasına məsul olan Müharibə Dəfn Komissiyasına üzv olur. İncildəki “Onların adları əbədi yaşayacaq” ifadəsini xatirə obelisklərinə həkk etməyi təklif edən də məhz Redyard Kiplinqdir.

NABOKOV

- Yaxınları ilə inqilabdan gizlənən Nabokov ilk hekayələrini “Yalta xəbərləri” adlı yerli qəzetlərdə dərc etdirir.

- Yazıçı və ailəsi bolşeviklər Kırımı ələ keçirdikdən sonra Rusiyanı birdə-fəlik tərk edir. Ailə satdığı zinət əşyalarının hesabına Berlində gündəlik ehtiyaclarını qarşılaya bilir, eyni zamanda, Vladimir isə Böyük Britaniyada – Kembridcə təhsil almağa

başlayır. Valdimirin atası o, 23 yaşındaykən Berlində öldürülür.

- Gənc zadəgan təhsilini başa vurduqdan sonra uzun müddət iş tapa bilmədiyindən, nişanlısı ondan ayrılır. Daha sonralar yazıçı ingilis dili üzrə repetitorluq edir.

- Bir müddət sonra o, Peterburqdan Almaniyaya miqrasiya edən rus-yəhudi ailənin qızı ilə evlənir. Həmin illər Almaniyadakı yəhudilərin vəziyyəti gündən-gündən pisləşirdi. Məhz bu səbəbdən Nabokovun xanımını milliliyyətinə görə işdən qovduqdan sonra, gənc ailə Fransaya köçür. Nabokov özünün ən məşhur əsərlərini stol əvəzinə çemodanın üzərində qələmə alır. Parisdə emigrant həyatı yaşayan yazıçı çox vaxt vanna otağında işləyirmiş. O, çemodanını dizinin üstünə qoyar, yazı masası kimi istifadə edərmiş. Çox maraqlıdır ki, məhz bu ağır şərtlər daxilində o, ingilisdilli ilk əsərini – “Sebastyan Naytın əsil həyatı”nı qələmə alır.

- Fransa Almaniyanın təzyiqi altına düşəndə cütlük ABŞ-a köçməli olur. Onlar yəhudilərin bu zülmədən qurtulması üçün Amerikaya yola düşən sonuncu teploxodla gedirlər. Teploxoddə ona vaxtilə yəhudilərin hüquqlarını müdafiə edən atasının şərəfinə lüks kabin ayırırlar.

- Okeanın o biri tərəfinə köçən Nabokov daha sonralar “Lolita” romanı və avtobioqrafiyası istisna olmaqla, ana dilində heç nə yazmır.

- Amerikada ilk əsərlərini ayaqyolunda qələmə almalı olur. Belə ki, şərait-sizlikdən yazı yazmağa yer tapmayan Nabokov yazı makinasını tualetin qapağına qoyur və günlərlə yazırdı ki, alacağı qonorarla ailəsini dolandıra bilsin.

- Amerikada Nabokov universitetlərdə rus ədəbiyyatını tədris etməklə də qazanc əldə edirdi. Belə ki, o, XIX əsr rus ədəbiyyatı kursunun bilicisi kimi tanınırdı.

- “Lolita” əsəri ilk dəfə erotik əsərlər nəşriyyatı tərəfindən nəşr olunur. Müəllif özü bunu əsər dərc olunduqdan sonra bilir.

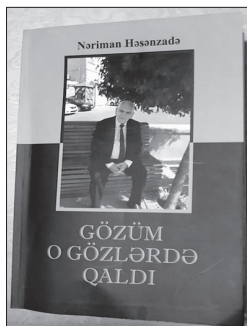
- Əslində, “Alisa möcüzələr diyarında” əsərini rus dilinə o tərcümə edib.

- Nabokov Nobel mükafatına 4 dəfə namizəd görülsə də, bu mükafatı ala bilməyib.

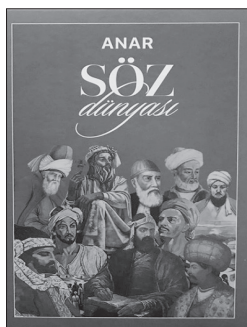
Hazırladı: ZÜMRÜD

♦ Kitab rəfi

NƏRİMAN HƏSƏNZADƏ
GÖZÜM O GÖZLƏRDƏ QALDI
BAKİ, "ELM VƏ TƏHSİL" NƏŞRİYYATI, 2021

Kitab Azərbaycanın xalq şairi Nəriman Həsənzadənin dünyadan bixəft köçmüş ömür-gün yoldaşı Sara xanımın adına ünvanlanıb və onunla bağlı şeirlər toplanıb. Şairin "Gözüm o gözlərdə qaldı" poeması, professor Yaşar Qasımbəylinin "525-ci qəzet"də çap olunmuş "Sara xanım və Nəriman dastanı", tanınmış jurnalist Xəyalə Muradlının "Azərbaycan" qəzetində işıq üzü görmüş "Özmür səhifələri: Milyonlar içində tənha" publisistik yazıları kitabda yer alıb.

ANAR
SÖZ DÜNYASI
BAKİ. "ŞƏRQ-QƏRB" NƏŞRİYYATI, 2020

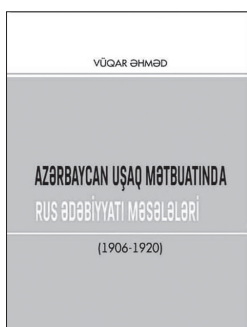
Beşcildliyə müəllifin müxtəlif illərdə yazdığı icmal məqalələr, portret-oçerklər, esselər, xatirələr daxildir.

"Söz dünyası"nın I, II, III cildləri ta qədimlərdən bu günə qədər ədəbiyyat tariximizə, klassiklərə və çağdaşlara həsr olunmuş yazıları əhatə edir.

IV və V cildlər "Musiqi dünyası", "Rənglər dünyası", "Daşlar dünyası", "Teatr dünyası", "Kino dünyası" adlı bölmələrdən ibarətdir.

mələrdən ibarətdir.

Cildlərdə ədəbiyyatımızın və incəsənətimizin zənginliyindən, ayrı-ayrı görkəmli şəxsiyyətlərdən bəhs edilir. Beşcildliyə daxil edilən yazıların əksəriyyəti bir neçə il öncə rus dilində nəşr olunmuş və Heydər Əliyev mükafatına layiq görülmüş "Литература. Искусства. Культура Азербайджана" üçcildliyinə daxil idi. Azərbaycan dilində çıxan bu beşcildlik də ədəbiyyatımızın və incəsənətimizin böyük hamisi və qayğıkeşi Heydər Əliyevin işıqlı xatirəsinə ithaf olunur.

VÜQAR ƏHMƏD
"AZƏRBAYCAN UŞAQ MƏTBUATINDA
RUS ƏDƏBİYYATI MƏSƏLƏLƏRİ" (1906-1920).
MONOQRAFİYA

BAKİ, "AFPolıqrAF" nəşriyyatı, 2020

Kitabda XX əsrin əvvəllərində uşaq ədəbiyyatı materialları əsasında Azərbaycan-rus ədəbi əlaqələri tədqiq olunur. Kitab giriş, iki fəsil, nəticə və ədəbiyyatdan ibarətdir. Birinci fəsil olan "XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan-rus ədəbi əlaqələrinin inkişafı və bədii tərcümə məsələləri" dörd yarım fəslə bölünür. "Rus uşaq ədəbiyyatının Azərbaycan dilində ifadəsi" adlı ikinci fəsil isə iki yarım fəsildən ibarətdir.

Monoqrafiya mərhum, görkəmli ədəbiyyatşünas alim, filologiya elmləri doktoru, professor Xeyrulla Məmmədovun xatirəsinə ithaf olunub.

M.FİRA
"SƏADƏTƏ APARAN YOLLAR"
BAKİ, "VƏTƏNOĞLU" NP MMC

Müəllifin kitabı "Səadətə aparan yollar" adlanır. Bu, həm də son kitablarını "M.FirA" təxəllüsü ilə nəşr etdirən Cəmilə xanım Mənsurovanın ədəbiyyata gəldiyi yola işarədir. Kitab və ədəbi imza müəllifin həyat yoldaşı Arif Mənsurovun xatirəsinə sədaqət duyğusunu ifadə edir. Cəmilə xanım yeni kitabına A.Mənsurovun iki hekayəsini daxil edib. Xalq yazıçısı İ.Qasımovun "Uğurlu yol"u ilə çap olunmağa başlayan C.Mənsurova özünün etiraf etdiyi kimi, "adi insanların qeyri-adi" həyatından bəhs edir.

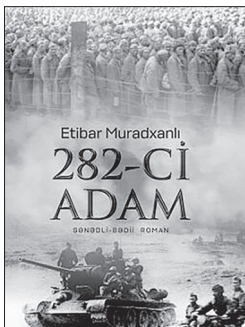
Əsərləri rus dilindən S.Məmmədzadə, M.Oruc, F. Abbasov çevirmişlər.

SALİDƏ ŞƏRİFOVA
"SABİR RÜSTƏMXANLI
YARADICILIĞININ JANR MÜXTƏLİFLİYİ".
MONOQRAFIYA
BAKİ, "ELM VƏ TƏHSİL" NƏŞRİYYATI, 2020

Monoqrafiya giriş, beş fəsil, nəticə və istifadə olunmuş ədəbiyyatdan ibarətdir. Kitabda Xalq şairi Sabir Rüstəmxanlının elmi tədqiqatlarının, publisistikasının, bədii yaradıcılığının janr problemləri tədqiq edilib. Şairin nəsr, nəzm və dram əsərlərinin tədqiqinə, əsərlərindəki mənəvi problemlərin açılmasına da yer verilib.

Kitabın elmi məsləhətçisi akademik İsa Həbibbəyliydir. "Sabir Rüstəmxanlı yaradıcılığı yeni təfəkkür hadisəsi kimi" sərlövhəli ön sözün müəllifi Səidə Əliyevadır.

ETİBAR MURADXANLI
282-Cİ ADAM
BAKİ, "QANUN" NƏŞRİYYATI, 2021

Yazıçı Etibar Muradxanlının sənədli-bədii janrda yazdığı "282-ci adam" romanı İkinci Dünya Müharibəsi illərində alman ordusuna əsir düşən, işgəncə və əzab dolu əsirlik həyatı yaşayan Əbdülqədir Rzayevin həyatından, şahidi olduğu hadisələrdən bəhs edir. Əbdülqədir Rzayev Almaniya da olanda Milli Komitənin tərkibində M.Ə.Rəsulzadə və Komitənin digər üzvləri ilə bərabər, Azərbaycanın istiqlaliyyəti uğrunda mübarizə aparıb. Müharibədən sonra M.Ə.Rəsulzadənin sayəsində azadlığa qovuşsa da DTK tərəfindən ağır cəzalandırılıb. Roman Ə.Rzayevin eyni adlı gündəliyi əsasında yazılıb.

